

SZABADSÁGHARCZUNK

ÉS

A DAKO-ROMÁN TÖREKVÉSEK

*

ÍRTA

JANCSÓ BENEDEK.

BUDAPEST, 1895

LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. és FIAI)

cs. és kir. udvari könyvkereskedés kiadása.

Bevezetés.

Mióta az első bevándorló román csapat lábát Magyarország földére tette, román kérdés mindig volt, csakhogy a mostanítól lényegesen különböző alakban. Kezelése és megoldása is sokkal egyszerűbb volt. Megfelelt a kérdés akkori jellegének és a korban uralkodó jogi és politikai felfogás természetének. Ha egy egy vakmerőbb csoport elkezdett izgágáskodni, vagy a magyar nemeseken, s a békés szász polgárokon erőszakoskodni, megparancsolta a király az erdélyi vajdának: vegyen maga mellé egy pár száz lófő székelyt s keményen büntesse meg azokat az istentelen oláhokat, kik noha sem szabadságra nem születtek, sem pedig arra hivatva nincsenek, elég vakmerők voltak mégis a birodalom parancsai ellen magoknak szabadságokat arrogálni.

De nemcsak a hatalmas középkori magyar királyok bántak el így a rendetlenkedő oláhokkal, hanem még a XVI. és XVII. századbeli erdélyi fejedelmek is elég erősek voltak, hogy szükség esetén a havasalföldi és moldovai oláh vajdákat is megrendszabályozzák, ha ezeknek kedvök jött az erdélyi fejedelemség dolgaiba beleavatkozni. „1623-ban egyik havasalji vajda, *León* avagy *Alexander* — írja *Kemény* János „*Önéletírása*“-ban (112. 1.) — igen rosszul kezdvén *Bethlen* Gáborral a szomszédságot viselni, a fejedelem *Jancsó* Pál kapitányság viselt emberét reá küldé, ki igen vitéz, de nem nagy állapotú ember vala s

IV

nem is sokad magával; ez a vajda hírével esvén, nem foghaták meg, hanem székiből kiugratván, török közé szalada.“

Jancsó Pál uram, mint *Kemény* János más helyen is megjegyzi (Önéletírás 205. 1.) igen jeles, böcsületes, vitéz ember volt ugyan, de nem nagy állapotú, mert mindössze is csak a fejedelem egyik lovas csapatának volt kapitánya (certorum Equitum militum nostrorum ductor) mint *Bethlen* Gábor egy donationalis levele tanúsítja. *Bethlen* Gábor idejében, két évtizeddel a hires *Mihály* vajda halála után, tehát elégséges volt beküldeni *Havas-elföldére* egy nem valami nagy állapotú székely lovas-kapitányt, hogy *Alexandru Coconul* vajdát fejedelmi székéből elűzze és helyébe ültesse a trónkövetelő *Alexandru Ilias-t*.

A romániai hírlapok többször szemére vetik *Tisza* Kálmánnak, hogy az orosz-török háború idején egy ízben a magyar parlamentben azt mondta, volna: ha Románia nem viseli magát tisztességesen, elég lesz egy ezred honvédet beküldeni, hogy az egész román hadsereget a Dunába kergesse. Hogy *Tisza* Kálmán ilyesmit nem mondott, az egészen bizonyos dolog, de az is bizonyos, hogy ma Románia egy 200,000 főből álló jól fegyverzett és kitűnően szervezett hadsereggel rendelkezik. *Alexandru Cocomul* kurtányaitól *Carol* király hadseregéig, az istentelen és hűtelen fogarasi oláhoktól a nagyszebeni román nemzeti komitéig sok idő telt el és sok változás állott be úgy a hatalmi tényezőket, mint a socialis és politikai felfogást illetően.

A mi régen egyszerű volt, az ma bonyolódottá lett; a mit hajdanában ketté vágott egy székely lov-[^]-kapitány kardja, azt ma mint politikai problémát kell megoldania egy igazán Isten kegyelméből való államférfiu langeszének.

De hogyan? Ez a bökkenő. Ez a kérdések kérdése.

Meggyőződésem szerint a legelső feladat: tisztába hozni e kérdés mibenlétét. Tisztába hozni a történelem, az ethnographia, a sociologiai és a politikai tudományok segítségével. Megmagyarázni, miként és mily tényezők közrehatása folytán keletkezett a román nemzetiségi kérdés. Kijelölni a fejlődés ama nyugvó pontjait, melyek új irányokat, vagy legalább fordulatokat jelentenek. Elemezni és

felbontani alkatrészeire a románságnak egész ethnikumát; össze-
gyűjteni a nép jellemének ellentétes és egymástól távol álló
sajátságait, úgy a mint azok történelmi és mindennapi életében
szemünkbe ötlenek. Világossá tenni a románság vallásos, er-
kölcsei és érzelmi életében mindazt, a mi előttünk idegen,
avagy ismeretlen és kutatni az összefüggést, a mely politikai
aspirációi, társadalmi, közgazdasági törekvése és ethnikai ka-
raktere között van.

Nehéz és egy ember erejét felülmúló feladat egy lehe-
tőséges és eszközei használatában biztos nemzetiségi politika tu-
dományos előfeltételét megteremteni. *Jancsó* Pál igen jeles,
böcsületes és vitéz ember volt, de nem nagy állapotú s keve-
séd magával is indult Alexandru vajda ellen, s ezért nem fog-
hatta meg. En pedig sokkal kisebb állapotú ember vagyok, mint
családom ez egyik őse volt a maga idején s nem is Bethlen
(labor adott megbízást erre. Magam erejéből, magam jószántá-
ból vállalkoztam, hogy igyekezzem megteremteni egy lehetséges,
és eszközei használatában biztos nemzetiségi politika tudomá-
nyos előfeltételeit. Meg leszek vele elégedve, ha sikerül nekem
azt, a mi ellen harczolok, székéből kiugrasztani, a nagy álla-
potú emberek: a politikusok, az államférfiak aztán fogják meg.

A politikusok azonban nálunk nem sokra becsülik politi-
tikai dolgokban a tudomány szavát. Szokásban van a tudós
elméleti fejtegetéseire bizonyos előkelő kicsinyléssel tekinteni,
mihelyt ezek oly kérdésekre vonatkoznak, amelyeknek össze-
függése a napi politika feladataival szembeötlő. Tapasztalásból
tudom, hogy nevesebb politikusaink, sőt kormány-férfiaink között
is többen vannak, kik a román nemzetiségi mozgalmak törté-
neieinek tanulmányozását a gyakorlati politika szempontjából
sem fontosnak, sem értékesíthetőnek nem tartják. Itt-ott meg
olyanok is akadnak, akik azt mondják: nem kell ezt a kérdést
valami nagyon feszegetni az irodalomban, mert ezzel csak túl-
ságos fontosságot kölcsönzünk azoknak az embereknek, kik e
mozgalmakban a vezetők szerepét játszák.

A politikában nálunk majdnem kizárólagosan uralkodó di-
vat, csak a legközelebbi okokat s azoknak közvetlen eredmé-

VI

nyeit venni tekintetbe. Hogy a társadalmi és politikai tünemények okai legtöbb esetben igen sokfélék s a látszólagos okoktól nagyon is távolesők és különbözők s hogy az a jelenség, mely oly egyszerűnek látszik a felületes szemlélő előtt, a legtöbb esetben nagyon is bonyolult s néha kiszámíthatatlan erejű hatásoknak eredménye, arról nálunk nagyon kevesen szoktak gondolkozni. „Az olyan elmék — mondja Herbert *Spencer* — a kiknek ily kezdetleges fogalmaik vannak a szociális hatásokról, igen gyakran túlságosan vérmes reményeket táplálnak az adminisztratív rendszabályok alkalmazásának értéke felől, úgy látszik, hogy az ilyen elmékben azon ki nem mondott posztulátum szunyadozik, hogy minden társadalmi baj gyógyítható egyenesen a törvényhozás útján.“

Nem könyvekkel, nem politikai és történelmi tanulmányokkal oldjuk meg a román kérdést, hanem állami közigazgatással — mondá egy alkalommal nekem egyik előkelő politikusunk.

Darmesteter J. „*Lettres sur l'Indes*“ című könyvében azt mondja: India kormányszervezete egyike a modern történet legszebb dolgainak. Egy huszonnégy éves fiatal embert láttam a múltkor, ki a legbiztosabb kézzel kormányozott egy százezer lakosú várost. India meghódításában két csodálatos tényt látok. Az egyik csak látszólag, de a másik valóban a csodák csodája. A látszólagos csoda maga India meghódítása. A valóságos, az érzékelhető miraculum azonban nem ebben áll, hanem India igazgatásában, ez igazgatás egyszerű szerkezetében s a kormányzás módjában.

Darmesteter India közigazgatásának titkát abban látja, hogy az angol-szász faj egyénei kitűnően értenek a parancsolás művészetéhez. A parancsolás művészetéhez azonban nemcsak szellemi és anyagi erő kell, hanem annak biztos ismerete is, hogy kinek mit lehet és mikor kell parancsolni? A közigazgatásnak tehát első kötelessége, hogy a népeknek, melyeket kormányoz, egész ethnikumát ismerje.

Mikor *Duka* Tivadarnak *Körösi Csorna* Sándorról írott könyve megjelent, a „*Pioneer*“ című egyik legtekintélyesebb angol-indiai hírlap ezeket írta: „Csorna azzal, hogy behatolt a

VII

Himalayákba és Európa előtt felderítette, mi a hegység falai mögé volt rejtve, egymaga többet tett, mint Ochterlony fegyveresei és nem kevesebbet, mint Hodgson diplomáciája“.

Mikor a szegény Körösi Csorna távol keleten őseink nyomait keresgélve, a Himbals folyónál találkozott Moorcroft kapitánynyal, távolról sem sejtette, hogy őseinket ugyan nem fogja megtalálni, de oly szolgálatokat tesz az angolok keleti politikájának, minőt magok, az angolok tanuságtétele szerint a legnevezetesebb angol diplomaták és katonák sem tettek. Az éles szemű Moorcroft megismerkedvén Csornával, azonnal észrevette, hogy a magyar utazó tudományozóját igen szépen és nemesen fel lehet használni az angol érdekek szolgálatában. Az angol hatalom keleti politikájának legfőbb érdeke pedig India birtokának biztosítása volt. Ez okból szükséges volt az Indiával határos országok nyelvét, politikai, társadalmi, kereskedelmi és más egyéb viszonyait is megismerni, hogy szükség esetén az angol politika érdekében mindezeket fel lehessen használni, de még azért is, hogy mint Moorcroft utazásainak tudós kiadója, Dr. Wilson mondja „viszonyunk eszközlője legyen egy sokkal fontosabb eredménynek, t. i. hogy megismertethessük e még félig barbár népeket a szorgalom és a polgárosodás áldásaival.“

Darmesteter India kormányzását valóságos és érzékelhető *miraculumnak* nevezi. A történelem tanulmányozása azonban kezünkbe adja e *miraculum* rejtélyének kulcsát és megmutatja, hogy ez a *miraculum* voltaképpen semmi egyéb, mint eredménye egy oly politikának, mely India természeti és ethnikai viszonyainak alapos és tudományos ismeretén épült fel. A történelem nemcsak arra tanít meg, hogy Anglia hatalmának és gazdagságának legelső forrása India volt, hanem arra is, hogy e birtok megtartása és az angol hatalom lehető legnagyobb kiterjesztése mindig fő gondja volt az angol kormánynak és parlamentnek. E történelemből látni fogjuk, hogy katonák, kereskedők, politikusok és tudósok egyformán buzgólkodtak e nagy gyarmat tökéletes birtokba vevésén. A katonák résen állottak mindig az angol hatalom érdekeinek védelmezésére, a kereskedők újabb meg újabb nemzetgazdasági források felfedezésére, a

VIII

politikusok az angol állami hatalom szervezésére és meggyökereztetésére, a tudósok pedig India sokféle nyelveinek, régi irodalmának, szellemi és vallásos hagyományainak tanulmányozására. Öntudatosan vagy öntudatlanul, de mindenik angol érezte, hogy mily szükséges e több irányú, de végcéljában összevágó működési körök kölcsönös támogatása és kiegészítése. A katona ez okból sem a kereskedő, sem a politikus érdekeit nem hanyagolta el, sőt szeme meglátta az indiai élet ama jelenségeit is, melyek a tudós feladatai közé tartoztak. Hasonló módon járt el a kereskedő, a politikus és tudós is, mert csak így lehetett annak a pár százezer angolnak, a mely Indiában lakott, az annyi sok millióból álló hindú nép felett az uralmat megtartania.

A magyar államban közel három millió román lakik és pedig oly területen, melyen szemben a magyar elemmel számra nézve többségben van s a mely terület ezen felül etnográfiai tekintetben — a Székelyföldet leszámítva — megszakítás nélkül való összefüggésben áll azzal a másik területtel, a melyen a román-ság önálló állami életet él. E két faj története körülbelül száz év óta szakadatlan érintkezésben van egymással. Vannak kölcsönösen oly érdekeink, melyek egymásra utalnak s viszont vannak kölcsönösen oly aspirációink is, melyek időről-időre ki nem egyenlíthetőnek látszó ellentétbe hoznak egymással. Nemcsak egy államban élünk velők, hanem sokszor egy közösségben, sőt egy házban is. Az élet, a mindennapi érintkezés bizonyos kölcsönösséget és szokásbeli közösséget hoz létre közöttünk, de azért kénytelenek vagyunk lépten-nyomon érezni, hogy a mi ideáljaink különböznek az övéktől, mások vágyaink, más gondolkodásunk és egész érzületvilágunk. Tudjuk, hogy századok óta együtt élünk, hogy ez a föld, melyen lakunk, a mi közös hazánk, hogy csontjainkat ugyanannak a talajnak a röge fogja betakarni, hogy a mező egyformán részesít áldásában, hogy igazi barátaink s ellenségeink is közösek és mégis kénytelenek vagyunk érezni, hogy egyre szélesbülő úr van közöttünk, mely elválaszt egymástól és idegenekké tesz egymás iránt. Egy iskolában növünk fel, egy haza történelmét tanuljuk és mégis a mi hőseink nem az övék, a mi dicsőségünk pedig irigységük

súlyos veszteségeink kárörömük tárgya. És viszont, akiket ők úgy tisztelnek, mint hősokeket, mi gonosztevőknek tartjuk s amit ők dicsőséges nagy tettnek neveznek, azt mi megvetjük, mint a hazaárulás gyalázatos tényét.

És ha már most azt kérdezzük, hogy a magyar tudomány — leszámítva egyesek buzgó kezdeményezését — initt tett ez ellentetek földerítése és megmagyarázása érdekében, a felelet nagyon elszomorító lesz. Édes keveset. Még csak annyit sem, hogy megismertette volna velünk e népnek vallásos és nemzeti ideáljait. Ha *Hunfalvi*/ Pál nem lett volna, manapság még jóformán azt sem tudnók, hogy a román tudósok miként ferdítették el régi történelmünket, hogy nemzetük érület-világát elkábitsák hamis történelmi tanokkal jogtalan politikai törekvések érdekében.

És vájjon, ha azt kérdezzük, hogy a magyar politika vette-e legalább tekintetbe azt a néhány eredményt, melyet a magyar tudomány e kérdésben megállapított, vizsgálalóbb lesz-e a felelet? Nem. Még elszomorítóbb, mert hiszen egész a legújabb időig egy végzetes balhit uralkodott a mi politikusainkon és államférfiainkon. — És e balhit tanítása dogmaképen gyökeresztette meg azt a meggyőződést, hogy román nemzetiségi kérdés voltaképen nincs is, hogy csak egynehány lelketlen agitátor hajtogatása okozza a nyugtalanságot, amelynek azonnal vége szakad, mihelyt sikerül e pár szájas demagógot vagy hivatallal lekenyerezni, vagy pedig hűvösre tenni. A „*Tribuna*“ emberei által provokált politikai otrombaságokra és jóformán forradalmi népmozgalmakat előidéző féktelen izgatásokra volt szükség, hogy politikusaink és államférfiaink kezdjék érezni, hogy a román nemzetiségi mozgalmaknak okai távolabbiak és sokkal komplikáltabbak, mint a hogy azt sokan a felszín felőlő jelenségeiből ítélve „az egynehány lelketlen agitátor“ izgatásában megtalálták.

Tökéletesen igaza volt annak a politikusnak, ki nekem azt mondotta, hogy a román nemzetiségi kérdést nem könyvvel, nem politikai és történelmi tanulmányokkal oldjuk meg, hanem közigazgatással. Az élet gyakorlati feladatait csakugyan nem a

könyvek s nem az elméleti fejtegetések oldják meg, hanem az intézmények. Az én meggyőződésem is az, hogy a román nemzetiségi kérdést tényleg csak egy helyes és minden ízében jól koncipiált nemzetiségi politika segítségével lehet megoldani, amelynek a jó közigazgatás is egyik eszköze, de ilyen helyes és minden ízében jól koncipiált nemzetiségi politikát gondolni sem lehet, ha az nem a román nemzetiségi mozgalmak biztos ismeretén s a románság etnikus tulajdonságainak tekintetbe vételével épült fel. A könyv, a politikai és történelmi tanulmányok, nem oldanak meg magukban véve soha semmiféle politikai kérdést, de kezébe adhatják az államférfiának mindazokat az előzetes feltételeket, melyek okvetlenül szükségesek az intézményszerű alkotások életre-valóságához és sikeréhez.

A románság etnikumának és a román nemzetiségi mozgalmaknak biztos ismerete nélkül a kormánynak tanácsokat adni, vagy államférfiúnak vállalkozni e kérdés megoldására a politikai tudomány egynéhány dogmává kövesült tétele alapján, nem egyéb mint politikai kuruzslás, mely a betegséget a nemesebb szervek felé hajtva, tünteti el a felszínről s így megmérgezi magát az egész vérkeringést.

Sokan, akik bizonyos szakértői szerepet szeretnek magoknak tulajdonítani, azt sürgetik, hogy a kormány zárasson be minden román tannyelvű középiskolát s így be lesz dugva egy csapással minden baj forrása. Ezeknek azonban nem jutott eszükbe vizsgálni, hogy ha az ő tételük igaz: hát mi okozza, hogy a legfanatikusabb izgatok nem azok, a kik a román középiskolákban tanultak, hanem azok, kik tanulmányaikat kifogástalan hazafiságú magyar középiskolákban végezték. Mások kérelhetetlen szigorúságú törvényes megtorlását követelik minden hazafiatlan román nemzetiségi izgatásnak. A kormány eleget tesz a követelésnek. Az ügyészség csapatosan fogja az izgatókat pörbe, a törvényszék pedig súlyos büntetésre ítéli őket. Az izgatok száma azonban a helyett, hogy fogyna, egyre növekedik s a románságot a kijózanodás helyett a mártíromságra való vágyás oly láza fogja el, mely újabb pöröknek és nagyobb bizonyodalmaknak lehet okozója.

Egyik kiválóbb nemzetgazdasági írónk a pénzügyi tudomány tételeivel mutatta ki, hogy a román pénzügyi intézetek nemzetgazdaságilag egészségtelen alapra vannak építve s így a nagy nemzetgazdasági létért való harcban okvetlenül el fognak bukni. Félév múlva az erdélyrészi pénzügyi piacot súlyos csapás éri. Még a legszolidabb szász pénzügyi intézetek is megrendülnek a csapás alatt s csak nagy erőfeszítésökbe kerül hitelüket rendületlenül fentartani. Az „Albina“ azonban rendületlenül áll, mintha az erdélyrészi pénzügyi piacot semmi baj sem érte volna. Azonkívül a román pénzügyi intézetek száma egyre növekedik s egymásután adogatják kezébe a román ügyvédeknek, orvosoknak és papoknak az eszközöket, hogy tekintélyesebb mennyiségű földbirtokot vásárolva, a Királyhágón túl román földbirtokos osztály keletkezzenek.

A naszódi alapoknak volt egy nagyobb földbirtoka, melyet annak idején magyar birtokostól vásárolt az alapok igazgatósága. A birtok nem jövedelmez kellőképpen, sőt azon felül még valóságos fészke a román nemzetiségi üzelmeknek is. A kormány a bajon úgy vél segíteni, hogy a birtokot eladatja. És ki veszi meg? Magyar birtokos? Nem. A román nemzetiségi politika egyik vezére, *Corolanu*. S így lett aztán az a birtok, amelyet mint alapítványi jószágot a kormánynak módjába volt ellenőrizni, ellenőrizhetetlen magántulajdonná.

Azt is szokták mondani: A román nemzetiségi kérdés voltaképpen a román intelligencia kenyérkérdése. Azonnal lecsendesedik, mihelyt a kormány a hivatalok betöltésénél a románokat inkább figyelmére méltatja. Magok a románok is azzal vádolják a magyar kormányt, hogy nem veszi őket a hivatalok betöltésénél kellő figyelembe. És mi történik? A pénzügyminiszter kénytelen bevallani, hogy a pénzügyi hivatalok számára keresve keresett román nemzetiségű egyéneket és nem talált. Azt is mondják: Mi magyarok sokkal erősebbek vagyunk a kultúrában, mint a románok. Csak erősítsük kultúránkat tőlünk telhetőleg, mert a történelem azt bizonyítja, hogy a magasabb kultúrának ellenállhatatlan hódító ereje van. Mit mutat azonban a valóság? Azt, hogy a románság idegensége minden

íránt, ami magyar, kultúránk növekedésével párhuzamosan halad.

Mikor a mi nemzeti kultúránk gyenge volt; mikor a magyar jóformán még az állam nyelve sem volt, a román értelmiség majdnem egészen el volt magyarosodva: „Leményi püspök udvarában, — a ki 1830-ban Bob püspök halála alkalmával magyar szent beszédet tartott a balázsfalvi érseki templomban — bizonyára a legelső magyar egyházi beszédet ebben a templomban — nem lehetett hallani más nyelvet, mint a magyart. Ezért is nevezték „Kis Magyarország“-nak. Ez udvarhoz tartozók egymást soha sem üdvözölték másképen, mint a magyar „Alász-szolgája“-val. Az előkelőbb esperesek és papok leányaikat a magyar miveltség elsajátítására Kolozsvárra és Marosvásárhelyre küldötték. És ha ott megtanultak e lányok magyarul, felöltötték a magyar viseletét és szóba sem állottak többé román ifjakkal. A balázsfalvi szemináriumban.....a papnövendékek legörömebb magyarul beszéltek egymás között s a magyarság szeretete rajtuk annyira erőt vett, hogy az előirt román egyházi énekeken kívül, nem lehetett itt román népdalt hallani, csakis a magyar „Kis Komárom, Nagy Komárom“-ot. így jellemzi *Pajtin Ilariánu* „*Istoria ronianilor din Dacia-Superiore*“ című könyvében a románizmus állapotát a harminczas években. Minő megdöbbentő ellentét van a mostani és a hatvan év előtti állapotok között, pedig mi volt az akkori magyar kultúra a mostanihoz képest!

Ez ellenmondásoknak és rejtélyeknek látszó dolgokhoz, a magyarázatot a tudománynak hivatása megtalálni s a román tanulmányoknak politikai szempontból való fontossága épen e magyarázatok megadásában áll. Amit a történelem, a nyelvészet és ethnologia segítségével sikerül mint biztos eredményt megállapítani, azt a politika sikerrel felhasználhatja a maga céljaira. Az én román tanulmányaimnak sincs más céljuk, mint lehetőleg egy pár biztos eredményt szolgáltatni az államférfiúnak azért, hogy azokat a maga politikai céljaira felhasználja. Tanulmányaimban nem szándékozom a román nemzeti-ségi kérdés ilyen vagy amolyan szempontú megoldásának módo-

zatait javasolni vagy kidolgozni. Célom sokkal szerényebb: megismertetni a román nemzetiségi mozgalmak fejlődését s feltüntetni azokat a különféle okokat, amelyek a mozgalmak fejlődésére bármely tekintetből hatással voltak. Feladatom elvégezni e kérdésben az igazságtól vezérelt kutató munkáját s hogy aztán az általam nyert eredményeket miként fogja értékesíteni a gyakorlati politika, az nem az én dolgom. Csupán anyagot akarok hordani a nemzeti politika épületéhez, mint szerény napszámos. A tervezés, az építés erősebb kezek dolga. Oda a tanulmányozó szerény tehetségének mécsese helyett az igazi államférfi lángeszének napjára van szükség.

Sturza Dimitrie, a romániai liberális párt vezére a bukaresti „Orfeum“ nagy termében tartott meetingen azt mondta, hogy a jelenlegi magyar politika, veszedelmesebb Romániára, mint akár az orosz hatalmi törekvések. Szerinte a magyar politika azért akarja megsemmisíteni a magyarországi románság nemzeti létedét, hogy így megmagyarosítván őket, Románia önállóságát is megsemmisítse s ez után a független román államot a magyar királyság vazallusává tegye, mint a minő a középkorban volt. *Sturza* szerint a dako-romanizmus nem létező valami, de a *pan-magyarizmus* valóság és célja a nagy magyar birodalmat kiterjeszteni egész a Fekete-tengerig.

Nevetséges és értelem nélkül való vád az, a mit *Sturza* emel ellenünk e beszédében, de azért az sem igaz, mintha teljesen közönyös lehetne ránk nézve, hogy Predealtól a Fekete-tengerig mi történik? A magyar királyságnak civilizatorius hivatása van Európa Keletén. Hogy ez a hivatásunk miben áll, azt igen szépen kifejtette *Kállay* Béni akadémiai beszédében. Nekünk erről a missióról lemondanunk nem szabad. De hogy ez a missiót homályos vágynál egyéb is lehessen, hogy konkrét tartalmú s határozott célokat követő törekvéssé váljék, ismernünk kell az Európa Keletén élő népeket, első sorban pedig a románt, mely azt mondja magáról s a melynek intelligenciájában napról-napra erősebb lesz a meggyőződés, hogy az a civilizatorius hivatás Keleten, melyet a történelem Magyarország osztagrészéül jelölt ki már a múltban, — Romániá-é, Kelet e Belgiám-é.

Take Jonescu, a jelenlegi román közoktatásügyi miniszter pár év előtt Románia külügyi politikájáról írt francia nyelvű röpiratában azt mondja, hogy a szerep, melyet Kállay Béni a magyaroknak vindikál, a románokat illeti és pedig két okból. Először is a Keleten kezdődő európai civilizáció franciaas jellegű. A románok nemzeti kultúrája francia talajból sarjadott ki, tehát meg van adva a siker feltételét képező közös kiinduló pont. A magyarok kultúrája pedig minden ízében német s így nemcsak, hogy közösségben nem áll Kelet kezdődő civilizációjával, hanem egyenes ellentétben is. Másodszor a civilizatorius hatás csak úgy lehet gyümölcsöző, ha nem felette nagy a kulturális távolság az egymásra ható népek között. A román kultúrájára, vallásos gondolkozására és érzelmei egész körére nézve közelebb áll a Balkán-félsziget népeihez, mint a magyar s így ennél hivatottabb is a civilizatorius eszmék közvetítésére.

Take Jonescu-nak tökéletesen igaza van. De megfeleltetett egyről. Arról tudniillik, hogy mi francia és német közvetítés nélkül is egyenesen hozzéférhetünk Kelet népeinek lelki világához, még pedig saját ethnicumuk közvetlen tanulmányozása segítségével. Arra vonatkozóan, hogy Keleten mi legyünk a civilizáció közvetítői, legelső feltétel, hogy egyetemeinket úgy rendezzük be, hogy a balkán-népek történelmének, ethnographiájának, összehasonlító filológiájának stb. tudományos buvárlata legmagasabb fokon álló legyen itt egész Európában s hogy így mesterök legyünk abban, a mit sem odahaza, sem pedig a külföldön meg nem tanulhatnak. Földrajzi helyzetünk, poliglott viszonyaink ezt nemcsak lehetővé, de viszonylag könnyűvé is teszik.

Tanulmányaim előkészítik ehez az utat s épen ez a körülmény, a mi e szerény kísérleteknek súlyt kölcsönözhet a politikus előtt. A hazai nemzetiségek legtekintélyesebbjének, a románnak történelmét akként világosítják meg, hogy egyúttal betekintést engedjenek Kelet népeinek sajátos gondolat- és érzelmi világába is, a melylyel a románság kezdet óta a legszorosabb kapcsolatban volt.

Tanulmányaimnak és törekvéseimnek célját a fennebbiek-

ben kifejtettem. Nem tudom, sikerül-e e célzt elérnem vagy legalább megközelítenem. Inmagnis et voluisse sat est. Aztán inkább a veszély tudata, és Zrínyivel szólva, („Ne bánts a magyart“) a házámhoz való szeretet tette reám, mintsem tehetségeimnek érzése, hogy kiáltsak, hogy üvölsék: hallj meg engem élő magyar, ihon a veszedelem, ihon az emésztő tűz! Azért akarok „tudománt tenni előtted nagy Isten, hogy én tülem elaluvásomért nemzetem vérét ne kérd elő, a mint megfenyegettel az nagy Ezekhiel prófétával: Venientem gladium nisi annunciaverit speculator, animarum que perierint sanguinem de manu ejus requiret Dominus.“

Aztán consideralván és megtekintvén mostani nyomorult állapotunkat, mikor „ha csak valami megrezzenik is a török (román) részéről, futunk ide s tova, vizeken által havasokon által, ki jmidé, ki amoda, minden remediumunk csak a másoktól való segítségkoldulás, nincs magunknak népünk, kivel occurálhasunk a veszedelemnek, nincs egy emberünk, a kit hova tehetnénk,“ megrémültem ettől „a nagy vilitástól“ s azt kérdeztem: „mi vagyunk a magyarok? mi magyarok? De bár azoknak ne mondjuk magunkat. Ha Váradot vissza nem veszziük, ha *Érdét* elvesztjük, ne is hadakozzunk bár azután, hanem avagy most, avagy sohasem, fussunk ki az országból, ha eztet resteljük.“ Látván, hogy „csúfsága lettünk a nemzeteknek és magunknak, ellenségünknek pedig valahonnan jön, prédájává“ — e tanulmányaimban kutatni kezdettem: miért? „A vitézségnek disciplinája meg nem tartásáért, a részegségért, a tunyaságért, az egymás gyűlölésért és ezer ilyen vétkünkért. Én nem hizelkedhetem édes nemzetem tenéked, hogy hazugsággal dicsérjelek, mert a prófétaként: Popule meus, qui te beatum praedicant, ipsi te decipiunt, — hanem irt megmondom magadnak fogyasztásodat, olyan szívvel és szándékkal, hogy megismervén magad is, ved ki ezt a mocskot lelkedből, reformáld vétkeidet, öltözzél igazságban, övedzél erősséggel Ha azért a magunk fogyasztásait megismerjük elébb, könnyebben az orvosságot is fellelhetjük azután. Vizsgáljuk meg hát, micsoda formájú hadakozások voltak azok, kik nem succedáltak és mi formán estek“? „Ihon az igaz relatio“.

I.

A régi magyar közjogi felfogás a románokat állandóan jövevényeknek tartotta. A románság erkölcsi színvonala és társadalmi helyzete a XV. és XVI. században. Administratív intézkedések a románság civilizációja érdekében. A román papság erkölcsi és szellemi állapota. Kísérletek a reformáció segítségével civilizálni a románságot. Mi volt eredménye e kísérletnek?

Mátyás király 1486-ban az erdélyi összes nemesség és a szászok panasza alapján megparancsolja az erdélyi vajdának és a székelyek grófjának, hogy vegyen maga mellé fegyveres székelyeket és fenyítse meg keményen az oláhokat, kik annyira elkapatottak lettek, hogy még a nemeseket is fegyverrel mérésük megtámadni. És noha az oláhok sem szabadságra nem születtek, sem arra hivatva nincsenek, mégis merészkednek erőszakkal és büntettekkel a birodalom parancsai ellen magoknak szabadságot arrogálni.* 1511-ben pedig II. Ulászló király a miatt dorgálja meg Szapolyai János erdélyi vajdát, hogy tisztviselői nagyon enyhén büntetik meg azokat az istentelen oláhokat, kiknek szemtelensége bámulatot kell hogy keltsen (miramur, unde tanta licentia illis pessimis hominibus concessio sit.)

Ez a két oklevél igen érdekes világot vet az oláhság régi közjogi és társadalmi helyzetére Magyarországon. Kezünkbe adja a mértéket, melynek alapján megítélhetjük a románság szerepét a mohácsi vész előtt s a mely helyzetnek világos ismerete nélkül a későbbi fejleményeket helyesen megítélni és megérteni teljesen lehetetlen.

* licet Olachi, nec ad libertatém vocati, nec ad libertatém nati, tamen libertatém contra regni mandátum vi quasi et facinoribus sibi arrogare audent. (Gr. Kemény J., Tud. Gyűjt. 1830. III. k. 104. 1.)

Mátyás király oklevele azt mondja, hogy az oláhok szabadságra nem születtek és arra nem hivatottak.

De miért?

Megfelel e kérdésre a középkori magyar jog-felfogás és a történelem. A középkori magyar jog-felfogás szabadságra csak azokat tartja hivatottnak, kik a földet, a melyen laknak, vagy az első foglalás jogán, vagy pedig királyi adomány erejénél fogva birják. Ez okozza, hogy szabadságra nemcsak a honfoglaló magyarok hivatottak és születtek, hanem a királyi meghívás és adomány folytán itt később letelepedett vendégek is (hospites), minők a nyugatról behívott németek, olaszok stb. voltak, vagy a kelet felől befogadott kúnok és besenyők.

A románok eredete és ennek következtében közjogi helyzete nálunk egészen más volt, mint a külföldről behívott vendégeké. Őket nem hívta senki. Jövevények (advenae) voltak. Magoktól jöttek kisebb-nagyobb csapatokban. És ez okból, mint később az erdélyi törvények mondották, csupán pro tempore szenvedtetek usque bene placitum Principum et Regnicolarum és propter regni emolumentum patialtattak.

A híres „*Supplex libellus Valachorum*“, melyet 1791-ben *Bobb* és *Adamovich* püspökök nyújtottak be Ő felségéhez, azt mondja ugyan, hogy a román nemzet Erdélyben a nemzetek legrégibbe.* De ezt csak a román történetírás vallja és hiszi, igazságnak. A kritikai történetírás a románokat Erdélyben ép oly jövevényeknek tartja, mint tartotta kezdetől fogva mindig az erdélyi törvényhozás és a magyar közjogi felfogás. A román incolatiót nemcsak oklevelek és más történelmi adatok segítségével lehet világossá tenni, hanem a magyar közjogi és politikai felfogással is, mely kezdetől fogva következetesen idegeneknek és jövevényeknek hirdette e hazában a románokat.

E felfogás még akkor sem volt teljesen elhomályosodva, mikor a történetírásban és a tudós közhiedelemben a dácjjai kontinuitás majdnem kizárólagos volt, hiszen még a „*Supplex libellus Valachorum*“-ve. is azt felelik az erdélyi rendek, hogy

est natio valachica omnium in Transilvania nationum untiquissimn.

a kérvény azon állítása, hogy a románok a rómaiaktól származnak és így legrégebb lakói is Erdélynek, nem tekinthető egyáltalán bizonyítottnak, sőt bizonyos, hogy legnagyobb részük úgy vándorolt be a szomszédos fejedelemségekből.”⁴⁴ Az 1744-iki erdélyi országgyűlés 6. törv.-cikkével pedig világosan kimondja, hogy a románok, mint jövevények a más jövevényekhez számítandók (hōs itemque alios advenas).

De mentői régibb időre megyünk vissza, annál határozottabb és világosabb a régi magyar törvényhozásnak ez irányú felfogása. E felfogás bizonyító erejét azonban senki sem használta fel azok közül, kik nálunk a románok dácziai kontinuitása ellen Írtak. Észre is egyedül csak az osztrák *Czoernig* vette, ki azonban a románokat Erdély autochton lakosságának tartotta. „*Österreichische Ethnographie*“ (II. 143.) című művében azt mondja: „Az erdélyi törvénykönyvben nyomai vannak, hogy Erdély eredeti román lakossága a Moldovából és Oláhországból különböző időkben történt beköltözések útján növekedett (Compil. Constit. p. III. tit. IX. art. 10. emlékezik egy ilyen településről), sőt e települések néha a románok részéről nyilvánvaló erőszakkal mentek végbe. (Approb. Const. p. III. tit. V. art. 2.) Mátyás király 1487-ben egy ilyen erőszakos módon alapított oláh telepítvényes falut egyenesen leégettett. Olyan régi uradalmi alapítványlevelek is vannak, melyek szerint több oláh község oly világos feltétellel van alapítva, hogy a más fajtájú népesség elszaporodásával, vagy abban az esetben, ha az uradalomnak tetszenék másként használni fel a földet, az oláh telepesek el fognak szélesztetni.”

„Sok helyen majd nyilvánvaló erőszakkal élnek a többi nemzeteken és azoknak határain.” írja az Approb. et Compil. III. rész V. tit. 1. cikkelye. A bolognai egyetemi könyvtárban van egy „*La popolazione di Transilvania composta di varié*

* Valachi etiam non quidem a primis illis Romanorūm reliquiis... originem trahentes, quales existero nullo evinci potest documento, verura nt plurimum advenarum, qui a finitimis provinciis hnt-se' recipientes loca habitationis sune in hoc Principatu fixerunt successores.

nazione e diverse lingue religioni usi e vestiti“ című kézirat. E XVII. század végéről való kéziratban az van mondva az oláhokról, hogy foglalkozásukra nevezve parasztok (*rusticani*) és zsványok (*asasineschi*).

A ki nem ismeri az erdélyi oláhság két-háromszáz esztendő előtt való állapotát, azelőtt az oláhság e jellemzése érthetetlen dolog marad örökre, — hisz teljesen képtelenség, hogy egy népnek egyik fele zsványokból álljon. Az *asasineschi* itt nem is épen zsványt jelent. A magyar *kóborló* kifejezést az olasz író nem tudta másképen visszaadni. Az olasz nyelvben nem talált más szót e fogalom kifejezésére. A dolog voltaképpen úgy áll, hogy az oláhságnak ez időkből két rétege volt. Egyik réteg a már megtelepült, földmivelő életet élő. Ezeket nevezi az olasz *rusticanin&k*. A másik rész pedig a még vándorló, pásztorkodó, gazdátlan elem: *a kóborló oláhok*, kiket nem tud másképen olaszul megnevezni, mint az *asasineschi* nagyon is rossz értelmű szóval.

Veicherstorfer 1550 táján azt írja, hogy Erdélyben három nemzet van: magyarok, székelyek és szászok. Ezek között élnek az oláhok is elhagyott birtokokon és falukon. Edzett nép, mely nyájainak, továbbá lopott marhák és lovak húásával táplálkozik. Kecskeszórból készült ruházatuk van és semmiféle emberi törvénynek sem engedelmeskednek (*nullis penitus legibus humanis obsequentes*). *Verancsics* szintén ez időtájt írja, hogy a nem nemes oláhoknak nincs állandó lakásuk, hanem az országban szerteszórtan élnek és pedig nagyon kevesen a síkságokon, legtöbbször a hegyekben és az erdőkben, hol barmaikkal együtt tengetik nyomorult életüket.

A legrégebbi oklevelek azt bizonyítják, hogy a legelső oláh-települések királyi birtokokon történtek. Üresen levő, lakatlan jószágokat, különösen irtatlan erdőségeket szoktak a királyok oda adni valamely, bizonyos számú oláhság élén álló kenézeknek. E kenézek közül aztán szolgálataikért többen magyar nemességet kaptak s mint ilyenek beolvadtak a közjogi

* L. Magyar Könyvszemle 1893. évfolyam 263 és 270 1.

értelemben vett magyar nemzetbe. Rendetlenkedések, jószág-háborítások az ily kenézek vezérlete alatt letelepített románság részéről is napirenden voltak. Sokkal számosabbak azonban a panaszok azon oláhok ellen, kik részint a kenézségek joghatósága alól kivonták magokat, részint kéretlen-hívatlan, nagyobb csoportokba összeverődve, jöttek be az országba, — egy szóval azok ellen, kiket közönségesen *kóborló oláhok*-nak neveztek a régi századokban.

Különösen a szászok szenvedtek sokat e kóborló oláhoktól. Hogy minő volt a szászok és az oláhok között való viszony, annak igen érdekes tanúság-tevője azon szerződés, mely *Góbiin* püspök közvetítésével 1382-ben Nagy-Disznódon a szászok és az oláhok között kötöttet.* E szerződés értelmében az oláhok lemondanak a törtétek miatt való minden elégtétel követeléséről, úgyszintén a szászok is elfelejtik az oláhoktól elkövetett rablásokat, gyilkosságokat, gyújtogatásokat és más egyéb pusztításokat. Mostantól kezdve azonban az oláhoknak nem szabad a szászok földjein engedelmség nélkül marháikat legeltetni, a gonosztevőket magok között elbújtatni, mert az, a ki a gonosztevőt elrejti, a gonosztevővel együtt fog elégtettetni. Hasonlóképen titizhalált szenved a gyilkos és a gyújtogató is, mihelyt két tanú bizonyít ellene; sőt hasonló halált fog szenvedni az is, ki gyújtogatással fenyegetőzik, ha hét ellene bizonyító tanú akad. Az oláhok továbbá arra is kötelezik magokat, hogy ijat — szükség esetét leszámítva — nem hordanak, csak azért, hogy magokat a lövöldözésben gyakorolják.

1434-ben *Jaks Mihály*, a székelyek grófja egy levelet irt a brassai bíróhoz, melyben a bírót és a tanácsot figyelmezteti, nehogy magokat megcsaladni engedjék az istentelen oláhoktól (nefandissimos valaehos), mert a török már gyülekezik Havas-elföldön. Egy másik levelében pedig köszönetét mond a brassaiaknak eddigi szolgálatukért és kéri őket, hogy a határokat és a havasokat ezentúl is jól őrizzék s a fogarasi hűtlen oláhokat irtsák ki, csupán a fogoly nőknek és gyermekeknek kegyelmez-

* Fejér G.v. Codex Dipl. XI. 132.

zenek. A székelyek grófjának e két levele világos bizonyítéka annak, hogy háborús idők alkalmával a kóborló oláh csapatok jelentékenyebb számmal szoktak átjönni a két szomszédos oláh vajdaságból azon ürügy alatt, hogy a török elől menekülnek. Ide benn azonban rendetlenkedtek, vagyis mint a régi erdélyi törvények mondják: sok helyen nyilvánvaló erőszakkal éltek a többi nemzeteken.

Ha ez oklevelekhez és országos törvényekhez még hozzá veszszük az egyes szász városok statútumaiban előforduló azon rendőri természetű határozmányokat is, melyeket az oláhok ellen hoztak, egészen világos lesz előttünk, hogy a törvényes és szilárd rendhez szokott erdélyi magyar és szász társadalom meg a fél nomád, pásztorkodó s állandó lakhelyyel nem bíró román népelem között szakadatlan küzdelem folyt, melynek célja nem volt más, mint a románságot, ha lehet, helyhez kötni és civilizálni, vagy ha nem, hát legalább ártalmatlanná tenni. Ez utóbbi ok miatt tiltják az erdélyi régi törvények az oláhoknak a fegyverviselést (Tegezzel, karddal, pallossal, csákánnyal, dárdával és egyéb fegyverekkel járni ne merészeljen) s hagyják meg a különböző szász városi-statutumok, hogy a kerített városokból naplemente után az oláhok takarodjanak ki. Az előbbi ok magyarázza meg pedig azt, hogy az erdélyi törvények miért adnak jogot a nemes embernek, hogy a kóborló oláhokat, a hol megfoghatják, hát erővel is jobágygyá tehetik.

Az erdélyi törvényhozás és társadalom azonban nemcsak *coercitiv* utón igyekezett a románságot állandó társadalmi rendhez szoktatni, hanem kulturális eszközökkel is. Ennek az akkori felfogás szerint inás módja nem lehetett, mint a vallási és egyházi szervezet útján való hatás. Egész sora van a régi erdélyi törvények között az ide vonatkozó határozatoknak, melyek mind azt mutatják, hogy az akkori román papság végtelenül alantálló erkölcsi és értelmi színvonala ezt — úgy szólván — lehetlenné tette.

A román történetírók e törvényeket barbároknek s a román nemzet kiirtására s az orthodox vallás eltörlésére irányzottaknak igyekeznek feltüntetni, — szándékosan feledvén, vagy

eltagadván, hogy a törvények — különösen a régibb időkben — a világon mindenütt az élet tényleges viszonyainak követelményeképen hozattak, nem pedig holmi, előre kigondolt elméleti czélok kedvéért. Midőn az *Approb. et Compil. XLII.* edictuma azt rendeli, hogy azon oláh papokat, kiknek orgazdaságok vagy egyéb czégéres vétékben való életek felől bizonyos suspicio vagy on, a tiszték megfoghassák, fogságba vethessék; nem holmi távol eső s oly elméleti czélok lebegtek az erdélyi törvényhozók előtt, a melyek különben is végtelenül messze állottak az akkori emberek eszejárásától, hanem egyszerűen a mindennapi élet gyakorlati szükségletei. Mikor a lator oláh papok megfogásáról az 1624-ik esztendőben *Articulust* szereznek Erdély tanács arai, eszökbe se jut a gör. kel. vallás kiirtása, csupán csak a lator oláh papoké.

E törvényekből az akkori oláh klérus erkölcsi és műveltségi állapotát igen világosan meg lehet ismerni s hogy ez nem valami fényes vagy tiszteletreméltó, abban egyedül Kelet-Európa akkori sajátságos politikai és művelődési viszonyai a hibásak. Mikor az 1665-ki törvény azt írja: Némely oláh esperestek és papok *privata injuriából* vagy magok *privatumoktól* viseltetvén, magok hallgatójok közül némelyekre neheztelvén, egész falukat tiltottanak el a templomtól, holt embereket is el nem temetnenek, a kisdedeket is keresztelelten hagyták meghalni és megparancsolja, hogy „az ilyen exorbitáló esperestek és papok mind most s mindennek utánna érdemek szerint semmiben nem kedvezvén nékiek, igaz törvény szerint megbüntessenek“ — nem a román nemzetet gyalázza meg s nem a gör. kel. vallás kiirtását czélozza, hanem egyesegyedül a hívők vallásos érdekeinek megóvását szemben a kötelességökről megfeledkező papokkal.

Baritiu „*Istoria Transilvaniei*“ * című művében azt mondja: arról, hogy a gör. keleti román klérus Erdélyben a reformációig valamelyes politikai szerepet játszott volna, nem tudunk semmit. Ebben meglehetősen igazsága van. A reformáció irányozta a román

* I. köt. 9. 1.

papságra és a román népre legelőször a figyelmet, mint olyanra, -melyet az új vallás számára meg kell nyerni, hogy a kultúrának is megnyerhető legyen. Már az 1566-ban Szebenben tartott országgyűlés 36. cikkelye bizonyosítja, hogy a protestáns térítés munkája a románok között megkezdődött. Az 1577-ki országgyűlés egyik cikkelye már határozottan mondja, hogy az oláhok között is akadtak igen sokan, kiket az isten az igazság sugaraival felvilágosított s a kik ezért a görög vallástól elszakadtak, s az isten ígését saját nyelvükön akarják hallgatni.

A románok ma, akár mint görög keletiek, akár mint gör. katolikusok saját nyelvükön hallgatják az isten ígését. Ezt azonban a magyar reformáció hatásának köszönhetik. A legelső román nyelvű nyomtatott könyv Cipariu szerint az „*Invetiatura Crestineasca*“ 1546-ban Szebenben jelent meg. Sőt az első latin betűvel írott román könyv épen a Gyulafehéjvárott 1648-ban megjelent román kálvinista katekizmus volt.

Az idők azonban nem voltak alkalmasak arra, hogy a vallás és az egyház segítségével meglehessen nyerni a románságot a reformációnak s ezzel együtt a kultúrának. De az idők mostohaságánál még nagyobb nehézséget okozott a románság szellemi állapota s az a nagy távolság, mely a gör. kel. vallás és a racionálisan józan protestáns vallás között van. A reformációnak épp úgy nem volt szerencséje a latin faj e keletre szakadt ágánál, mint a nyugati román népek között. Az erdélyi rendek és protestáns papok minden igyekvése sikertelen volt s a románság nagy tömegében ugyanaz maradt Erdélynek a Habsburg-ház alá kerülése küszöbén is, a mi volt lényegében a mohácsi vész idején.

II.

Slavici véleménye a romság politikai fontosságáról a Leopoldi diploma után. Caraffa nem tud semmit a románság e fontosságáról. A románság fontosságát a kath. vallás szempontjából Baranyi veszi észre. Megindítja a vallásos uniót. Az érd. protestáns rendek magatartása szemben az unióval. A katolikusok sem pártolják az uniót. A székely kath. papság nyilatkozata. A protestáns rendek titokban ellen-akciót indítanak meg. Miért ment bele a román klérus az unióba? Az unió teszi politikailag fontossá a románságot. Ez kelti fel benne a nemzeti érzés tudatát s a római származás emlékezetét. Törekvés negyedik törvényes nemzetté lenni. Klein Innocentius püspök törekvései. A román nép erkölcsi állapota az unió után. Gróf honig segg Memoranduma a királyföldi románság kitelepítése tárgyában. A gör. kel. püspökség felállítása. A határörvidék szervezése. A jobbágság helyzete Erdélyben a Leopoldi diploma után. A „Bizonyos Punctumok.” Erdély társadalmi viszonyai s azok hatása a román nemzetiségi viszonyokra. A román irodalmi renaissance, mint eredménye az uniónak. Hunfalvy és Obedenariu véleménye az unió kulturális hatásáról. A Hnra-féle mozgalom nincs Összefüggésben a román nemzetiségi érzés fejlődésével.

Ioan Slavici Siagunáról írott tanulmányában* azt mondja: A XVIII. század végével a karloviczi béke után a román nép egy része a Habsburgok uralma alá került. Nagyon természetes dolog volt, ha ez a dinasztia, mely majdnem kétszáz év óta harczolt a magyarokkal, megörvendett, mikor az újonnan megszállott tartományban egy, a magyaroktól idegen s velők ellenséges érzületű népelemre talált. Sőt Béésben mindjárt kezdetben tervet szöttek, hogy miként kellene a keleti tartományokban szétszórt román elemeket egyesíteni s a haladásra rákényszeríteni, hogy legyen idővel, kikre helyezni a socialis egyensúly támasztékait.

*Andreai baron de Siaguna 26. és köv. lapok.

Caraffa Antal, kit Bécsből tekintélyes haderővel küldöttek Erdély átvételére 1690-ben ez ország birtokba vételéről és végleges meghódoltatásáról egy memorandumot* küldött a császárhoz. E memorandumban *Caraffa* Erdély akkori politikai és társadalmi viszonyainak meglehetősen alapos ismeretét árulja el s részletesen is felsorolja azokat az eszközöket, melyekkel Erdélyt teljesen meglehet hódítani. Az oláhokról azonban egy szóval sem emlékezik. De nemcsak *Caraffa* írt ilyen memorandumot, hanem a többi, később beküldött tábornokok is majdnem kivétel nélkül; de az oláhokat, a kik pedig ez időben is voltak oly számosan, mint a három nemzet bármelyike, senki meg nem látja közülök, mert politikailag és társadalmilag egyaránt súlytalan népelem voltak még ekkor is Erdélyben.

A ki őket legelőször észrevette, az egy magyar jezsuita, *Baranyi Pál* volt és észrevette nem nemzetiségi, hanem vallási szempontból, — épen úgy, mint előbb az erdélyi protestáns papok és hittérítők. Ő teszi hajlandóvá *Tcofil* vladikát az unióra s ő utazik később *Illyés* András és *Hevenesi* Gábor társaságában Bécsbe, hogy ott megnyerje terveinek az udvart és Kolonicsot. Az oláhok uniója is, mint ez időben sok más egyéb — *Bethlen* Miklós mondása szerint „Kolonics kardinál, *Barányi* és *Ilevenesi* jezsuiták kohából sülé ki.“ Az erdélyi politikusok tudta és beleegyezése nélkül intézték el ezt is Bécsben a jezsuiták. *Bethlen* Miklós** elbeszéli, hogy mikor *Bánffy* György kormányzóval 1697-ben Bécsben voltak, a bécsi minisztérium elnöke, *Kinsky* gróf őket is meghívta a miniszterek tanácskozásába. A hol szóba kerülván az oláhok uniója, azt kérdezte tőlük: micsoda véleményük van e kérdésben? *Bethlen* és *Bánffy* csodálkozva feleltek, hogy ők erről oda haza nem hallottak semmit és különben is a minőség, melyben Bécsbe jöttek, nem engedi meg nekik, hogy vallásos kérdések tárgyalásába bocsátkozzanak. De mivelhogy ők úgy látják, hogy az oláhok uniója

* *Andreas Schaeser*. Archív des *Voreius* für *Siobenbürgische* l.-and-Kunde. Neue Folge I. Bänd. II. Heft 162 — 168. 1.

** *Önéletírás* II. k. C. 23.

kárára lesz a református vallásnak, hát ők e terv ellen a jelen tanácskozás színe előtt tiltakoznak.

Erdély protestáns rendei mindjárt észrevették, mihelyt napirendre került, hogy a románok uniója miben fog ártalmukra lenni. Ne feledjük, hogy ez időben a vallási dolgok és a felekezeti érdekek sokkal erősebbek voltak, mint azok, melyeket mai napság nemzeti érdekeknek szoktunk nevezni. Magyarországnak a Habsburgok birodalmába való beolvasztására legczélszerűbb eszköznek a katolikus vallás kizárolagossá tétele mutatkozott és ennél fogva a leggyűlöltebb ellenség is a protestáns Magyarország volt, melynek függetlenségi törekvései épen felekezeti érdekekből találtak pártolásra a nyugati protestáns fejedelmeknél. így lett aztán a románok vallásos uniója Erdélyben eminenter politikai tényezővé s a románság politikai jelentőségű eszközé a bécsi kormány kezében.

Az erdélyi protestáns, rendek ennek megakadályozására tisztán felekezeti, másodsorban rendi s csak mellékesen nemzeti érdekből megtettek minden tőlök telhetőt. Hogy ez a minden Erdély akkori viszonyai között nagyon csekély súlylyal birt, nem az ő hibájok volt. Ősi szokás szerint protestáltak ott, a hol lehetett. így a többek között I. Leopold egyik leiratában kérdőre vonja az erdélyi kormányzékot az iránt, hogy mi lehet az oka annak, hogy az oláh jobbágyok olyan nagy mértékben szökösnek át Magyarország töröktől felszabadult megyéibe, sőt a törökök uralma alatt álló részekbe is? A kormányzék 1699. július 14-ről a többi között azt feleli, hogy ennek egyik oka az, hogy félnek a katholizálástól s hogy egyáltalán helytelen dolog az oláhokat katholizálni, „mert az oláh nemzetnek nincs vallása, hanem csak babonái vannak és azon kívül nagyon barbar és hajlandó minden gonoszságra s nem is lesz a katolikus vallásra semmi haszonnal áttérésök“.*

* *Gentis valachicae religio nulla sed superstitione sola inbutae et alias barbarae, ao ad omne nefas pronae, nullo religionis oatbolicae emolumento.* (Documento privitóre la istoria Románilor; entese de Endoxiu de Hurmuzuki. Vol. V. p. I. 1650—1696. pag. 536—538).

Az 1701-ben Gyulafehérvárott tartott országgyűlésen pedig magok a rendek mondják ki sérelmi feliratuk 3. pontjában, hogy az oláh papok dolgában hozott intézkedések sem az országnak nem váltak javára, sem pedig a katolikus vallásnak, a melynek pedig érdekei miatt tétettek. Sőt ellenkezően az országra nagy kár háromlott belőlök, mert azok az adók, a mit eddigelé a papok fizettek, 8000 írtnál nagyobb összegre rúgtak s az most más jó emberek vállaira esik. A megyék és a székek jogszolgáltatása pedig ezek miatt meg van zavarva. Az ő rólok hozott törvények pedig eltöröltettek és megszegtek, de adja az isten, hogy ez a barbar és szopora nemzet bizonyos idő eltelte után nehogy feltámadjon és ledöntse a többi nemzeteket.“ *

De nemcsak a protestáns rendek tiltakoztak az unió ellen, hanem még az erdélyi katolikusoknak sem tetszett. *Bod Péter* „Brevis Valachorum Transilvaniam incolentium História“ etc. című kéziratos művében azt írja, hogy az unió ügyében kiadott 1699-ki diploma kihirdetése után a római katolikusok közül többen rátámadtak Apor Istvánra úgy nyilvánosan, mint magánkörökben, hogy ily nagy dolgot elősegített és létre hozott a nélkül, hogy abból haszna lehetne akár az országnak, akár a királynak.** A kir. kormányszék a székelyföldi katolikus papságot felszólítja, hogy nyújtson segédkezet az oláhok unialására. A székely kath. papok Csik-Soinlyón 1699 októben 23-án

* Tale est etiam negotium sacerdotuni Valachicoruin, in quo dicat unus quisque bona cum conscientia, quid utile attulit tam publico, quam religioni catkolici (ad cuius propagationem intondebatur hoc) e contra ingens liaec provincia patitur in publico damnum, quia quotannis illorum exemptio ad mininum onus florenorum 8000 facit ot inponit aliorum bonorum virorum humeris. Comitatum scdiunque oflicialium jurisdictio turbatur. Do hoc natione scriptae leges cassantur et laeduntur, ot utinam taxit Deus, ne barbara et prolifica ista natio ad aliarum nationum everisionem suo tempore insolescat. Zieglauer p. 191.

** per acta praevio modo unione, plurimi etiam ex Romano-Catholicis insurgunt in comitem Apor publice privatimque arguentes, cur tantum negotium Provinciáé, servitioque Rogis minimé pro futurum promoverit ac effectuaerit. Cap. II. § 11.

tartott gyűlésükön kereken kijelentették, hogy miután nem tudnak oláhul s a kormányzéknek azt a jogát sem ismerik el, a melynél fogva az őket ilyesmire kötelezhetné és nem is értenek egyet az úgynevezett 7 pontozatból álló instrukciókkal, de még más fontos okokból is, melyekkel a kormányzék méltóságos főleit terhelni nem akarják, — nem érznek magokban hajlandóságot ebbe a dologba beleavatkozni.

Ha a magyar források mellett egy kissé részletesebben tanulmányozzuk Nillesnek, Cipariunak, Hurmuzachinak, Vêntunak és Baritiunak ide vonatkozó munkáit*, meggyőződhetünk belőlök, hogy Erdély protestáns rendjei közül igen sokan nem maradtak, csupán a tiltakozás mellett, hanem titokban támogatták is a románságnak azt a részét, mely nem akart belemenni az unióba. Dindár, Nagyszeghi, Görög, Czirka voltak ügynökeik. Ezek tudósították a bukaresti mitropolitát, Theodosiust, a ki hite hagyásaért nyilvánosan kiátkozta Athanaziust. Ezek hívták be később Dositeit-t és az oláhországi kalugereket, hogy az oláh népet visszatérítsék az orthodox hitre.

Sinkai „Kronikájában elbeszélvén Athanazius vladikanak a gör. katolikus püspöki székebe való beiktatását, azt mondja: „a román papoknak sokasága jött, a kik úgy mentek egymás után, egymás mellett jobbra-balra, mint holmi fekete kosok. Némelyek közölök sírtak, mások meg egymásnak mondogatták: most aratjuk a rozst, a rozst után fogjuk aratni a búzát. Ez ünnep alkalmával felolvasták a császár parancsait is a vladikáról, az unióról, a miket a román papok közül csak nagyon kevesen értettek, azt gondolván, hogy most hírek s tudtok nélkül a császár mindnyájokat nemessé tette.“

* *Miles N. Symbolae ad illustrandam historiám ecclesiae orientalis in terris coronao S. Stophani. Ooniponto 1885 2. vol. 8°. Cipariu Th. Acte si fragmente latine romanesoi pentru istoria bisericeii romane mai alesu unité. Blasiu. 1855. Hurmuzaki Fragmente zur Geschichte der Rumänen. Bukarest 1879. 86. Vêntu G. G. Unirea Romõnilordiu Transilvania cu biserica romanocatolica Bucuresci 1889. Baritiu. Istoria Transilvaniei.*

Hogy a román papság oly könnyen bele ment az unióba, az itt felhozott hit volt az oka. A jámbor oláh papok azt hitték, hogy mihelyt egyesülnek, mindjárt nemesek lesznek családjaikkal együtt. A protestáns nemesek pedig nemcsak attól féltek, hogy az unió Erdélyben uralkodóvá teszi a katholicizmust, hanem attól is, hogy az unió következtében tömérdek jobbágyot el fognak veszíteni.

Ha nem is sikerült az egész románságot uniálni és az uniáltak közül is később nagyon sokan visszaállottak az orthodox egyház kebelébe, azért az unió mégis elhatározóbb befolyást gyakorolt az erdélyi románság állapotára, mint bármely más eddigi esemény vagy intézkedés. Nem ragadta ki ugyan egyszerre a román népet a félbarbarság állapotából, mert hiszen ezután is sok a panasz a kóborló oláhok ellen, de lassanként beleoltotta e népbe a nemzeti öntudatot s ez által — úgy szólva moralizálta az eddig csak tömeget. A római származás tudata az unió után kezd terjedezni a románság gondolkozni kezdő rétegeiben: „Bizonyos relatióból írom azt is — Írja Rettegi György 1761-ben — hogy Hunyad-vármegyében a főispánnak, Balog László urnák expresse így írtak az oláhok: „Nem győzünk eleget csodálkozni rajta, mi az oka, hogy bennünket ti magyarokul ti ennyire opprimáltatok s az jobbágyságnak jármát is nyakunkba vettétek, holott mi sokkal többen vagyunk s voltunk a magyaroknál, a mi nagyobb, régebben is vagyunk ez országban nálatoknál, mert még a régi dákusoknak vagyunk reliquiai“. De ez hazugság, mert római kolónia az oláh natio,— más volt a dákus, — mert nem volt ilyen istentelen gonosz nemzetség, mint ez az oláhság. Ettől, bizony megvallom, hogy félek, mert ha valaki jobban is eszekre adja ezen dolgot, minket bizony szaporán elpusztíthatnak, mert Erdélyben könnyen vagyunk tiz annyi oláhság, mint magyar. *Mind az uniónak gyümölcse fog lenni ez is*, mert azzal, hogy katholicussá legyenek, megengedett nekik, hogy scholát erigaljanak; állítottak is volt Balázsfalvára oly gymnasiumot, melynek ötszáz tanulója meg volt; a kik oláh, magyar, deák, német nyelvet derekasan tanulhattak, mely ha durált volna, református úr, ki ért volna

promotiót; de Isten azt most ezáltal a zűrzavar által pro nunc elszélesztette.“*

„Mind az uniónak gyümölcse“ volt bizony ez. Az unió okozta, hogy román papság magasabb képzettségre tett szert, mint a minővel az unió előtt birt s e magasabb és természetesen latinos képzettség hozta közelebb a tudós hiedelemben rég élő római eredet tudatához. Analógiáért sem kellett valami messze menni, hiszen a magyar történet-tudomány Otrokocsi Fóris Ferencz „Origines Hungariae“ (1693. Franequerae) című könyve után a mi őseink s a mi nyelvünk eredetét is a lingua primigenia-ból, a héberből származtatta. A keleti dicső és nagy nemzetektől való származás gondolata őstörténelmünk józan és kritikai felfogását ép oly lehetetlenné tette körülbelül a jelen század negyedik évtizedéig, mint a római származás a románság régi történeteinek ilyen felfogását a román történetírók részéről egészen napjainkig. De a mint a mi nemzeti újjászületésünkhöz, nemzeti és állami aspirációink újraébredéséhez lényegesen hozzájárult a dicső eredetnek és a régi dicsőségnek folyton ható emlékezete, ép úgy hatott az ébredezni kezdő románságra is a római származás dicső és lelkesítő tudata.

Azt sem szabad elfelednünk, hogy Sinkai mondása szerint az unió oláh papság nagy része az egész unióból csak annyit értett, hogy most mindenikökből nemes ember lesz. Nem lett ugyan belőlök nemes ember, de napról-napra élénkebb lett bennök a törekvés, hogy az unitus román klérus a katolikus klérussal mindenben egyenlő legyen. Hogy ezt elérhessék, magát a román népet is igyekeztek mindenben emelni. Jogokat kértek számára; oly jogokat az igaz, a melyeknek sem bírását, sem elvesztését nem tudták történelmileg kimutatni s a melyekről ezért mindössze is csak annyit tudtak mondani, hogy azoktól őket nem törvényes hatalom, hanem az idők mostohaságai fosztották meg, még pedig az elmúlt századokban.**

* *Rettegi Gy.* Emlékiratai „Hazánk“ 1886. 382. 1. közli Torma Károly.

** ut sibi reddantur pristina jura quibus saeculo superiore nulla auctoritate, séd iniqua duntaxat temporum illorum sorté exspoliata est. Supplex lib. Valach.

Az unitus román klérus érdekeinek legelső erélyesebb védelmezője, *Klein Innocentius* püspök volt, ki püspöksége ideje alatt 24-r. kérelmezett III. Károly királyhoz az egyesült román klérus és a román nép érdekében. E kérelmekben nemcsak azt sürgeti, hogy az egyesült gör. katolikus püspök az erdélyi guberniumnak ép úgy természetes tagja legyen, mint a rom. kath. . püspök s hogy az oláh papok, kántorok és dászkalok mentesek legyenek a közterhektől s ingyen sőt kapjanak a kincstártól, mint a többi felekezetek egyházi férfiai, hanem azt is, hogy nemcsak az unitus oláh papok és nemesek tekinteszenek úgy mint indigenák, hanem a nem nemes román nép is úgy tekintessék, mint e hazának valóságos fia, nem pedig mint jövevény. És mind e követeléseknek egyik legerősebb alapja az, hogy a románság Traján óta ez országban lakik. Ősi idők óta itt birtokos és egész faluk lakosa s azért magát ez ország örökös és igazi lakosának tartja.* *Klein Innocentius* püspök ily módon lesz aztán a román nemzetségi törekvéseknek is természetes vezére az egyháziak mellett. Példáját az idők viszonyaihoz módosultán követik utódai is kisebb-nagyobb mértékben mindnyájan, egész Sterca Sinlutiú-ig és Siaguna-ig bezáróan.

A míg az unió következtében a román klérus kultúrában és nemzeti öntudatban lassan ugyan, de folytonosau emelkedik, a román nép sem marad meg teljesen régi felbarbár állapotában. Igaz ugyan, hogy most is sok baj van velök. Nemcsak a Rákóczi-féle kurucz korszakban fosztogatnak Pinteá, Baliká s Bukur emberei és Cserey Mihály szerint nemcsak a „Kővári kutya-tolvaj oláhok pusztítják el az egész országot s hajtják ki a sok ménest, ökröt, juhot Erdélyből“, hanem a kurucz háborúk után beállott békekés idejét is többször megzavarják. így mindjárt 1720-ban Dobrán kitör a hunyad-megyei oláhok lázadása s csakhamar oly mértéket ölt, hogy Dévát is elfoglalják,

* Nos cnim a tomporé Trajani, adhuc antoquam natio Saxonica Transsylvaniám íntrasset, in terra illa regia haeredem egimus integrasque possessionos et pagos usquedem possidemus Proinde nos etiam veri haeredes in terra seu fundo régió sunnus.

a honnan rendes sorhadnak kell őket kiverni. 1727-ben Abrudbánya vidékén láznak fel újra és ismételten.

De nemcsak a vármegyének van sok baja az oláhokkal, hanem a szászföldi hatóságok sem tudják mit csináljanak velők. Az erdélyi parancsnokló császári tábornokoknál folytonosan panaszkodnak az oláhokra, kérve ellenük védelmet s fegyveres beavatkozást. Végre Königsegg gróf, egyike Erdély főhadiparancsnokainak megunja a sok panaszt s elhatározza, hogy egy merész operációval örökre bedugja e panaszkodások kútfejét. 1725-ben memorandumot terjeszt fel a császárhoz az iránt, hogy Ő felsége telepíttesse ki a szászföldi oláh-ságot Kis-Oláhországba, a mely a számtalan török és tatár pusztítás miatt rendkívül elnéptelenedett s helyökbe telepítessen a szászok közé németeket: „mert a szászok, hogy a más két nemzetől nyakukra tolt aránytalanul nagy közterheket valahogyan elviselhessék, magok közé telkeikre, mint zselléreket tömérdek oláhokat befogadtak és ezek annyira elszaporodtak, hogy most már a szászokat majdnem felülműlják. Ezek a befogadott vendégek aztán a szászokat gonoszsággal, tolvajsággal, varázslással és titkos gyújtogatással még jobban tönkre teszik.*

A szászföldi románság morális és kulturális állapota Königsegg gróf Memoranduma szerint 1725-ben sem igen sokkal jobb, mint Gobelin püspök idejében, mert a szászok és az oláhok között kötött nagy-disznódi szerződés majdnem azonos bűnökkel vádolja őket, mint Königsegg gróf Memoranduma. De nemcsak a szászföldi románság volt ilyen állapotban, hanem az ország más részében lakó sem volt különb. Még Mária Terézia idejében is azt kéri a temesvári vár parancsnoka a császárnétól: engedje meg neki, hogy az oláhokat, kik az újonnan telepített német lakosságnak sok kárt okoznak, el-

* So sich nun also vermehret, dass sie die Sachsen beinahe überreffen; die Sachsen hingegen durch die Bosheit, Dieberei, Zauberei und heimliche Mordbrennerei dieser ihrer angenommenen Gäste noch mehr zu Grunde gerichtet werden. Baritiu Istoria Transilvaniei. I. kötet 333 l.

kergethesse valahová, a törökkel határos szélekre, hisz ezek az oláhok még rosszabbak, mint a törökök.*

Az unió volt ugyan a románság civilizátora, de kezdetben nagyon lassan hatott. Sok akadályt okozott az is, hogy az oláhság nagy része visszatérve az orthodox vallásra, nemcsak magára hagyatott lett, hanem valóságos ellenséges indulattal fogadott mindent, mi a gör.-kath. klérus és az azt támogató kormány részéről jött. A románság e részének civilizálódása csak akkor kezd lassanként megindulni, mikor II. József császár felállítja a gör. keleti püspökséget. A gör. keleti papok még ekkor is rendkívül alacsony fokán állanak a míveltségnek. „Ezek a papok — írja a „Magyar Hírmondó“ 1781-iki évfolyamának 426. lapján egy nagyváradi levelező — a kiktől az oláh népnek jámborságot, isteni és felebaráti szeretetet kellene tanulnia, rossz erkölcsűek s nem sokkal tanultabbak. Az eke szarva és juhok mellől vitetnek a felszentelésre, ámbár egyebet az olvasásnál nem tudnak is.“

Az erdélyi románságnak egy igen tekintélyes részét a kultúrának és a társadalmi rendnek a katonai határőrség szervezése nyerte meg. Míg a fegyverfeladás a székelyekre rabságot jelentett, addig a románokra a jobbágyság igájától való menekülést. „Ha szükséges lett volna és megengedték volna — írja Heidendorf önéletrajzában — talán az összes erdélyi oláh jobbágyság határőr lett volna. Hogy az I. és II. román határőrezred szervezése minő hatással volt a románságra és a románságnak a magyar nemzethez való viszonyára, azt legjobban illusztrálják Wesselényi ezen szavai: „Az erdélyi s a mennyire tudom, a magyarországi szélbeli oláh ezrednél pedig minden iskolában a német nyelv hozatott be. Ha ez tétetett volna a magyar nyelvre nézve s a helyett, hogy most azok nagyjára már tudnak németül, magyarul tudnának, mi nagy közeledés lenne ez nemzetiségünkhöz! így pedig németekké nem lettek és soha sem is lesznek, de lett a szellemnek, miben neveltettek, azon

* *Szentkláray*. Az oláhok költöztetése Dél-Magyarországon a múlt században. 12 1.

következése, hogy azon gyűlölséghez, mit oláh létüknél fogva irántunk táplálnak, a németek magyarok elleni gyűlölsége is hozzá adatott.*

Úgy az uniálásnál, mint a határőrség szervezésénél az erdélyi románság nagyban reménykedett, hogy a jobbágyság igájától meg fog szabadulni; ezért az erdélyi román nemzeti-ségi mozgalom fejlődését lehetetlen megértenünk, ha az Erdélyben uralkodó úrbéri viszonyokra legalább futó tekintetet nem vetünk. A jobbágyság viszonyainak rendezését a Leopoldi diploma után először az 1714-ki országgyűlés kísérti meg. Erre vonatkozóan két törvényt hoz ez országgyűlés. Az elsőben újra megrendeli, hogy a paraszt ne merészljen fegyvert hordani, vadászni, posztóruhát, gyolcsinget viselni. A második pedig az iránt intézkedik, hogy mindazok a jobbágyok, kik uraiktól a kurucz mozgalmak alatt felszabadítottak, újra jobbágyokká legyenek. A földes urnák a jobbágytól joga van hetenként négy napi munkát, a zsellértől pedig 3 napit követelni.** Ezt követték az 1742. és 1747-ki országgyűlések s azután a Mária Teréziától 1769. november 12-én kibocsátott „*Bizonyos Punctumolc.*“

Ezek a „Bizonyos Punctumok“ állapítják meg az úrbéri szolgálmányok nagyságát s lesznek alapjává az urbériségnek Erdélyben egész 1848-ig. E punctumok szerint a jobbágy tartozik hetenként 3 ígás vagy 4 tenyeres napszámot teljesíteni. A zsellérek pedig, kiknek a lakóházon és beltelken kívül még földjük is van, hetenként 2 ígás vagy 2 tenyeres napszámot. Ha a paraszt az uraság székhelyétől két napi járó földnél távolabb lakik, akkor két-három hétre is vissza lehet urasági munkára tartani a jobbágyot, de ugyanennyi időt saját munkája végzésére is rendelkezésére kell hagyni. A természetényektől tizedet fizet, sőt ott, a hol ez szokásban van, kilenczedet is. A jobbágy felesége tartozik az uraság számára évenként 4 font kendert, lent, vagy gyapjút megfonni. Viszont a földesur tartozik jobbágyának alkalmas háztelket adni és a talajviszonyoknak megfelelő meny-

* Szózat a magyar és a szláv nemzetiség ügyében. 89 és köv. 1.

** *Gál tájékló.* Erdélyi Diéták végzései III. 203—208 1.

nyiségű szántóföldet és rétet. Úgy a belső, mint a külső jószág-
nak kimérése a „földesúr okosságára“ bízatik, mindaddig, míg
egy későbbi legkegyelmesebb kir. rendelet közelebről meg nem
határozza. A földesur azonkívül kötelezve van arra is, hogy
a jobbágnak legeltetést és faizást engedjen. Ahol az erdő régi
idők óta a faluhoz tartozik, ezután is úgy lesz, de a földesur
tulajdonjogának elismerése mellett. Szent Mihály napjától kará-
csonyig a jobbágyoknak szabad korcsmáltatási joguk van.

Ezek a pontozatok voltak az erdélyi urbériség alapja. Ta-
gadhatatlan, hogy ezek sok és súlyos terheket róttak a job-
bágság vállaira. A hetenkénti 4 robot nap különösen az olá-
hokra volt nagyon terhes, mert hiszen nekik ugvis annyi ünne-
pük volt, melyeken vallásuk a mezei munkát tilalmazta, hogy
saját földjeik mivélésére jóformán alig is jutott idő. Legnagyobb
hibája azonban e punctumoknak az volt, hogy a jobbágybirtok
nagyságának megállapítását a földesur okosságára bízta a kö-
zelebről kibocsátandó legkegyelmesebb kir. rendeletig, mely
legkegyelmesebb kir. rendelet azonban csak 1846-ban látott
napvilágot.

Mária Terézia ugyan még 1774-ben is bocsátott ki a job-
bágság érdekében egy rendeletet, melynek tárgya azok a vissza-
élések voltak, melyeket a földesurak részéről lia, József tapasztalt
első erdélyi utazása alkalmával. E rendelet a tényleges hely-
zeten semmit sem változtatott. Az 1762-ki jobbágy-rendszer
hibás intézkedései nemcsak megmaradtak, hanem idő folytán
még bővültek is a szokás-joggá változott rendszeres vissza-
élésekkel. Erdély fejletlen és rendkívül elmaradott közgazda-
sági viszonyai igazán súlyosakká tették a nép helyzetét.

Erdély hét főbűne: a három nemzet és a négy vallás,
mely a joggal bíró társadalmat már magában véve is merev
kasztkra osztotta, még súlyosabbá lett a tolerált orthodox
vallás tényleges létezése s a miatt, hogy a politikai jogokkal
nem bíró parasztság túlnyomó többsége nemzetiségére nézve
egy oly idegen nyelvű fajhoz tartozott, melynek intelligenciája
körében napról-napra erősebb lett a vágy az erdélyi negyedik
törvényes nemzet állapotának elérése iránt.

Azok a sajátságos viszonyok és állapotok, a melyeknek még ki nem veszett részét félig gúnyosan, félig tréfásan *erdélyi specialitásoknak* szoktuk nevezni, a Leopoldi diplomát követő száz esztendő alatt fejlettek ki nagyobb részint. Erdély közelete ez időkbén a gubernialis dicasteriumok hivatalszobáira szorult majdnem teljesen. A XVIII. századot Magyarországon is az alkotmányos közelet és a nemzeti törekvések elszunnyadása korszakának nevezzük. Kétszeresen az volt Erdélyben, hol a kormánypárt a Rákóczi-korszak lezajlása után egy rövidlátó és az alkotmányos érdekek iránt semmi érzékkel sem bíró hivatalnoki kar kezébe került, mely hivatalnoki kar épen főbb egyéniségeiben volt hihetetlen mértékig korrumpálva. Egyedül a magyarság ügye állott jobban Erdély arisztokráciájában és nemességében, mint a magyarországiiban, de ennek is oka inkább abban keresendő, hogy ez ország Béestől távol esett és arisztokráciája szegényebb volt, hogy sem valami nagyon vágyakozhatott volna a költséges udvari életben való részvétel után.

Ennek az elszigeteltségnek ez egyetlen jó oldala mellett az a káros hatása is meg volt, hogy Erdély társadalmának vezérlő elemei míveltségben a korhoz képest is végtelenül elmaradtak. A világ nem ismerése, a megszokottság kényelme az újabb eszmék iránt a régi erdélyi intelligenciában a passiv resistencia egy sajátságos nemét fejlesztette ki. Magyarország rendjét sem lehet arról vádolni, hogy az 1791-ki országgyűlést leszámítva, valami túlságos mohóságot árultak volna el a modernebb eszmék iránt, de ha összehasonlítjuk az ugyanegy időben s hasonló tárgyban hozott erdélyi s magyarországi törvényeket, azt tapasztaljuk, hogy az erdélyiek mindig mögötte maradnak a magyarországiaknak legalább egy emberöltőnyi idővel.

E társadalmilag és politikailag egyaránt kicsinyes viszonyok, a míveltségben való hátramaradottság s a közgazdasági állapotok fejletlenségétől okozott szegénység, párosulva bizonyos történelmi és családi reminiscenciákkal, az arisztokratikus gőgnök és a kasztszerű elszigeteltségnek egy sajátságos és bántó nemét fejlesztették ki az erdélyi társadalomban, melynek sértő

maradványait még napjaink demokráciában gyökerező műveltsége sem irhatta ki az erdélyi kastélyok és udvarházak lakóiból.

Ha már most tekintetbe vesszük, hogy a jobbágy és földesur közötti viszonyt, melyet a vármegyéken a földesur és a jobbágy között lévő faj- és nyelvbeli különbség is élesebbé tett, a társadalmi berendezkedés e bántó és oktanul arisztokratikus jellege jóformán elviselhetetlenné tette, nem csodálkozhatunk, ha Erdélyben a magyarságot a románság, mihelyt benne a nemzeti öntudat ébredezni kezdett, mint nemzetiségének elnyomóját gyűlölte s hogy a régi magyar alkotmány és társadalom szociális tévedéseit a magyarság részéről nemzeti bűnökké és fajgyűlöletté minősítette.

Ez magyarázza meg, hogy a román nemzetiségi kérdés jelen alakjában nemcsak politikai, hanem szociális és közgazdasági kérdés is, míg régebben csak szociális és közgazdasági volt csupán. A román lázadások e miatt egész 1848-ig nemzetiségi és politikai jeleggel nem is bírtak. Az 1848-ki román lázadás ismer először nemzetiségi célokat. Az ezt megelőző, valahány volt, nem volt egyéb, mint bellum omnium nihil habentium contra habentes. Sőt az 1848-ki is magára a román nép tömegére nézve nem volt ennél egyéb, mert hiszen politikai és nemzeti célokról egyedül csak az intelligensebb vezetőknek volt tisztább fogalmuk.

E fejtegetések kapcsán azt igyekeztem világossá tenni, hogy a románságban miképpen fejledek a vallásos unió után a nemzeti öntudat s hogyan terjed el a vágy a nemzetiségének öntudatára ébredt gör. kath. román klérus közvetítésével a nép egyre szélesedő rétegeiben, Erdély negyedik törvényes nemzetének szerepét játszani. Természetesen, a mozgalomnak először szociális és közgazdasági motívumai lesznek szembetűnőkké. A politikai és nemzetiségi színezet csak később lesz benne uralkodóvá. A román nemzetiségi mozgalmak fejlődésének ez ismerete nélkül tényleg bajos is volna megérteni, hogy apáink a román törekvések politikai és nemzetiségi jellegét oly későre ismerték fel, sőt hogy mai napság is sokan vannak, kik nem

látják tisztán e mozgalomnak politikai és socialis motivumait. E hiba azonban közös hibánk a románokkal, kik inkább e mozgalom fejlődési indítékainak nem ismeréséből, mint rosszakaratból a sociális, közgazdasági és politikai mozzanatokat még jobban összezavarják, mint a hogyan mi szoktuk tenni. Ezért van, hogy ők a régi századokban is, midőn a nemzetiségi eszme még nem volt mozgató elem a politikában, vallásos, felekezeti és socialis tényezők helyett politikai és nemzetiségi célokat s törekvéseket keresnek.

A „*Dako-romanizmus és a magyar kultur-politika*“ című tanulmányomban rámutattam, hogy a római Propaganda Collegiumban tanult Sinkai György, Major Péter és Klein Sámuel, miként dolgozzák ki a dakoromanizmus történelmi dogmáját és a dácziai kontinuitás elméletét. Ez a három ember rendszerezi s teszi igazi rugójává a románság politikai aspirációinak azt a fejledezni kezdő nemzeti öntudatot, melynek első csirái a vallásos unió által megalkotott gör. kath. klérus körében pattannak ki. Az a román irodalmi renaissance, melynek megteremtője e három férfiú volt, a román nemzetiség sorsára döntőbb befolyást gyakorolt, mint, az uniót kivéve, bármely más politikai esemény, vallásos vagy értelmi eszme-áramlat egészen ez ideig.

Hunfalvy Pál „*Die Rumanen und ihre Ansprüche*“ című művében azt írta: „Az erdélyi románok szellemi és nemzeti fejlődésére az unió a legértékesebb gyümölcsöket hozta és ha egyáltalán volna az igazság és az igazságosság iránt érzék, létrejövetelének emlékezetét Bukarestben és Szebenben nagy ünnepélyvel kellene megülni.“ De nemcsak az erdélyi románokra volt ilyen hatással, hanem közvetítésökkel az egész románságra is. Obedenariu az unió történetírójához, Nilleshez írott levelében erre vonatkozóan ezeket mondja: „A románok uniója fenséges esemény volt. E nélkül ma nem volna több kultúránk, mint a bolgároknak. Az unió nélkül nem lett volna sem Sinkaink, sem Majorunk, sem pedig a románság apostolainak ama Pleiad-ja.....Sinkai felnyitotta minden román szemét. De ha ő szülő falujában pravo-slavnik maradt

-volna, legfeljebb harangozni tanult volna meg vagy more Graecorum orrhangon a vecseryét énekelni. Sinkai csak Rómában képződhetett. Ha az unitusok szemeinket fel nem nyitották volna, hogy velők meglássuk a latin civilizációt, az oroszok minket eddig bizonyára elnyeltek volna, mert Kiew ellenlábasa Rómának.“*

Ez irodalmi renaissance-al egy időbe esik a Hora-Kloska-féle parasztlázadás. A román történetírók e lázadást szeretik kapcsolatba hozni a Sinkai-Major-féle irodalmi renaissance-al. Horát és társait némelyek megteszik a francia forradalom előfutárjának, a románság régi történelmi és politikai jogai visszakövetelőjének. Sőt Obedenariu szerint Hóra az összes románok uralkodójává akarta magát felküzdeni s azért magát Dácia királyának is nevezte.** Earitiu a Hora-lázadás ez eszmei és nemzeti jellegéről, a Sinkai-Klein-Major-féle román irodalmi renaissance-al való összefüggéséről s Hóra dáciai királyi címéről nem tud semmit. Egyszerű paraszt-forradalomnak tartja ő is, melyet az úrbéri viszonyok s a kincstári gazdálkodás otrombaságai provokáltak. Ez okból nem fogunk tehát valami nagyot hibáztatni, ha Hóra lázadásának a román nemzetiségi mozgalom és politikai aspirációk szempontjából nem tulajdonítunk semmi különösebb fontosságot.

* *Nille* 8 N. Simbolae II 364. 1.

** *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes.* Par M. Obédénare. Paris 1876. Relation des Roumains avec les Hongrois című fejezet.

III.

A Supplex libellus Valachorum. Tartalma: történelmi fejtegetések s ezek alapján a románság politikai követelései. Az erdélyi országgyűlés határozata e kérvény tárgyában. A felség intelme e kérvényt benyújtó püspökökhöz. Id. Wesselényi felismeri a dolog égető fontosságát. Erdély uniója. Ki Vetette fel ez eszmét? Mi okozta bukását? II. Leopold bizalmas levele br. Ralíhoz. A Supplex libellus hatása a románságra. Erdély közléte 1791 után. A románság fokozatos kulturális haladása. A balázsfalvi iskola. Bánffy György kormányzó nyilatkozata. A balázsfalvi iskola egyesíti nemzeti aspirációkban az unió által szétválasztott románságot. Gör. kel. vallásu tanulók Balázsalván. A brassai román iskola alapítása. Az ébredező román nemzeti szellem a balázsfalvi tanulók között. Színi előadás a balázsfalvi papi szemináriumban. Forradalmi mozgalmak Oláhországban. Román emigráció és hatása Erdélyben. Orosz okkupáció. Regulament organic és hatása az erdélyi román jobbágyokra. Az 1848-ki román népmozgalmak. Orosz hatás nyomai. A románok és szászok póre. Moga püspök sikertelen folyamodványa. Reményi és Moga püspökök kollektív kérvénye a királyföldi románság érdekében. Román követelések. Trausch és Schuller czáfólo iratai. Törvényjavaslat a magyarnak az ország hivatalos nyelvénévé tétele tárgyában. A szászok ellenzik és a balázsfalvi gör. kath. káptalan kérelmez ez ellen. Román irodalmi mozgalmak. Szellemi érintkezés az erdélyi s a vajdaságokban lakó románok között. A Gazeta de Transilvania. A kivándoroltak viszonya e hírlaphoz. Az ifjabb, szabadelvű bojárság, mint a Gazeta de Transilvania informálója.

De mihelyt megcsinálták a román irodalmi renaissance hősei a dakoromanizmus történelmi dogmáját, e történelmi dogma csakhamar mint politikai követelés jelenik meg a Bobb és Adamovics Geraszim püspököktől 1791-ben Ő felségéhez benyújtott „*Supplex libellus Valachorum*“-bán, melyben kéri Ő felségét, hogy adná vissza a román nemzetnek azokat a jogokat, melyeket nem törvényes erő, hanem az idők igaztalan-

ságai következtében veszített el, még pedig a múlt század folyamán.

Ezt a kérelmet az erdélyi udvari kancellárianál levő Méhes udvari tanácsos fogalmazta a balázsfalvi román tanárok segítségével és tartalma röviden a következőkbe vonható össze: Erdély legrégebb lakosai a románok, kik Traján császár gyarmatosaitól származnak. A római uralom egy pár századig Traján halála után is fennmaradt. Ez idő alatt e gyarmatosokat Protogenes Gaudientius a keleti keresztény hitre térítette. A románság nem szűnt meg Erdélyben a római uralom bukása után sem, hanem a mint számos bizonyíték tanúsítja, több kisebb, de önálló fejedelem alatt az orthodox hitben híven megmaradva, nemzeti és állami életet élt egészen a magyarok bejöveteléig. Ekkor, mint Anonymus elbeszéli, Gelou halála után a románság önkényt meghódolt Tuhutumnak, hűséget esküdött neki s elismerte a maga fejedelmének is. Tuhutumnak unokája, Gyula Konstantinápolyban felvette az orthodox kereszténységet s onnan magával hozta Hierotheust, ki itt igen sok magyart az orthodox keresztény hitre térített. Szent István legyőzván az ifjabb Gyulát, a magyarok a nyugati kereszténységre tértek. A románok megmaradtak az orthodox vallásban, de a magyarokkal, kikkel egy állami kötelékben éltek, teljesen azonos politikai jogokat élveztek egészen 1437-ig, — mikor a magyar, székely és szász nemzet egymással megkötötte az uniót.

De ez unió megkötése után is elég szabadon éltek a románok, a mit bizonyít az, hogy soraikból számos kitűnő férfiú került ki; így Hunyady János és fia Corvin Mátyás is, kik egy Corvinus nevű római gyarmatostól származtak, mint azt I. Ferdinand is elismerte 1548 november 23-ról Oláh Miklóshoz írt levelében. A reformáció idejében történt, hogy a magyarok, székelyek és szászok négy felekezetre szakadtak és a vallás szabadságát különböző törvényekkel igyekeztek biztosítani. E törvényekben azért nincs szó a románokról, mert ők megmaradtak az orthodox hitben. A románok kedvező sorsa a XVII. század folyamán változott meg. A magyarok, székelyek, szászok az 1437-ki uniót 1613-ban, 1630-ban és 1649-ben ismételten

megújították és ekkor nem tudhatni, figyelmetlenségből-e vagy gyűlöletből oly kifejezések csúsztak be a törvényekbe, melyek a románokra és vallásukra nagyon kedvezőtlenek voltak és őket régi jogaiktól megfosztották.

Ők most azokat a jogokat kérik vissza, melyektől őket az idő mostohaságai fosztották meg, nem pedig valami törvényes hatalom. És pedig kérik a következőket: Ezentúl a törvényekben a románokra és vallásukra vonatkozóan ne használják a *megtúrt*, a *jövevény* és *nem recipiált* kifejezéseket, mert ezek valóságos szegényfoltokként tapadnak a román nemzetre. A román nemzetet pedig a más három nemzethez hasonlóan iktassák törvénybe. A görög -papság, tekintet nélkül arra, hogy egyesült-e vagy nem, törvény által nyilatkoztassák a törvényesen bevett vallások papságával egyenjogúnak, hasonlóképen a román nemesek, polgárok, parasztok a többi törvényes három nemzet nemesével, polgáraival és parasztjaival teljesen egyenjogúaknak. A tisztviselői állások betöltésénél a románok számuk arányának megfelelően vétessenek tekintetbe. Azok a megyék, székek, kerületek és községek, melyekben a románok többségben vannak, románul neveztesse el.

E kérvényt II. Leopold az erdélyi kancellária útján az erdélyi országgyűléshez azzal az utasítással küldötte le, hogy a rendek találják ki módját annak, hogy 1-ször mi módon lehetne a románok egyenjogúságát törvénybe iktatni; 2-szer hogyan lehetne nekik szabad vallásgyakorlatot biztosítani; 3-szor mily eszközökkel kellene a mindkét felekezeti gör. klérus megfelelő löbb anyagi ellátásáról gondoskodni és 4-szer hogyan lehetne a románság nyers tömegében a művelődést elősegíteni?

E pontokra vonatkozóan a rendek a következő választ adták: A mi az 1. pontot illeti a románok úgy a vármegyékben, mint a székely-székekben ugyanazt a jogokat élvezik, mint a magyarok. A szászok a magok részéről hajlandók az oláhoknak *a szászföldön* teljes polgári jogot adni, ha ez a jelenlegi államjogi rendszer felforgatása nélkül lehetségesnek mutatkozik: A mi a 2-ik pontot illeti, a rendek azt hiszik, hogy a nem egyesült gör. vallásúaknak csatlakozása a négy bevett vallás vala-

melyikéhez ellentétben áll a vallás szabad gyakorlatával. Ezen különben az 1791-ki 60. törv. czikkel úgy segítettek, hogy a gör. keleti vallásnak, melyet mostanáig az ország törvényei csak túrt vallásnak neveztek, szabad vallásgyakorlatot biztosítottak. A 3. pontra a rendek kijelentették, hogy minden felekezet gondoskodjék a maga papságáról. A mi pedig a 4. pontot illeti, kinyilvánították, hogy inár előzetesen az egyházi és iskolai ügyekre vonatkozó javaslatok kidolgozására kiküldött bizottságnak azt az utasítást adták, hogy találja ki annak módját: miképen lehetne a mindkét görög vallás papi jainak czélszerűbb kiképzéséről gondoskodni, mivelhogy a nép durvaságának oka a papság tudatlansága.

A kérelmező püspökök 1791. december 24-én a felségtől feleletül kérelmökre azon biztosítás mellett, hogy Ő felsége többi népei mellett az oláh nép és papság érdekeit is szíven viseli, egy kis intelmet is kaptak, mert „nincs bebizonyítva, hogy az egész oláh néptől felhatalmazást kaptak volna e fellépésre (absque legitimatione missionis suae nomine totius Nationis Valaehicae). És egyúttal figyelmezteti is Ő felsége a kérvényezőket, hogy a legkegyelmesebb kir. rendeleteknek és Erdély nagyfejedelemsége törvényeinek engedelmeskedjenek és hogy az ő hűséges gondjaikra bízott népet tanítsák meg a haza és a fejedelem iránt való kötelességeikre, a törvények iránt tartozó tiszteletre és a hatóságokkal szemben való engedelmességre. Tartsák meg engedelmisségben s komolyan intsék nyugalomra s polgártársaikkal való békesség ápolására és saját felelősségük terhe alatt tartsák vissza minden kihágástól.*

Mikor az országgyűlésen felolvasták a román püspökök tárgyalás céljából leküldött kérvényét, künn a városban a tüzet-

* ut se altissimis resolutionibus reg'is et legibus M. Principatus Transylvaniae conformem, populnm veró fidei et eurao suae concreditum de officiis ergu principem et pátriám debitaque légiim reverentia et quod superiores subordinatione tant ipsi diligenter instruant, (piám per suos parochos instrui curent atque in obsequio contineant oundem ad tranquillitatem et colendam cum concivibus suis mutuam pacom serio adhortando et sub propria responsabilitate a quibusvis excessibus nrcendo et rovocando.

jelző harangok megkondultak. A teremben levő követek és regalista helyökről felugrálva, az ajtó és ablakok felé szaladtak, hogy megnézzék hol ütött ki a tűz?

— „Maradjatok helyeteken és ne szaladjatok! — kiáltá id. B. Wesselényi Miklós — mert elég nagy tűz ég most ebben a házban, bár ezt oltassuk el!“

És ez a tűz, mely már 1791-ben az erdélyi országgyűlés termében' égett, azóta hányszor vetett még lobbot! Olyan idő is volt, mikor lobogó lángjától magyar nemesi kastélyok s magyar faluk százával fogtak tüzet, sőt e láng hamuvá égetett egy-két magyar várost is, de soha sem oltották kellő kitartással, elégséges tudással, hanem engedték, hadd terjedjen, hadd nőjön kedve és ereje szerint. Ezen az országgyűlésen pedig felvetődött egy gondolat, mely ha idejekorán testet ölthetett volna, bizonyára eloltotta volna előbb vagy utóbb ezt a tüzet.

E gondolat Erdélynek Magyarországgal való uniója volt. A román nemzetiségi eszme férfiai jól tudták már ekkor is, hogy a magyar állam az unió nélkül sem egységes, sem erős nem lehet soha s hogy terveiknek semmi sem kedvezhet annyira, mint Erdélynek különállása. Az unió ez országgyűlésen pendített meg először és pedig B. Kemény Zsigmond szerint II. Leopold részéről, ki a királyi előterjesztésekben egyenesen felszólította Erdély rendjeit, hogy az egyesülés keresztülvitele tárgyában készítsenek tervet és azt terjeszszék a trón elé. Az unió felvetésének gondolata inkább a Bánffy György kormányzóé volt, ki, — mint B. Kemény Zsigmond maga is mondja — nagyon vágyott a régi erdélyi vajdák rangjára.

Az uniót Bécsből buktatták meg. 1863-ban az erdélyi katonai főhadparancsnokság irattárát kiselejtezték. A kiselejtezett papirosokat egy *Gerigh* nevű papirgyáros vette meg. E papírok között találták meg II. Leopoldnak egy bizalmas levelét, melyet Rali altábornagyhoz az 1791-ki országgyűlés királyi biztosához írt.* E levélnél erősebb bizonyítékot nem lehetne

* *Kedves Rali altábornagy!*

„Az erdélyi országgyűlés megnyitását Kolozsvárott f. év december 12-re halasztottam ol és ez okból az Önhöz, mint királyi biztosom-

idézni annak bebizonyítására, hogy 1791-ben az uniót Bécsből buktatták meg. Megbuktatták, mert az unió a magyar állam egységének és megerősödésének elsőrangú feltétele volt.

A „*Supplex libellus Valachorum*“-nak több hatása Erdély közéletére nem volt. Éder Károly és Bolla Márton a történettudomány fegyvereivel döntötték halomra e kérvény azon történelmi tételeit, melyekre a román politikai követelések alapítva voltak. A magyar politikusoknak és államférfiaknak régi bűnök azonban, hogy a politikában a tudomány szavának ne tulajdonítsanak semmi fontosságot. „A románok kérésének ez időben nagyon kevés pozitív eredménye lett, de mégis ez év óta alakultak át a legtermészetesebb utón nemzeti és politikai programmá -- írja Baritiu György. — E programm által, melyet Major Györgynek történelmi és filológiai iratai kommentáltak, ébredt fel s erősödött meg mindinkább azon nemzeti öntudat, mely még 1848 előtt is több gyümölcsöt hozott. Egy másik nagy eredménye volt e kollektív kérvénynek, hogy a két román felekezet iskolázott elemeinek alkalmat adott arra, egy egymáshoz közelítsenek“.

Sajátságos fatuma a román nemzetiségi kérdésnek, hogy még legnagyobb zajjal fellépő jelenségei is igazi tanulság és így pozitív eredmény nélkül múlnak el a magyarságra nézve s

hoz intézett leiratot az erdélyi kancellária útján Ön a legközelebről meg fogja kapni. Előzetesen azonban figyelmeztetni akarom Önt egy körülményre, mely tekintettel a következményekre, rendkívül fontos s a mit egyedül csak is az Ön tájékoztatása végett közlök Önnel a legszigorúbb bizalmassággal. Egész határozottsággal tudom, hogy az erdélyi rendek közül némelyek azzal a gondolattal foglalatoskodnak, hogy Erdély nagyfejedelemsége Magyarországgal egyesíttessék. Miután én ezt az egyesítést több tekintet miatt soha meg nem engedhetem, meg aztán nem is akarom, Ön kellő módon kéz alatt minden segédeszközzel hasson oda, hogy a rendek ilyen javaslattal fel se lépjenek, vagy ha szándékoznának is nyíltan fellépni, ilyesmivel, attól önkényt elálljanak. E tekintetben teljesen bízom az Ön kitűnő szolgálati buzgalmában és ügyességében s minden esetre elvárom mielőbb a további javaslatokat az Ön részéről, a melyek szerint a szóba jöhető egyesítés gondolata a legbiztosabb módon egyszersmindenkorra elnyomható lenne.

Bécs, 1790. november 5-én.

Leopold.

hogy azokból tanulságot és hasznot egyedül csakis a román nemzetiségi mozgalmak vezetői húznak. Mi általában még azt sem szoktuk tudni, hogy e mozgalmak előzményei mik voltak, annálkevésbé, hogy micsoda következményei lesznek a jövőre nézve.

1791-től 1811-ig is volt Erdélyben több országgyűlés, csak hogy ez országgyűléseknek alig volt egyéb teendőjük, mint megszavazni a katonai költségeket és aztán szépen hazamenni.

Épen úgy mint Magyarországon. 1811 után pedig, mint B. Kemény Zsigmond írja, komor idők borultak Erdélyre. „Lassanként elkopott az ősi intézmények gépe és megszűnt mozogni. A kerekek akadoztak. A törvényhozás terme bezárattott. A hivatalszobák lettek állammá“.

Míg Erdély közéleté ez időben a legteljesebb stagnációban volt, addig a román elem szép csendesen fejlődött. Mária Terézia és József népiskolai reformjainak hatása mindinkább érezhetővé lett. A román írni, olvasni tudó elem, az egyházi és világi román értelmiség száma egyre gyarapodott. A balázsfalvi iskola jelentőségében és hatásában folyton emelkedett. Román nemzeti főiskolává lett. Bánffy György kormányzó egy ízben meglátogatván Balázsfalvát, csodálkozással látta, hogy ez iskolában majdnem 300 tanuló van s ha hitelt adhatunk Baritiu szavainak, némi megdöbbenéssel kérdezte Bobb püspöktől: mit gondol, mit fog csinálni ez a sok ifjú ember* ha majdan elvégzi az iskolát s vajon nem rejlik-e veszedelem az országra az intelligens proletárság ilyen nagyobb mértékű elszaporodásában?

A vallásos unió meglehetősen kettévágta még nemzetiségi tekintetben is a románságot. Az orthodoxok értelmisége nem is volt román, hanem görög s e miatt az orthodox vallásu intelligens embert egész Erdélyben nem is tekintette senki másnak, mint görögnek. Brassóban s más nevezetesebb erdélyi kereskedelmi középpontokon, melyek ma mindmegannyi gócpontjai a románizmusnak, a társalgás nyelve a görög volt, mint épen az isteni tiszteleté. Sokan vannak, kik ma a román nemzeti pártnak oszlopemberei, de a kiknek nagyapja kész lett volna arcul ütni, a ki neki azt találta volna véletlenül mondani, hogy oláh.

Játéka talán a kulturális fejlődés történetének, de tény, hogy a nemzeti összetartozandóságot a románság két felekezete között épen a szétválást okozó unió által teremtett balázsfalvi iskola hozta létre és pedig a réginél erősebb és öntudatosabb alakjában. 1825-ben Circa Oprea csernovitzi orlhodox vallásu román intelligens ember volt, ki legelőször a „balázsfalvi unitusok iskolájába“ merete hozni György és Opra nevű fiait. Példáját követte zernesti Brán János. 1834-ben pedig egyszerre három orthodox román fiú ment Brassóból Balázsfalvára: *Leca* Demeter, *Jipa* János és *Tempeán* Radu a brassai orthodox esperesnek fia és két görög: *Naslim* és *Panaiotti-Djanii*, a ki lia volt a brassai görög egyház gondnokának. A pünkösdi ünnepekre az öreg *Djanli* egy *Hagi-Ohidru* nevű görög rokonával Balázsfalvára ment fia látogatására, de egyúttal azért is, hogy lássa micsoda vallásuak is azok az unitusok? Mikor kijöttek a templomból, nagy csodálkozva mondá a két görög: „a szent lithurgiát épen úgy olvassák itt is, mint a konstantinápolyi pátriárka!“* Tehát nincs mit félni attól, hogy a liu más hitben fog nevelkedni, mint apja. Igazok volt a görögöknek. A két fiú orthodox hitét nem érte semmi veszedelem, de nemzetiségök áldozatul esett, mert elfeledték, hogy bennük görög vér csörgedez s elhitték minden lelkiismeretfurdalás nélkül, hogy ők is egyenes leszármazói Trajanus gyarmatosainak.

A nemzetiség elvét nem a diplomaták és politikusok tették a nemzetek életében eleven erővé, hanem mi tanítók, tanárok és írók ébresztettük fel, tápláltuk és növeltük nagyra. Az államférfiak és diplomaták csak felhasználták a magok ezéjára vagy eveztek szépen előre annak mindent magával ragadó sodrában. A mai politikában olyan hatalmas szerepet játszó nemzetiség eleinte nagyon kis erecske volt a világon mindenütt. Az eszmék és elvek fejlődésének történetírója azonban tartozik visszafelé menve, nyomon követni ezt a mai hatalmas áramlatot egészen addig a kis erecskéig, a melyekből megalakult.

* G. Baritiu. Istoria Transilvaniei 1. köt. 617 s köv. 1.

Az élő szervezetet nem lehet addig megismerni, míg a sejtek tulajdonságaival tisztában nem vagyunk.

A brassai román és görög kereskedők fiaikat Balázsfalván taníttatván, nagyon természetes volt, ha egy pár év múlva önkényt arra a gondolatra jöttek, hogy jó volna, ha Balázsfalváról egy alkalmas diákot vinnének Brassóba, ki ott egy román iskolát csinálna, a melyben szépen előkészítené fiaikat a balázsfalvi iskola számára. Így vitték aztán 1837-ben Baritiut ez új iskolához dászkálnak.

1831-ben a balázsfalvi papi szemináriumba egyszerre hét olyan román ifjú lépett be, a kik a kolozsvári kir. lyceumban végezték a bölcsészeti tanfolyamot s a kik ott mindennapos érintkezésben voltak dr. Bamonczai Simonnal, kinek nevét később a gör. katolikus ifjak számára tett nagyobbszerű alapítványa tette örökre emlékezetessé a románság előtt. Ettől a Ramonczaitól kapták ez ifjak Major Péter könyvét olvasmányul s egyikök, a későbbi brassai dászkál, Baritiu le is fordította e könyvet magyarra. Ezek az ifjak a balázsfalvi szemináriumban a theologiai stúdiumoktól fenmaradt idejüket a román történelem, nyelv és irodalom tanulmányozásával töltötték. Így, egymással vitatkozva, egymást tanítgatva, jutott eszökbe, hogy jó volna a szeminárium falai között színi előadást rendezni.

E merész gondolatot közölték a három legifjabb tanárral, kik nem voltak a gondolatnak ellenségei, sőt a rektornál az engedély tárgyában sikeresen is közbejártak. Az engedély meg volt, de hiányoztak a költségek. Az ifjakat nem hagyta cserben találékonyságuk. Leveleket küldözgettek az esperesekhez, adakozásra szólítva fel őket. A kérésnek nem várt sikere lett, mert csakhamar összegyűlt 160 ft. Ez összeggel szerezték be aztán Szebenben a színpadi kellékeket. A karácsonyi ünnepek alkalmával nyílt meg 1833-ban az első román színház Erdélyben. Tanulók, tanárok írták a darabokat és papnövédek játszották el a szerepeket. Közönsége is volt: a püspök, a kanonokok, a tanárok, a püspöki uradalom tisztviselői családjaikkal együtt s az öreg Splényi báróné Pánádról. És ez történt abban az időben, mikor Kolozsvárott a kir. lyceumban karczerrel és

20 pengő krajczár pénzbírsággal büntették meg azt a tannlót, ki a farkas-utczai nemzeti színházba ment.*

Így ébredez a balázsfalvi román iskolában a román nemzetiségi szellem, éppen mint egy pár évtizeddel előbb a magyar nemzeti szellem a soproni önképző-körben és a pesti központi papnevelő magyar iskolájában. Bánffy György kormányzó Balázsfalván jártakor csak az oláh diákok számától döbrent meg, elgondolkozván azon: ki tud majd annyi szegény tanuló ifjúnak a kicsiny Erdélyben hivatalni. Arról, hogy ez iskolában micsoda törekvések bújnak ki csirájokból, a kegyelmes urnák sejtelve sem volt. Ezt csak mint tényt akarjuk konstatálni s nem szemrehányásképen hozzuk fel, mert hiszen a szellem finomabb és bensőbb természetű elváltozásait még a mai elég komplikált és szakszerű tanügyi adminisztráció sem bírja többször észrevenni.

Mikor 1815 után Metternich politikai rendszere teljes diadalt aratott. Senkiséem gondolta volna, hogy alig telik el öt év és Európa keletét forradalmi kísérletek fogják megrázkódtatni. A görög szabadságharczczal majdnem párhuzamosan kezdett működni Moldovában és Oláhországban a heteira nevű görög forradalmi egyesület. A mozgalom élére Moldovában *Ipsilanti*. Sándor, az egykori orosz tábornok állott. Az Ipsilanti által támasztott mozgalmakat Oláhországban az előzően szintén orosz katonai szolgálatban állott *Vladimirescu Tódor* használta fel a maga céljaira és egy merész támadással kikergette a fanariótákat az országból. Ipsilanti azonban Vladimirescut törbe csalta és megölette. A román felkelőket pedig a török császári csapatok Dragasaninál szétverték.

E zavargásoknak meg volt a magok hatása nálunk is a romanismus ébredésére. A *zavergik* (menekültek), kik a román társadalom előkelői voltak, Erdélybe menekültek. Brassó, Szeben és a környék nagyobb községei megteltek az Oláhországból kiszaladt bojárokkal. Maga Brancován vajda is ide menekült

* G. Baritiu. Istoria Transilvaniei I. köt. 611. 1.

családjával együtt. A nép látja a sok drágaságot, az aranypénzt, a selyem- és bársonyszöveteket, a pompás lovakat, miket a bojárok magokkal hoztak. Mindennapos érintkezésbe jut e véreből való és vele egy hitet valló urakkal, kik viszonyítva az általa ismert magyar urakhoz, szemeiben náboboknak tűnnek fel. A menekültek nem felejtik el az idegen földön sem, hogy ők orthodoxok. Tudják, mivel tartoznak vallásuknak s e tartozásukat le is rójják az orthodox papoknak és templomoknak adott gazdag ajándékokkal. Mise-alapítványokat tesznek és templomokat épíltetnek újra. Maga Brancován herceg megy jó példával elő, ki a brassai görög templomnak Oláhországban két falut ajándékoz.

A navarini tengeri összeütközés elégséges ürügy volt arra, hogy az orosz czár a porta ellen a háborút tényleg megkezdettnek nyilatkoztassa. E háború a drinápolyi békével végződött, mely békének egyik feltétele az volt, hogy a török hadi kárpótlásul 10 millió aranyat fizet az oroszoknak és mindaddig, míg ez összeget kifizeti, zálogul átengedi az oláh fejedelemségeket. így telepedett le huzamosabb időre Erdély tószomszédságában az oláh fejedelemségeket megszálló orosz hadsereg és azon orosz hivatalnoki kar, melynek feladata volt a fejedelemségek ad minisztrációját reorganizálni. Az oroszok helyzetüket, mint a románok felszabadítói a félhold uralma alól s velők egy hitet vallók nagyon is fel tudták használni a magok javára. Ezt annál könnyebb volt a néppel elhíttetniük, mert a „*Regulament organic*“ tényleg a fejedelemségekbeli parasztságra az előző állapotokhoz képest több, szemmel látható könnyítést hozott. Az erdélyi román parasztság — különösen pedig az orthodox papság — a mind gyakoribbá váló és huzamosabb érintkezés folytán háttározott és részletes tudomást szerzett csakhamar ezekről a parasztságra annyira előnyös reformokról. Ez okból nagyon érthető volt, ha így okoskodott: a Kárpátokon túl lakó testvéreket a vele egy hiten levő orosz szabadította meg a török igtától és a görögök nyúzásától. Majd eljön ide is és meg fog minket is szabadítani a jobbágyságtól. Építtetni fog fényes Mse-

rica-kat a mostani fa-templomok helyett s úrrá teszi a szegény orthodox oláh papot is.

1831-ben bizonyos izgatottság szállotta meg Erdély magyar társadalmát. Több oly jelenség került napfényre, melyből bizony lehetett következtetni, hogy az orosz politika kezei átnyulálnak a Kárpátokon is, hogy itt zavarokat idézzenek elő. A felső-magyarországi eholcra-lázadáshoz hasonló mozgalomtól kezdettek tartani Erdélyben is. Beszélték, hogy Moldovából több mint 10,000 fegyvert küldöttek az oroszok a román felkelés számára a határszéli havasokon át. Sokan nyilván tudták, hogy ezek a fegyverek az oláh templomokban vannak elrejtve. A birtokosság nagy része az oláhok lakta vidékekről tömegesen kezdett beköltözni a városokba. A hatóságok e hírek hallatára kénytelenek voltak egy-két oláh papot elfogatni. A kormányzék pedig szigorú utasítást küldött *Aloga* gör. keleti püspöknek és *Caianu* balázsfalvi gör. kath. püspökhelyettesnek, hogy nyomozzák ki: vajon a papjaikat terhelő vádoknak van-e alapja, vagy nincs? Az egyházi és politikai hatóságok szigorú vizsgálata nyilvánvalóvá tette ugyan, hogy egy második Hora-féle lázadás előkészítéséről szó sem lehet. Vak lárma vagy legfőlebb is izgalom volt csupán gyökere az egésznek, de így is világos bizonyítéka annak, hogy az oláh fejedelemségekben történt változások minő mély hatást teltek az erdélyi románságra és ennek következtében mekkora lökést adtak a romanismus kifejlődésének.

A románok és a szászok között levő régi pör sem Szűnt meg ez idő alatt, hanem tovább folyt, a maga módja szerint néha kitörve s nagyobb hullámgyűrűket is vetve. A szászok ugyan az 1791 iki országgyűlésen, feelve az oláh püspökök kérvényét kísérő kir. leirat első pontjára, azt mondták, hogy készek a magok területén a románok egyenjogúságát elismerni, a mennyiben az nem járna a létező közjogi állapotok felforgatásával, de a gyakorlatban erről tudni sem akartak. Így a többi között a balázsfalvi püspök a gör. kath. hiten levő románok számára Medgyesen templomot akart építtetni. Az építést meg is kezdték, de mikor a falak az ablakok magasságáig készen voltak, a szászok hatóságilag rontatták le. Szász-Régenben hasonló

történt s ott még a papot is, a híres Major Pétert befogatták, nem tekintve azt, hogy nemes ember, kit ítélet nélkül börtönbe vetni nemcsak nem lehet, de a ki felett, mint magyar nemes ember felett a szászok törvényt nem is ülhetnek. A püspöknek a gubernium közbejárásához kellett folyamodni, mit meg is nyert s ennek folytán fel is épült mindkét helyen a gör. kath. román templom.

Ezek az előzmények okozták aztán, hogy *Mórja* Vaszilie gör. kel. püspök 1837-ben az erdélyi országgyűléshez egy kérvényt adott be, melyben a királyföldi románok számára a szászok ellen védelmet kér. E kérelmet azonban felolvasása után egyszerűen irattárba tették.

A kedvezőtlen eredmény azonban nem csüggesztette el a román püspököket. 1842-ben Leményi püspök kezdeményezésére Moga püspök is beleegyezett, hogy az 1791-kihez hasonlóan újra egy kollektív kérvényt adjanak be, de csak a királyföldi románság érdekében. A püspökök úgy okoskodtak, hogy a mit 1792-ben nem lehetett elérni az egész Erdélyre vonatkozóan, most talán sikerülni fog legalább a Királyföldre vonatkozóan. Számítottak arra az ellentétre is, mi a szászság és a más két erdélyi nemzet között régóta fennállott. A román püspökök e kérvényét *Gáli* László fogalmazta, ki a maga korában mint az erdélyi történelem és közjog kitűnő tudósa volt ismeretes.

E kérvény eszmemenete majdnem azonos a *Supplex* libellus Valachoruin-éval és a következőkbe foglalható össze röviden: A Királyföldön a legutóbbi hiteles statisztikai adatok szerint 198,048 román lakik és csak 167,147 szász. A román többségnek még sincs semmi joga, holott e földön régebbi idő óta és a szászokkal egyenlő jog alapján lakik, mert András király e területet nemcsak a szászoknak adta, hanem a már ott lakó románoknak és bessenyőknek is, mint azt az *Andreanum* diploma következő szavai bizonyítják: „Universus populus a Varos usque Borait unus sit populus“ cs továbbá „praeter supradicta Svlvam Blachorum et Bissenorum cum atpiis usus communes exercendo cum praedictis scilicet Blachis et Bissenis iisdem contulimus.“

A királyföldi románok sérelmei a következőkben foglalhatók össze: A románok a királyföldön az országgyűlési képviseletből és az állami hivatalokból ki vannak zárva. A helyi közigazgatási hivatalok betöltése a szászok grófjától függ, ki e hivatalokra kizárólagosan csak szászokat alkalmaz. A községekben, hol a románok a szászokkal vegyesen laknak, községi hivatalra sem alkalmaztatnak, vagy ha igen, számuknak nem megfelelő arányban. A királyföldi jövedelmekből, melyek a hét bírák pénztárába és a külön városi és községi pénztárakba folynak be, a románok semmit sem kapnak, mert azok kizáróan a szászok céljaira használtatnak fel. Az iparos czéhekbe egyetlen románt sem fogadnak be azon ürügy alatt, hogy nem szász s így ők hasznos és jövedelmező mesterségeket nem tanulhatnak. Több szász községben a szegényebb sorsú szász ifjú házások a községi birtokból némi kisebb-nagyobb részt szoktak kapni. Ilyesmiben románokat soha sem részesítenek. A faizásból, kocsmáltatási s más egyéb községi közjövödelmekből a románok kizáratnak azon ürügy alatt, hogy nincsenek kimagasló kéményeik. A tizedet nem saját papjaiknak, hanem a szász papoknak kénytelenek fizetni. A szász papok a községekben egyházi birtok czim alatt kisebb-nagyobb földbirtok haszonélvezői, sőt a káplánok, kántorok, harangozók és egyházfiak is kapnak ilyen földeket, míg a román papoknak és kántoroknak semmi sem jut ily czimen. A szászok levéltáraikban visszatartják mindazokat az okiratokat és leveleket, melyekre a románok pör esetén támaszkodhatnának. A szászok a szelistyeiket jogaiktól megfosztották és jobbágyokká tették. Végezetre kérik mind ezen panaszaik orvoslását. És ezt annyival is inkább kérik és remélik, mert már 1792-ben Ő felségétől azt a biztosítást nyerték: „quod omnibus beneficiis, quae leges admittunt, nationem valachicam beare velit.“

E kérvényt az országgyűlés egy bizottságnak adta ki tanulmányozás és javaslatétel végett. E bizottság elnöke *Nemes János* gróf volt. Lcmény püspök sürgetéseire a bizottság több ízben foglalkozott e kérvénnyel, sőt körében felmerült az az eszme is, hogy a gör. kel. vallást iktassák a törvényesen bevett vallásfelekezetek közé; de odáig a dolog 15 hónap alatt, a

meddig ez országgyűlés tartott, sohasem jutott, hogy a kérvényről a bizottság jelentést tett volna.

A szászok a román püspökök kérvényét nem vették tréfára. Azt gondolták, hogy rajok meglehetősen kedvezőtlen követelményekkel járhat abban az esetben, ha a románok politikai követelményeinek történelmi és jogi alapjáról az erdélyi közvéleményt fel nem világosítják. Megbízták teliét a brassai *Trausch* Józsefet, hogy írjon czáfoló feleletet a püspökök kérvényére. Ugyanez alkalommal jelent meg a nagy tudományu *Schuller* Károly szebeni szász tanárnak is e kérdésre vonatkozó czáfoló irata.* Mind a kettő figyelemre méltó mű, de különösen az utóbbi értékes a dácziai kontinuitást czáfoló és az oláh inkolációt sok tekintetben világossá tevő fejtegetései miatt.

A mai nemzetiégi politikai követeléseknek legsajátságosabb és legtöbb benső érdekét érintő pontja: a nyelvek egyenjogúságának kérdése. Erdélyben ez a kérdés nem sok gondot adott a politikusoknak. Jóformán az 1791-ki országgyűlésig szóba sem került. A hivatalos nyelv ugyan de consvetudine a latin volt, de 1791-en innen napról-napra szűkebb körre szorulva. A 30-as évek végén csak a Béccsel való közlekedés és a törvények szövegének nyelve volt latin. Az országgyűlésen magyarul beszéltek még a szászok is. Ez utóbbiak a guberniummal és a többi hatósággal latinul leveleztek. A román püspökök a guberniummal való érintkezésben a latin nyelv helyett a magyart kezdték kivétel nélkül használni, sőt volt eset rá, hogy még a sinodusok jegyzőkönyveit is magyarul szerkesztették. *Papin* Hilarianu ez okból vádolta később Siagunat azzal, hogy a román nyelvet a magyar nyelv kedvéért még a templomból is ki akarta szorítani.

Az 1841—13-ki országgyűlés legelső tárgya a magyar nyelv hivatalossá tétele volt. B. *Kemény* Dénes lépett fel e ja-

* Johann Karl Schüller: Bedeutung (1er Klageschrift gegen die sächsische Kation, welche die beiden walachischen H. H Bischöfe auf dem Landtage von 1841—1943 den Ständen des Orossfürstenthums Siebenbürgen überreicht haben. Hermannstadt 1844.

vaslattal. Bár a szászoknak megvolt az a joguk hagyva e javaslat szerint is, hogy a magok igazgatásában a német nyelvvel éljenek s hogy a guberniummal jövőben is latinul levelezhessenek, — nemcsak tiltakoztak e javaslat ellen, hanem elfogadása után kérvényt is adtak be Ő felségéhez, hogy e törvénytől a szentesítést vonja meg. A szászok példáját követte a balázsfalvi gör. kath. káptalan is, mely a magyar nyelv hivatalossá tétele ellen a román érdekek szempontjából tiltakozott. A balázsfalvi káptalan e kérését, melyet *Krajnik* Simon prépost és *Mánfi* István consistorialis jegyző Írtak alá 1843. február 13-án Lemény püspök nyújtotta be az országgyűléshez. E kérvény volt első okleveles jelensége az erdélyi románság állásfoglalásának a magyar nyelv supremáciája ellen. Ha végigolvassuk e latinul Írott kérést, a mai Memorandumok-nak és Replikák-nak nem egy szokásos kifejezésére bukkanunk benne.*

A magyarosítás vádjával Erdélyben legelőször a szász *Roth* Lajos lépett fel hírlapi cikkeiben és röpirataiban. Ő volt az, a ki a harcot átvitte a németországi sajtóba, sőt 1845 táján a német sajtó részletesebb információja miatt ki is utazott Németországba. Az ő példája lelkesítette Baritiut és társait is arra, hogy a „Gazeta Transilvaniei“-ben és a „Fóia pentru minte, inima si Literatura“ című heti lapjában elkezdjen írogatni azon veszedelem ellen, mely a román nyelvet és a román nemzetiséget állítólag a magyarosítás részéről fenyegeti.

A román nemzeti szellem ébredéséről rajzolt kép nagyon hiányos lenne, ha nem emlékeznénk meg a hazai román irodalom ez időszakbeli fejlődéséről, különösebben pedig a napisajtó szerepéről.

1812-ben jelent meg *Major* Péter „Istoria despre inceputulu Romaniloru in Dacia“ című nagy jelentőségű műve, mely tulajdonképen nem egyéb, mint Sinkai krónikájának egyszerű plágiuma. Ugyancsak ő tőle jelent meg 1813-ban „Istoria Bisericei Romaniloru.“ 1823-ban *Bobb* János román-latin-magyar szótára. 1825-ben pedig a híres „Budai Lexicon.“ 1828-ban

* Baritiu G. Istoria Transilvaniei I. köt. Supplementu 752. 1.

Eliad-nak nevezetes román nyelvtana. E grammatikusoknak és szótár-íróknak az irodalom más ágaiban is akadtak követőik, így *Áron Vasilie*, *Baracu János*, *Bojinca Damaschin*, *Avon Teodor*, *Neagoi Stefanu*, *Murgu Jeftim* stb. kivétel nélkül buzgó apostolai voltak a román irodalomnak. Ez időben kezdődött meg a könyvek és hírlapok kicserélése is Erdély és Moldova-Oláhország között. Egy Thierry nevű francia származású bras-sai könyvkereskedő volt, a ki a szellemi érintkezés e nemét közvetítette, a mit annival könnyebben tehetett, mert Bukarestben magában is volt könyvkereskedése. *Eliad* hírlapját a „Curierulu romanescu“-t a postán levélborítékban szállították be.*

Fordulópontot jelez a romanizmus fejlődésében Baritiu „Gazeta de Transilvania“-jának megindítása 1838-ban. A mint terjedt a románság körében az írni-olvasni tudás, úgy nőtt hatása e lapnak is. Nincs a román nemzeti mozgalomnak egyetlen mozzanata, melyet le ne lehetne olvasni a „Gazeta de Transilvania“ hasábjairól. Hogy a politikailag széttagolt románságban a solidaritás érzete aránylag nagyon rövid idő alatt nemcsak kifejlődött, hanem váratlan mértékig meg is erősödött, abban legtöbb érdeme e hírlapnak van.

Ezt az összetartozandósági érzületet felébreszteni és megerősíteni a *Gazeta de Transilvania*-nak azért sem volt valami nagyon nehéz dolog, mert 1834 után *Sturza Mihály* és *Ohica Sándor* fejedelemsége óta az erdélyi román értelmiség csoportosan kezdett átmenni Moldovába és Oláhországba. E két fejedelem alatt kezdődött voltaképpen az eddigi görög iskolázás helyett a román iskolázás. E fejedelmek úgy Moldovában, mint Oláhországban több alsó és felső iskolát alapítottak, melyeknek tanárait és felügyelőit túlnyomó nagy részben Erdélyből toborozták. Így küldötte Ghica vajda *Aron Flóriánt* Krajovába s később *Majorosai Jánost*, hogy alapját vessék az ottani máig is virágzó lyceumnak. Így alkalmazták *Todoru Benjámint* és *Radu Tömpeanut* a Rímnic-Válcei papi szemináriumhoz tanárokkul, *Munteanu Gábort** a buzeui papnevelő-intézethez,

* Baritiu Georg. *Istoria Transilvaniei* I. köt.

Almasianu Dávidot a valéni iskolához. így nyertek különböző tekintélyes és befolyásos állásokat: *Adamescu*, *Pisone*, *Fontaninu*, *Procopiu* János, *Laurianu* Treboniau, *Suciu* Péter, *Román* Constantin, *Maiorescu* Vasilie, *Teodori* Sándor, *Pop* Vasilie és annyi más intelligens erdélyi román, kiknek működése észrevehető nyomot hagyott a két román vajdaság kulturális fejlődésének történetében.

Ezek az emberek nemcsak olvasói, de majdnem kivétel nélkül dolgozótársai és tudósítói is voltak a „Gazeta de Transilvania“-nak. Nagyon természetes, ha ezeknek a vajdaságokba átköltözött *ungureanok-nak* is voltak az ottani viszonyokkal és tényezőkkel küzdelmeik és kellemetlenségeik. Ezeket aztán, kapcsolatosan az ottani állapotokkal információk és levelek alakjában több alkalommal megbeszélték e lap hasábjain, melyet egyúttal arra is igyekeztek felhasználni, hogy hatást és irányozó nyomást gyakoroljanak a vajdaságok közvéleményére. E hírlapnak több cikke szólt az orosz protektorátus mibenlétéről, az orosz konzulok mindenható és kártékony befolyásáról; azokról a visszaélésekről, melyek az adminisztráció minden ágában és a közjövödelmek kezelése körül napirenden voltak. Az érdekelt körökben e hírlapi közlemények szerzőinek az erdélyieket tartották s azért e lapot nemcsak gyanakodással nézték, hanem 1844-ben az orosz konzulátus felszólalására Oláhországból kiltották s a hivatalnokoknak még olvasását is elbocsátás terhe alatt tiltották meg.

E tilalom, mint általában minden ilyesféle tilalom, most is értéktelennek bizonyult. A „Gazeta de Transilvania-t most már a naponként közlekedő szekeresek és román parasztok csempészték be a vámokon. A vajdaságok állapotairól való információkat most már nemcsak az *ungureanok*, hanem a benszülöttek is egyre-másra küldözgették „gyakran magas állású egyének is — írja Baritiu* — mint a többi között Ungrovlachia mitropolitaja *Neofit Lesviodax* és főrangú boerok, mint *Filipescu* Sándor, *Campineanu* Jankó, *Moroiu* Const. tanár abból az idő-

* Istoria Transilvaniei 1. köt. 566—567. 1.

bői, mikor Ghica Sándor kabinetjében titkárképen működött és több ifjú boer, kik minden évben átjöttek az idevaló fürdőkhöz és Brassóba nyaralni s a kik közé szerencsés voltam számítani a *Balcescu* testvéreket, *Bolintineanu* Demetert, *Alexandrescu* Grigoriét, *Boliac* Cesart és *Badulescu Eliad* Jánost. Ezekről s hozzájuk hasonló nevezetes egyéniségektől kapta a nevezett szerkesztőség a tudósításokat részint Írásban, részint pedig előszóval.“

IV.

A nagypénteki lábmosás Balázsfalván, Az engedelmisségei megtagadó papnövendékek. A papnövendékek folyamodása a guberniumhoz. Leményi püspök kizár tizenkét papnövendéket. Botrány az ítélet kihirdetése alkalmával. A papnövendékek lázadásának okai. A román népszellem egy sajátos vonása jelentkezik e mozgalomban. Kossuth si Barnutiú. Bamutiú szelleme. Ki volt Barnutiú? Tudományos, bölcséleti és politikai felfogása. Slavici és Maiorescu ítélete Bamutiúról. A lázadó papnövendékek pártjára állanak a tanárok is, élőkön Krajnik Simon préposttal és Barnutiúval. A püspök a kormányzékhez folyamodik s ennek tanácsára elmozdítja Bamutiút és társait tanszékeikről. Ezek nem engedelmeskednek s utódaikat eltiltják a tanítástól. Az ifjak követik az elmozdított tanárokat. Erdélyi, nagy-váradi gör. kath. püspök mint kormánybiztos. A lázadó tanárok és papok tiltakoznak a kormánybiztos ellen. A gubernium Krajnikot a kormánybiztos jelentése, alapján megfosztja állásától, Bamutiút és társait pedig végleg elmozdítja tanszékeikről. Az ítélet végrehajtására 0 felsége Qaganetz eperjesi gör. kath. püspököt küldi ki. Az elmozdított tanárok Schmidt Konrádot ügyvédül fogadják s tovább folytatják a pert. 0 felsége döntése. Leményi püspök jelentése a helyzetről. A kicsapott papnövendékek a kolozsvári kir. lyceumba mennek, a hová elviszik magokkal Bamutiú szellemét is. A kolozsvári román ifjúság mint megindítója a román nemzeti és politikai mozgalmaknak. Popea Nicolae tanuságtétéle. Román ifjúsági olvasóköri. Az „Aurora“ című írott lap. Jonnescu Nicolae véleménye. Román emléksbeszéd Mihályi joghallgató sírja felett. A kolozsvári és marosvásárhelyi ifjak viszonya az 1848—49—ki román nemzetiségi mozgalmakhoz.

Katholikus püspökök székhelyén szokásban van, hogy nagycsötörtökön a püspök 12 öreg embernek, vagy néhol papnövendéknek lábát megmossa. Balázsfalván úgy volt szokásban, hogy e lábmosásra mindig a IV. éves papnövendékek közül jelöltek ki 12 ifjút. 1843 nagycsötörtökön Leményi püspök valószínűleg az iskolai fegyelem szempontjából kiindulva, a negyedéves papnövendékek közül egy Körösi József nevűt e szertartástól eltiltott s

helyébe egyet a III. évek közül jelölt ki. E miatt a negyedéves papnövédek a szertartás kezdetekor a templomból eltávoztak s ezzel lehetetlenné tették a püspököknek a szertartás teljesítését, és így botrányt provokáltak. E miatt aztán a püspök a renitens papnövédeket szigorúan megdorgálta s kijelentette, hogy a bűnösöket, ha csak a legcsekélyebb vétséget is elkövetik, az intézetből eltávolíttatja.

A papnövédek úgy Körösi eltiltását a lábmosástól, mint a kapott dorgatoriumot a szemináriumi rektor machinációjának tartották s azért nyomban rá a püspökhöz egy kérést adtak be, melyben a gyűlölt rektor elmozdítását kérték, kijelentvén, ha a püspök nem teljesíti kérésüket, a kormányzékhez fognak fordulni. A papnövédek még azt sem várták meg, hogy a püspök megvizsgálta: vajon a rektor ellen emelt vádak igazak-e vagy nem? Előbbi kérésüket egy újabb beadvánnyal megsürgették, türelmetlenül követelve, hogy a rektort a püspök azonnal távolítsa el, mert ha nem, a kormányzékhez fognak fordulni. A jámbor Leményi püspök e második beadványra aztán szigorúan megdorgálta az ifjakat, de egyúttal megígérte, hogy vizsgálatot fog elrendelni kérvényök tárgyában, de csak az esetben, ha nyugton maradnak, — ellenkezően a következményeket tulajdonítsák magoknak.

Az ifjak a püspök e leiratára sem csendesültek el, hanem egy hosszú replikát írtak, melyben a szentírásból és a kánongból vett idézetekkel keményen megleczkéztették a püspököt és a consistoriumot s harmadszor is ismételték fenyegetésüket, hogy panaszaikkal a kormányzékhez fognak fordulni. E fenyegetésüket be is váltották, a mennyiben egy terjedelmes vádiratban a kormányzék tudomására hozták minden panaszukat a püspök, a consistorium és a szemináriumi rektor ellen. Gróf *Teleki* József kormányzó a papnövédek e kérvényét egyenesen elküldötte a püspökhöz, hogy intézze el saját belátása szerint.

E vakmerőségre Leményi püspök is elvesztette eddigi, majdnem gyengeséggel határos türelmét. 1843. június 23-ról kelt elhatározásával a 12 papnövédeket, kik a húsvéti lábmosás alkalmával az engedelmisséget megtagadták s a kik egyúttal az

egész mozgalom vezetői is voltak, kizárta az intézetből. Mikor a rektor felolvasta a püspök Ítéletét, a kicsapott növendékek kijelentették, hogy ők ez Ítéletnek — miután törvénytelen és igazságtalan — nem vetik alá magokat s a szemináriumból nem távoznak el, míg ügyökben a primás döntené. A rektor erre megparancsolta a szolgálknak, hogy a renitens ifjakat vezessék ki, holmijokat pedig az ablakon dobálják ki az udvarra. A rektor e meggondolatlan intézkedése a balázsfalvi papnövelde hallatlan skandalum színhelyévé tette.

A ki ismeri az iskolák belső életét, egész határozottsággal tudja, még akkor is, ha semmi pozitív adat sem áll rendelkezésre, hogy ilyen állapotok csak akkor fejlődhetnek ki egy iskolában, ha a korrupció és fegyelmetlenség már régóta emészté a tanári-kar amaz erkölcsi tőkéjét, mely alapja az iskola fegyelmező hatalmának. A rektor tényleg brutális és korrump ember volt, kinek erkölcsi egyénisége teljességgel nem volt alkalmas arra, hogy az ifjúság becsülését megszerezze. Azonkívül a rektor a legteljesebb meghasonlásban volt a tanárok túlnyomó többségével is és így a tanulók, midőn a rektor és a fegyelmelem ellen feltámadtak, nagyon is jól tudták, hogy a tanárok rokonszenve és erkölcsi támogatása mellettök van. Hogy a tanulók e feltevése igazságon alapult, bizonyítja az a körülmény, hogy a tanári-kar mindjárt a nagy botrányt követő napon tiltakozást nyújtott be a kihirdetett Ítélet ellen a consistoriumhoz, mely tiltakozásban a szeminárium rektora ellen a legkíméletlenebb vádakot emelte. A közvélemény — és pedig úgy a románságé, mint a magyar értelmisége — a papnövendékek mellett foglalt állást. *Gyárfás* Elek szancsali ev. ref. vallású magyar földbirtokos a kizárt papnövendékeknek — kiktől a szeminárium az élelmezést megtagadta — élelmiszereket küldött, buzdító s a növendékek eljárását dicséző levelében pedig további anyagi és erkölcsi támogatását is kilátásba helyezte.

Ha egy kissé körülményesebben vizsgáljuk e diák-lázadás lefolyását, lehetetlen észre nem vennünk benne egy bizonyos, előttünk szokatlan nyerseségű és megdöbbenően makacs szellemet. Egy olyan szellemet, mely a mi lényünkötől teljesen ide-

gén s a melyet közülünk csak az ismer fel és ért meg, ki a román-ságnak úgyszólván egész ethno-psychológiáját ismeri. „Az a szellem — írja Moldován Gergely „Magyarok, románok“ című rendkívül becses tanulságokat tartalmazó könyvében* — a mely különösen egy Lukácsból kitör, valami meghamisíthatatlan tipikus szellem, a mely a román népből felemelkedőknél gyakran felüti a fejét, a mikor egy kis talajt érez a lába alatt. Ez a szellem azóta, a mióta a román nép némileg számít az állami szervezetben, mindig képviselve volt. Dacz a hatalommal, az állami tekintélynek és minden bálványának a porba tiprása, rombolási vágya a nélkül, hogy építeni tudna. A demokratikus socialismus és anarchismus klasszikus vegyítése, egybeforrasztása; egy egészen sajátos tipikus szellem, a mely a föld egyetlen népénél sem jelentkezik. Öserő, nem enervált, hanem lüktető, mint mikor a forrás felbugygyan és magának életet követel még a rombolás árán is. Ez a szellem az 1697-ki vallásos unióval kezdődik. Első képviselője *Czirka* János volt, a ki már 1700-ban megrázkódtatja az unió ügyét. *Sofronius* kaluger (1759 körül lép fel) lángba borította Erdélyt. A rendet csak *Bukow* hadserege tudta helyreállítani. *Klein* Innocentius püspököt ez a szellem buktatta meg. *Sinkai* Györgyöt ez a szellem indította *Bobb* János püspök ellen összeesküvésre. *Hóra* és *Klókká* ettől a szellemtől fanatizálva léplek fel. Ez a szellem tör Leményi püspökre *Barnucz* személyében s előkészíti az 1848-ki eseményeket.“

Igen, ez *Barnutiu* szelleme, ki a lázadó papnövendékek pártját fogó tanári kar élén áll, mint annak legbefolyásosabb tagja.

„A Kossuthtól 1848 márczius 15-én inaugurált reformok — írja a „Gazeta Transilvaniei“ 1894 márczius 29-iki és következő számaiban megjelent „Kossuth si Barnutiu“ tanulmány írója — mély hatást tettek az erdélyi románságra. Egészen meg voltak döbbenve attól a sok szabadságtól, a melyet ezek a polgári és politikai egyenlőség alapján minden polgár számára biztosítani látszottak s egyelőre nem tudták magokat tájékozni, hogy

* Románok és Magyarok. 1.894. Kolozsvár. 14. 1.

micsoda jelentőségűek lesznek ezek nemzetiségüket illetően. A Kossuth által megteremtett „magyar szabadság“ a csábító fény egy pillanatában úgy tűnt fel, mint az övéké is; különösen nem voltak tájékozva az iránt, hogy minő következményekkel fog járni a románságra nézve Erdélynek a magyaroktól annyira türelmetlenül sürgetett uniója Magyarországgal. És épen e kritikus pillanatban egyszerre, mint a földből emelkedett fel Barnutiu szelleme, hogy fényt vessen Kossuth liberális politikájának igazi céljaira és hogy irányt adjon a román nemzeti mozgalmaknak. 1848 márczius 25-ről és 26-ról keltezett örökre emlékezetes proklamációiban kibontotta a román nemzetiség zászlóját, követelvé, hogy gyülekezzenek e zászló köré minden román. Az egyéni szabadság és a polgári egyenlőség elve mellett, mélyek a magyar reformok sarkpontjait képezték, Barnutiu nemzeti szabadságot és nemzeti egyenlőséget követelt, sőt az unióra vonatkozóan azt mondta, hogy addig szó sem lehet róla, míg a románok a magyarokkal mint szabad nemzet egy más szabad nemzettel nem tárgyalhatnak. Barnutiu szavai, mint villamos szikra hatották át a románság sorait. Ettől kezdve a helyzet embere volt, ki megmutatta a románoknak, hogy csak nemzetiségük elismertetésében találhatják megmentésüket s e nélkül elfognak veszni és megsemmisülnek daczára minden „magyar szabadságinak, melylyel őket Kossuth oly bőkezűen megajándékozta.“

A balázsfalvi diákok lázadásában Barnutiu szelleme működött, de még csak a föld alatt. A hamisítatlan román szellem szárnypróbálgatása volt ez a neki egészen meg nem felelő talajon; de mind a mellett előkészítő-iskola a nagyobbra, a minden izében valóságos népforradalomra. Az 1848-ki román mozgalmak igazi lényege a magyar történetírás előtt mind e napig ismeretlen és érthetetlen valami és az is marad, míg megelégszik a jelenségek egyszerű számbavételével s nem fog a belső rugók és cfc előkészítés munkáját elvégző román szellemi áramlatok s az azok élén álló egyének lelkiületének részletes tanulmányozásába. Az előkészítő munkának, mely a román intelligencia szellemét az okvetetlenül .szükséges individuális hatás

közreműködésével praeparálta a forradalomra, lelke és vezére Harnutiu volt.

De hat ki volt ez a Barnutiu? Született 1808-ban Román-Bogsán, hol édes apja dászkálvolt. Iskoláit elvégezvén, 1813-ban Balázsfalván az alsóbb osztályokban tanító lett. 1835-ben pedig tagja lett a consistoriumnak és egyúttal tanár is az ottani bölcsészeti és hitlani tanfolyamon. 1838 után kezdette előadni román nyelven a *természetjogot* és tette ezt minden előleges engedelem-kérés nélkül abban az időben, mikor e tantárgyat az egész Erdélyben csak a kolozsvári kir. lyceumban volt szabad előadni s ott is csak a hivatalosan jóváhagyott rendszer szelleme szerint. A balázsfalvi ifjúság mohón szívta be azokat az eszméket, melyeket Barnutiu hirdetett ez előadásáiban.

Hogy minők voltak tényleg azok az elvek és eszmék, melyeket ő a természetjog kapcsán a román ifjúság lelkületébe csepegtetett, ez időből való forrásaim elégtelensége miatt kétségtelen bizonyossággal meg nem mondhatom, de hogy a történelemben, bölcsészeiben, jogtudományban és a politikában általában minő volt álláspontja, azt későbbi műveiből és működése szelleméből nem nehéz dolog összefoglalóan jellemezni. *Slauici* János „Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukovina“ című könyvének 231. lapján Barnutiu tudományos és politikai álláspontját a következő szavakkal ismerteti: „Barnutiu szerint a római kultúra örökösei egyszersmind örökösei is a rómaiak Dacziára vonatkozó jogainak. A római származás, a római nyelv, a római szellem, a római vér, egyszóval a romának egész római lénye fel kell hogy lázadjon azon hallatlan igazságtalanságok miatt, melyeket a rómaiak ivadékai századokon át kénytelenek voltak tűrni. Az egész irodalmi tevékenység arra való, hogy ennek a megbotránkozásnak energikus kifejezést adjon; a ki ezt tagadja, áruló; a ki egy oly igazságot mond, melylyel ez ellenkezik, szintén áruló és a ki oly dolgokkal foglalkozik, a melyeknek ezzel semmi közök, az eltévelyedett.“

Barnutiu irodalmi főművének a „Dereptu publicu alu Ro-

maniloru“ (A románok közjoga) című és jassy-i egyetemi tanár korában irt könyvét tekintik. Ezzel lett ő a román jogtudomány atyjává. E könyvnek lényegét a következő négy tételre vihetjük vissza: 1. a kereszténységet, mivel az idegen dolog a római eredetű románság szellemének helyettesíteni kell a római pogánysággal; 2. a földbirtokot egyenlően kell felosztani; 3. idegen eredetű fejedelmet alkalmazni veszedelmes és ha véletlenül az van, el kell távolítani, ha csak egyetlen román is kívánja; 4. Románia legyen szabad állam minden fokon választott hatóságoktól kormányozva; 5. idegeneknek ne szabadjon Romániában földbirtokot szerezni s azok bármikor, ha szükségesnek látszik, kiutasíthatók legyenek.

De hogy Rarnutiunak iránya mennyiben volt veszedelmes és a román közszellemre megtévesztő hatása, arról legalapossabban Maiorescu Titus „Contra scoalei Barnutiu“ című tanulmányából győződhetünk meg. Maiorescu e tanulmányában kimutatja, hogy a mit Barnutiu a tudomány czéjére alatt árult, nem egyéb beteges és zavaros eszméknél, tudományos szempontból teljesen értéktelen gondolatoknál, destructiv és comniunisticus nézeteknél s hogy egész közjogi rendszere a nemzeti elfogultságtól sugalmazott hazugságra van alapítva. A férfin Barnutiu tudományos munkásságáról alkotott képről egész biztossággal következtethetünk arra, hogy a még ifjú Barnutiu természetjog czime alatt micsoda eszméket és elveket csepegtetett a balázsfalvi román ifjúság naiv és e miatt nagyon is fogékony leikébe.

Az 1843-ki diák-lázadás csak kezdete volt annak a harcnak, mely Barnutiu és a püspök között 1845-ben kitört s a melyről Baritiu azt mondja, hogy elszorul a szive, ha rágondol a mindkét fél részéről áldozatul esettekre és a melyet, ha lehetne, szeretne kitörölni a román nép és egyház történelméből. Érdekes, hogy Baritiu, ki „Istoria Transilvuniei stb.“ című nagy művében teljesen román nemzetiségi szempontból ugyan, de beható részletességgel írja meg a román nemzetiségi mozgalmak minden egyes mozzanatának történetét, teljesen hallgat

erről a porról. A mit e pórról az irodalomból ez ideig tudhunk, azt *Friedenfels-nek* és *Jakab* Eleknek* köszönhetjük.

A tiltakozás, mit a kicsapott papnövendékek érdekében a consistoriumot és a püspököt leczkértető hangon a tanárok 1843-ban benyújtottak, volt kezdete a további harcznak. A tanároknak sikerült a prépostnak, Krajnik Simonnak pártfogását megnyerni. Ez a Krajnik Simon volt az, ki 1843-ban a balázsfalvi káptalan azon kérvényét, melyben a magyar nyelv hivatalossá tétele ellen tiltakozott, aláírta. E házi perpatvarnak látszó huzakodás csakhamar két pártra osztotta az erdélyi gör. kath. klérust. Barnutiu és Krajnik valóságos összeesküvést szerveztek a püspök ellen, melybe belevonták a vidéki papság magasabb egyházi állású tagjainak egy nagy részét is. Nemcsak a tartozó engedelmisséget tagadták meg a püspöknek^ hanem vakmerőségükben odáig mentek, hogy az egyház nevében a püspököt főpásztori teendőinek gyakorlásától is eltiltották. A püspök a kormányzékhez fordult tanácsért. Onnan azt a feleletet kapta, hogy az ügyek megvizsgálására egy fejedelmi biztost fognak küldeni, de a püspök addig is *Barnutiu* Simon, Pap József és *Boer* Demeter tanárokat távolítsa el hivatalukból, de alkalmazza őket más, képességüknek megfelelő állásra. A püspök ez utasítást követve, mindnyájukat jövedelmező lelkészi állásba helyezte s tanszékeiket más tanárokkal töltötte be.

Az állásukból elmozdított tanárok azonban a püspök rendelkezésének nem engedelmességek. Új állásukat nem foglalták el, hanem Balázsfalván maradtak, kijelentvén, hogy a püspök határozata ellen Ő felségéhez folyamodtak s míg folyamodásukra a legfelsőbb helyről választ kapnak, magukat tényleges tanároknak tekintik. Kinevezett utódaikat, mint usurpatorokat írásbelileg tiltották el a tanítástól és az ifjúságot igyekeztek rábírní, hogy a helyettük kinevezett tanárokat ne hallgassák. A szülőknak leveleket írtak, melyekkel őket az új tanárok és a

* *Friedenfels*: Josef Bedeus von Schai'berg. Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im XIX. Jahrhundert.

***Jakab Klek*: Szabadságharcunk történetéhez.

püspök ellen ingerelték. Különösen Barnutiu tűnt ki az izgatásban és az ellenszegülésben. Sikerült is neki tizenegy tanítványát, névszerint: *Béldián* Simont, *Albini* Jánost, *Hodos* Zacheust és Józsefet, *Muntean* Jánost, *Pomtiu* Tivadart, *Salvianu* Vazult, *Vitéz* Györgyöt, *Punsz* Istvánt, *Hokis* Vazult, *Rád* Pétert annak kijelentésére rávenni, hogy ők az új tanárokat nem hallgatják és a városból sem távoznak el addig, míg Ő felségétől a tanárok folyamodására válasz nem jön.

A püspök segedelemért a kormányzékhez folyamodott. Ez pedig az egész esetet Ő felsége tudomására hozta, ki az ügyek megvizsgálására biztosul *Erdélyi* Vazul nagyváradai gör. kath. püspököt küldötte ki. Mikor Erdélyi püspök 1845. május 6-án Balázsfalvára érkezett, a püspök ellen fellázadt papok és tanárok, számszerint húszán megjelentek előtte. Legelőször is kiküldetése ellen írásbeli tiltakozást nyújtottak be, melyben fenyegető hangon tiltották el attól, hogy megbízatásában eljárjon s egyúttal kijelentették azt is, hogy nem engedik meg a káptalannak az egyházi alapokra és alapítványokra vonatkozó felvilágosítások megadását. Május 9-én pedig nemcsak ismételték tiltakozásukat, de egyúttal az esperesek Leményi püspököt a királybiztos szeme előtt is eltiltották minden püspöki teendő gyakorlásától.

A kormánybiztos a látott és tapasztalt dolgokat tudomására hozta a kormánynak. E jelentés alapján V. Ferdinánd király aztán 1845. május 30-ról kelt rendeletében Krajnik Simpn prépostot, ki a lázadás élére állott, hivatalából letette és minden élvezett javadalmazásától megfosztottnak jelentette ki. *Barnutiu* Simon, *Boer* Demeter, *Moldován* Gergely, *Pap* Vazul és *Kútfalvi* Vazul tanárokat pedig kar tanári tisztüktől megfosztotta s ellenszegülés esetére ellenök karhatalom alkalmazását is elrendelte. Egyúttal a kormányzékét megbízta, hogy e rendelet végrehajtására küldjön ki új kormánybiztos s melléje közigazgatási segítséget is adjon azért, hogy a balázsfalvi püspöki megyében a megzavart rendet és fegyelmet helyreállíthassa.

A közigazgatási hatóságoktól támogatott kormánybiztos *Gaganetz* eperjesi gör. kath. püspök a királyi rendelet minden

intézkedését végrehajtotta, sőt azonfelül még *Marcu* Miklós tanárt is, ki *Papp* József nevű tanártársára lőtt és *Koszt a* János normális tanítót is elmozdította állásukból és egyúttal a hit-tani tanfolyam két felső osztályából kizárt 12 növendéket azért, mivel kijelentették, hogy az új tanárokat nem ismerik el és nem hallgatják. A kizárt papnövendékek között voltak olyanok is, kiket az 1843-ki zavargás alkalmával már egyszer kizártak, de a püspök kegyelemből, miután javulást ígértek, újra befogadott. A kormánybiztos által kizárt papnövendékek a következők voltak: *Baternai* Sándor, *Papp* Sándor (később *Papiu Hilarianu*), *Púján* Vazul, *Germán* Gergely, *Marsinai* János, *Papp* István, *Arente* János (később *Axente Sever*), *Brád* Péter, *Erdélyi* Vazul, *Groze* János, *Román* Konstantin, *Mán* Gábor. Oly nevek, melyeknek majdnem mindenikét megtaláljuk az 1848-49-ki román lázadás főbb szerepvivői között.

A biztos eltávozása után *Barnutiu* és *Boér* Nagy-Szebenbe mentek jogot tanulni. *Pap* László, *Mikás* György, *Popovics* József pedig Maros-Vásárhelyre a kir. táblához joggyakorlatra. *Moldován* és *Krajni* pedig Balázsfalván maradtak, hogy ügyöket a káptalan előtt képviseljék. Személyesen azonban sem ők, sem az eltávozottak egyetlen egy esetben sem jelentek meg a káptalan előtt, hanem ügyök védelmezését *Schmidt* Konrád nagy-szebeni ügyvédre bízták. A káptalan 1846. október 2-án teljesen elmarasztaló Ítéletet hozott s ez Ítéletet a primás is megerősítette, elrendelvén, hogy nevök a püspöki megye sehematismusából örökre kitörültsék. Ez Ítélet ellen is folyomodtak, még pedig Ő felségéhez, kifogást téve az ellen, hogy Magyarország primásának befolyása legyen az erdélyi egyházi ügyekben. A kancellária e felebbezést felterjesztette ugyan a Felsőházhoz, de onnan 1847. márczius 8-án azzal küldötték vissza, hogy Ő felsége a folyamodásnak nem adott helyet.

A kizárt papnövendékek, kik többnyire a gör. katli klérusban előkelő és nagyobb családi összeköttetéssel bíró papok fiai voltak, elszéledtek az ország különböző részeibe s ott magokat és társaikat mint az üldözött igazság vértanúit és a püspöki önkény áldozatait mutogatván, az izgatottságot egyre

jobban növelték. Hogy mennyi zavart okoztak az egyház kormányzatában és személyes kellemetlenségeket Leményi püspöknek, az kitűnik egy, a kormányzékhez tett felterjesztésének következő szavaiból: „Kértem volt a magas kormánytól, hogy miután Ő felségéig minden bíróságnál elveszítették gonosz akaratú rágalmazóim ügyöket, nekik örök hallgatást parancsoljon, hogy ne újíttassanak fel mindig kegyetlen káromlásaik által szívem sebei; de nem teljesítetett. Járnak ők most is az országban fel és alá szabadon, terjesztik az ellenem való epét és gyűlölséget; gyalázzák nevemet bántatlanul s aláássák püspöki tekintélyemet. Barnutiu elítéltetése óta Szebenben lakik, Boer Demeter hol ott, hol Brassóban. Krajnik Gyulafehérváron a monostorban él, Moldován, mint az átkos szövetség főmozgatója és fenntartója most egyikhez majd másikhoz megy, a vidékeken izgat, vagy Bécsbe viszi Barnutiu kollegája kérvényét, így megy az évek óta megszűnés nélkül. Elégelje meg már a magas kormány — ez egyedüli kérésem — három év óta halálnál súlyosabb fájdalmaimat s intézkedjék elleneim felől tetszése szerint; de én őket a főtanácsnak a herceg-primás által is helybenhagyott Ítélete compromissiója nélkül s a közvélemény ellenére államásaikra vissza nem helyezhetem.“*

Az erdélyi gör. kath. román intelligenciának egy nagy része, különösen az, a melyik polgári életpályára készült, már régebbi idő óta a kolozsvári kir. lyceumban tanult és így a Balázsfalváról kizárt gör. kath. klerikusok egy része leszorítottan az egyházi pályáról, tanulmányai folytatására Kolozsvárra ment. Tudomásom szerint közülök a következők mentek át a kolozsvári kir. lyceumba: *Pap* Sándor, a *Hódos* testvérek, *Mán* Gábor, *Axente* János. Az a kérdés, hogy minő volt ez iskola román ifjúságának szelleme s hogy vajon a Balázsfalváról átmert tanulók révén ragadt-e az ifjúságra valami abból a szellemből, melyet Barnutiu előadásain magokba szívtak?

Nicolae Popea jelenleg karánsebesi görög kel. püspök

* Jakab Elek: Szabadsághareunk történetéhez. 54. és 55. 1.

Siaguna érsek „Emlékirataidban“ igen érdekes képet fest a kolozsvári román ifjúság e korbeli érzelmi állapotáról. Maga is köztök nevededett fel, sőt köztök vezérszerepet is játszott, tehát klasszikusabb egykorú tanút, mint ő, nem beszélhetnénk.

„A legelső lépést politikai irányban, — mondja Popea idézett művében — kezdetét a mi nemzeti és politikai mozgalmainknak ebben a korszakban — a mit nemzeti büszkeséggel konstatálhatunk — annak az ifjúságnak köszönhetjük, mely akkoriban az ország különböző tanintézeteiben folytatta tanulmányait. Mint kezdeményezők különösen a maros-vásárhelyi Icir. tábla kanczellistái vagyis joggyakornokai tűntek ki, a kiket némely értelmes és nemzetiségükhöz hű románok támogattak, mint *Pumnul Áron* balázsfalvi, később bukoviniai tanár, felébresztője az ottani testvéreknek is — *Mikes Flórián* kolozsvári ügyvéd, kit később a magyarok elfogtak, *Buteanu János* abrudbányai ügyvéd, kit a magyarok az 1848/9-ki mozgalmakban kivégeztek és még egy néhányan mások az ország más részeiken.“

„Nem lehel tagadni, hogy a nemzeti érzés a románoknál ez időben még csak bölcsejében szendergett, mert hiszen 1848 előtt nem sok idővel kezdett csak fejledezni és akkor is szétszórva a nagyobb román középpontokon, mint Balázsfalván, Szebenben és Brassóban. Ez utóbbi helyen a „Foi Duminicei“, de különösen a „Gazeta de Transilvania“ megalapítása óta. Az 1843—46-ig terjedő időszakban — mikor e sorok Írója a kolozsvári lyceumban tanult — még nagyon sokan voltak az ottani román tanulók között, kik még írni és olvasni sem tudtak románul, sőt olyanok is voltak, kik román könyvet még csak nem is láttak. Egy néhányan közülök, különösen az Erdély távolabbi vidékeiről valók, a szolnokiak, a kővárvidékiek legtöbbszörre még magok között is magyarul beszélgettek. Mond-

* Memóriáiul Archlopicopului si Metropolitului Andreiu báron de Siagnua sau lepteie nationale-politico aló romanilor 1846 -1873 de Nicolae Popea. Tómul 1. Siliiu 1889. 38. és köv. lapok.

hatni valóságos szerencse volt a romanismusra nézve, hogy a kolozsvári román tanulók között, kiknek száma különben csak 1840-ben s az azt követő években kezdett ügyeimet érdemlő módon nőni, volt egy néhány brassai ifjú, így különösen Constantin *Secareanu* és Constantái *Ō. Joanu*, kiknek szülei jómódú kereskedők voltak s a kik így jobb családi nevelésben is részesültek, mint a többi román tanulók. Ezek már hazulról magokkal hozták a román nemzetiségi érzést és függetlenebb szerepel is játszhattak társadalmi helyzetüknél fogva. Barátságot kötöttek az előkelőbb magyar és német tanulókkal s ezen a révén bejáratosak lettek a kolozsvári jobb körökbe s végre a mi mindennél legfontosabb, anyanyelvükön beszéltek mindenütt és minden tartózkodás nélkül, sőt némi nemzeti büszkeséggel, a mely felbátorította a többi félénkebb románokat is, a kik anyagi helyzetük szűkössége miatt különben is visszavonultabb életet éltek s ezzel gyorsították, a mennyire lehetett a nemzeti szellem fejlődését a kolozsvári román ifjúság körében.“

„Ily módon a nemzeti szellem fejlődése nagyobb méreteket öltvén, nem csodálkozhatunk, ha ebben a korszakban, a mely korszak különben is a román tanuló ifjúság fénykora volt Kolozsvárott — tekintve az ifjúság számát és minőségét — ha lánggra lobbant lelkesedésükben magokat arra határozták el. hogy egy „olvasó-társaság“-ot — talán az első olvasó-társaságot az összes románságban — alakítsanak és ezen felül „*Aurora** vagy „*Dióra*“ (Zora) ezimmel egy írott folyóiratot (lehet, hogy szintén a legelső efféle folyóiratot a románság körében) a lelkes *Papin Ilarianu* (akkor Papp Sándor) és ezen sorok Írójának szerkesztése alatt. A társaság tagjai közül, kik mind a bölcsészeti és jogi tanfolyam hallgatói voltak, a következő nevekre emlékezem: *Jancu* Ábrahám, később „a havasok királya“. *Papin Ilarianu*, *Rosca* Péter, *Pinán* János és Amos, *Tordasiann* Sándor, a *Hodosiu* testvérek, *Gaitan* Bucur, a *HosescUc*, a *Buteanu*-ok, *Balomiri* János, *Eatiu* János, *Mami* Gábor, *Pop* (Moldován) Simon, *Pop* Máté, *Tollas* Dénes, *Páncz* Konstantin, *Orosz* alias *Eussn* János, *Brote* Péter, *Román* György, *Vidd* Miklós, *Carpenisianu*, *Casian* (Kásay) *Cacorán*, *Armatu*, *Verzeu*

Jeremiás, *Popea Rudii*, *Axente* János (később Sever), *Moga* János, *Moga* Zakariás, *Mihályi* Gyula, *Simonis*. A társaság elnöke *Bohaezel* Sándor, jelenleg nyugalmazott kerületi főkapitány. volt.“

„*Jonnescu* Nicolae Románia volt minisztere, jelenleg a román akadémia és a parlament tagja, mikor tanulmányai befejezésére Parisba ment, Kolozsvárott is időzött egy pár napig az ottani román tanulók körében s a lelkesedéstől egészen el volt ragadtatva, mikor nem remélve, ily nemzeties szellemet és irányzatot talált a kolozsvári román tanulótság körében. A társaság tagjai irodalmi üléseket tartottak, könyvtárt alapítottak és nemzeti irányban egymást buzdították, azokat pedig, kik nem tudtak írni és olvasni románul, oktatták a román nyelvtanban és történelemben, sőt az „Aurora“-t olvasás végett elküldötték még a marosvásárhelyi kancellistáknak is. Igazán öröm volt látni, hogy azok az ifjak, kik előbb még román könyvet sem vettek kezükbe, most mint hordozták hónuk alatt Major Péter históriáját, nem tudván tőle megválni. Egyszóval az érdeklődés a román nyelv és a román könyvek iránt s a nemzeti lelkesedés soraikban a tetőpontra hágott.“

„Még egy különös esetről kell itt megemlékezni. Szokásban volt akkor is, mint ma, hogy a tanulókat ünnepélyesen temessék el és a sirnál beszédet mondjanak, de csak magyarul. Lehet, hogy elébb az ily beszédek latinul tartották s kizárólagosan magyarul csak az akkori idők szokásainak megfelelően. Történt, hogy a jogi tanfolyam utolsó évének egy román nemzetiségi! tanulója, *Mihályi* Gyula, fia Mihályi esperesnek, későbbi balázsfalvi kanonoknak — meghalt. Igen derék és kitűnő ifjú volt. A lelkes román ifjak elhatározták, hogy ez alkalommal a sirnál románul fognak beszélni. A beszédet e sorok írójának kellett tartania. De mi történt! A mint az első román szó elhangzott, zugás, kiabálás és rettenetes zaj tört ki a magyar tanulók soraiban, a kik rárohantak a szónokra, hogy a kezéből kiragadják a beszéd szövegét. De a román ifjak sem állottak összedugott kézzel. „Ne hagyjatok!“ kiáltá a szónok. — „Ne félj!“ — volt rá a válasz a románok részéről, kik

mint megannyi oroszlán törtek a sokaságra, szidván, lökdösvén és hátratulván őket s aztán fal gyanánt fogták körül a szónokot és biztatták, hogy csak folytassa beszédét. Ekkor láttam, hogy micsoda bűvös és ellenállhatatlan erőt tud kifejteni a lelkesedés, mely egy pillanatra képes lenne hegyeket elmozdítani helyéből. A szónokot ezután is egy párszor félbeszakították, de azért a román ifjúságtól, mint testőröktől környezve, beszédével együtt haza mehetett. Így védték meg társai a magyarok fenyegetéseitől, kik dühökben megakarták verni és beszédének szövegét kivenni kezéből. Később is voltak a beszéd miatt kellemetlenségei, mert ez ideig nem hallván nyilvánosan román szónoklatot, a román szó Kolozsvár magyar közönségének akkor nagyon fűlértően hangzott. Azon üriigy alatt, hogy a beszédben államellenes kifejezések is voltak, az akadémiai tanács is foglalkozott vele. Magyarra lefordítva, a kormányzékhez felterjesztették s talán ma is ott van eltemetve valahol a kormányzék levéltár porában.“

„Indítatva éreztem magamat, hogy ezeket a dolgokat ez alkalommal felemlítsem, mert rólok idáig senki sem emlékezett meg s nem is hiszem, hogy valaki ezután is valamikor feljegyezze, mert ez időből való harezosaink száma nagyon megfogyatkozott s hogy velők együtt mindezek a feledés örvényébe süllyedjenek, nem hiszem, hogy a román irodalom és történelem érdekeinek megfelelők legyenek. Mert akármilyen csekélységnek látszassék is mai napság a kolozsvári akadémiai ifjúság e vállalkozása, mégis a nemzeti fejlődés szempontjából örökre megbecsülhetetlen marad s még inkább azon nagy haszonért, melyet maga után vont szemben a később bekövetkezett nevezetes politikai eseményekkel. Elég annyit mondanunk, hogy ezek az ifjak mindannyian aktív részt vettek az 1848—49-ki nemzeti mozgalmakban. Ők kezdeményezték és rendezték a híres Tamásvasárnapi gyűlést Balázsfalván; ők ébresztették fel és lelkesítették a román népet, ők tették ki életüket halálos veszedelmeknek, sőt többen egyenesen halált is szenvedtek, hogy menthessék a román fajt. Röviden még csak annyit mondhatok, hogy ezek az ifjak és vállalatuk valóságos melegágya és fészke volt a román nemzeti szabadsáért küzdők csoportjának.“

V.

B. Geringer nyilatkozata az általános politikai helyzetről. Erdélyi állapotok a 10-es évek második felében. Az erdélyi konzervatívek politikájának jellemzése. E politika volt oka, hogy a román jobbságban a forradalmi hajlam gyorsan kifejtik. Erdély román népe forrong. E forrongás nyílt kitöréssé lesz a móczok földén. A buesumiak póré. Katonai végrehajtás. A móczok újra porolni akarnak. A bizalmi férfiak bebörtönözése. Titokban új bizalmi férfiakat választanak. E bizalmi férfiak találkoznak Varga Katalinnal. Elviszik Bucsum-pojanara.. A „Doamna noastra“ szerepe. A közigazgatás tehetetlen vele szemben. Friedenfels nyilatkozata. A kormánysszék Siagunát veszi igénybe, biaguna elfogja Varga Katalint. Sterca Siulutz véleménye. Hogyan nyilatkozott Siaguna Varga Katalin elfogatásáról. Miért örvendenek a római írók Varga Katalin elfogatásinak. Popea Nicolea nyilatkozata. Tisztán nemzeti és politikai aspirációk idézték-e elő az 1848-9-ki román forradalmi mozgalmakat, vagy a bécsi reakció? Balcescu nézete. A nemzeti aspirációk kirekesztése mellett Jancv, szerepe e mozgalmakban érthetetlen lenne.

1847 május havában történt, hogy Brassó és Szeben városok egy öttagú küldöttséget menesztettek Bécsbe azzal a kéréssel, hogy a Magyarországon építeni kezdett vasutat vigyék be Erdélybe is és pedig úgy, hogy érintse Szebent és Brassót is. A küldöttség a többi között felkereste B. Oeringert is, a ki később Magyarországon meglehetősen ismeretessé tette magát hazánk újabb történetében. B. Geringernek az anyja szebeni szász polgár-leány volt s ezért gondolták, hogy a nagybefolyású férfit nem fogja pártfogását Szebentől megvonni. Mikor a küldöttség előadta kérését, a báró nem szólt semmit, hanem csak felütötte orrát, mint az agár s elkezdett a levegőben szaglál-

szódni s azután a bámuló küldöttséghez e kérdést intézte: „Uraim! Nem éreznek Önök a levegőben valami különös szagot?“ — Nem, báró úr!“ — felelének a semmit sem sejtő küldöttek.*

Nem csoda, ha a jámbor szebeni és brassai szász burgerek nem éreztek semmi különöset a levegőben, hiszen gróf *Teleki* József kormányzó és báró *Jósika* Samu kancellár sem éreztek semmit, pedig ez időben Erdélyben is szaglott valami nagyon erősen. Ama „bizonyos punctumok“ még mindig szilárdul állottak, mint az erdélyi socialis rend megingathatatlan alapjai. A szabadelvű eszméktől és a modern gondolkozástól áthatott ellenzék Erdélyben sokkal több nehézséggel küzdött, mint Magyarországon s így lassabban is foglalhatott tért s tehetett szert befolyásra. Az 1841—43-ki országgyűlésen az öreg *Méhes* Sámuel professor, midőn szóba hozta, a nemességnek az adófizetésben résztvevőjét“, még rosszabbul járt, mint *Nagy* Pál az 1809-ki pozsonyi országgyűlésen, midőn azt találta mondani, hogy jó volna már egyszer valamit tenni az adózó nép érdekében is. *Nagy* Pált, mint bolondot kikaczagták, *Méhes* Sámuel pedig *Cseréy* Miklós kormányzéki főtanácsos indítványára majdnem pörbe fogták. Sőt 1841'—1846-ig még rosszabbul is a helyzet, mert hiszen *Jósika* Samu azért vállalkozott 1845-ben a kancellárságra, hogy megfékezze és ha lehet meg is semmisítse a mindinkább lábra-kapó ellenzéki és szabadelvű áramlatot. Ő rendezte és vezette az 1846—47-ki országgyűlésre a választásokat s így aztán nem csodálkozhatunk, ha a konzervatívek jelszava: „Erdélynek nem lehet szabadelvű úrbéri törvénye“ — ez országgyűlés úrbéri törvényeiben betű szerént való megtestesülésre talált.

Erdély konzervatív főemberei nem éreztek semmit a levegőben. Meg voltak győződve, hogy a három nemzet és a négy vallás elvére fektetett politikai rendszer alapján kiváltságaik rendületlenül fenn fognak maradni egész a világ végezetéig. Hogy van egy nagy tömeg, a misera plebs contribuens, melynek lelkében sajátságos érzések váltakoznak, mely a dolgok rend-

* *Baritiu* Istoria Transilvaniei I. köt. 1546. és 647. I.

jével elégedetlen s mely nem egyszer sóhajt fel szenvedései között:

Imperate fa dreptate.
Daca crezi in Zeitate!

s hogy ez az elégedetlenség itt-ott nemcsak kitör, hanem az országnak egyik kevésbé megközelíthető vidékén évek óta mintegy állandósulva van, azzal Erdély nagy urai nem gondoltak. Hogy is gondoltak volna, mikor Józsika Metternichtől adoptált meggyőződése szerint a népnek semmi köze sem lehet ahhoz, hogy a társadalom kiváltságosai, a kormányzásnak örökös birtokosai, hogyan élnek hatalmokkal s minő elvek szerint nyírják az ő gyapját?

Az erdélyi románság már régóta nagyon megunva viselte a jobbágyság jármát, különösen a havasok között, hol a pásztorélet nagyobb szabadságra növeli az embert, hol az ős rengeteg oly jó búvóhelye annak, ki összeütközésbe talált jönni a polgári hatóságokkal. Amott fenn az Érczhegység havasai között, hol Hóra és Kloska bölcseje ringott, hol élt még emlékezete annak a szép időnek, mikor a mócz ajakán ez a dal hangzott:

Hóra bea, dantueste
Tara plänge, si plateste.
(Hóra iszik, vigad, tánczol
És az ország fizet. s gyászol.)

Búcsúm község és a hozzá tartozó Cserb, Izbita, Bucsumszász, Pojána, Muntar kisközségek, továbbá Abrudfalva és Kerpenyes nagyközségek román nemzetiségű lakosai azt állították, hogy ők a régi erdélyi fejedelmektől nyert szabadságlevelök értelmében sem tartoznak robotot teljesíteni a zalatnai liskusnak. A fiskus más véleményben volt s e községektől a robot teljesítését követelte. A községek, támaszkodva állítólagos kiváltság-levelökre, Enyeden ügyvédet fogadtak és pörrel igyekeztek meggátolni, hogy a fiskus kívánságai teljesedésbe menjenek. A port elvesztették s a nyertes uradalmi igazgatóság, számítva az ellenállásra, katonai karhatalmat kért, hogy jogaiba

visszahelyeztessék. A katonai karhatalomtól támogatott polgári hatóság 1837. július 6-án szállott ki Búcsúm községébe. A román parasztok tényleg ellen is szegültek, de a lovasság az ellenszegülést könnyű szerrel szétverte s a bujtgatókat összefogdosta. A főkolompusra, *Kozma* Manassiere száz botot vertek; a többire pedig kire 25-öt, kire 50-et, kire 75-öt. Így aztán egy pár nap alatt helyreállították a rendet és a román parasztok a kényszerűség előtt meghajolva, mintegy három évig teljesítették is a kívánt robot-szolgálatot, de akkor egyszerre úgy találták, hogy az terhes és igazságtalan is. Újra pörölni akartak. Három bizalmi férfiút választottak mindenik községből, hogy azok fogadjanak Enyeden ügyvédet és folytassák a pört. A zalatnai fiskus azonban földesúri joga alapján elfogatta ezeket a bizalmi férfiakat, a kik aztán, mint a nép felbujtói, másfél évet töltöttek a zalatnai uradalom és Alsófehér-megye börtöneiben.

A román paraszt, ha egyszer magát valamire elhatározta, makacsul megmarad elhatározása mellett. Csökönységére páratlan s olyan ember előtt, ki természetét nem ismeri, teljesen hihetetlennek is látszik. A bucsumiakat társaik szomorú példája nem rettentette el. Más bizalmi férfiakat választottak, csak hogy most már titokban. E bizalmi férfiak bementek Enyedre, hogy ügyvédet keressenek. A véletlen ott hozta össze *Varga Kata-Un*-nal. Elmondották neki ügyöket és ő nemcsak igazságosnak találta, hanem segítségét is felajánlotta, a mely az oláh parasztok előtt annál értékesebbnek látszott, mert Bécsben, mint ő mondotta, a testvére udvari ágens és nagybefolyású ember. A parasztok nagyon megörültek, hogy ilyen nagy pártfogóra találtak. Elvitték magokkal Bucsum-pojánára; ott számára lakást rendeztek be s ellátták minden szükségessel. A „Doamna noastră“ (A mi úrasszonyunk) — csak így hívta őt a környék minden parasztja — volt ezután a pörösködő román jobbágyok ügyében a közvetítő. A zalatnai uradalom többször kérelmezte a vármegyei hatóságnál, hogy fogassa el ezt a kalandor izgatónőt. De ez nem ment olyan könnyen, mert ez az asszony mintegy megboszorkányozta az egész mocsáságot. A megyei hatóság utasította is egy párszor a községek bíráit, hogy fogassák

el. A bírák azonban semmit sem tehettek, mert a nép kereken kijelentette, hogy csak az fogja el a „Doamna“-t, kinek tiz feje lesz. (ca ciné va avea zece capete, se-si puna numai mána pe doamna noastra). *Varga* Katalin így élt körülbelül 1843—1847-ig Bucsum-pojana-ban. A parasztek annyira szerették, hogy bár ki volt ellene adva az elfogatási parancs, de csupán a parasztságtól való félelemből nem merte a közigazgatás még akkor sem elfogni, mikor lement a hetivásárokra Abrudbányára.

„E nép között — írja Friedenfels már idézett könyvében* — 40-es évek második felében újra nagy izgatottság támadt, mely lassankint egészen a kamarai uradalom szigorú uralma ellen való tetteges ellenállásig növekedett. Egy *lázító* telepedett le közéjük s a mi igazán csodálatos dolog, nem férfi, hanem nő. sőt mi több, nem is román, hanem magyar, ki még erdélyi születésű sem volt, hanem magyarországi: *Varga Katalin*. Előélete mind e napig sincs felderítve, sőt a tekintetben sem támaszkodhatunk semmire, a miből magunknak Ítéletet alkothatnánk, hogy mik voltak vezérlő szándékai? Különösen Abrudfalva, Búcsúm és Kerpenyes tűntek ki az ellenállásban és a fenyegető erőszakoskodásban, annyira, hogy egyetlen kamarai vagy vármegyei hivatalnok sem mert arra vállalkozni, hogy közéjük menjen és így minden felszólítás, hogy *Varga Katalin* adják ki s magokat vessék alá a törvényeknek, eredménytelenül maradt. Katonáságot azért nem küldöttek “ki az izgatónő elfogatására, mert a főbb lisztek ellene voltak, mivel ismerték a vállalkozás nehézségeit s a várható eredmény lehetetlenségét, el akarván ekként kerülni a haszontalan vérontást és lehetőleg megóvni a császári fegyvereket az eshetőleges kudarcztól és szégyentől. Ebben a zavarban szükségesnek találták az új gör. keleti püspöki vikáriushoz, a kovili archimandritához, *Siaguna*-hoz fordulni, ki csak most jött Erdélybe, — felszólítván, hogy papi tekintélyénél s a román népre való nagy befolyásánál fogva bírja rá a népet az engedelmességre. Neki csakugyan sikerült is visszatartani a felizgatott csapatokai a bosszuló kihá-

* Josef Bedeus von Scharberg 414. lap.

gásoktól, illetőleg várakozásra birni mindaddig, míg pörük el fog dőlni. Varga Katalin ekkor újra megjelent a hegyek között s a kedélyek izgatottsága megint nőni kezdett. Ekkor a buzgó vikárius bizva a népre való nagy befolyásában merész tervet szőtt, melyet ügyességgel készített elő s bátorsággal vitt keresztül.

Sterca Siulutiu „O lacrima ferbinte“ czirnü könyvében ide vonatkozóan ezeket írja: „Éppen ebben az időben ijesztő hire terjedt el az egész országban, hogy a havasok között Hóra lázadásának második kiadása készül és pedig ezúttal egy Varga Katalin nevű nő közreműködésével, kiről a magyarok azt tartották, hogy magyar s viszont a havasi románok, kik közönségesen csak „doamna noastra“-nak nevezték, saját szavai után románnak..... Valóban ha a feldühödött nép meg fogja akkor Siagunat, nagy botrány történik. Valószínűen úgy jár, mint Drágos 1849-ben Abrudbányán. A nép, mely 1848-ban szabad lett, megőrizte asszonyának édes emlékezetét, valamint elfogójának is — de az ellenkezőt.“

„Nehéz feladat volt ez rám nézve; sok gondot és aggodalmat okozott nekem“ — szokta mondogatni Siaguna — ha valaki előhozta a Varga Katalin esetét — s azután így folytatta: „Sokat Írtak és beszéltek erről idáig s meglehet, még többet fognak írni és beszélni a jövőben, de lelkiismeretem nyugodt, hogy én ezt megtudtam oldani mindenki meglegedésére. Meg vagyok lelkcmből győződve, hogy ön mint pap, román és hazafi nem tehettem másként, mert véleményem szerint, ha nem nyúlok ehez az eszközhöz ebben a nagyfontosságú ügyben, bizonyára katasztrófa fog bekövetkezni, sőt meglehet a legszörnyűbb és a legszerencsétlenebb lázadás havasi népünk — s az sem lehetetlen — az egész román nemzet részéről. Hálások lehetünk, hogy az Isten ettől megőrizett.“

De hát miért örvend Siaguna és vele együtt a legtöbb román író, hogy Varga Katalin oly módon fogatott el, hogy elfogatásának szomorú és véres következményei nem lettek? Nehogy valaki azzal vádoljon, hogy a tényékbe oly czélzatokat akarok belemagyarázni, melyek a valóságban e tényéktől messze estek s a melyek csupán álláspontomnak konzekvenciál, újra

Popeat beszéltetem, hiszen tőle csak nem lehet megtagadni, hogy eléggé illetékes tolmácsolója a román álláspontnak és fel-fogásnak.

„Ha Siaguna nem folyamodik ez eszkozhöz, okvetetlenul következik egy masodik katonai vagy karhatalmi kiszallas a havasok kozé, melynek szomorú következményeit elgondolhatja mindenki, különösen pedig az, a ki hallott vagy olvasott az első kegyetlen katonai brachiumról..... Aztán még van egy figyelemreméltó körülmény, melyet tekinteten kívül nem hagyhatunk. Mert íme a Varga Katalin-féle eset után mindjárt következett az 1848-ki szörnyű polgárháború. Kérdem: mit csináltak volna a havasi románok, különösen a móczok és általában a románok, ha a mondott időben az előbbieket (t. i. a móczokat) egy új katonai végrehajtás, egy új katasztrófa éri, következményeire nézve borzasztóbb, mint az első volt. Vajon lett volna-e ez esetben a móczoknak kedvök és bátorságok felkelni, a mozgalom élére állani és *Janicu-nak* őket felhívni a harcra V S ha a móczok nem mozdulnak, vajon Gyulafehérvárt nem foglalták volna-e el a felkelők és történt volna-e több olyan dolog, mely csak a móczok felkelésével való szoros kapcsolatban történhetett meg csupán?“

Azt hiszem, világosan rámutattam az 1848/9-ki román lázadás két fő mozgató elemére: a román ifjúságra és a móczságra. Kifejtettem e két tényező fejlődésének minden előzményét és körülményeit; rámutattam az egyházzal egybeforrott iskolára és a jobbágy rendszerre; azaz a románság kulturái és social-oeconomiai helyzetére, mint az egész forradalmi célzatu román nemzetiségi mozgalom kettős melegágyára. Nem tagadhatni azonban azt sem, hogy az 1848/9-ki román lázadásra más külső, a nemzeti érülettel kapcsolatban nem álló tényezők is voltak hatással; így például a bécsi reakció, melynek keze 1690 óta belenyúl a román nemzetiségi mozgalom minden egyes fázisába; de az is bizonyos, hogy ez egymagára nem lett volna elégséges semminek elérésére, ha e kettős tényező által a talaj számára elő nem lett volna készítve. A kik irodalmunkban a románság 1848/9-ki lázadásával foglalkoztak, csak

e külső tényezőt vették számba, a mélyebben fekvőket, a román nemzetiségi eszme fejlődési fázisainak nem ismerése miatt nem vették figyelembe s így aztán nem csoda, ha e mozgalmakat teljesen félreismerve, helytelen és ferde világításba helyezték.

Hogy tényleg ebben a véres és szomorú emlékezetű mozgalomban az osztrák-reakciónak is volt szerepe, azt a román írók közül is elismerik a szélesebb látkörűek és a higgadtabbak, de egyúttal erélyesen is hangoztatják annak kétségbevonhatatlan nemzetiségi jellegét is. *Balcescu* Miklós, kiről e tanulmány folyamán még többször lesz szó, 1851-ben Párisban romániai száműzött társaival megünnepelte az 1848-ki május 15-ét, mint a balázsfalvi román gyűlés évfordulóját. Ez alkalommal barátai megbízásából e nap emlékezetéről beszédet tartott, jellemezvén román nemzetiségi szempontból az 1848/9-ki erdélyi román mozgalmakat.

„Sok és súlyos vádat emeltek — mondja *Balcescu* e beszédekben — az erdélyi románok e forradalma ellen. A bosszuállás vad fúriájához hasonlították, a mely a romok és a holtak sírjai fölött áll, borzalmat keltően, vértől habzó szájjal s egyik kezében városokat felgyújtó fáklyát tart, a másikban pedig szörnyű és kegyetlen pallost, melylyel elpusztítja a földszinéről az ellenfélnek még magvát is. Ez az ijesztő kép igaz. Az erdélyiek forradalma szörnyű, kegyetlen és sok büntetésre méltó kihágástól beszennyezett volt, de védelmére felhozhatjuk, hogy mindezek a kihágások csupán végzetes következményei voltak egy tíz százados szenvedéstől élesített és szított gyűlöletnek...

. . . Azt is mondták, hogy a románok felkelésében nem volt semmi nemzeti vonás, még csak nemzeti zászlajuk sem volt, mint a horvátoknak és a szerbeknek, hanem szakadatlanul az osztrák zászlók alatt küzdöttek. Felkelésük hasonlított a rab-szolgáéhoz, ki ura parancsára és urától félve kél fel, nem pedig a szabad emberekéhez, kik a szabadságért küzdenek. Igaz, én magam is láttam — arczom a szégyen pirjától égett, — hogy a románok a szabadságért a legelavultabb, a legszörnyűbb és a legpiszkosabb zsarnokság zászlaja alatt küzdöttek. Igaz, hogy a románok engedték magokat megcsaltni az osztrákoktól, a kik

kizsákmányolták áldozatkészségüket és hősiességüket. Nem igaz azonban, hogy a románokat ebben a szörnyű háborúban ne hatotta volna át és ne lelkesítette volna a nemzeti érzület és a szabadság szeretete. Én magam is láttam azokat a szörnyű mőcsoakat, kiket a magyar vitézek ijedelme úgy irt le előttem, mint holmi vadállatokat, a melyek előjönnek a hegyodukból. hogy öljenek és ragadozzanak. Igenis láttam őket feldühödve s ellenségeiket fanatikusan gyűlölve; de találtam bennök egy- sítve sok emberies, nemes és magasztos érzést is. S ebben az időben, mikor szivem szerte volt zúzva, látván mindenütt a román nemzetet idegen ellenségeitől letiporva és szorongatva, boldog lettem, mikor ez óriás hegytetőkön, a felhők között tüzes, hatalmas román életre és román nemzetiségre akadtam. És micsoda fanatikus lelkesedéssel üdvözöltek mind e parasztok, mikor elmondottam: azért jövök, hogy hozzak üdvözlését csodálatos vitézségükért és kívánjak szerencsét küzdelmeikhez testvéreik részéről, kik a Czárában* laknak. Micsoda mélyhallgatással fogtak körül és figyeltek rám, mikor a román nemzet erejéről, számáról és elterjedéséről beszéltem a földön, melyet az isten nekik adott és arról a nagyságról, mely rájuk a jövőben vár.....Az asszonyok sem maradtak el sem bátorságra, sem nemzeti érzületre nézve. A hegyek csúcsairól a kőtömegek záporát zúdították alá, melyek meggyéritették az ellenség zászlóaljait. Dalaik sem voltak többé, mint előbb a fájdalom és az öröm énekei, hanem hazafisággal és nemzeti érzülettel telt dalok. Hallottam Abrudbánya romjai között egy ifjú, magas termetű, szép havasi leányt édes és fájó dalt énekelni. Egy ifjú, boldog román leányról énekelt, kit Flórának hívtak s ki azért volt boldog és szerencsés, mert román leány és itáliai eredetű volt; boldog mert nem tud magyarul; anyja sem tudott egy szót sem; boldog volt, mert csak azt szerette, a mi román és esküt tett, hogy sohasem fog magyart szeretni,

* A román paraszt a közbeszédben Romániát Czárának (ország- nak) szokta nevezni, mintegy ezt tekintvén igazi hazájának. Ez a reminiscenzia is érdekes adaléka annak, hogy a román nép tudatában is élt a beköltözés emlékezete bár nagyon elhomályosulva.

míg csak a földön egy román lesz. Ez az érzéstől megittasult dal, ez a fehér és piros arcú szép lány s Abrudbánya megpörzsölt s kormos romjai, a melyek engem körülvettek s a magyar sírok dombjai, melyeket magam mellett láttam, mély hatást tettek rám. Mintha egy csodás látvány állott volna előttem; mintha a román nemzetiség géniusza állott volna az idegen ellenség sírdombja felett énekelve a feltámadás dalát.“

Sok költészet van e leírás utolsó részében bizonyára, de ne feledjük, hogy a költészettől az igazság, mikor az érzelmek világáról van szó, nem szokott valami távol feküdni. Az 1848/9-ki román mozgalmak, legérdekesebb alakja *Janku* Ábrahám volt, a havasok királya, a móczok vezére és Hora-nak oldalági rokona. Szereplését és egyéni jellemét, nem lehet sem megérteni, sem elemezni, ha kizártnak tekintjük, hogy a havasi román-ság lelkülete át volt hatva mélyen gyökerező erős nemzeti érzülettől. Jankunak élettörténete világos bizonyítéka, hogy ő komolyan hitt abban, a miért fegyvert fogott, hogy őt nem önző czélok vezették, hanem magasztos, bár téves és következményeiben veszedelmes nemzeti álmok. Ha a móezésáiban román nemzeti érzés nem lett volna, Janku rájuk oly megbüvölő hatást sohasem gyakorolhatott volna. Azt se feledjük, mikor arról a kölcsönhatásról van szó, mely Janku és a román forradalmi mozgalmak között volt, hogy ő is tagja volt a kolozsvári román ifjúság önképző-körének. Az ő lelke is ott szívta magába a román nemzeti szellemet, a hol a Barnutiú hatása alatt álló egész ifjabb román intelligenzia.

VT.

1848 márczius 15-ke. Margit Euthym kiszabadítása. A márczius 15-lei eszmék hatása az erdélyi ifjúságra. A marosvásárhelyi magyar és román kanczellisták. Kérvényezés az Unió tárgyában. A román kanczellisták magatartása ez ügyben. Birlea hirt hoz a balázsfalvi hangulatról. Birlea megjelenése minő fordulatot idéz elő a román kanczellisták magatartásában. A magyar Írók téves okoskodása. A román kanczellisták elhatározzák a Tamás-vasárnapi gyűlést. Punnul Áron balázsfalvi tanár is e gyűlésre meghívókat küldöz szét a hasvétéi szünidőre hazatávozó tanulóktól. Román népgyűlések Verespatakon és Topánfalván. A kolozsvári kérvény. A románság magatartása az Unióval szemben. A „Oazeta de Transilvania“ pártolja. Bamutiú márczius 25-ki Írott proklamációja. A kormányzék betiltja a Tamás-vasárnapi gyűlést, de megengedi, hogy a püspökök külön-külön összehívassák a román intelligenciát. A Tamás-vasárnapi gyűlést megtartják. E gyűlés hatása és jelentősége. Zavargások ez időben. Leményi püspök jelentése. Elfogatások. A püspökök összehívják a balázsfalvi gyűlést. Kik vettek részt a gyűlésen? A gyűlés lefolyása. A balázsfalvi gyűlésen megfogalmazott román nemzetiségi programú és főbb pontjai. A román nemzeti állandó bizottság (komité) megalakítása. Mi volt e komité feladata? A kóniité tagjainak részessége a román parasztok felbujtásában. A mihálcfalvi és koslárdi eset. A kormányzék feloszlatja a komitét. A komité beleavatkozik a mihálcfalvi esetben. A kormányzék gróf Béli Ferenczet Szebenbe küldi, hogy a komité főbb tagjait fogassa el. Bamutiú elmenekül, csak Laurianu-t és Balasiescut fogják el. B. Vay kormánybiztos később szabadon bocsátja ezeket is.

A román nemzetiségi eszmének fejlődését nyomról-nyomra követve, elérkeztünk 1848 márczius 15-hez. E nap a magyar ifjúság napja volt. Története ismeretes. E napon szabadították ki az ifjak Tánicsot és társait börtönükből. E kiszabadított foglyok között volt egy román is, *Murgu Euthym*, ki egyike volt a romanismus legbuzgóbb apostolainak. *Murgu* a magyarországi részekben az elsők közül való volt, ki a románság fel-

szabadítását követelte a szerb hierarchia nyomása alól. Először az irodalomban üzent hadat a szláv kulturális hatás egyik maradványának, a cirill betűnek; azután pedig az egyház belkormányzatában követelte az ó-szláv liturgiái nyelvnek felcserélését a román nyelvvel és azt, hogy a gör. kel. román egyház elválasztassék a gör. kel. szerb egyháztól. Ezzel maga ellen ingerelte az egész szerb hierarchiát, de népszerűsége a románság előtt határtalanná lett. „Murgu azonban — mint Horváth Mihály mondja* — nem elégedett meg ezzel, hanem Krassó megyében a földesurak és jobbágyok viszonyaira is kiterjesztette izgatásait, minek következtében elfogatott s mint közrendháborító négy évi fogságra Ítéltetett.“

A magyar ifjúság szabadságnapja tehát Murgu Euthym személyében az újonnan kivívott szabadságot kiterjesztette Magyarországra románjaira, is és velők együtt minden hazai nemzetségre. A márczius 15-én kivívott szabadság egyetemes szabadság volt tehát, nemcsak „magyar szabadság.“

A márczius 15-ki események híre villámgyorsasággal terjedt el. Egy pár nap múlva megérkezett Erdélybe is. Hogy minő hatással volt az erdélyi magyarságra, és a magyar ifjúságra, annyira köztudomású, hogy előadása alól magunkat bátran felmentetteknek tekinthetjük. Kevésbé ismeretes azonban, hogy minő hatással volt a románságra, nevezetesen pedig a román nemzetiségi mozgalom élén álló miveit román ifjúságra? E tekintetben az egykorú hírlapi tudósításokat és emlékiratokat leszámítva, két forrásra hivatkozhatunk: *Jakab* Elekre és *Baritiu* Györgyre.** E nap eseményeit mindketten elbeszéli. Ellenkező szempontok szerint ugyan, de épen ez a homlokegyenest ellenkező felfogás adja kezünkbe a kulcsot az akkori helyzet s e helyzeten uralkodó érzület objektív megítéléséhez.

A pesti és bécsi események híre márczius 23-án érkezett meg Marosvásárhelyre. A következő nap az öröm és a tünte-

* Magyarország függetlenségi harczának története 1. köt. 240. 1.

** *Baritiu*: Istorია Transilvanioi II. köt.

Jakab Elek: Szabadságharczunk történetéhez.

tések napja volt. Marosvásárhely akkoriban nem volt olyan csendes városka, mint most. Székhelye volt a királyi táblának, mely mellett mintegy 200 jogvégzett ifjú gyakornokoskodott. Ezenkívül az odavaló ev. ref. kollégium *Dózsa Élek* előadásai folytán mintegy középpontjává lett az erdélyi jogtanításnak. Ez időben Marosvásárhelyt mintegy 30 román nemzetiségű ifjú tartózkodott, nagyobb részben mint kir. táblai gyakornokok (kancelisták) s csekélyebb részben mint joghallgatók. Ezek között a későbbi mozgalmakban nagyobb szerepet játszó és így ismeretebb nevűek a következő ifjak voltak: *Janku* Abrahám, *Pop* Vasilie,, *Boloya* Jakab, *Popoviáu* Servian, *Maryineuu* János, *Hodosiu* József, *Solomon* Miklós, *Dobra* Péter, *Buteanu* János, *Pap* Sándor (Papin Ila.ria.nu), *Secarean* Constantái, *Constantin* G. Joan, *Porutiu* Sámuel, *Rosca* Péter, *Pinán* János, a *Brote* testvérek és *Martianu* Dénes. Majdnem kivétel nélkül oly nevek, kik szerepet játszottak a kolozsvári román ifjúsági önképzőkörben is.

Ezek az ifjak résztvettek a magyar ifjúság demonstrációiban. Örömük közös volt. A most született szabadságot úgy tekintették, mint mindnyájuk drága tulajdonát. Márczius 25-én az ifjúság gyűlést tartott, melyben elhatározták, hogy Ő felségéhez folyamodást fognak küldeni, melyben első sorban Erdélynek Magyarországgal való unióját fogják kérni. E kérést mindjárt a gyűlésben megfogalmazták és aláírták. Aláírták pedig nemcsak a magyar, hanem a szász és román ifjak is. A többször említett *Pap Sándor* alias *Papiu Ilarianu* e szavakkal írta alá: „Ezt a kérvényt aláírom, mint román“ — *Baritiu* azt mondja, hogy a magyar ifjak e szó hallatára *román* zajongani kezdtek. E zajongásról azonban sem *Jakab Elek*, sem *Kővári László*,* sem pedig más magyar forrás nem tud semmit. „Aláírom — folytatá — azon reményben, hogy a jobbagység el fog törülni minden kárpótlás nélkül akár a parasztság, akár pedig az állam részéről, hogy respektáltatni fog az Erdélyben és Magyarországon lakó nemzetiségek nyelve és hogy teljes lesz a sze-

* *Kővári László*: Erdély története 1848—1849.

mélyes, polgári és politikai egyenlőség“. Végül, Baritiu szerint követelte, hogy jegyzőkönyvbe vétessék, hogy a román ifjak az uniót csak ily feltétel alatt akarják. A magyar források ez utóbbi kívánalomról nem tudnak semmit, mint nem tudnak arról sem, hogy a magyar ifjúság e kikötés jegyzőkönyvbe vételét zajongásával megakadályozta volna.

Márczius 26-án este egy *Birlea* Miklós nevezetű tanuló érkezett Balázsfalváról Marosvásárhelyre. Ez az ifjú beszélt el a román kancellistáknak, hogy „Balázsfalván az este a tanárok a tanulókkal és más intelligens románokkal tanácskoztak és tanácskoztak a mai nap folyamán is, hogy mit kellene a román nemzetért tenni a jelen körülmények között. A nemzetiségi dolgokat illetően a legtöbben egyetértének, de azt szeretnék tudni, hogy mit akar a marosvásárhelyi ifjúság, s hogy ha lehet, működjenek mindnyájan egyetértően.“

Ez értesítést vevén, másnap este a román kancellisták, számszerint harminczan összegyűltek Janku Ábrahám lakásán „és miután nagy örömmel meghallgatták az ifjú *Birlea* felvilágosításait azon szellemről, mely a balázsfalviakat áthatotta s az ottani nemzeti mozgalmakról, az ifjak értekezlete azt határozta, hogy a husvét után következő Tamásvasárnapján mindazok, kik a jelen értekezletben résztvettek, polgári, papi, értelmiségi és parasztismerőseikkel, annyival, a hányat közülök rábírhatnak, össze fognak gyülekezni Balázsfalvára, a hol majd többen összejövén, a nemzeti ügyben megtehetik a szükséges lépéseket.“ Papiu Ilarianu elbeszélése szerint az ifjak e határozat kimondása után kezöket az égre emelvén, megesküdtek, hogy tűzön-vizen keresztül, életük bármilyen veszedelmeztetése árán is el fognak menni Balázsfalvára.

E határozat kimondása után nagyon természetes, hogy a román ifjúságnak Marosvásárhelyről el kellett távoznia, hogy a Tamásvasárnap gyűlésre mentői számosabb kísérettel térhessenek vissza. E mozgalmak magyar leírói, nem ismervén azt a fordulatot, a mely *Birlea* megjelenésével a marosvásárhelyi román ifjúság lelkében bekövetkezett, sok felé keresték az eltávozás okát, csak ott nem, a hol rejlett. „A márcziusi napok

egyik estjén — írja Kőváry László* — a magyar és román fiatalság együtt poharazott. A tömegben egy szikár természetű, vörös-lő szakállal körített arcú egyén setéten kísérte a jobbagy-ság felszabadítása iránti vitát s végre felkiáltott: *örök váltsa g ingyen, vagy halál!* E szavak nem hangzottak el s reggel nem vala román fiatal Marosvásárhelyen látható; senkise vélte, hogy az egyszerű írnok nevét vérrel fogja Erdély története lapjaira beírni. Janku Ábrahám eltávozott, felment az abrudbányai ha-vasokra, hazájába.“

Midőn Birlea visszatért Balázsfalvára és hírül vitte a marosvásárhelyi ifjak határozatát, a balázsfalvi iskola egyik fiatalabb tanára, *Pumnul Áron*, ki az ifjúságra ez időben majd-nem akkora hatással volt, mint egy pár év előtt Barnutiu, egy felhívást fogalmazott, melyben a román népet a húsvéti ünnepek után következő Tamás vasárnapjára összehívta egy nemzeti _értekezletre. Az ifjúság épen készülöben volt, hogy a húsvéti szünetekre haza menjen; Pumnul felhívását lemásoltatta minden egyes tanulóval s meghagyta nekik, hogy e felhívást magokkal hazavigyék, otthon terjeszszék és minden tőlök telhető eszközzel hassanak oda, hogy erre a gyűlésre mentői számosabban eljöjjön a románság. Az ifjak e felhívást magokkal vitték, több román lelkész nemcsak tudomásul vette, de a templomban ki is hirdette. A Maros-Vásárhelyről eltávozott ifjak is megtettek minden tőlök telhető. Nemcsak résztvevőket toboroztak és izgattak a Tamás vasárnapi gyűlés érdekében, hanem több helyen népgyűlést is tartottak, mely népgyűléseknek tárgya az úgynevezett román nemzeti követelések formulázása volt. Ily népgyűlést tartottak április 3-án. Abrudfalván — a Varga Katalin-féle mozgalmak egyik csomópontján — *Bálint Simon* veres-pataki gör. kath. lelkész és *Buteanu János* ügyvéd vezetése alatt, mely gyűlésben egy kérvénytervezetet fogadtak el a jelenlevők. E kérvényt Kolozsvárott márczius 28-án, tehát a maros-vásárhelyi román kanczellisták határozata után két nappal fogalmazták *Mikás* Ferencz, *Buteanu* és *Suciu*. Hasonló nép-

* Erdély története 1848—1849-ben 54. lap.

gyűlést tartottak április 5-én Topánfalván is. Janku is jelen volt e gyűlésen, de ez alkalommal még teljesen tartózkodó magaviseletét tanúsított. E népgyűlés is elfogadta némi bővítéssel és módosítással a kolozsvár-abrudfalvi kérvényt.

A románság meglehetősen egyetértett az úgynevezett nemzeti követelésekben, melyek röviden a következőkbe foglalhatók össze: iktassák törvénybe, hogy a románság Erdély negyedik nemzete s hogy a gör. kel. vallás ép oly törvényesen bevett vallásfelekezet, mint a többi négy. A miben még teljesen határozatlanok voltak, az a Magyarországgal való unió volt. A románság ekkor még nem volt határozottan ellensége az uniónak, mert sokan úgy gondolkodtak, hogy a románság csak nyerni fog súlyban és jelentőségben, mint politikai tényező, ha egyesül a magyarországi románsággal. A „Gazeta de Transilvania“ és a „Fóia pentru minte si inima“ több cikkben épen e szempontból indulva ki, az unió mellett nyilatkozott.

Márczius 25-ről keltezve, egy írott proklamációt kezdettek Nagy-Szebenből az országban terjeszteni. Bár nem volt aláírva, de azért a román ifjúság azonnal megismerte, hogy Barnutiu tollából származott. E felhívás azt követelte, hogy legelőször is tartassék egy román nemzeti kongresszus. Töröltessék el a jobbság; ne csak egyéni, de nemzeti szabadság is legyen, azaz a románság a törvényhozás útján helyeztessék vissza régi jogaiba; legyenek román tisztviselők és román követek az országgyűlésen s a Magyarországgal való unióról mindaddig szó se legyen, míg a román nemzet mint szabad nemzet nem egyezkedhetik a magyar nemzettel, mert az unió mellett nemzeti szabadság nélkül az egyéni szabadságra épült kormányzat bármely rendszere nem egyéb, mint álорczás absolutismus. „Míg az egész román nemzet nem lesz jelen az országgyűlésen, addig óvást teszünk minden unió ellen. Örökre átkozott legyen az a román, ki uniót mer kötni mindaddig, míg el nem lesz ismerve a román, mint politikai nemzet.“

Barnutiu e proklamációja döntő hatással volt a román közvélemény alakulására s most már csak idő kérdése volt, hogy Barnutiu a mozgalom vezetését kezébe vegye s a román

közvélemény határozott és egységes állást foglaljon Erdélyben az unió ellen. A kormányzék a tervezett Tamás vasárnapi gyűlést eltiltotta s meghagyta a püspököknek, hogy rendeljék meg papjaiknak, hogy a kormányzék e rendeletét a néppel tudásák s azt tartsák vissza a gyűlésen való megjelenéstől. Egyúttal azonban kijelentette azt is, hogy nem fogja ellenezni, ha a püspökök külön-külön, a magok székhelyére összehívják a papság képviselőit s a világi értelmiség egy néhány jelentékenyebb tagját, hogy velők egy, a románság óhajításait magában foglaló s az országgyűléshez benyújtandó kérés tárgyában tanácskozzanak. A püspökök a kormányzék rendeletének engedelmeskedtek s a papságot e rendelet értelmében utasították. Azonkívül a kormányzék a főhadi parancsnokságtól katonai erőt is kért, hogy ha április 30-án tényleg mégis összejönne a népgyűlés és nem oszlanék szét a polgári hatóságok képviselőinek felhívására, legyen kéznél karhatalom is

A kormányzék rendelete s a püspökök tilalma nem tudta megakadályozni, hogy az ifjak Balázsfalvára ne gyűljenek és egyik-másik pap, mint *Bálint* Simon verespataki gör. kath. lelkész ne hozzon magával számos román parasztot is. Dél előtt 10 óra tájban érkeztek meg Janku és Buteanu is, mintegy ezer főre menő mőcz kíséretében. Egy szóval a hatóságilag betiltott gyűlésen részt vett mégis egy pár ezer ember. A marosvásárhelyi kancellisták közül *Papin* Ilarianu szerint* jelen voltak: *Janim* Abrahám, *Porutiu* Sámuel, *Tordasianu*, *Tóbiás*, *Franlcu*, *i'inciu* János, *Rosca* Péter, *Bota*, *Margineanu* János, *Vesprimeanu* Vasilie stb. Ezek és Pumnul Áron tanár, továbbá Buteanu János és Mikás Flórián ügyvédek a templom előtt levő téren szónokoltak a néphez. A magyar források szerint lázító és Leményi püspököt gyalázó beszédeket tartva, a román források szerint pedig csillapító tartalmúakat. Délután két órakereszt meg Barnutiu is. A kancellisták a néppel együtt elébe mentek, lovaikat kifogták és kocsiját úgy vitték be Balázsfalva főterére.

* Istoria Romanilor stb. II. r. 283 p.

Barnatiu megérkezése — írja Popea már idézett könyvében — nagy félelmet gerjesztett a püspöknek és a kormány küldöttjeinek szívében. Azt hitték ugyanis, hogy azért jött ide, hogy kikergesse a püspököt székéből s így álljon bosszút azért a porért, melyet egy néhány év előtt folytatott ez ellene és tanártársai ellen s melynek eredménye az lett, hogy Barnatiu elvesztette tanszékét. Félclmök azonban hiába való volt, mert Barnatiu a népet békére intette, tanácsolván neki, hogy menjen haza csendesen s engedelmeskedjék otthon felebbvalóinak és azután jöjjön el ismét arra a nagygyűlésre, melyet a kormány engedélyével fognak tartani s a melyben az iránt fognak határozni, hogy mit tegyen a román nép politikai jogai megnyerése érdekében, ügy is történt. A nép haza ment, miként az intelligencia Barnatiuval együtt, ki mint Cipariu írta „Ol-gán ul Luminarii“ című újságában — úgy ment haza Szebenbe, mint a „béke angyala“.

A Tamásvasárnapi gyűlés a kormány eltöltő rendelete következtében csak félig sikerült, de azért nagyobb hatású volt mégis így megtartva, mintha akadályok nem merültek volna fel. A gyűlést összehívó s az egész mozgalmat vezető ifjúság gyűlésen jött teljesen erejének tudatára. Az összegyűlt népet fanatizálta, a kormánytól kilátásba helyezett gyűlésre pedig a tért előkészítette. „Röviden — hogy újra Popeát idézzem — e nélkül a gyűlés nélkül s azon előkészületek nélkül, a melyeket az ifjúság ekkor tett, a május 15-ki nagygyűlésnek, ha meg is tartatott volna, nem lett volna semmi tekintetben az az értéke és hatása, a mi volt, sőt az is nagyon könnyen megtörténhetett volna, hogy téves útra jutva, eredményeiben egyenesen az igazi román nemzeti érdekek ellen lett volna“.

A Tamásvasárnapi gyűlés után a román nép izgatottsága egyre növekedett. A Magyarországgal szomszédos megyékben hire terjedt, hogy Magyarországon a robot már megszűnt s e hír következtében többen meg is tagadták a jobbágy - szolgálatok teljesítését. A szünidőkön még mindig otthon levő tanuló-ság fáradhatatlan volt az izgatásban. Mindenki készült a május 15-ki balázsfalvi nagygyűlésre, a melyen a tömegben elter-

jedt hír szerint nem fog sem több, sem kevesebb történni, mint-hogy fel fogják osztani a földesurak birtokait. Több helyen az izgatottság tettlegességben és a hatóságok iránt való ellenszegülésben tört ki. Erdély különböző részeiből a fenyegető mozgalmakról egyre érkeztek a kormányzékhez a jelentések. Alsó-Fehérmegyében, Mihálczfalván, a rögtönítelő bíróság kihirdetésében a román parasztság megakadályozta a szolgabírókat. A kis Felső-Fehérmegyében pedig tizenegy községben tagadták meg a jobbágy-szolgálatot. Legnagyobb volt azonban az izgatottság a Mezőséken, Fapp Sándor szülőfalujának, Mezo-Bodonynak környékén. Több helyen katonaságot kellett alkalmazni, hogy a nép izgatottsága lázadásban ne törjön ki. A helyzetet igen híven jellemezi Leményi püspök azon jelentése, melyet május 10-ről a kormányzékhez küldött: „Ma egy igen hiteles hírt vettem arról, hogy a hajtogató ifjak innen Szebenbe menvén, odavaló lelkeszettel, *Mán* Miklóssal, *Barnatxu* Simon, *Boer* Demeter, *Bari*) Miklós és *Papp* Sándor többször megesküdték s magukban elhatározták, hogy ha én a gyűlésen az általuk előterjesztendő pontokat el nem fogadom vagy ellene szegülök, engem láb alól cltgyenek, hittel kötelezték magokat mindnyájan arra, hogy ha az unió 4 pontjairól le nem mondok, a püspöki székről ledöntsenek. Mindenfelé azt hirdették, hogy a nép Balázsfalvára fegyveresen jelenjék meg. *Mán* Miklós szebeni papom is azt mondta alsó-sebesi görög nem-egyesült pap, *Popa* Arszeniának; *Pap* Sándor pedig a szecseli útban összegyűlt és Siaguna püspök érkezését váró néptömeget arra buzdította, hogy május 15-én családostól, gyermekestől jelenjenek meg Balázsfalván s erővel mutassák meg, hogy a román mindent meggyőzhet. És mindezt *Füle* igazgató, *Móga* theologus, *Panevics* és mások jelenlétében mondotta.*

A hatóságok ily körülmények között kénytelenek voltak nemcsak praeventív intézkedéseket tenni az eshetőlegesen kitörhető mozgalmakra vonatkozóan, hanem egynéhányat azok közül, kiket a kezei közé került adatok alapján a legfőbb buj-

Jakab Elek. Szabadságharezunk története 110. és 117. 1.

tógátoknak tartott, be is fogatni. így fogatta be még a Tamásvasárnapi gyűlés előtt *Mikás* Ferenczet, *Mikás* Flóriánnak édes atyját, azért, hogy a román parasztságot nyíltan a földesurak ellen izgatta. A nála talált mintegy 67 darab levélből kitűnt, hogy a mozgalmaknak középponti intézője Barnutiu, főbb ügynökei pedig Buteanu János és Pap Sándor voltak. Ugyancsak ily okok miatt fogták el *Pumnul* Áront és *Solomon* Miklóst is, kiknél szintén lázító iratokat és nyomtatványokat találtak.

A balázsfalvi gyűlésre a románság gör. keleti részét Siaguna püspök május 7-ről keltezett 231—48. számú köriratá'val, a gör. katolikusokat pedig Leményi püspök május 9-ről keltezett főpásztori levelével hívta össze. E kettős összehívó nagy mozgalmat okozott a románságban. Nemcsak az értelmiség, de maga a nép is alig beszélt másról, mint a balázsfalvi román országgyűlésről. „Tamásvasárnapjától kezdve — írja Papiu Ilarianu már idézett könyvében — május 15-ig az egész ország s annak minden nemzete a legnagyobb forrongásban és a legfeszültebb várakozásban voltak. Magyarok, románok és szászok nagyon jól tudták, hogy a románok gyűlése fog dönteni Erdély sorsa felett. Mindnyájan türelmetlenül várták, hogy mit fognak tenni a románok.“

Mentői közelebb jött a kitűzött nap, annál nagyobb lett a román nép izgatottsága. A gyűlést megelőzően már három nappal kezdetlek özönlenni a nép és a küldöttségek az ország minden részéből Balázsfalva felé. Szombaton délután érkezett meg Szebenből Siaguna püspök is. A román ifjak elébe mentek s kérték, hogy a nemzeti ügy érdekében ne szálljon Leményi püspökhöz. „Inkább Balázsfalva piacznán maradok — felelé a püspök — csak ne gyanúsítsatok!“ E kijelentésre az ifjak belenyugodtak, hogy a püspök ne sértse meg a köteles illetet, melylyel főpásztor társa iránt tartozik

E gyűlésre eljöttek még azok az intelligens románok is, kik már régebben kivándoroltak volt a vajdaságokba s ott különféle hivatalos és társadalmi állásokat vívtak ki magok számára. így jelen voltak már a gyűlést megelőző napon *Laurianu*, *Balasiescu*, *Maiorescu* Vasilie, *Suciu*. Későbbben érkeztek vala-

mivel *Maiorescu* János, *Áron* Flórian, *Munteanu* Gábor, *Almasianu* Dávid, kik mindnyájan azért jöttek haza, hogy részt vegyenek a nevezetes gyűlésen s „hogy tevékenyen működjenek közre a maguk részéről is a nemzeti jogok kivívásában.“ De nemcsak ők vettek részt e gyűlésen, hanem többen a romániai ifjabb generáció tagjai közül is. így a többek között *Negri* Konstantin, *Sión* György, *Russu*, *Rosetti* Lascar, *Curius*, *Jonnescu Nicolae*, *Balcescu* stb.

A kormánybiztosok *Szabó* Lajos kormányshéki tanácsos és *Bánffy* Miklós főispán voltak. A rend fenntartására Szebenből katonai erő is volt kiküldve, melynek parancsnoka *Schurter* tábornok volt. A gyűlést a Balázsfalva alatt elterülő réten tartották meg, melyet e nap örök emlékezetére elneveztek „*Szabadság mező*“-nek (Cimpul libertatii). Elnökei voltak a püspökök, kik mellé még két alelnököt választottak u. m. *Bamutiu* Simont és *Baritiu* Györgyöt és egy tíz tagból álló titkárságot névszerint *Cipariu* Timotheust, *Popasiu* Jánost, *Laurianu* Trebonianut, *Boer* Demetert, *Bologa* Jakabot, *Dunka* Pált, *Anghelu* Györgyöt, *Bobu* Jánost, *Maior* Pétert és *Brán* Jánost.

A gyűlés lefolyását elbeszélni nagyon terjedelmes lenne, sőt a térszűke azt sem engedi meg, hogy Barnutiiaiak hires beszédét, mely a gyűlés eredményére döntő hatással volt, elemezzük. Egyedül csak az eredmény konstatálására kívánunk szorítkozni. Az eredmény a románság kívánságainak 16 pontba való foglalása volt. E 16 pontot egy kérvénybe foglalták és elhatározták, hogy e kérvénynek egyik példányát Ő felsége elé, a másikat pedig az erdélyi országgyűlés elé terjesztik. E kérvényben kifejezett és 16 pontba foglalt román nemzetiségi kívánalmakból a politikai jellegűek a következők voltak:

1. A román nemzet, támaszkodva a testvériség és a szabadság elvére, követeli politikai tekintetben való nemzeti függetlenségét s hogy mint román nemzet szerepeljen és számának megfelelő arányban legyen képviselve az országgyűlésen s hogy meg legyenek a maga tisztviselői a közigazgatás, igazságszolgáltatás és a katonai hivatalok minden ágában s hasonló arányban használtassák nyelve minden öt illető dologban, úgy a

törvényhozásban, mint a közigazgatásban. Követeli, hogy minden esztendőben nemzeti gyűlést tarthasson.

2. A román nemzet követeli, hogy a román egyház minden felekezeti különbség nélkül legyen szabad és független minden más egyháztól, továbbá egyenjogú a többi erdélyi egyházakkal. Kéri a román metropolia helyreállítását és évenkénti általános szinodus tartását a régi jog szerint s hogy ebben a szinodusban részt vegyenek az egyháziak mellett a világi küldöttek is. Ugyanez a szinodus válaszsza meg a püspököket is szavazattöbbséggel és minden kandidáció nélkül.

3. A román nemzet öntudatára jutva egyéni és emberi jogainak, kéri a jobbagység haladéktalan eltörlését és pedig a parasztok részéről való minden kárpótlás nélkül. Kéri egyúttal a dézsma eltörlését, mint oly adózási eszközt, mely akadályozza a gazdasági fejlődést.

7. A román nemzet kéri a szólás, irás és a sajtó szabadságát; ne legyen cenzúra, ne kelljen kaucziót tenni se a hirlapíróknak, se a nyomdászoknak.

8. A román nemzet kéri a személyes szabadság biztosítását és egyúttal a gyülekezési szabadságot is.

10. A román nemzet kéri az országnak úgy bel- mint küllellenségtől való megvédelmezése szempontjából a nép felfegyverzését, azaz a nemzetőrség felállítását s kéri, hogy a román katonaságnak tisztjei is románok legyenek

12. A román nemzet kívánja, hogy az egész román klérus ép úgy mint a többi nemzetek papjai, az állami pénztárból kapja fizetését.

13. A román nemzet kéri, hogy falukon és városokon román nyelvű elemi iskolákat állítsanak fel, valamint gymnasiumokat, technikai iskolákat, papnöveldeket és egy román nyelvű egyetemet s mindezeknek költségeit az állam pénztárból fizessék az adózó nép számarányának megfelelően, meghagyván a román népnek azt a jogát, hogy ő válaszsza ez iskolák igazgatóit és tanárait s hogy az oktatás rendszerét ő állapíthassa meg és hogy ez iskolákban legyen tanszabadság.

15. A román nép kívánja, hogy Erdély számára új alkot-

ipányt csináljon egy, az ország nemzeteiből összehívandó alkotmányozó gyűlés, a mely alkotmány legyen a szabadság, egyenlőség, testvériség és az igazság elveire alapítva.

16. A román nemzet kéri, hogy az országban lakó többi nemzetek a Magyarországgal való uniót ne vegyék addig tárgyalás alá, míg a román nemzet is nem lesz alkotmányos nemzet tanácskozó és határozó szavazattal az ország törvényhozásában és ha az erdélyi országgyűlés nélküle mégis belebocsátkoznék az unió tárgyalásába, akkor a román nemzet ünnepélyesen tiltakozik ez ellen.

A gyűlés e pontozatokat egyhangúlag elfogadta s kimondotta, hogy két küldöttséget választ. Egyik a románság követeléseit Bécsben a császár elé fogja terjeszteni, a másik pedig Kolozsvárra megy az országgyűlésnek tudtára adni ezeket a kívánságokat. E két küldöttségen kívül lesz *egy állandó bizottság* is, mely Nagy-Szebenben fog székelni s a melynek feladata, bevárni a Bécsből és a Kolozsvárról hozandó válaszokat s arról értesíteni a románságot és e válaszok meghallgatására és tárgyalására összehívni a román nemzeti gyűlést.

Ez volt a „román nemzeti komité“-nak születése. Az újszülött komiténak elnökévé, *Siaguna* püspököt választották; alelnökévé pedig *JJarnuti*u Simont. Tagjai a következők voltak: *Fulea* Mózes esperes, *Móga* János esperes, *Panovieiu* János esperes, *Mami* Péter kincstári fogalmazó, *Dunka* Pál kincstári fogalmazó, *Manu* Miklós lelkész, *Pumnul* Áron tanár, *Papin* Ilarianu kanezellista, *Buteanu* János ügyvéd, *Jancu* Ábrahám ügyvéd, *Piposiu* János kanezellista, *Puskariu* János jogász, *Bat-raneanu* Sándor tanár, *Pinán* Ábrahám ügyvéd, *Vajda* Gábor kanezellista. *Popoviáu* Száva plébános, *Balaciescu* Miklós (előbb Romániában volt) tanár, *Suáu* János kanezellista, *Moldován* István, *Román* Konstantin (előbb Romániában volt) tanár, *Tamás* Basilius kanezellista, *Micasiu* Flórián (fia az elfogott Mikes alias Mikás Ferencznek). Összesen az elnökökkel együtt 25. De azt is kimondották, hogy szükség esetén magát kiegészítheti még másokkal is, kiket az elnökök szükségeseeknek és alkalmasoknak gondolnak.

A koniité elnöke, Siaguna, mint a küldöttség vezetője Bécsbe ment. Az itthon maradt tagok Barnutiu vezetése alatt tevékeny munkálkodást fejtettek ki. Közülök egyesek bejárták a vidéket azért, hogy a román néppel szakadatlan érintkezésbe lépve, azt a mozgalmakról s a román vezetők terveiről felvilágosíthassák. E felvilágosító érintkezéseknek és utazásoknak több helyen az lett az eredménye, hogy a román nép a hatóságoknak ellenszegült. Így a többek között Mihálczfalván és Koslárdon. Az erdélyi kormányzék a kezei közé került adatokból úgy értesült, hogy a román nép erőszakoskodásainak oka a román komité egyes tagjainak bujtogatásában keresendő. A többek között Bánffy Miklós főispánnak jelentéséből, kit a kormányzék a mihálczfalvi karhatalommal való végrehajtáshoz biztosul küldött ki, az tűnt ki, hogy e zavargás értelmi szerzői, *Papin* Ilarianu és *Pumnul* Áron voltak.

A kormányzék a román komitét sohasem ismerte el törvényesnek. Mihelyt kezei közé jutott a balázsfalvi gyűlés jegyzőkönyve, azonnal meghagyta Siaguna elnöknek, hogy a komitét össze ne hívja s egyúttal a komitét hivatalnok-tagjainak megrendelte, hogy abból lépjenek ki. A mihálczfalvi esetből merített felvilágosítások után pedig a komitét feloszlatta s kimondotta, hogy annak tagjai, nevezetesen *Barnutiu* Simon, *Buteanu* János, *Papin* Ilarianu, *Pumnul* Áron, *Manu* Miklós és *Román* Konstantin pörbe fogandók.

A komitét azonban e feloszlátást nem vette tudomásul, sőt a mihálczfalvi eset megvizsgálására biztosokul kiküldötte *Muresianu* Miklóst és *Gerendi* Józsefet s ezeknek a jelentése alapján kérvényt adott be magyarul a kormányzékhez, németül pedig a szebeni főhadparancsnoksághoz. Azonkívül arról is gondoskodott, hogy a történetek a szász és osztrák hírlapokban kiszínezve és elferdítve adassanak elő. Tagjai leveleztek és utaztak a nép között. Organizálták a mozgalmat. A románságot felosztották prefekturákra, tribusokra, légiókra. Kinevezték a prefektusokat és tribunokat. Jegyzőt és pénztárnokot választott s végezetre kiegészítette magát a bécsi küldöttség egy néhány tagjával, *Laurianu* Treboniannal és másokkal.

Végre is a kormányzék kénytelen volt gróf *Béldy* Ferenczet Szebenbe küldeni azzal az utasítással, hogy a komité egynéhány olyan tagját, kik a románság zavargásainak legmerészebb szítógatói voltak, fogassa el. Béldynek azonban csak Laurianut és Balasiescut sikerült elfogatnia. Barnutiu értesülvén a tervről, az elfogadás pillanatában szerencsésen megszökött. Később b. Vay kormánybiztos mindkettőt szabadon eresztette. Kiszabadulásuk után legelső dolguk volt visszamenni Szebenbe s megszakított munkásságukat még fokozottabb mértékben folytatni.

VII.

Az uniót kimondó országgyűlés. A románok azt mondják: nem voltak képviselve ez országgyűlésen s így a nélkülök hozott törvény rajok nézve nem is lehet kötelező. A románok Erdély akkori alkotmányának keretén belül képviselve voltak ez országgyűlésen is. Küldöttség 0 felségéhez az unió törvény megerősítése érdekében. Jakab Elek küldetése. Beszélgetés az erdélyi állapotokról Kossuthal és Batthyányival. Az unio-bizottság. A magyarországi irányadó közvélemény tájékoztatlansága az erdélyi dolgokban. A román nemzetiségi mozgalmat ez időben mellékesnek tartották. Az unio-bizottság román tagjainak, főleg pedig Siagunának Pesten való szereplése. Siaguna esete és eltávazása Pestről. B. Wesselényi Miklós 1848. augusztus 24-én javaslatot terjeszt elő a román ajkúak ügyében hozandó határozat tárgyában. E javaslat tartalma és B. Wesselényi beszéde. Az első román nemzetiségi vita a pesti országgyűléseni Drogos interpellációja. Muryu Euthym, Pap Zsigmond Szerb T. beszédei. Kossuth Lajos felelete e beszédekre. Kossuth nézete általában a román nemzetiségi mozgalomról és a román papság politikai szerepléséről. Kossuth hajlandó minden méltányos óhajást teljesíteni, de határozottan visszautasít minden oly követelést, mely megbontaná a magyar állam egységét. Kossuth beszéde megjelöli a magyar álláspontot. Barnuti május 15-iki beszédének az a része, mely az ellentétes román nemzetiségi álláspontot körülírja s a melylyel visszautasítja a „magyar szabadságot“.

Az erdélyi országgyűlés összehívátván, május 30-án monddta ki az uniót. A románok azt mondják, hogy az unio-törvényt azért nem tartják érvényesnek, mert arra a románság, mint nemzet nem folyt be s így az ő közreműködése nélkül jött létre. A románság a balázsfalvi határozatok értelmében nem volt képviselve ezen az országgyűlésen, a minthogy jogilag és tényleg Erdély akkori alkotmánya szerint nem is lehetett. Erdélyben a törvényhozó testületnek másnemű összeállítása közjogilag telje-

seri lehetetlen is lett volna, mivel ez összeállításról megelőző törvénnyel gondoskodva nem volt. A balázsfalvi népgyűlést pedig semmiféle közjogi fikcióval sem lehet törvényhozó faktornak tekinteni s így annak határozatát egy új törvény meghozatalánál irányadónak és kötelezőnek tekinteni. A románság azonban ez országgyűlésen Erdély akkori alkotmányának keretein belül igen is képviselve volt. mert részt vett benne Leményi gör. kath. püspök, a román nemzetiségű Boheczel Sándor, mint Hátszeg városának követe, sőt a királyi hivatalosok között is volt egy pár román nemzetiségű. Tervbe volt véve Siagunának is, mint regalistának meghívása, de ez azért maradt el, mert a Béésből Innsbruckba távozott felségnél a meghívó-levelet késő volt kieszközölni. Boheczel Sándor ugyan az unió ünnepélyes kimondásának napja előtt tartott gyűlésen az uniót azon feltételhez akarta köttetni, hogy egyúttal a románokat is iktassák törvénybe, mint Erdély negyedik nemzetét, — de miután meggyőződött, hogy a Magyarországtól alkotott unio-törvényben a jogegyenlőség eszméje ki van mondva, kívánatától elállott s május 30-án ünnepélyesen megszavazta az uniót, Leményi püspök pedig ezen felül még meg is áldotta.

Az országgyűlés még aznap délután folytatta tárgyalásait s az unió részleteinek megállapítására s a magyar kir. minisztérium erre vonatkozó felvilágosításai végett egy unio-bizottságot küldött ki, a mely bizottságnak 26 tagjából 4 szász és 3 román nemzetiségű volt. Ebbe az unio-bizottságba román részről Leményi püspök és Boheczel Sándor mellé, kik az erdélyi országgyűlés tagjai voltak, a románságra való tekintetből *Siaguna* püspököt is beválasztották.

Az unio-törvényt meghozatala után megerősítés végett azonnal felterjesztették Ő felségéhez, de hogy ez a megerősítés annál bizonyosabban bekövetkezzék *Weer* Farkast és *Pálffy* Jánost, mint az ország követeit Innsbruckba küldötték Ő felségéhez. Az országgyűlés nagy többségét képező ellenzék pedig a minisztériumot igyekezett informálni. E célból *Jakab* Eleket, ki jelen volt úgy a balázsfalvi román gyűlésen, mint a szászok nagy-szebeni gyűlésén, Pestre küldötték, hogy ott a kabinet egyes

tagjait az erdélyi viszonyokról a magával vitt levelekkel és élőszóval is informálja. *Jakab Elek* elbeszélése* e küldetéséről egy pár igen érdekes sugárral világosítja meg, hogy az akkori kabinet tagjai miként gondolkoztak a román nemzetiségi mozgalmakról.

Midőn *Jakab Elek Kossuth*-tál beszélgetve azt mondta, hogy az udvarnál féltik az unió ügyét. *Kossuth* e szavakat mondá: „Azt hiszem, gróf *Batthyányi Lajos*nak sikerül a nehéz mű. Itt tágítanunk nem lehet. Erdély egyesülése nagy erő-gyarápodás Magyarországra nézve, de önökre s a vármegyei magyarságra a *kétszer nagyobb számú oláhság miatt épm életkérdés*.“ *Kossuth*, mint e szavaiból látszik, nagyon helyesen ítélte meg Erdély helyzetét. A románok vezetői tudták, hogy Erdély Magyarországtól különválva, előbb-utóbb el fog veszni a magyarságra s ezért voltak az unió ellen s ez okból követelik, bár nyíltan nem vallják be, most is Erdély autonómiáját. Az unió a magyar állam területi integritásának kérdése s azért Erdély autonómiája ma sem jelentene egyebet, mint ez integritás megbontását s egy millió magyarság kiszolgáltatását, a román többségnek.

Még érdekesebb a gróf *Batthyányi Lajos* miniszterelnökkel való beszélgetés:

— Mi újság Erdélyben? — Csönd van és öröm kegyelmes uram! — Az oláhság részén aligha. Leveleket hozott? — Igen, kegyelmes úr! — És az izenet mi tárgyú? — Az ország békéje s a rend érdekében intézkedést kérnek. — Értesítve vagyok mindenről. Nem nagyítják a dolgokat az ön honfitársai? Ki az árnyéktól fél, a testben megjelenő veszélytől elszalad. — Csak óvatosak s megelőzni akarják a bekövetkező rosszat. — Helyesen. Gondoskodunk róla. — Utasítva vagyok kegyelmes úr szóval felvilágosításokat adni a szász és oláh gyűlésekről. — Egyebekről fel vagyok világosítva, csak a szászok valódi számát

* *Jakab Elek*. Szabadságharcunk történetéhez. 178. és 179. 1.

óhajtánám tudni. — 150.000, kegyelmes úr. — Honnan hát nagy befolyásuk? — Kiváltságaik, nemzeti pénztáruk, mivelt-ségök és az udvarnál kedvességben létök adja, miniszterelnök úr! — A kiváltságok megszűnnek. Hát a magyaroknak nincs nemzeti alapjuk? — Nincs kegyelmes úr! - Hát a mivelt-ségben hogy állanak? — Az megvan, de a szászokét a nagy Németország gazdag irodalma teszi intenzívvé. — Közintézményeink reformja, az iskolák s idővel gyarapodó irodalmunk majd segítenek ezen. És az oláhok? Voltaképen mi az ő sérelmek?

— Hogy nem ők az uralkodó nemzet, mint voltak Decebál korában a dákok? — Ez phantom, mi csak beteg agyvelőben teremhet meg . . . Nem igen kihívók-e önök irányukban? Nem követelnek-e igen sokat tőlük? Vessenek önök véget a viszálynak. Az új alkotmányban alkalom van kézfogásra. Igyekezzenek kiengesztelődni. Tegyék ezt. Isten önnel.“

Azt hiszem, ha valaki azt mondaná, hogy ez a beszélgetés nem 1848-ban történt Batthyányi miniszterelnök és Jakab Elek között, hanem a legújabb időkben beszélgettek így a kormány valamelyik tagja és egy erdélyi küldött, elhihetné akárki minden kételkedés nélkül, mert a viszonyok annyira nem változtak. Meg vagyok győződve, hogy lényege most is ez minden e fajtájú beszélgetésnek, legfeljebb csak a részletek mások, megfelelőek az adott helyzetnek.

Az unio-bizottság Pesten gróf Teleki erdélyi kormányzó elnöksége alatt július 16-án megkezdette tanácskozásait. Az erdélyi országgyűlés által megválasztott 3 román tagon: LeméUyin, Siagunán és Boheczel Sándoron kívül a belügyminiszter az összminiszterium határozata alapján meghívta e tanácskozásokra román részről *Cipariu* kanonokát, *Ighian* Józsefet, *Dunfca* Pált, *Moldován* Demetert és *Brán* Jánost is, kik visszajöven a bécsi — illetőleg innsbrucki küldetésükből, Pesten várakoztak. E meghívottak azonban formai okokból nem vehettek részt a tanácskozásokban, mert nem lévén tagjai a bizottságot kiküldő erdélyi országgyűlésnek, Teleki gróf állítólag nem akarta kockáztatni ezzel a bizottság munkálatainak legitimitását. E körülmény a román-ságban meglehetősen elégedetlenséget keltett. A bizottság munká-

latait aztán szakok szerint csoportosítva augusztus 21-én jegyzőkönyv alakjában áttette az egyes szakminisztériumokhoz és feloszlott.

B. Kemény Zsigmond „Erdély közélete 1791 — 1848-ig“ című tanulmányában azt mondja, hogy Erdély ritkán volt abban a szerencsés helyzetben, hogy a forradalom előtti alkotmányos küzdelmei iránt megnyerhesse nagyobb testvérének, Magyarországnak rokonszenvét, pedig e küzdelmek nagyon fontosak és érdekesek voltak. „S mégis a múlt évtizedek alatt volt-e Pesten az irodalom, Pozsonyban a törvényhozás bár annyira felvilágosítva Erdély állapotai felől, hogy az ott felmerült életkérdések fontosságát és horderejét átérteni vagy legalább méltányolni tudhassa? Beszéltünk Pomare királyné és Otahaiti sziget beföllegzett jövőjéről, beszéltünk az angol s francia követelések jogossága felől és az ausztráliai ügyeknek európai jelentőségéről majdnem annyi érdeklődéssel, s nem sokkal csekélyebb avatottsággal mint a *Királykagóntuli viszonyok* bonyodalmáról“..... Azt hiszem, Kemény Zsigmond eléggé illetékes tanú abban a kérdésben, hogy az 1848/9 magyarországi vezérférfiak mennyire voltak tájékozva az erdélyi viszonyokról általában — hát még a román kérdésről! —

Hogy micsodák s miben állanak a román követelések s hogy a román nemzetiiségi mozgalom ereje és veszedelmessége mekkora? — arról a magyar államférfiak csak akkor szerezhetek volna biztos tudomást, ha gróf Teleki József a belügy¹ minisztertől meghívott románokat formai tekintetből ki nem rekeszti az unio-bizottságból. Hogy Siaguna és a bécs-innsbrucki küldöttségnek vele Pesten maradt tagjai micsoda érintkezésben voltak ez idő alatt a magyar kormányval, különösen pedig Kossuthal, kit a rohamosan fejlődő események a helyzet urává tettek — végtelenül kevés adatunk van, úgy román, mint magyar részről. Hogy Siaguna érintkezett a magyar kormányférfiakkal, kétségbevonhatatlan tény. *Popea Nicolae* Siaguna életrajzában azt mondja, hogy a főpap Bécsből visszatérte után azért maradt huzamosb ideig Pesten, hogy a helyzetet tanulmányozza és hogy a román érdekeket s az üldözött románokat

védelmezze. Laurianu* azzal vádolja Siagunát, hogy azért maradt Pesten, hogy a magyar miniszterekkel alkudozzék saját előnyére és a románság kárára. Minket az érdekelne, hogy pesti időzése minő hatást gyakorolt az események további fejlődésére s mennyire szolgált tájékoztatóul a román nemzeti-ségi mozgalmakat illetően a magyar államférfiaknak. Nem tévedek, ha állítom, hogy a román kérdés ez időben nagyon is epizodszerű volt. A magyar államférfiak nagyobb dolgokkal voltak elfoglalva s aztán a román nemzetiségi kérdés, mint ilyen is, szemben a horvát és szerb kérdéssel, mely mögött tekintélyes és jól fel fegyverzett haderő állott, csekély fontosságúnak tűnt fel.

Baritiu és Popea azt mondják, hogy Siaguna csak akkor távozott el Pestről, mikor Lamberg megöletése után élete sem volt többé biztonságban. Történt ugyanis, hogy egy főpapi diszköntöshöz fekete bársony szövetet vásárolt és belésül sárga selymet, díszítésüi pedig arany paszomántot. Ezeket oda adta egy szabónak. Ez eset után csakhamar hire terjedt, hogy orosz zászlókat csináltat s egy sárga-fekete díszruhát, hogy a Pestre majdan diadalmasan bevonuló Jellasichot úgy fogadja. Titkárát, Bologna Jakabot az utcán megkergették s nála házkutatást tartottak. Másnap elment Szemere belügyminiszterhez, hogy a történetekért elégtételt s a jövőre nézve hasonló esetek ellen biztosítást kérjen. Baritiu szerint Szemere azt felelte: Hogy állhassak jót a püspök úr életéért, mikor a jelenlegi helyzetben a magamét sem tarthatom biztosnak. Azután elment Kossuthhoz is, de ő sem tartóztatta az elutazástól, csak azt kötötte szívére, hogy maradjon meg szilárdul az áprilisi törvények mellett és saját proklamációiból átadott több példányt, hogy Erdélybe haza érkezvén, azokat püspöki megyéjének papjai között osztsza ki.

A román nemzetiségi kérdés, mint ilyen, Magyarország törvényhozó termében legelőször 1848. augusztus 24-én lett eszmecsere tárgyává. B. *Wesselényi* Miklós, a nemzetiségi kér-

* Die Romanen der österreichischen Monarchie I. f. 13. 1.

désnek e korban legalaposabb ismerője tett indítványt a felsőházban „a román ajkúak ügyében hozandó határozat” tárgyában.

Wesselényi indítványa így hangzik: „A felsőház kifejezi s az alsóházat is barátságosan felszólítja annak kinyilvánítására: miszerint a házak s az összes törvényhozás, a honunkban lakó különböző fajuk s ajkúak, s azok közt az oláhok vagyis románok iránt rokon s testvéries érzettel viseltetik, velők a nemzet minden megosztható jogait szívesen megosztja, az alkotmányos közszabadság, jog- és kötelezettségbeli egyenlőség által sorsukat úgy, mint érdekeiket a saját magáéhoz kívánja csatolni s azokat az alkotmány oltalma alatt állóknak vallja. Ezen nyilatkozatnak testté tétele végett felszólítja a ház a minisztériumot: miszerint terjessze a házak elébe, mint törvényjavaslatot, a következőt:

Törvényjavaslat. A hon román ajkú polgárainak nyilvánult aggodalmai s óhajtásai tekintetéből rendeltetik: 1. §. A görög egyesült és nem egyesült vallásu polgárok a többi keresztény válásokkal s vallásbeliekkel az egész honban egyenlő jogokkal bírván, az eddigi Erdélyben is egyesült, úgy mint nem egyesült vallásunk egyházi dolgaik felett a felelős minisztériumnak alkotmányos felügyelete alatt szabadon rendelkezhessenek. 2. §. Ezen egyházi belügyek folytatásáról szóló jegyzőkönyveket szerkeszszék magyar és román nyelven. 3. §. Elemi iskoláikban is a tanítás nyelve román lehet, a magyar nyelv a mellett taníttatván. 4. §. A román ajkú községekben a falusi jegyzők által vinni kellett jegyzőkönyvek román és magyar nyelven szerkesztendők. 5. §. A román nyelven írt kér-, köt- s más magánoklevelek mindenhol elfogadandók, hogy ha latin betűkkel s orthografiával írvák, mi a 2-ik és 4-ik §-okban érdeklött jegyzőkönyveket illetőleg is értendők.

Előterjesztvén Wesselényi ez indítványát, egy rövid beszéddel igyekezett tartalmát és célzatát világossá tenni. Mindenek előtt kiemelte, hogy e törvényjavaslatban az oláhok románoknak vannak nevezve. Czélszerűnek véli ezt azért, mert mint szokásaik, arczvonásaik, mindenek felett pedig nyelvök bizonyítja, bizonyos, hogy a régi románoknak ivadékai. Újabb időben ez a név

román, mint a dáko-román nevezetből is kitűnik, egy politikai pártot jellemez, de ő nem ezen politikai értelemben hajlandó rájuk ruházni e nevet, hanem származásuknál fogva és ezt annyival könnyebben is megtehetjük, mert hiszen ők is magokat közönségesen rumunyoknak nevezik. Bár a jelenlegi viszonyok között gondolni sem lehet, hogy a gör. kel. vallás valamikor üldözés tárgya legyen, de azért a törvényjavaslat idevágó intézkedése a románoknak mégis nagy megnyugtatósára fog szolgálni. Miután a románok a valláson kívül nyelvükhöz ragaszkodnak legjobban, jó hatással lesznek rájuk törvényjavaslatának nyelvre-vonatkozó intézkedései is. Igaz ugyan, hogy ők többet követelnek, de a magyar nemcsak nem adhat többet, sőt egyenesen ha adna is, károokra szolgálna, mert nemcsak a román és magyar nyelv között való viszonyról van szó, hanem a magyar és a többi nyelvek között levőről is. Józanul közölök sem gondolhatja senki, hogy e nyelvvitának diadala részökre esnék. Célja javaslatának a magyar nemzet és a román nép között békeséget és egyetértést hozni létre, a melyre mindkettőnek annyi szükségük van már azért is, mert mind a ketten rokotalanul vannak beékelve a szlávok és németek közé.

Wesselényi indítványa törvényjavaslat alakjában a vizontagságos idők sürgősebb teendői miatt nem kerülhetett soha az országgyűlés elé. De két nap sem telt el és a román kérdés az alsóházban is eszmecsere tárgyává lett.

Augusztus 26-án *Drágos* János intézett kérdést a belügyminiszterhez, hogy micsoda hatalommal van a volt Erdélyben működő királybiztos (B. Vay) ellátva? A felséges guberniumnak felette, alatta vagy mellette van-e? A hírlapokban botrányos dolgok iratnak le. Így a medgyesi oláh pap felszólította szomszédját, hogy kutyáját lőjje le. Az meg egyszerűen a papot lőtte agyon. Igaz-e ez a hír, mely az egész vidéket nagy izgatottságba hozta? Dobokamegyében egy földesúr a jobbágyi tizedet megtagadó románokat önhatalmúlag megbotoztatta. A románokat üldözik, különösen azokat, kik merészkednek a román nemzet érdekei mellett szavukat felemelni.

Szemere Bertalan belügyminiszter válasza után *Murgu* Euthym szólalt fel, kérvén a kormányt, hogy a román egyházat mentői előbb végleg szabadítsa ki a különben is lázongó rác métropolitá zsarnoksága alól. Közbevetően szükségesnek vélem megemlíteni, hogy a magyarországi részekben a gör. kel. vallású románok egyházi kormányzat tekintetében a karlóczai szerb metropolitának voltak alávetve és *Murgu* Euthym, kiről e tanulmány folyamában Táncsics kiszabadításával kapcsolatosan már megemlékeztünk, régebbi idő óta legbuzgóbb követelője volt annak, hogy a gör. kel. vallású románok a szerb hierarchia kormányzása alól kivétetvén, önálló gör. kel. román egyházzá szerveztessenek.

Papp Zsigmond az erdélyi arisztokráciát teszi mindenért felelőssé. Azt mondja: az erdélyi arisztokrácia bánásmódja nagy bizalmatlanságot és idegenséget szült a román népben minden ellen, a mi magyar. Hogy mily erős a román népben a bizalmatlanság, naiv közvetlenséggel fejezte ki közelebbről egy román paraszt, ki folyamodványa átadásakor az őt biztató igazságügyminiszternek e szavakat mondá: „Nem bízom benned. Te is erdélyi ember vagy. Láttalak ott a minap!“ Ő még a márcziusi napokban indítványozta a románoknak a szerb hierarchia alól való kivételét. Kívánja, hogy ez az egyházi önállóság még ez országgyűlésen kimondassák és ugyancsak még ez országgyűlés vessen véget törvényes intézkedéseivel minden súrlódásnak, mi az urbériségből ered.

Szerb T. Drágossal egy értelemben nyilatkozott, ki másodszor is felszólalván, nyíltan bevallotta, hogy bár a megelőző kormánynak egyik provinciális katonája volt, de azért most már tudja, mit várhat a schwarcz-gelbtől, mióta az ausztriai minisztérium Moldovába megizente, hadd menjen be az orosz. Ily akaratnak, mely az alkotmányos életet az absolutizmussal meggyilkoltatja, szóló nem lesz soha embere. Drágosról e tanulmány folyamán még lesz szó s épen azért idézett szavai figyelmünket nagyon megérdemlik. E szavak ugyanis nyíltan és világosan kifejezik, hogy Drágos magát teljes solidaritásban érezte az oláh vajdaságokban élő románokkal s hogy őt a ma-

gyarok táborába csak az a meggyőződés vitte, hogy a magyar nemzet a románságtól hön óhajtott szabadság mellett küzd, míg Ausztria az orosz absolutismussal kezét fog, hogy segítsen szabadságuktól megfosztani még azokat a románokat is, kik nem az ő alattvalói s a kikhez ennél fogva köze sem volna.

Ezek után az akkori kormány lelke, *Kossuth* Lajos pénzügyminiszter emelkedett fel helyéből. Beszéde, melyet ekkor mondott, a legelső nyilatkozat, melyet a román nemzetiségi kérdésben tőle hallottunk, úgy vehetjük tehát e beszédet, mint kiindulása pontját e kérdésben való jövendő magatartásának. Érdekesnek tartom megemlíteni, hogy július 11-iki híres beszédében, melyben a 200.000 katonát s az ennek kiállítására szükséges hitel megszavazását kérte, a román nemzetiségi mozgalmakról egy szóval sem emlékezik. Részletesen fejtegeti a horvát és a szerb mozgalmakat s Magyarország viszonyát Ausztriához és külpolitikai helyzetét, de erről hallgat. Oka ennek más nem lehetett, mint az, hogy kezdetben a román mozgalmak jelentékteleneknek tűntek fel szemben a horvát és szerb mozgalmakkal, melyek tekintélyes és jól szervezett haderőre támaszkodtak. Tényleg a román mozgalmak a közönséges helyi parasztlázadások színvonalán felül csak akkor is emelkedtek, mikor a szebeni cs. kir. főhadparancsnokság tudtával és felhatalmazásával *Riebel* őrnagy és *Urbán* alezredes a naszódai és órláthvidéki román határőröket a horvát és szerb granicsárok példájára a lázadó román népmozgalmak részeseivé tették.

Kossuth e beszédében mindenekelőtt kijelenti, hogy ő a polgári egyenlőség embere s ennél fogva azt szeretné, ha ennek a hazának minden polgára nyelv- és vallásbeli különbség nélkül élvezne minden jogot és szabadságot. Igen, de a különféle népfajok között e hazában olyan fajtájú és szellemű agitációk vannak napirenden, melyek a közös jog és szabadság, valamint a haza egységével ellenkeznek. A kormánynak tudomása van arról, hogy az erdélyi oláhság között összeesküvési bujtogatások vannak, melyek külföldről jönnek, onnan, a honnan minden magyarellenes dolog jön (Kossuth itt nyilván Bécsre czéloz). Erdélynek jelen viszonyait és férfait nem ismeri eléggé, de azt

tudja, hogy a múltban az arisztokrácia részéről súlyos bűnök követték el, csak hogy az erdélyi arisztokrácia bűnei nem lehetnek a bujtogatások okai, mivel hogy azok most már megszűntek, de meg az is nyilvánvaló dolog, hogy a múlt bűneinek következményeit 24 óra alatt nem lehet elenyésztetni. A kormány megígérte, hogy a legrövidebb idő alatt törvénnyel fogja kivenni a románokat a szerb hierarchia alól. Az elválasztásnak meg kell történnie, mert a körülmények kívánják, de nincs logika benne, mert teljesen illogikus gondolat nyelv szerint mérni a vallást. Hiba, hogy román ajkú honfitársaink nyelvüket és vallásukat elannyira identifikálják, hogy midőn méltán szólalnak fel a rác hierarchia ellen, nem veszik észre saját keblükben a hierarchia nyomását, pedig az annyira terjedt, hogy a keblükbeni papság egy része egyszersmind tulajdonképpen politikai kormány is. Ha ezen urak felfognák, hogy nem az a hivatásuk, hogy politikai kormányt képezzenek, hanem, hogy a népet erkölcsössé és miveltebbé neveljék, akkor sok dolog másképpen állana, mert minden népnek állapota rossz karban van, hol a pap több, mint pap, ha egyszersmind politikai hatalmat is gyakorol.

ÉrdekeseK Kossuth e nézetei a román papság szerepéről. ÉrdekeseK azért, mert még ma is aktuálisak. *Muresianu* András „Desteapte-te románé!“ kezdetű hires dalában ezt énekelte: Preotit cu crucea in frunteá, caci oatea e crestinit.“ Papok a keresztel a sereg élén, mert a hadsereg keresztény!

És ki merné azt mondani, hogy a román papság hűtellen lett Muresianu intéséhez? Ha a mai román izgatok során végig nézünk, a felosztatott román nemzeti komité tagjaitól elkezdve, egészen azokig, kik hasznosabb teendő hiányában a Tribuna hasábjain részvétiratokat gyártanak az elitét mártírok és fél-istenek nagyobb dicsőségére, ott találjuk az első sorban a román papokat, nem ugyan keresztel a kezükben, hanem gyűlölettel és bosszúval a szívükben (cu ura si resbunare in inima). És vájjon tanultak-e a történelem ez ujmutatásából azok, kiknek a sors kezökbe adta a hatalmat, hogy hatást gyakorolhassanak e papság szellemi fejlődésére? Észre sem vették, figyelmükre sem méltatták.

Román részről — folytatja Kossuth — nagy előszerzetettel használják e kifejezést *nép*. De nem minden nép, a mii népek mondanak. Annak nevében nagyon bajos beszélni. *Murgu* Euthym Krassóban közelebről népgyűlést tartott, a melyen azt határozták, hogy a románoknak külön kapitányuk legyen. Ez épen olyan, mint mikor a szerbek magoknak vajdát kérnek. Az érthető és természetes dolog, hogy egy bizonyos területnek, melyet megyének hívnak, egy főtisztviselője legyen, hívják ezt aztán akár főispánnak, akár kapitánynak vagy vajdának, de az, hogy egy országban a hivatalok fajok szerint osztásának fel, az ország egységének felforgatására vezető gondolat. Magyarországon a kedélyek lecsillapítására s az ország minden népfajának boldogulására csak egy ut van és ez az, hogy senki se gondolkozzék oly lépésről és ne tegyen valósítására semmit annak, mely azt foglalja magában, hogy Magyarország nem egy status, hanem abban külön népfajok külön statust követelhetnek magoknak. Ezen alapon vagy szertebomlik Magyarország, vagy kardcsapás határoz. Ha azt vesszük, hogy Magyarország egységének alapján minden ember jogban, szabadságban, kötelességben és törvény előtt egyenlő legyen s ne tegyen különbséget az, minő templomban imádkozik valaki s minő nyelven szól szomszédjához, ezen alapon van egység. De ha külön status existenciát követel magának rác, tót, oláh, nem lehet egység. Ő nem a népfajok egymás irányában való balancirozásában látja a haza megmentését, hanem a közös jogban és szabadságban. A szerbek vajdát követelnek magoknak, tehát az oláhoknak is adjunk kapitányt, hogy azok a magyarok mellett szólaljanak fel a szerbek ellen, mert ez ma úgy van, holnap pedig a magyar ellen fordulhat. Ha tévedés van egy irányban, a mely Magyarország dismembrációjára van irányozva, ne vigyük által a többi népfajok közé.

Kossuth tehát nem ismeri el kormányzási alapul a „divide et impera“-féle elvet. Az osztrák kormányzás eredményei megtanították, hogy micsoda következményekkel szokott az ilyesmi járni magára az állam egységére. Előtte az állam egysége szent és sérthetetlen alap, de ez alapon mindenki számára biztosítani

akarja a jog és szabadság élvezetét, sőt nem ellensége a különféle fajú és nyelvű népek individuális fejlődésének sem. Nem tartja szükségesnek ezt valamivel korlátozni mindaddig, míg az állami egység megbontására nem vezet.

Így gondolkozott ez időben Kossuth és vele együtt minden számbavehető magyar politikus. De *audiatur et altera pars!* Miként gondolkoztak e tekintetben a románok?

Megfelelt e kérdésre Barnutiu, a május 15-én tartott híres balázsfalvi beszédében, mely époly világosan, mondhatni époly tipikusan fejezi ki ez időből a román gondolkozást, mint Kossuthé a magyart.

„A magyarok azt mondják a románoknak — így szól Barnutiu — ma a szabadság napja van. Számotokra is szék van téve a szabadság asztalához. Jertek, üljete oda! Lehetek ti is tisztviselők a megyéktől elkezdve, egész az udvari kanczelláriáig; vegyetek részt minden politikai és katonai tisztségben és kitüntetésben, de csak azok, kik úgy tudtok magyarul, mint a született magyarok. Ma az igazság napja van mindnyájunk számára, de vigyetek magatokkal mindig egy magyart, hogy legyen, a ki beszéljen ügyetekben a bíróval. Ma a világosság napja van; az ország iskolái nyitva vannak a ti számotokra is, — tanuljatok, mivelődjete, de csak magyar nyelven, mert ezt kívánja az állam egysége“.

„Bizonyára ez nem szabadság, mert az igazi szabadság egyetlen nemzetnél *sem lehet más, mint a nemzeti szabadság*. Mit fog használni a sajtószabadság, mikor azt a románt, kinek eszébe jut nemzetének érdekét védelmezni, ezért pörbe fogják és elítélik. Mit fog használni a felelős minisztérium még abban az esetben is, ha a miniszterek mind románok volnának, ha nem fogják felkarolni a román nemzetet és érdekeit. Kinek lehetnének illúziói kultúránk emelkedésére vonatkozóan, mikor ők nyilván megmondják, hogy a magyar korona alatt nem lehet több nemzet! Mit fog használni a románnak a törvények előtt való egyenlőség, ha csak a magyar szájával beszélhet ott. A jobbágyság eltörlését ígérik. De ez nem a magyarok aján-

deka, hanem az idők kényszerű szükségessége, mely létre fog jönni unióval s unió nélkül egyaránt“.

„Azt követelik, hogy az állam nyelve magyar legyen. De mi joggal? Mi joggal mondhatja egy oly államban, a melyben több nemzet lakik, — egyik nemzet a másiknak: csak én vagyok az állam, csak az én nyelvem lehet a diplomaticus nyelv. A nyelv egységét egy poliglott államban, a melyben több nemzet lakik, nem követeli meg sem az állam, sem a törvényhozás egysége, sem pedig a kormányzás könnyebbsége, olcsóbbasága vagy gyorsasága, sem a más nyelvek kultúrái állapota, hanem egyedül csakis a zsarnokság kényelmessége s az az istentelen gondolat, hogy u nemzetek szabadságát elrabolják azért, hogy uralkodni tudjanak fölöttük.....Nézzetek a románság e tömegére, mely az egész nemzet nevében azt kiáltja: nem megyünk a magyar szabadság asztalához, mert az ételek rajta megvannak mérgezve; nem adjuk el az országot és nyelvünket, mert ha egyszer elvesztettük, többé vissza nem szegezhetjük.“

A román komité egy viharos ülése a mihálczfalvi eset után. Jancu szándéka azonnal fegyvert fogni. Baritiu és Bamutiú lebeszélnek e szándékáról. Miért beszéltek le? A szebeni főhadparancsnokság közelebbi viszonyba lép a román komitéval. Puchner proklamációja, melylyel jelenti, hogy Erdély kormányát átvette. Siaguna körlevele. Kossuth kiáltványa a román néjéhez. A román komité felhívása az erdélyi magyarokhoz és székelyekhez Leményi püspök pásztorlevele. A román komité felelete e pásztorlevélre. E felelet valóságos hadizenet és indokolása a románság forradalmi magatartásának. A főhadparancsnokság megszabja a román komité hatáskörét. Az erdélyi románság katonai organizációja. A „gobemu romanescu“. A „Landesvertheidigungs-Ausschuss“. Siaguna magatartása. Puchner összehívja külön-külön a két felekezet gyűlését. A főhadparancsnokság óvatos magatartása. Balcescu véleménye. A december 28-ki gyűlés. A román követelések az iránt, hogy a monarchiabeli összes románság egyesítség egy államtestbe. Az olmtüzi kérvény e kívánságot még határozottabban kifejti. Ez egyesítés mint bevezetése Dakoro mániának. Balcescu tanuságtétele e feltevés igazsága mellett.

„Mikor a mihálczfalvi és az abrudbányai (Bálint pap elfogatása) szomorú hírek megérkeztek — írja Baritiu* — mindnyájan, kik a kolozsvári küldöttségéből visszatértünk, Szebenben összegyűltünk Jancuval együtt. A gyűlésre, melyet a komité, kényszerítve az ügy sürgősségétől, hívott össze, eljöttek egyaránt az ifjak és az öregek is. Miután a történekről tájékozódást szereztek, az a kérdés vetődött fel, hogy mi a teendő? A püspök és a többiek egy néhányan Bécsben voltak. Az ifjak forrottak a haragtól. Az öregek, a konzisztorium tagjai, igyekeztek őket lehüteni, sőt egyikök keményen hibáztatta az ifjúságot,

* Istoria Transilvaniei 11. köt. 164. 1.

hogy kimentek a falukra és a népet izgatták, azt is hozzátévén, hogy a mihálczfalviakal az ifjak rászedték, mikor arra buzdították, hogy szegüljenek ellen a felsőség parancsainak. Akkor Jancú, ki a többi ifjakkal együtt a szoba háttérében ült egy pádon, egyszerre három pádon átugrott s a konzisztorium tagját egyszerűen megragadta és megrázta a szavakért, a miket mondott. A tanácskozás folytatásáról természetesen szó sem leheteti többé. Az öregek eltávoztak és titánok az ifjak is. Nem hiszem, hogy valaha lett volna ennél viharosabb ülés“.

„A következő napon Jancu felkereste Barnutiut és a „Gazeta de Transilvania“ szerkesztőjét és azt mondotta nekik: „Elmegyek! Magam mellé veszem az én jól felfegyverezett embereimet és bosszút állok a kiontott véért — Ábrahám — mondtuk neki — mindenre, a mi szent, kérünk: ne tedd ezt! Ha neked fáj azok gyásza, kik árván maradtak, gondold meg, hogy erőszakoskodásod következtében száz annyinál is többen fognak árván maradni. Hidd el nekünk, hogy a főhadparancsnokság mostanáig még mindig kész összes haderejét a gubernium rendelkezésére bocsátani. Hogy mi lesz holnap, azt csak a mennybéli Úristen tudja. Értsd meg jól: mi nem mondjuk neked, hogy ne fegyverkezzél, sőt ellenkezően, légy készen minden eshetőségre és fegyverkezzél fel mentől jobban. Nézd a szászokai, kik mindennap kimennek fegyvergyakorlatra.“ Nem tudom, hogy még mii és miről beszéltünk, csak annyi jut még eszembe, hogy Jancu rövid szünet után fölsóhajtva így szólott: „Ha úgy van, hál engedelmeskedem önöknek, de *czine minte szé-kely!* Ezek után másnap elment. Ennek a két férfiúnak csak annyit kellett volna mondaniuk Jancunak és a többi ifjúnak: menjetek és cselekedjete! A legszerencsétlenebb polgárháború lángba és vérbe borította volna az országot, még mielőtt csak sejtelve is lett volna azon küldöttség sorsáról, mely András püspök vezetése alatt Bécsbe ment és mielőtt tudtuk volna, hogy mint áll ügyünk az udvarnál, a hadseregnél, és hogy a többi népek, melyik részre fognak állani s minő eredménye lesz az olaszországi háborúnak“.

Baritiu e vallomása sem többel, sem kevesebbet nem

tesz, mint azt, hogy ha Jancuék fegyverfogásra bírják a román népet, mielőtt Pest és Bécs között tényleg kenyértörésre kerül a dolog és mielőtt a császári hadsereg tényleg fegyvert fog a magyar alkotmány ellen, a magyar kormány a rendelkezésére álló haderővel leveri a román lázadást s az egész román nemzetiségi kérdés belefűl egy levert paraszt lázadásba minden siker és politikai következmény nélkül. Barnutiu és Baritiu, kik összekötetésben állottak a katonai körökkel, tudták, hogy addig véték és ostobaság valamit kezdeni, míg a bécsi udvar és a szebeni főhad parancsnokság részéről kellő támogatásról biztosítva nincsenek. Jancut és társait csak a szenvedély s a helytelenül számító ábránd vezette. A tényleges ő lyzetet nem ismerték s azért voltak hajlandók fegyvert fogni azonnal. Egyik előbbi fejezetben láttuk, hogy *Popén Nicolae* minő örömet fejezi ki a miatt, hogy a móczok Varga Katalin izgatásai következtében nem lázadtak fel, mert ha fellázadtak volna, akkor a hadsereggel feltétlenül rendelkező kormány vérebe fojtotta volna az egész mozgalmat. Ha Jancut Barnutiu és Baritiu szándékáról le nem beszélük, most is az történt volna.

A szebeni főhadparancsnokság kezdetben meglehetősen óvatoss volt a román nemzeti kondiával szemben. Nem akart velők közösségben lenni, de a mint a viszonyok bonyolultabbá s az ellentétek a magyar nemzet és a bécsi udvar között élesebbek lettek, a román nemzeti kondié fontosságban egyre emelkedett a szebeni főhadparancsnokság előtt. Ez okból október hó folyamán egyik leiratában kimondotta, hogy „a nyugalom, béke és a nemzetek közötti egyetértés eszközzésére választott román komité ellen nincs kifogása s hiszi, hogy a kitűzött czél elérését minden jó érzelmű honpolgár szívesen óhajtja s a főhadvezérség a maga részéről *Riebel* őrnagy útján fog befolyást gyakorolni a komité működésére“. A székelyek és a vármegyei magyarság szervezkedése egyre szorultabb helyzetbe hozták a szebeni főhadparancsnokságot, mely most a körülményektől szorítottva, nyíltabb és világosabb kifejezést adott a román komitéval való fegyvertársi szövetségnek.

Október 18-án Puchner manifesztumot adott ki, melyben kijelentette, hogy miután a nádor Magyarországból eltávozott s a minisztérium lemondott és a budapesti országgyűléstől kinevezett kormányt (honvédelmi bizottmányt) nem lehet törvényesnek tekinteni, átvette Erdély kormányzatát és felszólít mindenkit, hogy térjen vissza a császár iránt való hűségre és engedelmeskedjék a főhadparancsnokságnak, mely Erdélynek egyetlen törvényes kormánya. Október 19-ről pedig Siaguna adott ki egy körlevelet, melyben meghagyja híveinek, hogy engedelmeskedjenek a főhadparancsnokság rendeleteinek, mert ez most Erdély törvényes kormánya. Egyúttal arra is felhívja a románokat, hogy fegyverkezzenek fel jól és legyenek készen a törvényes kormányt, védelmezni bármely ellenség ellen.

Ezt megelőzően október 10-én jelent meg, még pedig egyszerre, két igen nevezetes proklamáció. Egyik a magyar honvédelmi bizottságé volt, mely *Kossuth* és id. *Eszterházy* Mihály gróf aláírásával felszólítja az erdélyi románokat, hogy térjenek vissza a törvények iránt való engedelmességre, ellenkező esetben érezni fogják a magyar nemzet karjának büntető hatalmát. A másik pedig a román nemzeti komité kiáltványa volt az erdélyi magyarsághoz és a székelyekhez, kiket ünnepélyesen felszólítottak, hogy tegyék le a fegyvert, mert ha le nem teszik, az esetben a román nemzet teljes erejével fogja megkezdeni a háborút és a fegyvert addig le nem teszi, míg vagy nem győz, vagy el nem vész: „Mindent el fogunk követni, hogy magunkat erősítsük, ellenségeinket pedig gyöngítsük. A ki a győzelmet akarja, annak nem szabad visszarett ennie a háború nehézségeitől“. Ezt a proklamációt aláírták Barnutiu és Baritiu is, kik egy pár hónap előtt oly aggodalmasan tartották vissza Jankut a polgárvér ontástól. Aláírták, mert most már bizonyosak voltak benne, hogy a főhadparancsnokság nem fogja összes haderejét az ország kormányának rendelkezésére adni. Most a cs. kir. hadsereg hátok mögött állott, meg lehetett tehát kezdeni a kiontott vérért való bosszúállást.

Október 21-én, Kolozsvárról keltezve, Leményi püspök — kit három héttel később Puchner püspöki méltóságától meg-

fosztottnak nyilatkoztatott ki — főpásztori levelében felszólította a románokat, hogy legyenek hívek a magyar alkotmányhoz és az ország törvényes kormányához. A román nemzeti komité november 1-ről keltezett, Barnutiu elnök és Baritiu titkár által aláírt köriratával igyekezett Leményf e főpásztori levelét ellensúlyozni. E körlevél az 1848—49-ki román forradalmi mozgalmaknak kétségkívül egyik legjellemzőbb nyilvánulnia volt. Azt hiszem, hogy inkább az események mozgató okait kutatva, mintsem magukat az eseményeket írva le, nem cselekszünk hiábavaló dolgot, ha e nevezetes körlevéllel egy kissé bővebben foglalkozunk, már csak azért is, mert úgy a maga egészében, mint eszmemenetében egyaránt ismeretlen az idevonatkozó magyar irodalomban.

„Testvérek — mondja e proklamáció — bizonyára megértettétek eddig, hogy Erdélyország kormányását a császár nevében, az október 3-án kelt császári manifesztum értelmében, a főhadparancsnokság vette át, azért, hogy megszabadítsa az országot a gyilkolásoktól, rablásoktól és azon hallatlan iszentelenségektől, melyeket Kossuthnak biztosai és emberei a magyar nemzetnek az egész világ előtt való szégyenére elkövettek. Bizonyára azt is tudjátok testvérek, hogy október 18-ka óta csakis az erdélyiek azok, kik hűségesek a felséges császárhoz, a kik a Szebenben székelő császári főhadparancsnokságnak engedelmeskednek és hogy azok, kik a Kossuth-féle töredék biztosainak engedelmeskednek, mindnyájan hűtelenek és esküszegők.“

„Azt is tudjátok, testvérek, hogy az ország most két részre van osztva. Az eltévelyedettek Kossuthal tartanak, de a legtöbb nép: szlávok, románok, horvátok, tótok, németek a felséges császárral. A Kossuth-féle töredékkel csak a magyarok tartanak; de ők sem mindnyájan. Ne vegyük tekintetbe azt a nagyon sok magyar falut, melynek népe nem akar tudni semmit róla, csak tekintsük, hogy maga a híres Wesselényi is elfutott Pestről attól való féltében, hogy Kossuth őt is felakasztatja, mint Zichy grófot. És aztán Széchenyi, a legnagyobb magyar és mindnyájok között a legokosabb, látván, hogy Kossuth a magyarokat a végromlás szélére juttatja, megbolondult. Er-

délyben ő felségével, a császárral tart a főhadparancsnokság, a román nemzet és az egész szászság. A magyarok és a székelyek kevesen vannak és az egész világtól elhagyatva, mivelhogy nem az igazságot védelmezik.“

„Ne féljetek hát román testvérek, mert most az egyszer maga az isten is fog titeket védelmezni, ki azt akarja, hogy ebben az esztendőben a román nemzet is felemelkedjék a porból. Védelmezni fog titeket hadseregével a felséges császár, védelmezni fognak titeket a szlávok, horvátok és szászok, kik veletek együtt harcolnak a nemzeti szabadságért, a birodalom egységéért és a felséges császári házért. Kossuth és pártja előtt egyetlen nemzet sem szent a magyar kivételével. Ő nem akar tudni semmit az ausztriai birodalomról, mely annyi száz év óta áll, hanem megakarja ezt dönteni s helyébe egy magyar császárságot vagy épen köztársaságot állítani az adriai tenger-től a Sulinaig. Látván a magyarok, hogy kevesen vannak és gyöngék, és hogy körül vannak véve más nagyobb s hatalmas nemzetektől: románoktól, horvátoktól, szlávoktól és németektől s félve attól, hogy a szabadság azokat is egy színvonalra fogja emelni velők s így el fogják veszíteni zsarnoki uralmukat — mely alatt ezek a nemzetek ezer év óta nyögnek — elhatározzalak, hogy egyesítvén Erdélyt Magyarországgal, ki fogják vetkeztetni mind e nemzeteket a nemzetiség szent öltözetéből és mindnyájukból csak egy nagy és hatalmas magyar nemzetet csinálnak.“

„Ezt a császár nem akarja, — és ezek a vad emberek nagyon dühösek Ő felségére, hogy miért nem engedi meg nekik, hogy megmagyarosítsák az összes románokat, szlávokat, horvátokat, tótokat, szászokat, németeket és zsidókat stb. — és miért nem engedi, hogy megbuktassák birodalmát és ledöntsék az ausztriai császárság trónját a dicsőséges császári házzal egyetemben. Ezek az emberek könyveket és kiáltványokat küldöttek az ország minden részébe, küldöttek a románokhoz is, elnevezvén őket testvéreknek, hogy így hízgeléssel eltántorítsák a felséges császárhoz való hűségétől azért, hogy tartsanak velők.“

„Román testvérek, vigyázzatok, nehogy megcsaljanak, mert ez emberek mást beszélnek és mást cselekesznek. Azt mondják, hogy a haza közös mindnyájunkkal és a jogoknak is mindnyájan közös birtokosai vagyunk és hogy ők e jogokban egyenlően osztoztak volna meg a románokkal, nem hagyván fel a magok számára egyetlen privilégiumot sem. És ha így van, akkor ti magyarok miért kérlek 5, 10—20 ezer forintot attól, ki nyomdát akar állítani? így csak egyedül Kossuth állíthatna nyomdát, mint egyike azoknak, kik kezökben tartják a Duna-fejedelemségekbeli kereskedőknek útját és a ki még a pokolból is pénzt tud előteremteni? Hát akkor miért kötittek a képviselőválasztás jogát cenzushoz, hogy így az országgyűlésen csak azok a nemesek legyenek képviselve, kik meghízlak a románok verejtékén és vérén? Miért adtatok nyelveteknek kiváltságot, hogy uralkodhassák a többi nyelvek felett, ha azt mondjátok, hogy eltöröltetek minden privilégiumot? Miért tartóztatatok le és verettétek agyon a román választókat Margittán és egyebütt, ha azt mondjátok, hogy a jogokat megosztottátok a románokkal? És miért nem engeditek meg, hogy a románok, mint nemzet léphessenek be az ország közös házába, hol közös törvények hozandók mindnyájunk közös boldogulására, a hol a nemzetek élete és halála felett rendelkező törvények alkottatnak, s a hol halálos fenyegetések között hozatott meg az unió terroristikus törvénye, mely a románokat egy perczig sem kötelezheti, mivel az a román nemzet beleegyezése nélkül, sőt ellenére hozatott meg.“

„Így tehát, román testvérek, öntudatokban nyugodtak lehettek, mert a román nemzet Erdélyben soha egy pillanatig sem volt alávetve a magyar minisztérium törvényeinek s a minisztérium biztosainak s velők együtt mindazoknak, kik Kossuth pártjához tartoznak. Ezek a románokra nézve nem bírnak törvényes értékkel s a románok nem is tartoznak nekik engedelmeskedni. Hallottátok mit mondott Vay a románokhoz intézett október 25-ki proklamációjában? Azt, hogy a magyarok szabadították fel a románokat a jobbágyág alól és a románok köszönet helyett agyonverik a magyarokat. Nem igaz.

A románokat Ő felsége, a császár szabadította fel; ki különösen márczius 15-ke és április 25-ke óta felnyitotta birodalmának minden kapuját, hogy a zsarnokság tisztátalan szelleme kimehessen és a népeket boldogító szabadság szelleme beléphessen rajtok. A magyarok ellenkezően egész nyáron végrehajtásokat hoztak a románok nyakára. Megölték őket Mihálczfalván, Lónán; kifosztották s halálra verték Mlkeszászán és Mező-Örményesen s egyebütt. A románok nem öltek meg egyetlen magyart sem, míg Vay fel nem akasztatta *Betraneami* Sándort, míg ki nem fosztották Új-Zsukot, el nem pusztították Vajda-Kamarást lakóival együtt. És mindezt a románok hősi türelemmel viselték.“

„És mindezeket majdnem mind b. Vay miniszteri biztos követte el, a kit a románok mégis tisztelettel fogadtak balázsfalvi gyűlésökben. Ezzel fizetett az emberséges fogadásért. Mielőtt Balázsfalvára jött, bombával fenyegetőzött; azután pedig felakasztatta testvéreiteket. Miért? Azért, mert ők azt mondták a románoknak, hogy fegyverkezzenek fel ugyanazzal a joggal, a melylyel a magyarok és a szászok fegyverkeznek. Mi joggal akasztotta fel őket? — ha csak nem azzal, melylyel a románok is felakaszthatták volna Vay miniszteri biztos urat? De a román nemzet — tanú erre a történelem — sohasem volt rász gondolattal a magyar nemzet iránt s ez évben is a történelemben eddigelé ismeretlen türelemmel viseltetett mindaddig, míg mérsékletétől meg nem rabolta a terrorista párt. kényszerítvén, hogy éljen a védelem és a bosszú fegyverével. És épen ezért a történelem, mely a világot igazságosan Ítéli meg s a mely az okozatot nem választja el az októl, ennek a pártnak lelkét fogja megterhelni a faluk és városok elpusztításával, a barbár öldöklésekkel, a gyermekek felnyársalásával, az asszonyok prostituálásával, az ország lakosainak demoralizálásával s mindazzal, a mit a magyarok és a székelyek elkövetnek s n mivel a felizgatott és tőlük tanult románok erre felelnek.“

„Ők gyújtották meg a tüzet s ki vádolhatja most azért a románokat, hogy ég a ház, melyet a magyar meggyújtott s kinek

a vétke lesz, ha a magyar is oda ég? Ők szakították fel a csatornákat s ők idézték le a bosszuló ég záporát. Ki vétke lesz, ha ők is belefuladnak? E megjegyzések elegendők mindazokra a proklamációkra, a melyeket idáig b. Vay adott s a melyeket még ezután fognak adni a kossuthista magyarok. Román testvérek! Mikor Kossuth és Vay beszélni fognak még a testvériségről; mikor ez emberek azt mondják nektek, hogy megosztottak veletek minden jogot, akkor csak tekintetek a. hegyeken s az utak szélén elhelyezett akasztóiakra, akkor jusson eszetekbe mindaz a gyilkosság, rablás, mi ebben az esztendőben történt azért, hogy bennetek bizalmat keltsenek; akkor látni fogjátok saját szemetekkel a magyar testvériség emlékeit.“

E bevezetés után lelkére köti a komité a román népnek, hogy ne vegyék tekintetbe Leményinek, ki egyformán hűtlenné lett úgy a császárhoz, mint a román néphez, e felszólítását: „Román testvérek, ne higgyetek Kossuth, Vay és Leményi hazugságainak; ne higgyétek, hogy Jellasichot és a többi császári tábornokokat megverték volna. Nem, ezek mindenütt győznek. Bizzatok jogaitokban és a népek atyjának, az istennek kegyelmében s legyetek meggyőződve, hogy az 1848-ki esztendő utolsó éve a magyar zsarnokságnak és elseje az elnyomott nemzetek feltámadásának.“

Így készült el rövid idő alatt és erősödött meg mindinkább a fegyver-barátság a román nemzeti komité és a főhadparancsnokság között. Ez utóbbi november 22-én kiadott rendeletével megszabja a román fegyveres mozgalom szervezését illető eljárást. A főhadparancsnokság rendeletét a komitéhez küldötte, az meg továbbította a maga alárendeltjeihez: aprefektekhez és a tribünökhöz. Közbevetőleg szólva Erdélyt felosztották 15 légióra. Minden légió élén egy prefekt és egy subprefekt volt. Egy légió több zászlóaljból állott. A zászlóaljok parancsnokai a tribünök és vice-tribunok voltak. A centurio 100 emberből állott, élén egy kapitánnyal. E szervezet szerint Erdély román lakossága 195 ezer embert állított volna fegyverbe. A szervezet meg volt papiroson, de nem voltak tiszték és fegyverek. Ezek tárgyában még október 3-án kérést adtak be Puchnerhez,

ki okt. 21-ről kelt határozatával helybenhagyta e szervezetet s megígérte, hogy fegyvereket is fog adni, meg oktató tiszteket is az úgynevezett két román ezred tisztjei közül.

A komité a Reisperggasse-ban, a mai 29. számú házban üttötte fel tanyáját. A román nép egyszerűen „román kormány“-nak (goburnu romanescu) nevezte és minden ügyében bajában hozzáfordult. Tagjai a katonai kincstártól 100 frt havi fizetést húztak. A szászoknak is meg volt a magok komitéjok, de hogy a különféle bizottságok működése egyöntetű és koncentrált legyen, a főhadparancsnokság e bizottság tagjaiból egy „Landesvertheidigungs-ausschuss“-t szervezett, melynek csak 6 tagja volt, kik közül kettő román volt, kettő szász, egy vezérkari tiszt és a tartományi biztosság egy tisztviselője. Elnök Pfersmann tábornok volt. Ügykörét az október 24-én kibocsátott főhadparancsnoksági rendelet szabta meg. Tagjai román részről a következők voltak: Rendes tagok: *Laurianu* Trebonianu és *Munteanu* Gavril; póttagok *Brán* János és *Baritiu* György. Mikor *Laurianu Popasu* Jánossal, mint egy küldöttség tagja, Becsbe ment, helyét Baritiu foglalta el.

A szövetség a román komité és a főhadparancsnokság között tehát meg volt kötve. Hogy a komité ne csak fegyvertárs, de egyszerű eszközzé is legyen a főhadparancsnokság kezében, az Siaguna érdeme. Siaguna ugyanis a román komité és a főhadparancsnokság előli pesti időzése, különösen pedig azon körlevele miatt, melyet Pestről való eltávozás előtt híveihez írt, nagyon gyanús volt. Pestről eltávozott, mert az ottani dolgok folyása nagyon bizonytalan volt s ott inkább veszteségre, mint nyereségre volt kilátása az ő stréber szellemének. Szebenbe való visszatérte után több bizalma lévén az osztrák császári fegyverek szerencséjéhez, teljes buzgalommal igyekezett a gyáriul magáról elhárítani és feltétlen szolgálatkészséggel érdeemeket szerezni.

Puchner, kényszerítve a viszonyok nyomásától, december 28-ra Szebenbe összehívta a románság gyűlését. Igen, de Puchner óvatos volt. A kelleetlen fegyvertársakat nem úgy hívta össze, mint román nemzetet — nem akarván majd a zavarokból való

kibontakozás esetén megkötni a bécsi kormány kezeit—hanem csak mint a gör. katolikusok és gör. keleti felekezetűek közös tanácskozását. „A román mozgalmakból — írja Balcescu Ghicának* — a császári reakciónak volt haszna. Azonkívül a román komité, a mely Erdélyben a nemzet feje, teljesen a generál commando parancsai alatt áll, az irányítja saját céljai érdekében. Hogy megszabaduljanak ebből a helyzetből, azt tanácsoltam a komiténak, hogy hívjanak össze egy nemzeti gyűlést, melyben szervezzék Erdélyt, mint román országot és nyilatkozatossák is ki ilyenül. Meg is tették, de az átkozott general-commando, hogy ezt paralizálja, két gyülekezeti hivatott össze: az egyesült vallású románokét és a nem egyesültekét.“ A főhadparanesnokság tudta, mit cselekszik és a legnagyobb szorultság pillanatában sem akart oly kötelezettségbe belemenni, a mely esetleg veszedelmessé válhatik az egységes osztrák császári birodalomra is.

A deczember 28-iki gyűlést Siaguna nyitotta meg „egy — mint Laurianu mondja** — a fenforgó nehéz viszonyokhoz mért beszéddel.“ A gyűlésnek eredménye egy 13 pontból álló kérvény elfogadása volt, melyet egy küldöttség által kívántak a császár kezeibe juttatni. E kérvényben Ő felségétől a már ismeretes „román nemzeti követelmények “-en kívül azt kérik, hogy engedje meg egy 15.000 főnyi román mozgó gárda felállítását s azonkhül adjon 50.000 fegyvert a román nép felfegyverzésére. Kérik továbbá azt is, hogy Ő felsége erősítse meg a román komitét és engedje meg, hogy a birodalomban lakó románság magának egy nemzeti főnököt (Dux romanorum) választhasson. „Azt tanácsoltam — írja Balcescu idézett levelében — a bánáti románoknak, hogy ők is küldjenek erre a gyűlésre követeket és ott együttesen kérjék, hogy az osztrák császárságban levő összes románság egy elválaszthatatlan testet képezzen azonos szervezettel és azonos közigazgatással.“

* *Okira Jón*: Amintiri din prümgio. 239. 1.

** *Die Romanen der österreichischen Monarchie* 1. Heft. pag. 125.

A románok most már a császári hatalomnak tett bizonyos szolgálatok után nem elégednek meg Erdély autonómiájával, hanem a Habsburgok kormánypálczája alatt élő összes románoknak egy szervezett közjogi testté való egyesítését kérik. Sokkal világosabban és teljesebb tartalommal van mindez kifejezve abban „a nemzeti kérvényben“, melyet Siaguna Olmützben 1849. február 25-iki kelettel átadott Ő felségének. Ebben sem többet, sem kevesebbet nem kér Siaguna a románság számára, mint 1. Az osztrák államokban lakó összes románoknak egy önálló nemzetté egyesítését az osztrák kormánypálcza alatt, mint az összállam integráló részét. 2. Önálló nemzeti közigazgatást politikai és egyházi tekintetben. 3. Rövid idő alatt való összehívását egy általános nemzeti kongresszusnak azért, hogy az egész nemzet magát konszultálhassa és pedig akként, hogy a) magának egy nemzeti főnököt választhasson, kit Ő felsége erősítene meg és a kinek címét hasonlóképen Ő felsége állapítaná meg. b) Szerveztessék egy nemzeti közigazgatási tanács, melynek neve román szenátus legyen, y) Választassák egy legfőbb egyházi főnök, kinek a többi nemzeti püspökök alá lennének rendelve s kit Ő felsége erősítene meg. (Valószínű, hogy Siaguna e nemzeti követelményt a maga számára vette volna igénybe). 5. Évenként román nemzeti gyűlés hívassák egybe a román nemzeti érdekek megvitatására. 6. A román nemzet lélekszám arányában legyen képviselve az osztrák birodalmi parlamentben. 7. Állíttassák fel a nemzeti érdekek védelme szempontjából a birodalmi minisztérium kebelében egy nemzeti orgánum. 8. Ő felsége vegye fel a románok nagyhercege címét.

Ennyi volt, a mit a románok szolgálataik fejében követeltek a bécsi kormánytól s a melynek megnyerését bizton is remélték. A román írók azt mondják: ime ezek a legmesszebb menő követelések, melyeket a románság egyáltalán felállított. Célja e követeléseknek foederatív szerkezetet adni a Habsburgok monarchiájának, de semmi sincs benne olyan, mi a birodalom integritásának csorbítására vezetne. Hol van tehát itt kifejezve, vagy csak feltételezve is az elszakadás és a magyaroktól oly rémesen festett Dako-romania?

„Az egyesülés kérdése — írja Baleescu Golescu Sándornak Párisból 1850. márczius 4-ről — nagyot haladt és tetemesen egyszerűvé lett. Oláhország és Moldova egyesülése az egész világ által elfogadott tény, — az még az oroszok szemében is és valósulása nem késhetik. Ausztria oláhjai a márczius 4-iki alkotmány alapján együttesen és nagy hévvel követelik, hogy egy 3 és fél milliónyi nemzettestbe egyesíttessenek s előbb-utóbb el is fogják ezt érni. A midőn tehát egy négy milliónyi és negyedfél milliónyi románságból álló két nagy csoport lesz majd egymás mellett, ki akadályozhatná meg, hogy ne egyesüljenek?*

Ezekben a követelésekben, igazok van a románoknak, nincs kifejezve sem az elszakadás, sem Dako-románia gondolata. E követelések azonban oly természetűek, hogy teljesülésük esetén — mint Baleescu e levele is bizonyítja — szükségszerűen magok után vonják azt a végcélzt, melyet előlegesen kifejezni legfelebb is csak a gyengébbek kedvéért lett volna szükség.

* *Jon Ghica* „, Amintire din pribegie 47G. 1. „La question d’unité a fait des grand progrès et s’est très simplifiée. L’union de la Valachie et de la Moldavie est un fait acquis pour tout le monde, même aux yeux des Russes, et ne peut tarder a se réaliser. Les Valaques de l’Autriche, basés sur la constitution de 4 mars et sur les promesses faites, demandent avec ensemble et beaucoup d’instances d’être constitués en un seul corps de nation de 3 millions et demi, et ils finiront par l’obtenir. Quand donc deux grands groupes de 4 million et de!! millions et demi des Roumains seront constitués a coté (l’un) de l’autre, qui pourra l’empêcher de s’unir V

IX.

A december 28-kai gyűlés után harmadnapra Siaguna a Landesvertheidigungs-Ausschuss román tagjait értesíti, hogy a főhadparancsnokság szándékozik orosz segítséget hívni be. A románok megdöbbennek e hír hallatára. Többen a gyűlésre el sem mennek. Az „Ostdeutsche Post“-ban megjelent levél. Baritiu elbeszélése a gyűlés lefolyásáról. Nemcsak a román tagok ellenzik az oroszok behívását, de a szász Benigni és Reichenstein Ferencz is. Siaguna a főhadparancsnokság tervét fellépésével diadalra segíti. A határozatot úgy mondják ki, hogy az oroszokat Brassó és Szeben városai hívják be. A Bukarestbe, küldött segélyt kérő követség tagjai. Miért, ellenezték a románok az oroszok behívását? Barnutiunak Maiorescuhoz küldött leveléből kitűnik, hogy attól féltek, hogy az oroszok e segítségért cserében az oláh fejedelemségek elfoglalását fogják kérni. Ez pedig örökre végét vetette volna a nemzeti egyesülésről és a Dako-Romániáról való álmadozásnak. Dako-Románia osztrák fennhatóság alatt. Róth Dániel idevonatkozó terve. A krajovai Memorandum és Bibescu vajda beszélgetése Baritiuval e tárgyban. Baritiu tagadja, hogy Maiorescu tervezett volna ilyen osztrák fennhatóság alatt álló Dako-Romániát. Maiorescu Memoranduma a német birodalmi minisztériumhoz az osztrák fennhatóság alatt levő Dako-Románia tárgyában. Maiorescu idevonatkozó fejtegetései. Gulescu Sándor fejtegetései a Dako-Románia érdekében folytatandó román nemzeti politikáról. Mindezekből a dolgokból világos, hogy a császári zászlók alatt küzdő erdélyi románok törekvéseinek is célpontja Dako-Románia volt. Az oroszokban ez aspiráció megsemmisítőit látták s azért féltek az oroszok segítségül hívásától.

A december 28-iki gyűlés után harmadnapon Siaguna magához hívatta a Landesvertheidigungs-Ausschuss két román nemzetiségű tagját, Barnutiut és Laurianut s közölte velök, hogy a főhadparancsnokság azt akarja, hogy a románok és a szászok hívják be segítségül a Románia-ban levő oroszokat. Barmitól és Laurianu megdöbbenve adták e nem várt meglepe-

test a román komité tagjainak tudtára s kérték őket, hogy vegyenek részt a mindjárt megnyitandó közös tanácskozásban. Cipariu és Áron Florianu kijelentették, hogy ők nem mennek el a gyűlésre. A többiek bár kedvetlenül, de elmentek.

Az oroszok e behívása egyik legérdekesebb mozzanata az 1848/9-ki önvédelmi harcoknak. Még ugyanezen év február 14-én az „Ostdeutsche Post“ című hírlapban Szebenből keltezve egy levél jelent meg, melyben a román komité tagjai nevében azt írják, hogy midőn a vegyes bizottság az oroszok behívását tárgyalta, a románok elleneztek. A behívás mellett egyedül csak Siaguna és Orghidan „Rudolf brassai kereskedő szólaltak fel; a komité tagjai ellene küzdöttek és mikor aláírták, azt hitték, hogy csak ijesztgetés az egész, különben kezöket hagyták volna inkább levágni, mint ily aláírásra használtatni magukat.

Baritiu, a komité titkára, ki szemlányu és részes volt e dologban, így írja le e tanácskozást: „A tanácskozás megnyitása után katonai részről élő szóval a következő indítvány tétetett: A két nemzet küldöttséget meneszt Bukarestbe, segítséget kérendő Lüderslöl, 0 Felségének, az orosz császárnak Moldovában és Oláhországban elhelyezett csapatai főparancsnokától. Az esetben, ha a két nemzettől kért segedelem megadatik, ő nagyméltósága, a főhadparancsnok tiltakozni fog az idegen hadcsapatoknak az országba való belépése ellen. És egyúttal biztosítja ő nagyméltósága a két nemzetet, hogy nem fognak soha felelősségre vonatni, hogy miért kérték e segílyt és ő nem is fog ellene szegülni az idegen csapatok bejövésének, sőt ellenkezően, minden szükséges intézkedést megtesz élelmezésüket s azon költségek fedezését illetően, a melyet ezeknek bejövetele fog okozni. A főhadparancsnokság részéről imígyen formulázott indítvány minket, az értekezlet román és szász tagjait könnyen érthető okokból pillanatra megzavart, mert előzetesen semmi által sem voltunk informálva azon legújabb, de szigorú titkot képező alkudozásokról, melyek megelőzően a bécsi és a szentpétervári udvarok között folytak, sem arról a kedvezőtlen helyzetről, melyben akkor az erdélyi császári csapatok voltak. A főhadparancsnok ösztönzi a két nemzetet, hogy kérjenek

segítségei Oroszországtól és ő mégis tiltakozni fog az orosz segélycsapatok ellen; ez az ellenmondás sehogy sem ment bele a mi fejünkbe“.

„Erre heves vita támadt, mely hosszan elhúzódott, annyival is inkább, mivel a főhadparancsnokság emberei nem igen igyekeztek fellebbenlenni azt a fályoll, mely az egész dolgot takarta. Annyira meg voltunk lepve, hogy még azt sem értettük meg, hogy a komité • egynéhány tagja, b. Salmenne! az élőkön, azért küzdenek az orosz csapatok behívása mellett, mert attól félnek, nehogy Brassó és Szeben is Szász-Régen sorsára jussanak, különösen Szeben, melynek a forradalmi párt még a nyáron megígérte, hogy úgy elfogja pusztítani, hogy nem marad belőle kő kövön“.

„Némely bizottsági tag részéről nagyon komoly kifakadások voltak hallhatók. így Laurianu arról vádolta a tábornokokat, hogy nem gondoskodtak az ujenezokról és hogy kimagyarázhatatlan módon kímélték a székelyeket s hallgattak az arisztokraták besugásaira. Az öreg Benigni is, ki löbb éven ál főhadparancsnoksági titkár volt, felkelt ültéből és egy-néhánv statisztikai adat idézése után azzal végezte beszédét, hogy a főhadparancsnokságnak van elég hadereje s így nincs is szüksége idegen segítségre. A Benignitől idézett statisztikai adatok hallatára szól kért b. Reichenstein Ferencz is és a többségre egész váratlanul e szavakkal fejezte be beszédét:

„Ha az auszriai-ház nincs abban a helyzetben, hogy megvédelmezze Erdélyt azokkal az eszközökkel és haderővel, melyek tényleg most a tábornokok rendelkezése alatt állanak, akkor Ausztria nem is érdemli meg, hogy többé uralkodjék ez országban“.

„Miután beszélt még két szász. Egyik a javaslat mellett és a másik ellene, felkelt Siaguna András püspök is és nagyon neki tüzülve — miután német nyelven élénk színekkel irta le azt a talárpusztítást, melynek részesévé lett az ország — azt állította, hogy a fegyveres erő, melylyel a főhadparánesnokság rendelkezik, épen csak annyi, hogy vele a felkelőket egy párszor meg lehessen verni, de a viláért sem elegendő

ahoz, hogy meglehessen akadályozni a bosszú által okozott dúlásokat és azt, hogy ezek következtében az ország pusztasággá ne legyen. „Meg vagyok győződve uraim! — mondá a püspök — hogy ha ez az ország a felkelők kezeiben és kényökre marad, az egy millió kétszázézer románból csak kétszázézer marad és a kétszázézer százból húszézer“. — E szavakkal egyidejűen a püspök erősen fellélekzettel s elővevén a püspöki keresztet, maga elé tette az asztalra és folytatá: - „Egy pár százézer hívőnek lelki pásztora vagyok s ennek folytán felelős is lelkiüdvösségökért. Látván azt az erős ellenállást, melylyel önök a főhadparancsnok úr ő nagyméltóságának kívánságát fogadják, én nem vehetem magamra a felelősséget mindama sok roszt, mely az országot és a népet érni fogja; ezennel lemondok püspöki székemről“.

„A püspök e magatartása mély hatással volt a jelenlévőkre. Egy néhányan azonban úgy a románok, mint a szászok közül még felszólaltak, követelvén a főhadparancsnoktól, hogy ha úgy akarja, hogy a nemzetek küldöttséget menesszenek Bukarestbe, hát akkor mondjon le az eshetőleges tiltakozás gondolatáról, mert csak ez esetben mondhatja ki határozatát a gyűlés. E tárgyban küldöttségileg kérték fel a főhadparancsnokot. A küldöttség tagjai román részről Siaguna püspök és Laurianu, a szászok részéről b. Salmen és még egy más hivatalnok volt. A küldöttség, mini egy félóra múlva azzal a hirrel tért vissza, hogy a főhadparancsnok nem fog tiltakozni az idegen segéd-csapatok bejövetele ellen s azt az Ígétét, hogy a behívottak élelmezéséről gondoskodni fog, ez alkalommal is ismételte“.

„A vita ekkor újra megkezdődött, mert volt más nehézség is. A román komité tagjai semmiképen sem akartak beleegyezni, hogy az idegen csapatok a román nemzet nevében hívassanak be, mert ez hazugság lenne, hanem csak azoknak nevében, kik alá fogják írni a jelenlegi értekezlet e határozatát. E pillanatban Brán János a zsebkendőjét orra alá tartván, mintha orra vére megindult volna, kisomfordált a teremből és nem is tért többé vissza. Az aláírás hallatára még elsomfor-

dáll kél szász is. Mindez azonban hasztalan volt, mert a gyűlésben résztvettek neveit jegyzőkönyvbe vették s a határozatot így mondták ki, hogy az idegen csapatok behívása szavazattöbbséggel történt. A jegyzőkönyvet az elnök s a titkárok egyike írta alá. A gyűlés végével fiaimén elvette a jegyzőkönyvet s egy szekrény fiókjába zárta el. A románok duplikátumot kértek belőle, de Salmen azt felelte, hogy miután a gyűlés d. u. 4 órától este 9-ig tartott, most már késő, holnap eleget fog lenni a kívánságnak“.

„A tanácskozás végén az egész dolgot mindnyájan úgy értelmezték, hogy az orosz segítséget nem az ország, nem a nemzötök és nem is a főhadparancsnokság hívja be, hanem Brassó és Szeben városok. Tényleg úgyis volt, mint az kitűnik a csapatokkal bejött parancsnokok utasításaiból és azon diplomáciai ügírátokból, a melyek ez ügyre vonatkoznak. A Lüders tábornokhoz küldendő követség tagjai voltak Szeben részéről. Siaguna püspök és Müller Godfried tanár. Brassó részéről egy román kereskedő, Nica Georgie és egy szász városi tanácsos“.

Igen érdekes és eredményeiben sok dologra világot vető kutatni: miért ellenezték a román komité tagjai az oroszok behívását? Mi volt az érdek, a miért a románok féltek az orosz szövetségtől? Azt hiszem, az alábbiakban meg fogom e félelem kulcsát találni.

Baruiliu Maiorescu Jánosnak e tárgyban a következő érdekes levelet írta: „Veszedelmes dilemmába jutottunk. Közlebről akarunk ellenére kénytelenek voltunk felhatalmazást adni Siaguna urnák és Müller Godfried szász tanárnak, hogy hívják segítségül az oroszokat. Siaguna Bukarestből azt írja, hogy Lüders Miklós czár tudta és löre nélkül nem adhat segítséget. Ma este azonban biztos értesítést vettem arról, hogy az orosz udvartól megjött az engedelem, hogy azonnal segítséget küldjön, mihelyt a nemzetek kérni fogják, de ezt a segítséget adja sans conséquence Mikor a felhatalmazást adtuk, azzal vigasztaltuk magunkat, hogy az egész vállalat úgy sem egyéb, mint szemfényvesztés. De ha mégis komoly dolog volna,

nagyon veszedelmes lenne a románokra, meri a hadi költséget csak Moldovával és Oláhországgal fizettetnék meg. Jobb ha meghalunk, mintsem titeket és bármely más román testvérünket eladjunk“.

A román komité tehát attól félt, hogy az orosz az adott segítség fejében azt fogja kikötni Auszriától, hogy Moldovára es Oláhországra Ausztria beleegyezésével kezdet tehesen. De hát mi közük volt az erdélyi románoknak Moldovához és Oláhországhoz? Mit bántotta őket e két tartomány sorsa? Volt-e valami a vérbeli összetartozandóság érzetén kívül, a mi arra kényszerítette őket, hogy irántok különösebb módon érdeklődjenek? Volt-e valami kapcsolat az erdélyi románság politikai aspirációi és a két oláh vajdaság helyzete között.

1848 májusában Roth Dániel ezalatt a czirn alatt: „Von der Union und nebenbei ein Wort iiber eine mögliche Daco-romanische Monarchie unter Österreichs Krone“ — egy könyvet irt. E könyvben az uniót az erdélyi szász elemre nézve végzetesnek mondja, mert következménye az lesz, hogy a két ország egyesítése által erőre kapott magyarság a szászokat és a románokat a legzsarnokibb eszközök alkalmazásával meg fogja fosztani nemzetiségöktől. A románokat és szászokat érdekeik a magyarokkal szemben teljesen egymásra utalják. A legczélszerűbb eszköz erre nézve Erdélyt és a két oláh vajdaságot egy autonóm állammá egyesíteni és az osztrák monarchia integráló részévé tenni. Az osztrák uralkodói pálcza alatt levő Dako-Románia ez eszméje különben sem új dolog, mert már 11. József császárnak szándékában volt Moldovát és Oláhországot Erdélylyel egyesítve, ndnt Dáciát bekebelezni a Habsburgok birodalmába.

Ez idea azonban nemcsak a Roth Dánielé volt, hanem egy néhány erdélyi eredetű románé is. így a többek között Maiorescu Jánosé is, ki Oláhországba vándorolva, a krajovai iskolák igazgatója lett. Mikor 1848 júliusában a Bukarestből elűzött Bibescu vajda Brassóban időzött, magához hívatta Bantuit. Mikor Baritiu belépett a vajda lakásába, csodálkozva látta, hogy a vajda egy ágyra kiterített nagy térkép előtt áll. A vajda min-

den bevezetés nélkül így szólította meg a bélépő Baritiut: „Jer, mutasd meg, hol és mekkora földön akarjuk felállítani Dako-Romániát, mert én sehol sem találok akkora területet, a mely megfelelő lenne e czélhoz.“ — „Bocsásson meg fenség, de nem értem a kérdést.“ — „Hogyan? Nem érted? Hiszen azért kérdezlek: mutasd meg, mikép akarjátok megvalósítani a krajovai Memorandum erre vonatkozó pontozatait.“ — „Lelkemre mondom, fenség, nem értem az egész dolgot s nem is tudok semmiféle krajovai Memorandumról. Mi itt az országban csupán egy szász tervről tudunk, a mely Ausztria souveréinitása alatt akar egy Dako-Romániát felállítani. Valószínű, hogy fenséged házi orvoáa, Dr. Meyer olvasta is e könyvet.“

Baritiu azt mondja, hogy ő tényleg semmit sem tudott arról, a mit a vajda mondott neki, a ki a beszélgetés alkalmával kezében egy vaskos iratot tartott, a melynek tartalmát azonban neki nem mutatta meg. A vajdától tudta meg, hogy annak szerzője felhívta a vajdát, hogy fegyverezze fel a románokat; álljon az élökre s proklamálja Dako-Romániát. A vajda abban a meggyőződésben volt, hogy ezt a Memorandumot egy összeküvő társaság írta, a mely társaságnak a lelke bizonyára csak Maiorescu lehetett, a ki Baritiuval baráti viszonyban állott s a ki így bizonyára neki minden titkát is elbeszélte. Baritiu azt mondja, hogy Maiorescu vele, mielőtt Frankfurtba ment, hosszabban érintkezett ugyan, de sem ekkor, sem ezután soha sem emlékezett egy szóval sem erről a Memorandumról.

Baritiu azon állítását, hogy a Bibescu vajdától említett Memorandum nem Maiorescutól származik, elfogadjuk igazságképen. A Maiorescutól tervezett Dako-Románia okiratszerűen Baritiu könyvével egy időben jelent meg Ghica iratai* között. Mikor Baritiu könyvét írta, valószínűen nem gondolt arra, hogy a véletlen megfogja semmisíteni azon okoskodásának minden értékét, melylyel az 1848/9-ki román mozgalmak szereplőit, különösen pedig Maiorescut tisztára akarja mosni a Dako-Románia ulopistikus tervezetétől. A Bibescu vajda kezében levő Memo-

Amintiri din pribegie. 120—145. 1.

randum Dako-Romániája és a Maioreseué között a különbség csak annyi, hogy míg a krajovai Memorandum Bibescu-val akarja megcsináltatni Dako-Romániát, addig Maiorescu János Ausztriával Bibescu nélkül, sőt Bibescu kárára. Gondolom, hogy egészen másképen beszélgetett volna Bibescu Maiorescu jó barátjával, Bariliuval, ha ismerte volna ennek Dako-Romániáját.

Maiorescu János 1848 szeptember 29-én, mint a Duna-fejedelemségek forradalmi kormányának teljhatalmú megbízottja, Frankfurtban a német birodalmi minisztériumhoz a fejedelemségek érdekében egy Memorandumot adott be, kérvén Németország támogatását. E Memorandumban a többi között azt mondja: „az esetre, ha az olasz kérdés megoldása Ausztriától területi változást követelne, a fejedelemségek nemcsak hogy akarnak, de örömmel is fognak mindketten egy állammá egyesülni és a Habsburgház uralkodása alatt Ausztriához csatlakozni a német birodalom protektorátusságának elismerése mellett.“

A mit ez első Memorandumban csak érintett, egész részletességében fejt ki 1848 november 16-án benyújtott második Memorandumában, melynek e tárgyra vonatkozó fejtegelései a a következőképpen hangzanak:

„Szabadságot veszek magamnak Nagy mel lóságod előtt egy pár szóval kifejteni azokat az eszközöket, melyekkel Európa keletén biztosítani lehetne Németország s főképen pedig a dunai tartományok érdekeit s a melyeket legalább részben mindjárt alkalmazásba lehetne venni Moldovára és Oláhországra vonatkozóan, a melyek jelenleg kettős katonai megszállás terhe alatt nyögnek.“

„Németország délkeleti haláraitól kezdve a Feketetengerig különösen két, számra nézve az igaz kicsiny nemzet van: a magyarok és a keleti románok, kik a szlávsgot két részre vágják. Köztök laknak németek is és pedig jelentéktelenebb német telepek Magyarországon és a szászok Erdélyben. Ezek mintegy 300.000-en vannak, de századok óta, mint önálló nemzet tulajdonjokkal és kiváltságokkal bírnak egészen Erdélynek Magyarországgal való uniójáig, melyet a kolozsvári országgyűlés az ök és a románok akarata ellenére mondott ki s a mely maga után

vonta politikai létök megsemmisülését s okozta, hogy egyesülve a románokkal, felkeljenek a magyarok ellen. Ennek a felkelésnek, melyet futólag érinték, nincs semmi kapcsolata a szláv mozgalmakkal, nincs is reakzionárius színezete, a mint némelyek szeretik hirdetni s nem is akarja a magyarokat kiirtani, vagy szabadságukat eltemetni. Nem, ez háború, melyet a kényszerűség okozott; háború a mostan kormányon levő magyarosító párt terrorismusa és köveLelőzései ellen s nincs is más czólja, mint a németek és a románok számára kivívni azokat a nemzeti egyenlő jogokat, melyeket az osztrák alkotmány kimondott s a melyeket a Habsburg-ház iránt állandóan tanúsított hűségükkel ki is érdemeltek. Ezért nyilatkoztak az erdélyi szászok és románok az osztrák alkotmány mellett. Én, mint erdélyi születésű román, a ki románok, szászok és magyarok közt nevedtem fel, ismerem ez ország állapotát és viszonyait. Ha a magyarok törvényrel elismerték volna és biztosították volna a többi nemzetiségek jogait, akkor a szászok és a románok a leghűségesebb és a legtermészetesebb küzdőtársaik lettek volna a pánszláv törekvések ellen, ha ezek csakugyan léteznek.“

„A németek, számukat tekintve, sokkal jelentéktelenebb elem, hogysen alapja lehetnének ilyen politikai kombinációknak. Ellenben a magyarok és a keleti románok egy erős és tartós vár alapjai lehetnek a világ és Európa szabadságának érdekében a panslavismus ellen. Mind a két elem, — a magyar, mely eredetét a sémi népesaládtól veszi s a keleti román, melynek eredeti hazája Itália, Európa keletén teljesen el van szigetelve. Úgy áll, mint egy sziget a nagy szláv tengerben, csupán egy keskeny földnyelvvvel összekötve Nyugaton Németországgal. A mily igaz, hogy csak e két nemzetnek és a köztök lakó szászoknak holttestén át foghatnak kezét a keleti szlávok az éjszaki és déli szlávokkal, hogy megvalósíthassák az egyetemes szláv birodalmat, — ép oly igaz, hogy csak egy szabad magyar állam s ezentúl Keleten még egy erősebb román állam megalapítása s Németországgal való kapcsolata által lehet ártalmatlanná tenni a panslavismust. A magyarok és a románok képesek is e hivatás teljesítésére, mint Európa keletén a civilizált népek előőrsei.“

„A mi Magyarországot illeti, tény, hogy a magyar elem ebben a királyságban teljes kompaktságra sehol sem jutott, — de ha egyszer belülről tartósan konszolidálódhatik, hivatását akadálytalanul fogja teljesíteni. Ellenben a keleti románok a régi Dácia határai, azaz a Duna, Tisza és Dnieszter között a túlnyomó népi többséget alkotják; hisz az egykori Dáciában 9 millió román lakik szemben két millió háromezerezer magyarral, némettel és szerbvel; a mi pedig a dunai fejedelemségeket illeti, ott a népesség kizáróan román. A magyarok az unióval, melyet a románok és a szászok akarata ellenére erőszakoltak ki, magokat erősíteni akarták. De a magyar nemzet az unió előtt Magyarországon sokkal kedvezőbb arányban volt szemben a többi nemzetiségekkel, mint az unió után, a mennyiben Erdély Magyarországnak hozott ugyan ötszáz ezer magyart, de egyúttal másfélmillió román és háromezerezer szászt is. Ez nyereségnek épen nem mondható. Ennek a rosszul kiszámított lépésnek legelső következménye volt azon nemzetiségi háború, mely Erdélyben is kitört. Úgy látszik, mintha a magyarok beismerték volna tévedéseiket, mert ők a székelyeknek azt a javaslatot tették, hogy költözzenek át Magyarországra (Maireescu ez állítása téves nagyítása az 1848-iki telepítési törvényjavaslatnak). És ha ez meg fog történni, a mi valószínű, akkor nyugati Dácia, különösen pedig Erdély sehogysem lesz megtartható Magyarország számára, mert a székelység katonai szempontból nyugati Dáciában a magyarságnak legjelentékenyebb népeleme, sőt Erdélyben számát tekintve is. Aztán Erdély földrajzi helyzeténél fogva csak a Duna-fejedelemségekkel egyesítve juthat valamikor kedvező anyagi helyzethez s a szász ipar termékei ma is csak a fejedelemségekben találják meg piacukat.⁴

„Ebből nyilvánvaló, hogy a jövődöbéli önálló román állam területe magában fogja foglalni az egész régi Dáciát. Bukovinát és Bessarabiát, melyeket erőszakkal és igazságtalanul szakítottak el Moldovától s melyek természetesen a román államhoz tartoznak. A magyarok a mostanihoz képest kompaktabb saját fajtájú népességet kapnak, s hogy elkerültesse a jövőre a nemzetiségi küzdelmek a románok és magyarok között.

rajta fognak lenni, hogy a mennyire csak lehetséges, a széke-lyek példájál követve, mind a két nemzetiség tagjai saját álla-mukban kölcsönösen kicserélődjenek. A békés és iparos százs nép pedig akként biztosítaná nemzeti létét ebben az új román államban, mint az unió előtt. Magyarország Horvátország, Szla-vónia és Erdély nélkül, túlnyomóan magyar népességgel, sokkal boldogabb és erősebb lenne. Egy ily Magyarország véd- és dacyszövetségben Romániával és mindketten oly összeköttetésben Németországgal, a minőt szeptember 29-én benyújtott Memorandumomban kifejtettem, biztosítaná Európa Keletét a panslavismus ellen és megszerezné Németországnak a szükséges befolyást, mely őt megilleti egész a Fekete-tengerig.“

Miután a Duna-fejedelemségek török fennhatóság alatt állanak, Maiorescu e fennhatósági kérdést úgy véli megoldha-tónak, ha a töröknek fizetett adót tőkésítenék s e tőkének megfelelő összeggel aztán Románia függetlenségét a töröktől megváltaná.

Hogy micsoda titkos gondolatok és rejtegetett reménysé-gek fűzték a romániai forradalmárokat az osztrák politikához és hogy minő volt lényegében a viszony köztök és az erdélyi románok között, igen érdekes világot vet arra az elűzött buka-resti forradalmi kormány egyik tagjának, Golesou Sándornak Ghieához írott egyik levele.* E levélben a következő sorokat ol-vassuk . „Nagy jelentőségű dolog Ausztriára, hogy a birodal-mában lakó többi nemzetek között elismerje a negyedfél mil-liónyi román nemzetet is, a mely nemzet a császári alkotmá-nyos kormányzat alatt felvirágozván, a román fejedelemségek rokonszenvét is feltétlenül Németország részére fogja vonni. Fn mindig azt tanácsoltam az emigránsoknak, hogy kérjék Bécsben Erdélyben való honossá lételőket s így vagyonuk a fejedelemségekben biztosítva lesz, valamint személyük is. Meg vagyok győződve, hogy ha a romanismus újra születik Ausztriá-ban, nem fog elveszni a fejedelemségekben sem; még úgy sem, ha az oroszok örökre ez országokban is maradnak. Ezért azt

Aniutiri <lin pribegie. 85. és köv. lap.

hiszem, hogy a román nemzetiségi kérdés Ausztriában egyúttal az élet és halál kérdése ránk nézve is. Ez okból arra ösztönöztem mindeniköket, hogy ne távozzanak el Erdélyből, Bánátból és Bukovinából. Ausztriának azonos érdekei lévén velünk, nem üldözhet.“

„Mindebből azonban ne következtesd, hogy én dobball hirdetem Ausztriával való egyesülésünk szükségességét. Azt is tudom, hogy a mit a hírlapokban Írnak, azért nem lehet minket felelőssé tenni, de azt sem szeretem, hogy még a hírlapokban is sokat és nagyon nyíltan beszéljenek a fejedelemségeknek Ausztriával való egyesüléséről. Hogy Maiorescu mit csinált, az titok és ha nyilvánosságra is kerül, desavoualhatunk egy ügynököt, — sőt mi több, én is minden utasítás nélkül abban az irányban dolgoztam, mint ő, mert láttam, hogy csak így kelt-hetjük fel s vonhatjuk magunkra Németország figyelmét. Lépéseket kell tennünk, hogy megnyerjük Ausztriát az erdélyi s bukovinai románok számára. És meg kell e hajlandóságot nyer-nünk azért, hogy biztosítsuk a fejedelemségek nemzeti léteit

..... Ne hidd, hogy sok politikai rendszer áll előttünk. A románság három hatalom közt van elosztva. Azok, kik Bessarabiában vannak, csekély érintkezésben vannak a többiekkel, de a kik az osztrák birodalom egy részét képezik, többszörös viszonyban állanak az ottomán birodalomban lakókkal. Ha fel fog a romanismus Ausztriában virágozni, nem fog elveszni Törökországban sem, — és vice versa. Hát miként lehetne, hogy egyik ne érdeklődjék a másiknak nemzeti fejlődése iránt? Az Ausztriabelieknek politikája, hogy mentői jobb lábón álljanak az udvarral azért, hogy a magyarizmustól megszabaduljanak. A Törökországban lakóké pedig az, hogy mentői jobban éljenek a szultánnal, hogy megszabaduljanak a szlavizmustól. Összes művészetünknek abban kell nyilatkoznia, hogy megmutassuk a törököknek, hogy mentői jobban fogják támogatni a mi nemzeti fejlődésünket, annál biztosabban számíthatnak reánk, mert egyedül csak az kényszeríthetne arra, hogy magunkat az osztrákok kezei közé adjuk, ha lehetetlen lenne, nemzeti ségünket megőrizni a törökök segítségével. Különben is a ro-

mánok és németek között már jellemök természeténél fogva nagy az ellenszenv és ha Törökország erős és szabadelvű hatalom lesz, az osztrák románok könnyebben fognak Konstantinápolyba jönni, mint Bécsbe s ha mi ki fogunk fejlődni és hatalmasok leszünk, Erdély könnyebben hozzánk jön, mint mi fogunk Erdély közvililésével Ausztriával egyesülni.“

Az aradmegyei román parasztság között a hajdani török-magyar-német világból mint régi emlékezet nyoma maradt fenn e szólásmód: *si cu turcu, si eu neamfu* (törökkel is, némettel is.) A régi erdélyi politika e jelszava — sőt vezérlő gondolata — így újult meg az elmékben az 1848—9. román nemzetiségi politikának jelszavául. „A mi Romániánk tehát fenn fog állani. Lelkem mélyéből hiszem. Vak, a ki nem látja. Fennállhat Törökország által és javára, vagy Ausztriáéra és ő általa, a szerint, a melyikük jobban és előbb iparkodik létrejövetelének kedvezni. De megállhat mindkettőjük daczára és ellenükre is, ha gátat vetnek eléje. A felvilágosult magyarok sem szegülnek többé ellene és szerencséseknak tartják magukat, ha ez áron magukat is fenntarthatják és velünk szövetségben élhetnek. S ezzel nem is veszítenek semmit, sőt ellenkezően nyernek vele.“* Ezeket írja Balcescu Golescunak már idézett levelében.

Ha már most mindezeket tekintetbe vesszük, könnyű belátnunk, hogy miért voltak ellene a román komité tagjai az orosz segítség behívásának. Egyszerűen azért, mert mint Barnutiu is idézett levelében kifejezte, attól tartottak, hogy a segítség ára az lesz, hogy Ausztria beleegyezik abba, hogy Oroszország Moldovát és Oláhországot Törökországtól elvegye és mint Bessaráblát birodalmának kiegészítő részévé tegye. Bessarábia románságának sorsa megtanított minden román politikust árrá,

* „Notre Romaine donc existera. J'en ai la foi intime. Aveugle, qui ne le vois pas. El peut exister par et au profit ou de la Turquie,, ou do la Autriche selon que l'une ou l'autre s'empressera de la favoriser. Elle peut, exister malgré toutes les deux et contre elles, si elles fout obstacle. Les Magyars éclairés ne s'y opposent plus et sont heureux a' ce prix de vivre en confédération avec nous. Ils ne perdent rien, ils gagnent au contraire.“

hogy tudja minő sors vár az esetben a romanismusra, ha a fejedelemségek véglegesen orosz kézre kerülnek. Akkor a nemzeti egyesülésnek és a nemzeti függetlenség reménységének épen úgy örökre vége lett volna, mint a Dako-Romaniáról való álmódzásnak akár a Habsburg-ház, akár pedig nemzeti dinasztia uralkodása alatt.

Ez volt a román nemzetiségi politikusok vezérgondolta, mikor 1848/9-ben az osztrák reakció ügyének szolgálatával igyekeztek saját nemzeti törekvéseiknek használni. Csakhogy a romániai emigránsok között voltak olyanok is, kik nem bíztak ebben a szövetségben, kik nem hitték, hogy a nemzeti szabadság ügyét sikerrel lehessen szolgálni az osztrák reakció és az orosz zsarnokság zászlói alatt.

A míg az emigránsok egy része támogatta Ausztriát abban a meggyőződésben, hogy köztük érdekközösség van, addig mások Golescu Sándor szerint „azt a hibát követték el, hogy elkezdték fennhangon kiabálni a demokráciát és a magyarokkal való szövetkezést, holott Ausztria nem akar a demokráciáról tudni s annyira gyűlöli a magyarokat, hogy csupán csak azért támogatja a többi nemzetiségeket is, hogy valahogyan elveszít-hesse őket.“

X.

Forradalmi mozgalmak a két oláh vajdaságban. Sturza elfogadja és számúzi a moldovai forradalmárokat. Bibescu hasonlóan kísérletet tesz a bukaresti forradalmárok elfogatására; nem sikerül, mert azok Iszabba menekülnek. Itt Teli őrnagy és Plesioianu kapitány proklamálják a forradalmat. Bibescu utasítja Magher ezredest, hogy fogassa el a forradalmárokat s a vezetőket lövesse agyon. Merénylet Bibescu ellen. A forradalmárok fiaracalba érkeznek, hol Magher egyesül velők. Elfoglalják Krajovát is. Magher Nicza felolvassa llukarestben az iszlazi proklamációt. A tömeg Bibescu palotája elé vonul s kényszerűi, hogy az iszlazi alkotmányt ismerje el. A forradalmárok megérkeznek Bukurestbe, Bibescu Brassóba szalad. Az ideiglenes kormányt proklamálják. (Klobescu és Solomon ezredesek támadása. Ennek meghíúsulta. Az orosz invázió 'hírére a forradalmi kormány elmenekül Hukurestből. Később visszatér. A porta biztosul tiuleiman basát küldi Bukurestbe, ki elismeri törvényes kormánynak a forradalmi kormányt. A porta orosz követelésre visszahívja \Suleimant cs kinevezi Fiuul effendit Duhamel orosz konzullal biztosoknak. Contacuzino kaimakamsága. Összeütközés a „Dealul Spi-rein“. A forradalmi kormány száműzetése. Magher tábora 8 terv, hogy e tábor Erdélybe vonuljon az oláh felkelés támogatására. E terv értéktelen és képtelen volta. Ghica küldetése Konstantinápolyban. Ubcini-val egy forradalmi bizottságot tervez. Ebbe a magyarok is bevonatnak. Összeköttetés az európai forradalmárokkal. 4. román emigráció meghasonlása. Eliad magatartása. Teli, Eliad az osztrákokhoz csatlakoznak. A magyarok és románok kibékítésének gondolata Ghica és Balcescu agyában -származik meg. Ghica e tárgyban levelet ír .láncúnak. A piemimti kormány küldötte pártolja e tervet. Érintkezés gr. Teleki újaszlóval. Balcescu, Balaceanu a lengyel Ilinszky és az olasz Monti kapitány társaságában Magyarországba jönnek. Megérkezés Pancsovára. Éjrintkezés Perczel tábornokkal. Bem győzelmei Erdélyben. Nagy-Szélien bevétele s a román nemzeti komité szétugrasztása. Jancu tábora. Boliac Caesar „Espatriatul“-ja.

1848-ban a két román vajdaság sem maradhatott mentes a forradalmi mozgalmaktól. Moldovában kezdtek először a kedélyek forrongani, a hol a mozgalom élén a nagybirtokosok állottak. Sturza Mihály vajda azonban csirájában fojtotta el az egész mozgalmat. Egy szép napon a Mavroeordat házában tanácskozó forradalmárokat elfogatta, még mielőtt azok valamit tehetek volna, és a határon átküldötte Törökországba az egész társaságot. Nem ment ilyen könnyen a dolog Oláhországban, hol Bukarestben és a Dunaparti nagy városokban a modern átalakulást óhajtó polgárság sokkal erősebb Ivóit, mint a nagybirtokosok kizárólagos vezetése alá levő Moldovában. Bibescu vajda itt is megkísérettette június 21-én elfogatni a forradalmi komité tagjait. Szerencsétlenségére azonban ezek közül egy néhányan sikerült az elfogatás elől megszökni.

Az elfogatás elől megszököttek aztán Islaz-ba menekültek, hol a két századból álló helyőrség parancsnokai, Teli őrnagy és Plesioainu kapitány magokévé tették a forradalom ügyét. Itt nyíltan kitűzték a forradalom zászlaját s proklamálták az alkotmányt, a mely tettökről a bukaresti forradalmi bizottságot és az ország minden lakosát értesítették kiáltványaik útján.

A romanaczi kerület kormányzója, Magher ezredes rögtön értesítette Bibescu vajdát, hogy mi történt Islaz-ban s hogy a felkelők Krajova elfoglalására indultak. Bibescu megparancsolta Maghernek, hogy szedje össze dorobánczait, verje szét a felkelőket s a vezéret kivétel nélkül lövesse agyon. Az Islaz-ból érkezett hírek nagy izgatottságot okoztak Bukarestben. Bibescu vajda, hogy bátorságot mutasson, Viliara nevű miniszterével nyílt kocsiba ült és kihajtatott a szoszéra. Három felfegyverezett fiatal ember szintén kocsiba ült, utánuk hajtatott s mikor elérték a vajda kocsiját, egyikök a vajdára lőtt. A golyó a vajdát azonban nem találta el, csak vállrojtjait tépte szél.

Ez alatt az iszlazi forradalmárok: Eliad, Teli és Golescu a két század katonasággal megindultak Garacal felé. Útközben fellázították a falukat; kihirdették mindenütt az alkotmányt és a forradalom jeléül kitűzték minden templomra és községházára a nemzeti színű zászlókat. A tömeg felszaporodván egy pár

ezerre, Caraeal városa alá érkezett. Itt elkezdték éltetni az alkotmányt. A Caracalban állomásozó Maglier ezredes a maga 600 dorobánczával ki is vonult a forradalmárok elé, de a helyett, hogy rajok lövetett volna, egyesült velők. Innen az egyesült csapatok — útközben folytonosan növekedve — Maglier ezredes vezetése alatt Krajovába mentek. Közeledtökre a kerület kormányzója, Bibescu Jankó és a két századnyi helyőrség parancsnoka Vladasan őrnagy elhagyták a várost és a felkelők minden ellenállás nélkül vonultak be Krajovába.

Mikor az iszlai proklamáció megérkezett Bukureslbe. Maglier Nicza, unokaöcscse Magher ezredesnek, egy példányt belőle felolvasott a lipscani piacon, honnan az összegyűlt tömeg Bibescu vajda palotájához ment, követelvé, hogy a vajda aláírásával szentesítse az Islaz-ban proklamált alkotmányt. A megszorult vajdának nem volt más, mit tennie, — hát aláírta az alkotmányt és kinevezte a néptől kért minisztériumot. Harmadnapon azonban jobbnak látta átszökni Brassóba, az országot az Islaz-ban proklamált forradalmi kormány kezei között hagyván.

Magher ezredes Krajovából a forradalmi kormánnyal együtt két század gyalogság és 800 lovas dorobáncz kíséretében csakhamar megérkezett Bukarestbe. Itt az ország kormányzását a forradalmárok tényleg kezükbe vették, de alig telt 3 nap, majdnem rosszul jártak. Tévedésből vagy hanyagságból elfeledték Odobescu és Solomon ezredeseket, kik a Bukarest körül összpontosított haderő parancsnokai voltak, állásukból elmozdítani. Ezek a fejedelmi palotát, hol az új kormány székel, egy zászlóalj gyalogsággal körülvették és a forradalmi kormányt elfogták. Magher ezredesnek e dolog azonban jókor tudomására jutott. A rendelkezése alatt álló dorobánczokkal és a Tun pópától vezeteti tömeggel megrohanta a palotát körülfogó gyalogságot; rövid küzdelem után szétverte s a kormány tagjait kiszabadította, Odobescu és Solomon ezredeseket pedig elfogatta.

Ez esemény után egy pár nappal hire terjedt, hogy a Foksán körül táborozó oroszok már Urziceni és Afumati-ban

vannak, tehát Bukarest kapui alá érkeztek. E hír hallatára a forradalmi kormány példátlan gyávasággal elszaladt Bukarestből s a katonaság egy részét is magával vitte azon ürügy alatt, hogy Kimpu-lungban összefogják vonni az összes haderőt s hogy Erdélyből is át fog jönni segítségül a román határörvidéki ezred s így megerősödve, megkezdik a harcot az oroszok ellen. Egy pár nap múlva azonban világossá lett, hogy a hír nem volt igaz. Az oroszok nemcsak hogy nem közelednek Bukarest felé, de ellenkezően még a Pruthon is átmentek. Erre aztán a megszökött forradalmi kormány visszatért Bukarestbe s újra átvette az ügyek vitelét, mintha semmi sem történt volna.

Igv állottak Bukarestben a dolgok, mikor a Porta Suleiman basát és Emin effendit biztosokul Bukarestbe küldötte. Suleiman basa augusztus 1-én érkezett meg Bukarestbe, hol az ideiglenes kormány és a nép nagy tisztelettel fogadták. Suleiman basa az iszlami alkotmányon tett ugyan némi módosítványt, de a szultán nevében nemcsak elfogadta, hanem Eliadot, és Golescu Miklóst, mint kaimakamokat törvényes kormánynak el is ismerte.

Az orosz kormánynak e dolgok sehogy sem tetszettek. Végre sikerült rábírnia a portát, hogy Suleiman basát visszahívja és Fuad effendit nevezze ki császári biztosnak azzal az utasítással, hogy Duhamel orosz konzullal egyetértően járjon el. Az orosz kormány egyúttal rábírt a portát arra is, hogy a tartományok közös megszállásának eszméjét is elfogadja. Suleimant tehát visszahívták. Fuad effendi pedig szeptember elején Duhamel orosz konzul társaságában, török megszálló csapatok kíséretében, Bukarestbe érkezett. A forradalmi kormányt felfüggesztette és C. Cantacuzinot kaimakámmá tette. Szeptember 13-án a „Dealul Spirei“-n levő török csapatok és az úgynevezett román tűzoltó katonák között összeütközés történt, melynek eredménye az volt, hogy az egész forradalmi komitét s a Bukarestbe még a múlt hónap folyamán összegyűlt alkotmányozó gyűlés tagjait Fuad effendi és Duhamel elfogatták.

A három forradalmi kaimakámat: Eliadot, Tell-t és Go-

lesen Miklós-t a vörös-toronyi szoroshoz kísérték s ott szabadon bocsátották, meghagyván nekik, hogy menjenek, a merre tetszik, de az országba többé vissza ne térjenek. Azokat pedig, kik, mint a forradalmi bizottság tagjai jelentékenyebb szerepet játszottak, a *Costache* testvéreket, *Balcescu* Nieolaet, *Bratianu* .Iónt és *Dimitriet*, a *Stefan* testvéreket, *Golescu* Sándort és *Kadut*. *Boliac* Caesart, *Roselti* C. A.-t, *Balaceanut* stb. katonai fedezel alatt Giurgiuba vitték, ott fellették egy török bárkára és három heti vizen való utazás alán Orsovánál szabadon bocsátották. Az alkotmányzó gyűlés tagjait pedig a *cotroceni* zárdába csukták, de később az országból egyszerűen kitolonczolák. Legnagyobb részök Erdélybe ment, úgy hogy itt szeptember végén a romániai forradalmi emigránsok számát bizlon lehetett 200-ra lenni.

A míg ezek történtek, Mngher ezredes, a román forradalmi kormány e főembere, 5—6000 főnyi, többé-kevésbbé jól fegyverzett gyalog és lovas katonaságával kénytelen volt tétlenül nézni az orosz-török invasiót. Ghiea Jón és Balcescu azt tanácsolták neki, hogy ütközzék meg az oroszokkal s ha elveszti a csatát, vonuljon vissza Erdélybe s ott egyesülve .lán-cúval, békítse ki a magyarokat a románokkal és aztán velök egyesülve, forduljon az oroszok ellen. „A románokkal való kibékülés — írja Ghiea* — a magyaroknak több mint 200.000 fegyveresből álló segítséget hozott volna, a melylyel szemben Paskievics és Lüders invasiója eredmény nélkül való lett volna. A Kárpátokon túl lakó románok nagyon sokat reménykedtek a fejedelemségek románjaiban. Az eshetőségeket a forradalmi bizottságban meg is beszéltük s határoztunk is, mihelyt rebesgetni kezdették a balázsfalvi gyűlést. Erdély úgy tűnt fel előttünk, mint természetes menedékhelye vesztesség esetén a román forradalomnak. El voltunk határozva, hogy a küzdőteret átleszszük a hegyek közé és fegyveres kézzel megyünk át a törösvári szorosokon, de a mi kormányzóink mindenről megfélekedtek, mihelyt elismerte őket Suleiman basa. Ha 1848. ok-

* Amiutiri din prihugie. 180. és 187. 1.

tóber elején Brassónál csak 5000 jól felfegyverezett román csapat ment volna át egy oly neves tábornok vezetése alatt, mint Magher, könnyű lett volna békét hozni létre a magyarok és a románok között, meri Bem örömet elfogadta volna a románok minden feltételeit.“

Eltekintve attól az adalbeli hibától, hogy október elején Bem még nem volt Erdélyben s így ez egyszerű okból sem fogadhatta volna el Magher ezredes feltételeit s eltekintve még sok más egyéb dologtól, Magher ezredes nem sok kedvet mutatott sem arra, hogy az oroszokkal és törökökkel összetűzzön, sem pedig arra, hogy megkísértse az Erdélybe való .átvonulási és az egyesülést Jancuval. Okosabbnak találta a maga lovas és gyalog dorobáncziait ott hagyni a táborban s egymagában Szebenbe emigrálni

A román forradalmi bizottság még a bukaresti forradalom kitörése előtt Konstantinápolyba küldötte Ghica .Iónt. hogy ott a portánál és a hatalmasságok követeinél, a mit csak lehet, a román forradalmi törekvések érdekében, mindent megtegyen. Ghica a román forradalmárok azon csoportjához tartozott, kik Ausztriától a romanismus ügyére semmi jól sem vártak; kik épen nem voltak szerelmesek a Roth és Maiorescu-féle osztrák kormánypálcza alatt levő eshetőleges Dako-Románia gondolatába. Ő a romanismus üdvét az akkori általános európai forradalomtól s Törökország rokonszenves segítségétől remélletle.

Ghica, mihelyt hírét vette a hukuresli forradalmi kormány szétugrasztásának, mindjárt arra gondolt, miként lehetne akként szervezni a román emigrációt, hogy az összeköltetésben legyen az európai forradalmak vezetőivel s lehetőleg párhuzamos akciót is fejtsen ki. Az olasz Ubicini-val egy tervezetet csinált, melynek vezérlő gondolata az volt, hogy a román emigráció vezetése egy kézre bízassék. Ezt a gondolatot magokévá tették az emigránsok közül Balcescu, Balaceanu és Golescu Sándor; ellene voltak Rosetti és a két Bratianu, Ubicini-val úgy határozták el, hogy a mozgalom székhelye, mint erre legalkalmasabb, Konstantinápoly legyen. A tervezetnek egyik legnevezetesebb és a mi szempontunkból a legérdekesebb pontja az volt, hogy az emi-

gráció vezetősége érintkezésben legyen a magyar, német, lengyel és olasz forradalmi pártokkal s közös orgánumul alapítsanak egy hírlapot, melynek feladata legyen e nemzetek érdekeit s a köztök levő testvériesülés gondolatát ápolni. A körülmények ez akció megvalósítására nem is voltak épen kedvezőtlenek. Az olasz szabadelvű lapok örömmel karolták fel e gondolatot és szívesen megnyitották hasábjait minden idevonatkozó fejtegetésnek *Teeco* báró, Piemont követe, minden eszközzel támogatta e célt. A lengyel emigráció fejének, Csartoryski Adómnak megbízottja Csaika Csaikowsky testi-lelki jó barátja volt Ghica-nak, ki ezen a réven egyenes összeköttetésbe jutott a Magyarországon harezoló lengyel tábornokokkal, Bimmel, Dembinsky-vol és Visocky-val. Ezen a réven léptek a román emigránsok összeköttetésbe gróf Andrássy Gyulával, a magyar kormány konstantinápolyi képviselőjével is.

A román emigráció tagjai között azonban mindjárt kezdetben meghasonlás keletkezett. Teli, Eliad és Golescu N. Szebenbe menekültek s iti ők magukat úgy tekintették, mint az emigráció igazi fejeit s nem szívesen vették, hogy Ghica, Rosolti, Balcescu a vezetést ki akarják ragadni kezeikből. Említettük, hogy Magher ezredes is Szebenbe menekült. A hadvezéri nimbussal bíró katonát a szebeni főhadparancsnokság azonban nem látta valami jó szívvel Erdélyben, kivált mikor meggyőződött arról, hogy az erdélyi románság nagyon szeretné, ha katonai tekintetben a főhadparancsnokság Maghert állítaná élökre. Ez okból egyszerűen felkérték Maghert, hogy szíveskedjék Szebent elhagyni. Magher erre Triesztbe költözött, úgy gondolkozván, hogy ez épen Páris és Konstantinápoly között fekszik s egyforma fáradtsággal mehet, ha szükség lesz, e városok bármelyikébe.

Eliadol, Telit és Golescut a szebeni román nemzeti komilé teljesen a maga részére vonta. Felhasználták ez emberek hiúságát s féltékenységüket a Párisban és a Konstantinápolyban működő román emigráció tagjai iránt. „.....és mindez lehetetlen — írja Rosetti Ghica-nak,— mert Eliad és Teli gonoszak, mert Golescu István és Miklós nem forradalmárok, hanem akarat

nélkül való emberek. Golescu Negri pedig ostoba, ambiziozus. intrikus és alázatos szolgája Elládnak és Telinek. Alárendelik nekik teljesen akarataikat és gyűlölik mindazokat, kik szembe mernek ezekkel szállani s nem imádják őket, mint Románia géniuszeit.“ Még világosabban kitűnik Rosetti „D-lor Eliad si Teli“ című iratának (Scrieri din Junete si din Exiliu 5!). I.) alább idézendő helyéből, hogy tényleg e három embert lehet első sorban felelőssé tenni azért, hogy nem sikerüli a magyarbarát romániai emigránsoknak megakadályozniuk azokat a vérontásokat, melyekkel az erdélyi román prefektusok és tribunok beszennyezték az állítólagos román nemzeti szabadság zászlaját.

.....és átment ön Brassóba, hol nem volt egyéb teendője, mint „pénzt fogadni el és pénzt adni ki.“ Ah, és azt akarja ön, hogy önt valóban lángeszű embernek tekintsük, kitűnő politikusnak, sőt románnak is, — de nincs elég kinpad arra a világon, hogy ön elvehesse büntetését azért, hogy ön nem látta azt a háborút, mely szemei előtt folyt, hogy ön nem mutatta meg a románoknak azt az utat, a melyen haladniuk kellett volna és a magyaroknak az igazi politikát, közreadván minden nap egy hírlapot vagy röpiratot, melyeknek segítségével megkísérthette volna a vérontást, mészárlást, gyújtogatást megakadályozni, a melylyel megkísérthette volna létrehozni azt a nagyegyesülést, mely megszabadította volna Magyarországot is, Romániát is.“

„Rosetti több levelében foglalkozik — írja Popp A. E. „Jancu és a román forradalmárok“ ezimű tanulmányában* azzal, hogy ha a magyar forradalom a románok segítségével győzelemre jut, a román nép helyzete igen kedvező lesz az országban. És prófétai előrelátással megjövendölte, hogy hit az osztrákok győznek a magyarok felett, a románok semmiféle jutalomban sem részesülnek azok részéről, hanem az osztrákok uralma alatt elnyomott nép lesznek, mint a többi“

„Tell és Eliad — csupán személyes ambízióból — ezzel épen ellenkező álláspontot foglaltak elHa Eliad és

* Magyar fordításban „Ellenzék“ 1892. ápr. számok.

Tell mennek Parisba s Rosetti N.-Szebenben telepedik le, szóval, ha Erdély Roselli-nek közvetetten befolyása alá kerül, a dolgok folyása egészen más lett volna s a magyar forradalom talán másképen sikerült volna..... Eliad és szebeni társai az emigráció hígjainak kigúnyolásával, megszegényítésével és pénzek gyűjtésével töltötték idejüket. Céljuk az volt, hogy minél több pénzt gyűjtsenek. Eliad mindenkit számadástételre szólított fel, ki pénz gyűjtéssel foglalkozott. Balcescu megtagadta a beszámolást, mert nem ismerte el az emigráció fejének. Eliadnak arezátlanságát Ghica Jón illusztrálja legjobban leveleivel. Az erdélyrészi románokat felszólította Eliad, hogy adózzanak neki. A beszédett pénzekekről azonban nem számolt senkinek. Kicsinyes dolgokhoz lógott s egész ténykedésén keresztül nem vonul át semmiféle magasztosaid) vezéreszme. Szellemileg törpe, vak, önhitt és irigy volt, épen, mint az akkori erdélyi román vezetők“

Október végén nem sikerült Ghicanak és társának semmit sem tenni a magyarok és it románok kibékítése tárgyában, de azért nem csüggedtek el. Balaceanu Jankó és Balcescu Nicu 1849. január elején Erdélyből kerülő úton Konstantinápolyba mentek s ott együtt megbeszélték a románok és magyarok kibékítésének tervét. Elhatározták, hogy a magyar kormánytól engedelmet kérnek arra, hogy egy román légiót szervezhessenek Erdélyben s azután Jancu-t, meg Axente-t beszélik rá a magyarokkal bizonyos feltétek mellett való kibékülésre. Hogy Erdélyben a légió ügyét mozgassa, Boliac Caesar vállalkozott rá. Jancu kibékítését. pedig Balaceanu és Balcescu vállalták magokra. Ghica a konstantinápolyi román emigráció nevében .láncúnak és Axente-nek levelet irt. E levelekben azt fejtegette, hogy a magyarokkal való kibékülés első sorban a románok érdeke, mert ha a magyarok a románok segítsége nélkül győzni fognak, az nem fog semmi jót hozni a románokra, «le ha a magyarok a románok segítségével győznek, nem tehetik, hogy el ne ismerjék nemzeti jogait, mert egészen másképen beszélhet az ember, ha fegyver van a kezében. Ha látni fogják, hogy Jancu hajlandó a békére, akkor a magyar kormány

székhelyére utaznak s ott Kossuthal megállapítják a kibékülés feltételeit.

Báró Teceo, a piemonti kormány konstantinápolyi meghatalmazottja, nemcsak helyeselte a tervet, hanem a maga részéről Baleescu és Balaceanu mellé adta Monti kapitányt, is, hogy utazzék Debreczenbe s ott tegyen ajánlatot a magyar kormánynak egy olasz légió alakítására. Egyúttal a párisi román emigránsok útján meg is kérdeztették gróf Teleki Lászlótól, hogy a magyar kormány kibékülés esetén micsoda engedelmeket volna hajlandó tenni a románoknak. Éppen ez időtájbnn tett a magyarországi szláv nemzetiségekre vonatkozóan Zamovski gróf Telekinél hasonló tárgyú kérdést. Teleki utasította titkárját, Szarvadvt, hogy a Zamovskinak adott feleletet, mely a magyar kormány álláspontját a nemzetiségi kérdésben részletesen kifejti, közölje a románokkal.

1849 husvét vasárnapján indultak el Baleescu és Balaceanu a lengyel Ilinsky gróf és az olasz Monti kapitány társaságában a S.-Stefanon át Drinápoly felé induló postával, hogy Szerbián át Pancsovánál magyar földre jussanak. Hosszú utazás után végre Magyarországba értek. Balaceanu Orsovára ment, hogy a Bánáton keresztül .láncúhoz jusson Erdélybe. Baleescu pedig Pancsován megállapodott s Magyarországból első levelét innen írja Ghica-nak május 8-ról. Pancsován találkozott Perczel tábornokkal is, a kit a románok ügye iránt nagyon érdeklődőnek talált. Tőle tudta meg, hogy a magyar kormány a nemzetiségeknek épen annyit hajlandó megadni, mint a mennyit megadott Ausztria, azaz nyelvük használatát a municziium határain belől, de az még nem bizonyos, hogy hajlandó-e megadni a nemzeti közigazgatást és a tartományi gyűlést. A magyar nyelv lenne a királyság kormányának s az ország gyűlésének nyelve. A magyar állam integritása fenntartandó, valamint a magyar elem és nyelv praedominációja is.

Míg a román emigráció körében ezek a dolgok történtek, azalatt Erdélyben a román komité meglehetősen siralmas helyzetbe jutott. Az orosz csapatok, engedve a szász és román küldöttség hívásának, bejöttek az országba. Brassót és Szebent

megszállották. Hasztalan volt, mert a végzet könyvében úgy volt megírva, hogy a magyarelles mozgalom székhelye, Nagy-Szeben, Bem kezébe essék. Bem váratlanul másodszor is Szeben alatt termett, maga után hagyva az osztrák főhaderőt. A román komite tagjai, mihelyt meghallották az első ágyusztót, Puchnerhez mentek s azt a kérdést intézték hozzá: — „Nem volna-e helyes dolog, ha a komité a maga pénz- és levéltárával együtt Vöröstoronyra vonulna s ott várná be a dolgok lefolyását?” — „Paperlapap! — volt Puehner válasza — Önök komités uraim, úgy látszik, nagyon félénkek. Szeretnék úgy-e megint Vörös toronyra szaladni, mint január 21-én? — Na, de ne féljenek, hisz mindössze is ma csak a rebellis Kemény Farkas vezetése alatt levő, szétugrasztott lázadó csapattal van dolgunk. Ezzel pedig csapataink 2 óra alatt készen lesznek.“

A komité tagjai azonban látva, hogy az ostrom mind keményebb lesz s a román származású *Circa Oprea* zseni-kapitány szavaiból megértvén, hogy Szeben elveszettek tekinthető, menekülésre gondoltak. Baritiu értesült erről leelőször s azonnal közölte Cipariuval, ki rögtön elindult Resinar felé. Azután elment felkeresni Barnutiut és Balasiescut is, hogy figyelmeztesse őket a menekülésre. Gondoskodásuk fő tárgya volt a komité pénz- és irattárát megmenteni. A pénzt Balasiescu vette magához; az irattárt pedig Golescu-né szennyes fehérneműi közé csomagolták egy ládába és agy vitték el Vöröstoronyra. Balasiescu menekültében szembetalálkozott Bem honvédeivel s úgy vágta ki magát, hogy a honvédek elé menő szebeni magyarok közé állva, Kossuthot hatalmasan éltette. A honvédek nem tudták, hogy ki élteti ily lelkesen Kossuthot s engedték, hogy menjen, a merre akar. így szorultak ki Erdélyből Bem győzelmei következtében a román nemzeti komité tagjai.

Szeben bevétele után csakhamar az egész Erdély a magyarok kezébe esett Gyulafehérvár kivételével, melyet császári őrség tartott megszállva. A román felkelésnek is vége volt mindenütt, kivéve az Érczhegységekben, a mőczok földjén, mintegy 100 □ mérlöldnyi területen, hol mintegy 150.000 főnyi román lakott, melynek fegyver-fogható népe felelt Jnneu fő-

vezérlete aluli Axenle, Bnteanu stb. rendelkeztek. Ezek égették fel az elmúlt tél folyamában Nagy-Enyedet s gyilkolták le /il-lat na lakosait. Bem kivonult Bánátba, hogy az ellenségtől azt is megtisztítsa, csupán egy pár ezer főnyi sereget hagyott benn. az országban Gyulafehérvár ostromlására és a havasi tnczok fékentartására. Boliac Caesar is Bem győzelmei után bejön Erdélybe s Brassóban megalapította az „Expatriatul“ ezinhi lapot, hogy propagandát csináljon a román-magyar kibékülésnek „Hat hónapi üldözés és börtön után — Írja Boliac Caesar e lap első számának vezércikkébcn — a hazájából elmenekült Román Száműzött felnyithatja szemét és szabadon vehet lélekelét, hála a magyar fegyvereknek és Bem tábornoknak, a szabadság ez arkangyalának, ki villámával lesújtotta a zsarnokság démonjait és megtisztította az eget. Komán testvérek, kik annyi töredékre vagytok osztova és osztva! Hasson át titeket az az igazság, hogy a mostani háború nem ez vagy ama nép. nem ez vagy ama császár között folv, hanem, hogy mai nap az egész Európában csak egyetlen küzdelem van a szabadság és a zsarnokság, a népek és a trónok között.* A dmasliák a világ minden részéből egyesülnek és kezel fognak, hogy megvédjék összeomló trónjaikat. Összes reménységök, a mi számukra fenmaradt a népek meghasonlásában és ellenségeskedésében van. Mikor egyszer a népek fel fogják ismerni igazi érdekeiket, akkor ez a küzdelem meg fog szűnni. Bánátban a román nem tud megegyezni a szerbbel, Bukovinában nem értik meg egymást a lengyellel, Erdélyben a szászszal; mindenütt viszály kodás, a ml a románt igénybe veszi. Neki nem volt soha semmi politikai és társadalmi joga. A nyilvános hivatalok be voltak zárva előtte, a kereskedelemben gátolva volt, vallásában meg volt bénítva, sőt a törvényszék előtt is csak nagy bajjal kaphatott néha-néha egy-egy román igazságot. A míg a román aludt szolgaságában, s a inig e népnek képmutató zsarnoka nevetett fájdalomán, látva, hogy gyenge és műveletlen, az alatt a magyar felemelkedett és felébresztette őt is lethargiájából és felszabadította híre s tudta nélkül a jobbágyság szolgaságából, — földet adott neki, s testvérévé fogadta a törvények előtt és szabad-

súgója volt, hogy kifejttesse minden lesti és erkölcsi képességeit és ő ő helyett, hogy fölfegyverkezzék küzdeni felszabadítója mellett, a helyeit, hogy felkeljen a közös ellenség ellen, minden erejével azon küzd. hogy megint abba a szolgaságba jusson, a melyben volt. Ő, milyen tévútra vezetés ez a pokoli kamarilla részéről! Jutott-e eszetekbe óh román testvérek, hogy a kamarilla, melynek bátorsága volt lábbal tiporni a magyaroknak teli esküt, a kiktől pedig volt oka félni, a mely harczol Olaszországban, csak hogy ne kelljen alkotmányt adnia, a mely tartományainak legszebb fővárosait összebombáztatta, sőt ösözlövette még azt a székvárost is, melyben ősei uralkodtak, megadná nektek ezt az alkotmányt, és megosztaná uralmát veletek? Nem látjátok, hogy harczra hív fel titeket üres kézzel! és hogy Ígéretei mind kétszínűek és csakhogy gyengíthessen titeket, fegyvertelenül küld a magyarok ágyúinak toroka elé. De a mi még ennél is fontosabb, az abban áll. hogy csupán a magyarokkal való egyesülés adhat erőt szemben a pánszlávizmussal, a méh óriási léptekkel terjeszkedik nemzetünk fölé, hogy beolvaszsa magába ez a barbár és műveletlen nemzet, mely teljes tudatlanságban van szabadság, isten és minden iránt. Oh, mily fájdalmas tekintettel kell néznie a románnak ez eszme terjedését. mely ellen nincs más védfal, mint a magyarokkal való egyesülés. A pánszlávizmus hősei úgy Írták le előttetek a magyarokat, mint holmi vadállatokat, a melyek embereket esznek, a mint meg fogjátok látni saját szemetekkel. És belépvén a győzedelmes magyarok házaikba, közü leték életét, vagyonát és becsületét senkinek sem bántják. Hasonlítsátok most már össze ellenségeknek, a magyaroknak viselkedését, barátaitoknak az oroszoknak viselkedésével, — látni fogjátok, hogy melyik volla a kettő közül emberségesebb?”

Ily szellemben és ily hangon volt írva Boliac „Kxpatriatul“-ja eleitől végig, s így aztán nem csoda, Im Balcescu azt írta Ghicának, hogy Boliac hírlapja jó, csakhogy egy kissé nagyon is magyar.

XI.

Kossuth álláspontja a győzelmek után. A debreczeni román származású országgyűlési képviselők elhatározzák, hogy a románokat kibékítik. Versengés köztök, hogy ki utazzék .láncúhoz. Kossuth választása Virágosra esik. Drogos Huteanu- nak levelet ír a Jancu-val való találkozás tárgyában. A prefektek e levél tárgyában tanácsot tartanak. Axente Sevet* véleménye és magatartása. Drágos találkozik Járminál. Az április 25-iki értekezlet. Janku fegyverszünetet kér. Drágos Debreezenbe utazik. Visszatér és magával hozza Kossuth levelét. Kossuth tervének tartalma. A feltételek, melyek elfogadása után Kossuth amnestiát ígér. Saguna nem fog amnestiát kapni. Kossuth levele és feltételei tárgyában a prefektek május 5-én tanácsot, tartanak Hatvani csapatai Abrudbánya felé közelednek. Drágos nem tud Jancunak e tárgyban kellő felvilágosítást adni. Jancu a a hegyek közé távozik. Dobra és Huteanu prefektek Abrudbányán maradnak. Drágos levélben hívja vissza Jancut. Hatvani bevonul Abrudbányára. Ruteanu-t és Dobrát elfogadja. Jármí Drágos küldetésében csejt lát. Jancu mőczaival megrohanja Abrudbányát. Hatvani seregét tőnkre teszik. Drágost, mint árulót kegyetletitől kivégzik a mőczok. Hatvani expedíciója nélkül vajon Jancu megbékélt volna-e. a magyarokkal? Mik szólanak a mellett, hogy Jancu békülési szándéka komoly volt? . I románok közül már ez időben többen érezték az osztrák márczius 4-iki alkotmány körtekeztében, hogy a hatalomtól rá vannak szedre. Hab-esett. Pancsorán tájékozódik a viszonyokról. Bemmel Mehadián találkozik. Bem katonás álláspontja. Első találkozásit Kossuthtal. E találkozás benyomásai. Találkozás Batthyány Kázmérral. Kossuth vélekedése a román lázadásról. Beszélgetés a dakoromanizmsról. Balcev szerint ez orosz találmány. A román emigránsok. Jancut fegyveres népével együtt. Kis-Oláhorországba akarják vinni, Ghiva mint szerint a török és a magyar kormány között. Fegyver szállítás tervezése, a románok közvetítésével Konstantinápolyból. Balcescu vélekedése Kossuthról és a magyar pártviszonyokról. Egyezmény az emigránsok és Kossuth között, mint alapja a román-magyar kibékülésnek. Egyezmény az alakítandó román légin tárgyában.

Ezalatt az idő alatt a magyar fegyverek mindenütt diadalmasan haladtak előre, a minek következtében a debreczeni kormánynak alkalma nyílt egy kevésbé az erdélyi román lázadással is foglalkozni. Kossuth értesülvén az erdélyi állapotokról, különösen arról, hogy csupán a havasi mócok nincsenek még lefegyverezve, elhatározta, hogy egyrészt erélylvel, másrészt pedig békés utón igyekeznek ezt a lázadást lecsendesíteni.

A debreczeni országgyűlésnek több román nemzetiségű tagja volt, a kik mindent elkövettek már előbb is, hogy a románágot, ha csak lehet, kibékítsék a magyarokkal. Közülök egynémelyik még 1848 őszén is hosszabb utazást tett Erdélyben e őzéből. K román nemzetiségű képviselők közvetítésével akart Kossuth érintkezésbe lépni Jancu-val és társaival. A többi között különösen három képviselő látszott alkalmasnak e küldetésre. Nevezetesen Buda Sándor, l'app Zsigmond és Drágos János. E két utóbbi nevét ismerjük már az 1848-ki pesti országgyűlés első román nemzetiségi vitájából is. Kossuth választása közülök Drágosra esett. Érdekes, hogy e három képviselő közül valóságos versenyzés folyt, hogy melyikük teljesítse ezt a hazafias missiót. Buda Sándor még el is panasolta Kossuthnak, hogy miért nem küldötte őt?

Drágos elindulván Debreczenből, április 19-én érkezett a helyszínére. Rögtön írt Buteanu-nak, ki földije volt s a kivel ennél fogva közelebbi ismeretségben állott. E levélben az iránt tudakozódott, hogy vajon .Innen és a többi profekt nem volna-e hajlandó vele, mint Kossuth megbízottjával tanácskozni? Buteanu Drágos e levelét megmutatta a prefektnek. Hosszas vitatkozás után szótöbbséggel elhatározták, hogy Abrudbányán fognak Drágossal összejönni.

„Mialatt Abrudbányán voltam — írja Axente Sever jelentésében* — hogy a háborús élet fáradalmát egy kissé kipihenjem, április 23-án éjjel ,láncú hozzám jött s egy április 19-ről Brádról keltezett levelet mutatott, melyet Drágos János román nemzetiségű magyar országgyűlési képviselő küldött neki és

* Dinie raporturi stb. 53. 1.

Buteanunak. Ez a képviselő Kossuth megbízásából a nevezeti prefektusokat arra kérte, hogy jelöljenek ki egy helyet, hol az iránt tanácskozhatnának, mily feltételek mellett lehetne a románokat kibékíteni a magyarokkal. Én azonnal ellene nyilatkoztam a Kossuth megbízottjával való mindennemű tanácskozásnak, azért, mert a Kossuth-féle magyarismus elvei előttünk eléggé ismeretesek és nem is fektethetünk semmi súlyt a magyaroktól nyújtott garanciákra. A románoknak idáig is volt elég alkalmok a magyarok becsületszavának értékéről teljesen meggyőződni; továbbá okunk van attól félni, hogy ez alkudozások mögött tényleg más valami rejtezik, kihez még csak azt teltem hozzá: „Timeo Danaos et dona ferentes.“ Jancu is abban a meggyőződésben volt, hogy Kossuthal nem bocsátkozhatunk semmiféle béke-alkudozásokba, de tekintve azt a helyzetet, melyben a nép és parancsnokai a hegyek belsejében vannak — tévé hozzá — tanácskozhatunk Kossuth küldöttével s ha nem is fog nekünk ez használni, de nem is lesz semmi ártalmunkra.*“

„Félvén attól, nehogy egyiknek-másiknak gyengesége miatt, kik nem bíznak ügyünk végleges diadalában, győzedelmeskedjék a magyar cselszövés, e hír vétele után rögtön siettem hivatalosan írni az összes prefekteknek, kik akkor a hegyek között voltak. Megírtam, hogy miután a prefektek nem képviselik a népet, nincs is nekik semmi joguk az ő nevében egyezkedni a magyarokkal s ha ők békét akarnak kötni, forduljanak a román béke komitéhoz és a császári kormányhoz. Levelem után Janku Mól dován prefekt társaságában személyesen eljött hozzám. Ekkor ezt a dolgot újra megvitattuk minden oldalról s ekkor is határozottan kinyilvánítottam, hogy el vagyok határozva a végletekig harcolni. Ellenkező esetben félre vonulok, de a fegyvert kezemből le nem teszem. Ezzel elváltunk egymástól. A második értekezletre, mely Abrudbányán volt tartandó, Drágos engem is meghívott, de a meghívást visszautasítottam.¹⁾

Április 25-én tartották meg ezt az értekezletet. A román prefektek közül jelen voltak: Jancu, Buteanu, Dobra, Vladucz, Boier és mások. Drágos előadta, hogy nemcsak Puchner van Erdélyből kikergetve, hanem Windischgrätz is Magyarországból.

A magyar fegyverek mindenütt diadalmaskodnak s így a románok reményése az osztrák fegyverek szerencsében hiú és haszontalan. Tegyük le a románok a fegyvert és béküljenek ki a magyarokkal. A prefektek mindenekelőtt fegyver-szünetet kértek. Drágos kijelentette, hogy Kossuth részéről nincs felhatalmazva fegyver-szünet engedélyezésére, azért hát visszamegy Debreczenbe s ott a kormánytól úgy a fegyver-szünetre, mint a béke-alkudozás pontjaira nézve részletesebb utasításokat kér.

Drágos elutazott a havasok közül, de 8 nap múlva ismét visszatért, magával hozva Kossuthnak egy részletesebb utasításokat tartalmazó iratát.

„Ha a fellázadt román nép a fegyvert leteszi — írja Kossuth ez utasításaiban — s a status iránti hűséghez, a kormány iránti engedelmességre visszatér, én ezennel biztosítom őket, hogy részeseivé lesznek a közös jognak, a közös szabadságnak Magyarország minden lakosával nyelv-és vallás-különbség nélkül. Ezzel mindent megadtam, a mit egy status polgárainak képes nyújtani. Ha kevesebbet adnék a románoknak, szolgálkává alacsonyítanám őket, minek gondolatjától Isten őrizzen. IMI nem szolgálkává tenni akarom, hanem sok századi szenvedéseiket s szolgálágukat megszüntetni óhajtom. Ha ellenben többet adnék, másokat lennék szolgálkává, mit igazságos ember nem kívánhat.“

„A mi a nyelvet illeti, sem én, sem a magyar nemzet más ajkú polgártársaink nyelvét elnyomni nem akartuk soha, nem is akarjuk, mi csak annyit akartunk és akarunk, hogy valamint egy az ország, úgy annak diplomatikai nyelve országgyűlésen s ország kormányzatban egy legyen, mert különben az ország fenn nem állhat. E mellett azonban minden nyelvnek és népiségnek nemcsak szabad használatot és fejlődést akarunk engedni, hanem ezen fejlődést a civilizáció érdekében elő is mozdítani s azért ludtul adhatja ön bárkinek, hogy a román nép nyelvének szabad használatát úgy iskoláikban és egyházaikban és vallásos szertartásaikban, mint a községi életben is garantírozom; nemcsak, sőt a mennyiben iskoláik jobb rendezésének s tudományos emelésének költségeit már létező saját alapítványaik nem bírják, a statusnak segedelméről szintazon mértékben

biztosítom, mint a mikép bármely más nyelvű s vallásit bonpolgárok nevelésének költségeiről a status gondoskodni fog.“

„Ezeken kívül biztosítom azt is, hogy a ki nem ügyvéd által, hanem maga személyében inlézend a kormányhoz folya-
modást, azt bármi nyelven leheli. Az esküdszéki és szóbeli eljárás büntető ügyekben be lévén hozandó, magát a törvény-
szék előtt élő-szóval ki ki védelmezheti s a kormány gondos-
kodni fog, hogy a törvények s kormányi körrendeletek a nép nyelvén is közhírré tétessenek s örömet fogok segéd-kezet nyújtani arra, hogy az oláh nyelv magasabb tudományos kimi-
velése minden czélszerű módokkal előmozdítottassék. A mi val-
lásukat illeti, a lelkiismeret szabadságát isteni jognak vallom és biztosítást adok, hogy a keleti egyház vagy görög nem-
egyesültek vallásának papjai szinte azon ellátási segélyben részesülendenek, mint akármely más vallásunk papjai s egyházi dolgaiknak a status felügyelete mellett önmagok általi szabad intézését garantírozom, miként ebbeli szándokom valóságát önnek saját tudomására a legközelebbi időkbén teltei is bizonyí-
tottam.“ *

„Valamint szintén gonddal leszek arra, hogy román ajkú

* A függetlenségi nyilatkozat után alakult minisztérium azonnal elhatározta egy nemzetiségi törvényjavaslat készítését.. Szomorú elnök és belügyminiszter azonnal érintkezésbe tette magát az országgyűlés külön-
böző nemzetiségű tagjaival és velők közösen megállapította ő törvény főbb elveit. Kossuth itt erre czéloz. De hogy Kossuth még előbb is gondolt a román papság érdekeire, bizonyítja ez alábbi rendeleté, melyet Csányi László kormánybiztoshoz intézett: „A honvédelmi bizottmány határozata szerint az oly szegénységgel küzdő lelkészeknek, kiknek évi jövedelme 300 pengő forintig nem rúg fel, pótlék-dij adatása rendeltet-
vén, ezennel megbizatik országos biztos úr, hogy az oly jobb érzelmű oláh pópáknak felsegélyezésére, kik szegénységüknél fogva erre méltán igényt tarthatnak, addig is, amíg ama pótlék-díjak mily arányban leendő kiszolgáltatása iránt, a beszerzendő biztos adatok nyomán lehetend intéz-
kedni, ezen pótlékdíjak fejében némi előlegzéseket tenni szíveskedjen. Kelt Debreczen, 1840 február 14-én. A honvédelmi bizottmány nevében: Kossuth Lajos m. p., elnök. (E rendelet eredetije Dr. Barabás Béla orsz. képviselő úr birtokában van. Közölve volt az „Erdélyi Híradó“ 1894. szeptember 6-ki számában.)

polgártársaink a jogegyenlőségnek alapján a status polgári és katonai hivatalaiban minden részrehajlás nélkül érdem és tehetőség szerint részesíttessenek, egy szóval közös jog, közös szabadság és törvények, minden jótékonyságainak közös élvezete, nyelvüknek nemcsak szabad használata, hanem fejlesztése és ápolása, vallásuknak s egyházi szervezetüknek tiszteletben tartása, egyenlő oltalma, és pártfogolása, ez az, a mit a béke és kiengesztelődés indulatával ajánlok a román népnek. A ki többet akar, az el akarja darabolni az országot és zsarnok akar lenni mások felett, a ki pedig azt akarja, azt a haza ellenségének nyilatkoztatom s vele, mint ilyenekkel bánni, mint a nemzetnek elhatározott akarata, úgy nekem kötelességem.“

Kossuth mindenkinek feltétlen amnestiát ígér, ki visszatér a törvények iránt való hűségre, „azon embernek kivételével, ki magas egyházi állásával s a nép bizalmával istentelenül visszaélt, Isten és haza iránt tartozó kötelességeit gyalázatosan! megszegve, nemcsak a román ajkú népet lázadásra elcsábította; hanem meg azon, soha meg nem bocsátható honárulásra is vetemedett, hogy saját hazája népének legyilkolására idegen fegyveres erőnek az országba betörését fölhívni, ösztönözni és eszközölni netn iszonyodott és mindezt tévé úgy, hogy egyszerűsmind honáruló vétkeinek közepette előttem s az ország kormánybani társaim előtt figyelmünk és vigyázatunknak mézes szavakkal eláztatására hazug képmutató szerepet játszani elég alávaló volt. Ezen embernek neve: Siaguna András.“

Drágos Kossuth e levelét átadván a prefekteknek, azt kérte tőlök, hogy abban a gyűlésben, melyben Kossuth feltételei felett tanácskoznunk fognak, engedjék meg neki is, hogy küldetése tárgyában a néphez szólhasson. Másnap Drágos és Jancsó folytatták az alkudozásokat, vagyis, mint Jancsó mondja jelentésében, a vitatkozást. E közben híre érkezett, hogy Hatvani csapatai Abrudbánya felé közelednek, Jancsó kérdezte Drágost, hogyan lehet ez, mikor az alkudozások idejére fegyverszünet volt kikötve? Drágos azt felelte, hogy nem is tud róla semmit, de nem is hiszi, mit az előőrsök beszélnek. Egy óra múlva újra jelentték, hogy Hatvani seregével már Abrudbánya határába ér-

kezett. Drágos most is csak annyit mondott, hogy ő nem tud az egészről semmit, de ha úgy volna is a dolog, nincs semmi okuk a prefekteknek az aggodalomra, mert ő biztosítja őket a maga és a kormány nevében, hogy Hatvani miatt senkinek még csak haja szála sem görbül meg. Buteanu és Dobra megnyugodtak Drágos szavaiban. Janku azonban eltávozott a hegyek közé. Drágos ekkor Bengeseu vicze-tribuntól egy levelet küldött Jancu után, melyben szemrehányásokat tett neki, hogy a városból eltávozott. Kérte, hogy térjen vissza. Miután Jancu nem válaszolt levelére, Andreica tribuntól egy második levelet is küldött.

Hatvani bevonulván Abrudbánvára Buteanu és Dobra prefektekkel azonnal elfogatta, a románokat pedig lefogyvereztette. Ez magától érthető módon nem történhetett meg összeütközés nélkül. Egyszóval elég könnyelmű és meggondolatlan volt — noha nem rendelkezett elégséges erővel — úgy lépni fel, hogy Jancuék lelkében alapos gyanú keletkezzék az iránt, hogy Drágos küldetése nem vők egyéb, mint csel, a melylyel őket kelep-czébe akarta csalni. Az eredmény az lett, hogy Hatvani csapatját a románok lemészárolták, a ki néhányad magával alig menekülhetett el Brád felé. A győzelmes mőczok Abrudbányát felgyújtották, magyar lakóit lemészárolták, Drágost pedig embertelen módon végezték ki, mint vér- és nemzetárulót.

Kérdés tárgya lehet, hogy ha meg nem történik Hatvani expedíciója, létrejöhetett volna-e a magyarok között való kibékülés? Történt-e valami olyan, a mi arra enged következtetnünk, hogy a románság Ausztriába vetett reményeit illetően csalódott? Nem tekintve azt, minek lehetőségét a román vezetők teljesen kizárták hitték, hogy a magyarok az osztrák hadsereget teljesen legyőzték — a márczius 4-ki alkotmány 74. §-ában ugyanis ki van mondva, hogy bár Erdély Magyarországától teljesen független tartományképen lóg szerveztetni. az országot lakó nemzetek egyenjogúságának elvén, a birodalmi alkotmány keretén belől, a szász-föld és a szász nemzet eddigi jogai épségükben fentartatnak. Ezt a románok magokra nézve nagyon sérelmesnek találták, mert véleményük szerint a megigért.

Gleichberechtigunggal egyenes ellentétben áll. Tiltakoztak ez ellen s tiltakozásuk megerősítéséül felhozták, hogy a szász-föld már csak azért sem képezhet önálló szász területet, mert e földön csak 200,000 szász lakik és 270,000 román. Ezeket ők bekebelezetni nem engedik. A szászok földjét jogtalanul nevezik így, mert ez nem szász föld, hanem fundus regius. Szász-földnek tekinteni ellenkezik az Andreanum diploma szellemével; sőt még Mária Terézia is egy leiratában megbotráncozását fejezte ki a miatt, hogy a szászok a fundus regiushoz tulajdonjogot formálnak. Kérték a minisztériumot, hogy rólok nélkülük ne rendelkezék, mert kénytelenek lesznek az ily eljárás ellen a világ előtt tiltakozni. Janeunak tudomása volt minderről s olybá vette, mint osztrák részről a románság kijátszását. Már előbb több ízben ügy nyilatkozott társai előtt: „Nem hiszek a németnek, mert úgy érzem, hogy csak eszköznek akarnak felhasználni.“ Hajlandó volt mindez okok alapján a magyarokkal alkudozni, mert lelkében meg volt győződve, hogy annyi jogot győzelem esetén a magyarok is fognak biztosítani a románságnak, mint az osztrák márezius 4-ki alkotmány. Axentenek és egy pár más oláh prefektnek engesztelhetetlen gyűlölete meggátolták abban, hogy Drágos megjelenése alkalmával rögtönösen határozzon ez irányban, de ha Hatvani otromba fellépése bizalmatlanná és elkeseredetté nem teszi, sok okunk van hinni, hogy Jancu már ez alkalommal békejobbot nyújt a magyar nemzetnek. Hogy lelkében e békétől még Hatvani támadása után sem volt idegen, bizonyítja az, hogy Jancu később a romániai emigránsokat, kik a román-magyar kibékülés tervével jöttek hozzá, tárt karokkal fogadta. Balcescut átölelvén, e szavakat mondotta: „Ilyen ember kell nekem, mert csak ilyen ember áll közel a szívemhez.“ Sőt tovább ment, Andreica tribunnal, ki neki kedvence volt és Adjudeanu-al egy emlékiratot is fogalmazott Kossuthhoz, melyben kötelezte magát, hogy a román népet előkészíti a kibéküléshez. „Van szerencsém értesíteni — írja Kossuth Bemnek — hogy Balcescu úr, az oláh pártnak teljhatalmazottja, mint a havasi oláhok megbízottja, Jancu-nak egy iratát terjesztette be hozzám, a melyben a vezetők ünnepélyesen kö-

telezik magukat, hogy a népet előkészítik az unióra s addig is, míg az egész nép meg lesz nyerve ez ügynek, szigorúan megtartják a semlegességet hadainkkal szemben mindaddig, míg ők, a havasiak meg nem támadtatnak.“

De térjünk vissza Balcescuhoz és társaihoz. Pancsovai időzése alatt első dolga volt, magát a magyar viszonyokról tájékozni és keresni az alkalmat, hogy Bemmel találkozhassék. Május 12-ről küldött levelében azt írja Ghicanak, hogy értesülései szerint Bem egy emberét Oláhországba küldötte tapogatózások végett. Örvend, hogy idejött, mert azt hiszi, hogy itteni működése hasznos lehet. „Szívem majd megszakad, mikor látom a derék magyarokat s lelkesedésüket és mikor egyúttal rá gondolok, hogy micsoda lesülyedt és ostoba szerepet játszottunk mi románok mostanig. Il n'y a pas d'humiliation plus profondément sentie que celle qui blesse l'amour propre national“. Érdekes olvasni és bizonyos tekintetben az elégedettség jól eső érzetével tölt el, hogy a román emigránsok a csodálat és az elismerés minő meleg hangján beszélnek rólunk magyarokról leveleikben s egyéb fajtájú irataikban ez időtájtban. „Ah magyarok, magyarok! — írja Rosetti Ghicanak — Mondd meg nekem, mikor ezt a nevet hallod, nem jut-e eszedbe, hogy hamut hints fejedre? nem jut-e eszedbe, hogy végy egy pisztolyt és Eliadon elkezdve magadon végezd?!.... Szégyen, ezerszer szégyen! Mit mondok? Átkozom azokat az embereket, kiknek számában az első volt az, a ki eljátszotta a román nemzet dicsőségét (t. i. Eliadl és rázuditotta a rabságnak szégyenét és nyomorát! Ah! ha igazi kormánya lettünk volna a románoknak, az a dicsőség, hogy a világot megszabadítottuk a rabságtól, nem a magyaroké lett volna, hanem a miénk. Vagy ha egyesültünk volna a magyarokkal, biztosan bevettük volna Bécset s proklamáltuk volna a köztársaságot, míg most remegve várjuk, hogy valamit összeszedhessünk a magyar lakomák morzsáiból“ (Jón Ghica: Amintiri din pribegie.)

Bemmel legelőször május 16-án találkozott Mehadián. Előadta tervét, de úgy találta, hogy Rémm csak katona, ki nem foglalkozik politikával. Mikor magát neki felajánlotta, hogy a

románokat kibékíti a magyarokkal, Bem katonás rövidséggel csak annyit felelt: „Minek? Van katonaságunk és vannak ágyúink!“ Különben az általa előadott dolgok tárgyában Kossuthhoz utasította s hogy minden akadály nélkül Debrecenbe juthasson, kísérőül melléje egy honvédtisztet adott.

Első levelét Ghicának Debreczenből május 29-ről írta: „Megérkezésem után mindjárt második nap két óráig tartó tanácskozásom volt Kossuth elnökkel. Nagyon meg vagyok vele elégedve s a fogadtatással, melyben részesített, úgy tetszik nekem, hogy nemcsak felvilágosult és kiváló, de *nagyon jó ember ie*. Nem mondhatok el neked részletesen mindent, a mit együtt beszélünk, mert nincs elég időm. Elég annyi, hogy a mi minket illet, hajlandó velünk szövetségbe lépni s az alakítandó légió eszméjét, örömmel fogadta. Holnap Irni fogok Raeff effendinek (ki az, nem tudom; valószínűen álnév), kérvén, hogy alakítson egy zászlóalj gyalogságot s egy osztály lovasságot és egy félüteg tüzérséget. Most csak az aggaszt: kiből, mert idáig mindössze is csak négyen vagyunk. Nem tudom, írtál-e Párisba Maghernak, Tellnek s a többinek, hogy ide jöjjenek, mert szükséges, hogy az emigránsok e hadseregében legyenek főnökök is. Küldd ide mindenünnen az emigránsokat.. írd részletesebben a konstantinápolyi dolgokról. Idáig én meglehetősen tartózkodó voltam.: „*Je n'ai pas l'air d'aller au devant*“. Meg is mondtam Kossuthnak, hogy nem akarok most hazamenni forradalmat kelteni. Ebben ő is megnyugodott A mint már írtam neked, a harcz Erdélyben újra- megkezdődött.“ Itt aztán elbeszéli Drágosnak már ismert esetét.

Találkozott a külügyminiszterrel, Batthyányi Kázmérral is. Azt mondja: reméli, hogy a románok igen sokat fognak nyerni a magyaroktól. Nehézséget csak a két fél nagyfokú izgatottsága és fanatismusa fog okozni. Kossuth a többi között ezeket mondotta nekem: „Nem értem az erdélyi románokat. Igaz, sokat szenvedtek a múltban az erdélyi magyar nemességtől, de hát szenvedtek ők a németektől is és akkor hallgattak. Most pedig, hogy szabadságot adtunk nekik, ellenünk fellázadnak, egyesülnek a németekkel s az önök ellenségével, az oroszokkal. Érte-

nem, ha nemzeti függetlenségükért keltek volna fel s azért, hogy a román fejedelemségekkel egyesüljenek, de úgy látszik, hogy nem ez a céljuk. Ez legalább oly eszme volna, a melyet értenék, ha nem is helyeslek, mert nekem nem szabad beleegyezniem az állam szétदारabolásába“. Ezután szóba kei ült az, hogy a magyarok minket azzal gyanúsítanak, hogy szándékunk a dácziai birodalmat felállítani s e őzéből a románokat fellázítani. Mindez állításokat Golescu Sándornak egy levele alapján hozta fel, a melyet Laurianu tanárnak irt, de a mely a magyar kormány kezeibe jutott. Nem sok nehézségembe került bebizonyítani, s hiszem meg is győztem, hogy a nekünk tulajdonított törekvések igazságtalanok, mert hiszen mi a helyett, hogy Erdélyt elszakítanék Magyarországtól, inkább még egyesülni akarunk vele s ezért Magyarország érdekében még sokat akarunk tenni. Az iránt is felvilágosítottam végezetre, hogy a dáko-román birodalom eszméje az oroszok találmánya azért, hogy köztünk és a magyarok között az egyenetlenség és a viszátkodás magvát hintsék el. Kossuthnak nagy tervei vannak, de szüksége van fegyverekre. Szeretné, ha jó pénzért kaphatna a szultántól. Megígértem, hogy Írni fogok neked ennek kieszközlése érdekében. E levelet az az ügynök viszi, a. kit ő oda küld s a kivel te érintkezésbe fogsz lépni minden bizonynyál.“ Szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy az itt említett ügynök, mint Balcescu-nak következő leveléből kitűnik, Andrassy Gyula gróf volt.

Június 3-ról keltezett levelében azt mondja, hogy Debreczenben nagyon el van terjedve az a nézet, hogy Magyarország nem maradhat fenn másképen, csak úgy, ha foederációba lép a románokkal és szlávokkal. A kormány egyelőre még erről nem igen akar tudni, de sokan abban a nézetben vannak mégis, hogy ez meg fog történni. Mindnyájan azt mondják, hogy a románoknak sok igazuk van, de nagyon helytelenül cselekedtek, mikor ügyüket Ausztriával egyesítették. A mint hallja, Jancu kétszer verte meg a magyarokat, bár verné meg még egyszer, mert így könnyebben menne a magyarokkal való alkudozás. Közlebbbről elkérte a román nemzetiségi követektől

a román követeléseket s megmutatta a magyaroknak, hogy tényleg mily csekélység az, a mit a románok kérnek. A románok elfogadják a magyaroktól kikötött feltételt, azt t. i., hogy az állam egysége és a magyar nyelv, mint diplomatikai nyelv megmaradjanak. Az erre vonatkozó részleteket majd csak Pesten fogják megállapítani. Most nincs más teendő egyelőre, mint a magyarokat és románokat kibékíteni s Jnncut rábírní, hogy miután a fegyvert kezéből nem akarja kiadni, csapatjával együtt menjen át Kis-Oláhországba a muszkák ellen harczolni. Szemere kérte, hogy Írjon Parisba és Londonba, hol a románokat, mint ő tudja, nagyon szeretik — a román ügyvivőknek, hogy legyenek védelmére és segítségére a magyar ügynek. Ezekből láthatja Ghica, hogy ő itt voltaképen a protektor szerepét játszsza. Megírta Batthyányinak, hogy Ghica Konstantinápolyban sokat tehet épen ugV, mint Csaika s azért utasítsa Andrassy grófot, hogy keresse velők az érintkezést. A légió ügye is szépen előhalad. A kormány hajlandó megadni mindazt, a mit a lengyel légiónak megadott. Kis-Oláhországban légionáriusokat kellene toborzani. Ghica Konstantinápolyban eszközöljön ki fegyvereket a légió számára, a melyeket aztán a Dunán Orsovánál behozhatnak Magyarországra. Csaika segítségével jó lesz egy ügyes lengyel tábornokról is gondoskodni, ki átvenné aztán a Magyarországon szervezendő román hadsereg vezérletét. Boliac Brassóban telepedett le. Hírlapja nem rossz, csak egy kissé nagyon is magyar.

Június 6-ról már Pestről ír, azt mondja, hogy Kossuth bevonulása, melynek szemtanúja volt, valóságos diadalmenethez hasonlított. Kossuthnak népszerűsége óriási, de azért vannak ellenségei is, kik most okosak és hallgatnak. Kossuth kitűnő demagóg, de azt mondják, nincsenek államférfim képességei. Azt is mondják, hogy Nyári és ellenzéki társai több jóindulattal vannak a nemzetiségek iránt, de mivel ezeknek csekély befolyásuk van, nem akart velők összeköttetésbe lépni, nehogy így ügyöket a magyar kormány előtt kompromittálja. A románok itt különben nagyon óvatosnak kell lenni, mert a magyarok a románok iránt nagyon gyanakvók, különösen azért, mert

nem tudják fejből kiverni azt a gondolatot, hogy ők felakarják állítani a dáko-román birodalmat. Megy van győződve, hogy ha a háborúnak vége lesz, a magyarok meg fogják buktatni Kossuthot. Következő levelében írja meg Ghica, hogy mit lehet remélni a szultántól. Fog-e háborút indítani? Ha nem, — akkor igyekezzenek magokat megmenteni úgy, a mint tudják. Meg is mondtam Kossuthnak, hogy mi most nem akarunk otthon forradalmat csinálni. Erre ő azt mondotta: „Semmi sem volna könnyebb, mint Perczelt beküldenem Kis-Oláhországba, hogy ott foglalja el őket s akadályozza meg abban a szándékukban, hogy idejöjjenek, de ekkor kitenném Oláhországot a pusztulásnak.“

A Halcescu és a magyar kormány között folyt alkudozásnak eredménye egy törvényjavaslat lett, mely alapját képezte volna a magyarok és románok között való kibékülésnek s mely a következő dolgokat foglalta magában:

1. §. Az oláh szó használata megszűnik s helyette a román szó lesz érvényben.

2. §. A román nemzetiség jogait törvényekkel garantirozza a magyar kormány.

3. A magyar nyelv lesz a törvényhozás nyelve és a közügyek adminisztrációjában is addig a fokig, míg azt az állam egysége megkívánja.

4. §. A kizárólagosan román népességű megyékben a román nyelv használatba vétetik. A jegyzőkönyvek nyelve párhuzamosan román és magyar lesz. Az országgyűléssel és a kormánnyal való közlekedés nyelve a magyar lesz.

5. §. A jelenleg létező s az ezután felállítandó iskolákban a tanítás nyelve román lesz e megyékben.

6. §. Mikor hozzák a szóbeli eljárást az alsófoku törvényszékeknél, ezek előtt a pörök egyaránt folyhatnak román vagy magyar nyelven.

7. §. A románoknak jogukban áll saját anyanyelvükön kérvényezni.

8. §. A gör. kel. románok teljes szabadságot fognak élvezni egyházuk és iskoláik igazgatásában.

9. §. A közoktatásügyi minisztériumban a gör. keletiek számára külön ügyosztály lesz ugyanazon valláson levő hivatalnokokkal.

10. A gör. kel. egyházak és iskolák ugyanazon előnyökben fognak részesülni, mint a többi valias-felekezetek egyházai és iskolái.

11. §. A pesti egyetemen a gör. keletiek számára is fel fog állíttatni egy theologiai fakultás.

12. §. A románok — a kormány beleegyezésével — egy kormánybiztos felügyelete alatt egyházi és iskolai ügyeikben sirtortusokat tarthatnak.

13. §. Azokban a községekben, melyekben a román lakosság túlnyomó, a nemzetörség nyelve a román lesz.

14. §. A románok ép úgy fognak minden különbség nélkül alkalmaztatni az állami hivatalokban, mint a többi állampolgárok.

15. A románok, kik felkeltek a magyarok ellen, a fegyvert a magyar hatóságok kezeibe le fogják tenni.

16. §. Általános amnestia fog adatni mindazon románoknak, kik az utóbbi eseményekben kompromittálva voltak.

17. §. A felkelt románok, miután letették fegyveröket, felkészünek a magyar függetlenségre, a kik ezt vonakodnak megtenni, az amnestiából kizáratnak.

Július 14-én a román légióra vonatkozó szerződést is megkötötték. E szerződés indokolása azt mondja: „A magyar kormány épen úgy, mint a romániai szabadelvű mozgalmak vezéreinek az a közös meggyőződésük van, hogy úgy a magyar, mint a román nemzet topográfiai helyzeténél, érdekei azonoságánál, de különösen azon veszélynél fogva, mely pánszláv részről mindkettejüket fenyegeti, kölcsönösen tartozik egymást segíteni s ugyanazon zászló alatt harcolni a panszlavismus ellen és a szabadság védelmére, mint harcoltak egykor közösen a keresztyénséget védelmezve. Ezek a tekintetek ösztönözték a moldova-oláhországi hazafiakat arra, hogy a magyar kormánynak javaslatot tegyenek egy román légió alakítására, mely Magyarországon az osztrákok és az oroszok ellen fog har-

csolni, mint olyanok ellen, kik közös szabadságukat veszedelmeztetik.

A légió ügyében kötött szerződés főbb pontjai a következőkben foglalhatók össze: A román önkénytesek Erdélynek valamelyik, Oláhországgal határos városában fognak összegyűlekezni. A magyar kormány egyelőre csak egy zászlóaljat fog felfegyverezni és ellátni. A többi zászlóaljak fokozatosan fognak felállíttatni. A tisztek, altisztek és katonák zsoldja ugyanaz lesz, mi a magyar hadseregben. A zászlóalj áll (5 század soryalogságból, egy osztály lovasból, négy ágyúból és egy egészségügyi szerkocsiból. Egy század 150—200 önkénytesből fog állani. A légió a magyar kormány rendelkezése alatt fog állani. A ki a légióban szolgált, az egyúttal megkapja a magyar állampolgári jogot is. A vezénylet nyelve a román. A tiszteket a századosig a légió parancsnoka fogja kinevezni. A törzstiszteket, kinevezésre a légió parancsnoka ajánlja és a magyar kormány erősíti meg. A parancsnokot a nemzeti párt és az emigráció külön meghatalmazottjai fogják kijelölni. A légió addig köteles szolgálni, míg a háború tart. A légió tagjai hűséget esküsznek Romániának és Magyarországnak s kötelezik magukat, hogy harcolni fognak a szabadságért és a magyar függetlenségért.

E konvencziót aláírták a románok részéről Balceseu mint a román emigráció ügynöke és Boliac Caesar, mint speciális meghatalmazott. Magyar részről Kossuth, ki ezzel a záradékkal írta alá: „Elvben elfogadom. A részietek Bem tábornok fogja közelebbről meghatározni, ki erre fel van hatalmazva“.

XII.

Alkudozások Janóival. Ralcescu tervét, hogy Jancu csapatával Kis-Oláhországba menjen, Longward angol ügyvivő Kossuth tudomására hozza Ralcescu hírét veszi, hogy Rém be fog törni Oláhországba. Ralcescu ellenmondó vélekedései Kossuthról. Ghiva nem tartja Andrássyt. használható embernek. Rém magáévá teszi a tervet, hogy Jancu Oláhországba menjen. Kossuth és a kormány tagjai az Oláhországba való betörést helyeslik. Azt hiszik, hogy ez konfliktusra ad okot az orosz és török között. Háborúra kerülvén. kettőjük között, a magyar ügy nyerni fog. Az emigránsok azzal a gondolattal foglalkosnalc, hogy a vállalat sikere esetén Bemet román hirálylyá teszik. E terv hatása Bemre. Bem ajándékokkal véli Omer basát, megnyerni. Kossuth a Zichy-féle gyémántokból választ ki egynéhány szép dolgot Omer basa számára. Az ajándék átadásával Kossuth Boliac Caesart bizza meg. Bem az izlám- a való áttérése után megkérdezi Omer basától, hogy Boliac annak idején átadta-e a gyémántokat. Omer Bem levelét átadja Mehemet Ali hadügyminiszternek. A törökök elfogatják e miatt Boliacot. Boliac szabadon bocsátása és az úgynevezett Roliac-ügy mibenléte Ghica levelei alapján Kossuth a románok révén a török kormánytól sokat remél s ezért hajlik mindinkább a román emigránsok kéréseire. Bem betörése Moldovába. Rém megveri az oroszokat Herzsánál és Onestinél. Bem proklamációja a románokhoz. E proklamdcziónak nincs sikere. Moller orosz tábornok Bakuból tetemes haderővel előre nyomul E két körülmény Bemet visszatérésre kényszeríti. Nem igaz, hogy Bemnek a Moldovába való betörést Boliac tanácsolta. A román emigránsok az Oláhországba való betörés mellett voltak, mert csak itt volt kilátás arra, hogy sikerül a népet felkelésre bírni. Miért tört be mégis Vem Moldovába. A visszavonulás lehetősége csak ezen a részen volt bizto sitvt. A román emigránsokat minő okok vezették lépéseikben? A foederatio eszméje tisztán román érdek s megvalósulása a magyarság kárával járt volna. .I románok jól tudták ezt. Bizonyítékok erre vonatkozóan a román emigránsok levelezéseiben. A függetlenségi nyilatkozat után a magyar kormány nemzetiségi törvényt tervez. A viszonyok nyomása folytán csak Szegeden lesz e javaslat törvénynyé. Szemere beszéde e törvény tárgyában. Horváth Mihály

nyilatkozata e törvényről és hatásáról. Az első nemzetiségi törvény. Összehasonlítása a jelenlegi nemzetiségi törvénnyel. Világos után. Wolgemwth felosztatja a román nemzeti komitét. A szászok denunciólják a románokat. Scharbergi Redeus József memoranduma. A Presse cikkei a románok ellen. A „Hiehbürger Bote“ támadásai. A román prefektek és tribünök elfogatása. A Gazeta de Transilvania betiltása. Egy pár szó Jancu egyéniségéről. Kéőbbi sorsa a „havasok király“-ának.

Míg ezek az alkudozások tartottak, Balcescu nem szűnt meg küldöttei által Jancut a magyarokkal való kibékülésre ösztönözni. Balaceanu mellette volt folytonosan. Jancu, mint már említettük, írt is a kibékülés tárgyában Kossuthnak egy memorandum-szerű levelet. „Ma Battyhányinál voltam — írja Balcescu július 6-áról — a ki azt mondta, hogy Jancu levelet írt Kossuthnak, melyben kijelentette, hogy bizonyos feltételek mellett hajlandó kibékülni a magyarokkal s velők együtt harcolni az oroszok ellen. Kossuth azonnal felelt a köztünk való megállapodás értelmében. Ez nagy dolog. Írtért. Bem kényszerítve van Jancu ellen szakadatlanul 10,000 embert tartani Én még mindig abban az elhatározásban vagyok, hogy egy nemzeti zászlót veszek kezembe s elmegyek az erdélyi havasok közé Jancuhoz és elvezetem Oláhországba az oroszok ellen s azokat a nemzetiség ideálja segítségével mind felkelésre bírjuk. Meghatalmaztam ma az angol ügyvivőt Longwardot, hogy hozza javaslatba Kossuth előtt ez eszmét.“

Július 14-én a légióra vonatkozó szerződés megkötése után pedig ezeket írja: „Szeretett Ghicám! Térdelj le és adj hálát az istennek, mert hazánk meg lesz mentve. Alig ntertem álmodni, hogy ez teljesedni fog. Bem Beszterczénél megverte az oroszokat s kikergette az országból. Most Brassóba ment, honnan átmegy Oláhországba. Láttam sürgönyeit. Kossuth megmutatta nekem. Omer basát is pénzzel meg fogják nyerni. Meg, meg fogják tenni. Képzeld örömet, mikor Kossuth nekem azt a javaslatot tette, hogy vigyem el Jancut egész hadseregével együtt Oláhországba az oroszok ellen. Azt kell mondani, hogy Erdélyből és Bánátból menjen ki minden román megmenteni a fejedelemségeket, mert itt van alapja a nemze-

tiségnek. Így tehát kevés idő múlva Bemmel együtt Oláhországba fogok menni nagy haderővel s így 8 millió román fog lábra állani az oroszok ellen. Kossuth nekem megkönnyíti a működést Erdélyben s pénzt is ad a költségekre. Igazán nagy ember! Most már hiszem, hogy a szabadság ügye diadalmaskodni fog.“

Közbevetőleg szólva — Kossuthról mindig elítélően nyilatkozik, valahányszor nem sikerül vele bizonyos dolgokban egyezsége jutnia. Vannak helyek Baleescu leveleiben, melyekből be lehetne bizonyítani, hogy Kossuthot félistennek tartja, — de vannak oly helyek is, melyek szerint Kossuth nem volt egyéb, mint egy minden tehetség nélkül való demagóg, ki képtelen volt egy ország kormányzására. Ha ismerjük Baleescu impressionista lényét, nem fogunk csodálkozni ilyes fajtájú következetlenségein. Érdekes tudni másfelől azt is, hogy a Balcescunál sokkal hidegebben gondolkozó Ghica meg Andrássy grófot tartja igen közepes tehetségű s kevésbé használható embernek.

A terv általában véve az volt s különösen Bemnek volt kedves ideája, hogy kibékülvén Jancuval, a román forradalmi férfiak társaságában be kell rontani Oláhországba s ott az oroszok ellen fel kell lázítani a románokat. Tehát dolgot adni nekik itten, hogy ne legyen kedvök Magyarországra törni legalább délkelet felől. A magyar politikusok úgy vélekedtek, hogy egy ily akció, mely látszólag a törökök tudtával történt, meg hasonlásba hozná a portát Oroszországgal és utóvégre még az is megtörténhetnék, hogy a törökök e miatt háborúba keverednének az oroszokkal, a mi végtelenül előnyös volna úgy a magyar, mint a román forradalom ügyére. Baleescu azt mondja, hogy Boliac Caesar egy ízben tudtára adta Bemnek, hogy a román emigránsok az esetre, ha a magyar és román ügy győzedelmeskedni fog, komolyan foglalkoznak azzal a gondolattal, hogy Bemet Románia királyává tegyék. Bem erre ugyan semmit sem szólt, de meglátszott arczán, hogy a gondolat nincs ellenére. Nem lehetetlen, hogy Bemet az oroszok ellen való ismeretes gyűlöletén és stratégiai okokon kívül a románok iránt a fennebbi kijelentés következtében érzett sympathyák is készítették arra, hogy a román területre való beütést megkísértlésé.

Oláhország Oltón túl való részét (Nagy-Oláhországot) az oroszok tartották megszállva, az Oltón innen esőt (Kis-Oláhországot) pedig a törökök, kiknek főhad parancsnokuk Omer basa volt. Bem Omer basát szerette volna megnyerni, hogy kísérlete esetére biztosítsa jóindulatú semlegességét. Közvetítőül Boliac Caesar szemelte ki, kit egy Kossuth-hoz irt levéllel Pestre küldött. E levélben arra kérte Kossuthot, hogy e célból bizza meg Boliacot és adjon át neki valami értékesebb ajándékot, a melylyel Omer basa jóakarátát meg lehetne nyerni. Kossuth Bem javaslatát elfogadta s megbízta, hogy a felakasztott Zichy gróf lefoglalt ékszerei közül válaszson ki egynéhány szebb darabot, a melyekről azt hiszi, hogy azok Omer basának tetszeni fognak. Boliac Caesar kiválasztott egy néhány gyémántos mentegombot, egy pár arany sarkantyút. Azokat magához vette s rólok Kossuthnak elismervényt adott.

Ezekkel a gombokkal és sarkantyúkkal való történet volt alapja a magyar és román emigránsok életében a Boliac-ügy név alatt ismeretes és sok szóbeszédre és kellemetlenségre okot adó epizódnak. Mikor Bem áttért az izlamra és török basává lett, levelet irt Omer basának, a melyben azt kérdezte tőle: megkapta-e annak idején azokat az értéktárgyakat, melyeket Kossuth küldött neki Boliac Caesar útján. Omer basa, hogy a megvesztegetés gyanúját elhárítsa magától, Bem levelét elküldötte Mehemet Ali seraskiarnak, hogy vonja kérdőre ez ügyben Boliacot. Ali basa Catargiu Alecu-t, ki a török külügyi-minisztérium fordítói osztályánál volt alkalmazva, bízta meg, hogy Boliacot kerítse elé. Boliac, mihelyt megtudta Catargiu-tól a történetet, azonnal megjelent a seraskieratusban (hadügyminisztérium), a hol letartóztatták. A letartóztatás után Wetik effendi, kinek Sumlában Omer basa minden erre vonatkozó iratot átadott, magához hívatta Ghica Jánost s vele az ügyet megbeszélvén, Boliacot az ő és Serghiescu Marin kezessége mellett szabadon bocsátotta, meghagyván neki azonban, hogy Konstantinápolyból el ne távozzék, hanem azonnal álljon elő, mihelyt hivatja a török kormány.

„Kevéssel azután — írja Ghica,— hogy a magyarok átlép-

ték a török határt, megérkezett Boliac is és egyenesen hozzám jött Bojadzsiköj-be. S megemlítettem előtte azokat a vádakát és gyanúsításokat, melyeket a Zichy-féle gyémántokat illetően róla terjesztenek.“ — Közbevetőleg megjegyezve, Boliac e hírek terjesztését egyenesen Szemere Bertalannak tulajdonítja — „itt (Mehádián) találtam Szemerét is — írja ez ügyben elfogatása után Ghicához Írott levelében — a kívül hosszasan beszélgettem, mert előtte mind ismeretlen volt az, a mi köztem és Kossuth meg Bem között történt. Gondolva, hogy esetleg található nálam valami olyat, a mi szégyenletes futásában jól fog rajta, azt mondotta nekem, hogy miután Kossuthot elűzték az országból, ő most a kormányzó és számoljak be neki mindarról, amit Bemmel és Kossuthtal dolgoztam. Miután nem akartam elhinni, hogy ő a kormányzó, oly hangon kezdett velem beszélni, a mely csak a teljes anarchia idejében lehetséges . . . Konstantinápolyba érkezvén, úgy találtam, hogy Szemere a rágalom mérgét ellenem itt is elterjesztette, de ő maga már nem volt itt. Három hónapja, hogy itt vagyok Konstantinápolyban várván Szemere fenyegetéseinek következményeit és hogy igaz voltomat bebizonyíthassam. Azonban nem mutatkozik senki, a ki engem számadásra vonjon. De mi haszna, ha időről-időre egy-egy fuvalata jön felém annak a méregnek, melyet ellenem Szemere hintett el. Kérem önt uram, szíveskedjék ezt megmutatni Andrássy grófnak s kérem öt, hogy adjon nekem tanácsot aziránt: mi tevő legyek. Mondja meg neki, hogy magam akartam a Duna partjára menni, hogy találkozzam Kossuth és Bem urakkal azért, hogy ily módon bedugjam a gonosz szájakat, de a körülmények megakadályoztak, mikor épen hajóra akartam szállani. Akartam ő hozzá is menni, kérni, hogy érdeklődjék ez ügy iránt, de félttem, hogy magam ne tegyem ki valami olyan fogadtatásnak, a melyet nem érdelek meg.“

„Boliac — írja Ghica a már idézett helyen— „azt mondotta nekem: tény, hogy e tárgyakat átvette, de ő Orsovánál vissza is adta Kossuthnak. Kossuthnak egy iratát is megmutatta, melyben ez elismeri, hogy Boliactól átvette a gyémánt gombokat és a sarkantyúkat. Ennyivel megelégedtem s fenntartottam

az érintkezést vele később is, védelmezvén mindazok ellen, kik rágalmazták. Később hallottam beszélni, hogy az átvételi iratban, melyet Boliac nem olvasott fel nekem egészen, mint utóirat ez a kifejezés lett volna: „maradván Boliac urnái a gyémánt gombok.“ Ezt a frázist nekem nem mutatta.

De nemcsak Bem, hanem maga Kossuth is sokat remélt a törököktől. Andrassy konstantinápolyi küldetésének is ez volt az oka. Balcescu iránt való szíves előzékenységének is egyik indítéka bizonyára az volt, hogy segítségével Ghica utján, kiről tudta, hogy a konstantinápolyi basákkal összeköttetésben áll, bizonyos dolgokat kivihetőnek vélt. „Kossuth nekem azt mondotta — írja Balcescu Ghicának — hogy Bemet Oláhországba akarja küldeni, a végből, hogy kompromittálja a törököket s kényszerítse álarczuk levetésére. Ő egy kissé haragszik is a törökökre. Tőlem és Boliactól azt kérdezte, hogy mi a véleményünk e tekintetben. Mi a te leveleidnek szellemében (megfelelően) azt mondtuk, hogy a törökök a magyarokkal fognak tartani, ha ők megverik az oroszokat; hogy ők nem követelhetik Nagy-Oláhország semlegességét, hol az oroszok vannak, mert ők megmaradhatnak Kis-Oláhországban.“

Bem, nem ugyan Jancii társaságában, mint azt a román emigránsok tervezték, hanem egyedül be is tört július 22-én az ojtozi szoroson Moldovába. Bem ezt a betörést, mint Kossuthnak július 16-án hozzá irt levele tanúsítja, Kossuth beleegyezésével hajtotta végre 2500 gyalog honvéddel 600 huszárral és 8 ágyúval. Megelőzően Kézdi-Vásárhelyen egy Brassóból hozott sajtón proklamációkat nyomtatott, melyben a románokat fegyverre szólította fel, hogy így együttesen kiverjék az oroszokat s helyreállítsák török fennhatóság alatt a fejedelemségek szabadságát. Július 23-án Herzsánál szétverte az ott állomásozó orosz csapatokat s Onestinél az elébe siető Ustrugoll tábornokot Bákó felé űzte. Július 24-én Ocnán adja ki második proklamációját: „Átléptem Moldovába, hogy segítsem a moldovai nemzetet az oroszok elűzésében. Minden férfi és ifjú, ki előakarja segíteni e szent ügyet, azonnal jöjjön főhadi szállásomra, hol saját tisztjeik alatt katonailag fognak szerveztetni A boerok, kikben Bem

bízott, egyáltalában nem siettek táborába, — sőt ellenkezően elszaladtak. Ezalatt Moller orosz tábornok összeszedvén a rendelkezésére álló haderőt, Bem elé nyomult. Bem látván, hogy a moldovaiak felkeléséből semmi se lesz, Moller elöl visszahúzódtott Erdélybe.

A magyar történetírók közül egynémelyik, sőt a román Baritiu is azt mondja, hogy a Moldovába való betörést Boliac javasolta Bemnek. A romániai emigránsok levelezéseiben a Moldovába való betörés eszméje nem fordul elé egyetlen egyszer sem. Ők Nagy-Oláhországba, azaz Oláhországnak az Oltón túl fekvő részébe tervezték a betörést, mert a román forradalmi vezérférfiaknak sikerre csak itt lehettek kilátásaik, mivel, mint a romániai forradalmi mozgalmaknak röviden előadott története is igazolja, itt voltak olyan elemek, a melyeket esetleg felkelésre lehetett volna bírni és nem Moldovában, hol Sturza Mihály vajda egyetlen fogással megsemmisítette az egész forradalmi mozgalmat.

Midőn Bem a moldovai betörést határozta el, egyrészt azért tette, mert háta mögött a székelyföld kizárólagos magyar lakossága által biztosítva volt a visszavonulás és a román vajdaságok területén az ojtozi szorossal határos vidéknek volt csupán magyar lakossága, melyet könnyebben vélt felkelésre bírhatni, mint a román parasztságot. Azon a részen pedig, a hol Oláhország érintkezik hazánkkal, mindenütt román, tehát ellenséges érziületű népség lakott s így Bemnek kudarcz esetén visszavonulása nem lett volna biztosítva.

Az eddig előadottakból is meggyőződhetünk, hogy a román forradalmi vezérférfiakat sem épen holmi önzetlen magyar barátság vezette csupán azon törekvésükben, hogy a románokat a magyarokkal kibékítsék, hanem érdek, a román nemzeti egyesülés nagy érdeke, ők így okoskodtak, illetőleg okoskodásuk vezérgondolata ez volt: Az orosz minket elnyom. Ausztriától a népek és a nemzeti törekvések ez esküdt ellenségétől, nem sokat remélhetünk; legfőlebb is csak a gesztenyét kaparhatjuk ki számára. A magyarok nemzeti önállóságukért és a szabadságért harcolnak, még pedig diadalmasan. Segítsünk nekik, hogy jogunk legyen tőlük engedményeket várni, mert nagyon

valószínű, hogy segítségünk nélkül is győzedelmeskednek s ez esetben mi, románok, kiknek egyrésze ellenük harczolt, semmit sem remélhetünk tőlök. A magyarok, ha nekik segítettünk — győzelem esetében sem fognak ránk nézve veszedelmesek lenni, mert kevesen vannak s hogy magokat fenntarthassák, kénytelenek lesznek velünk és a magyarországi szláv nemzetiségekkel federációra lépni. Egy demokrata alapon szervezeti államban, melynek alapja a magyar, román és szláv nemzetiségek fedegrációja, a magyarok hegemoniajokat, miután számukat tekintve kisebbségben lennének, úgy sem tarthatnák fenn. „Junius 8-ika óta — írja Ghica. Ión Balcescunak — egyetlen levelet sem kaptál tőlem, noha én a különböző alkalmakkor küldötteleket nem számítva, hetenként legalább tízszer Írtam a belgrádi lengyel utján. Egyik utolsó levelemben részletesen beszéltem arról, hogy mi történt Párisban a magyar kormány küldötte Szarvady, Pulszky, továbbá Csartoriszky és a cseh képviselő Rieger között. Úgy tekintsd e jegyzőkönyvet, mint a magyar kormány által elvállalt kötelezettség egy nemét a román nemzet irányában. A mi a románokat illeti, nekem úgy tetszik, hogy ez a non plus ultra, mit a magyaroktól követelhetnek. Különben fölösleges dolgok s bizonyítékai, hogy a románoknak nem voltak tanácsadók, mert hiszen ha majd a románok és a szlávok fogják képezni a többséget s egyesülni fognak az egyenlő politikai jogok alapján, kivihetnek mindent, a mit akarnak.“

„Íme, a mit hiszek — írja Balcescu Pestről Ghicának — az esetben, ha legyőzik a magyarok az oroszokat — a mit szívből kívánok — ez a győzelem a jövőre nézve nagyobb hasznokra lesz a románoknak, mint a magyaroknak, mert e győzelemnek ipso facto következménye lesz a lengyelek és a fejedelmek felszabadulása, melyek most a magyar kormányéval ellentétes politikát követnek. Ezt érzik a magyarok is és azért, a míg csak lehet, nem akarnak szorosabb viszonyba lépni a románokkal és a lengyelekkel, mint csupán véd- és dacszövetségbe idővel természetesen a kormány is módosítani fogja politikáját, a mennyiben más és a nemzetiségek iránt kevésbé ellenséges érzületű emberek fogják kezükbe venni a kormányt,

mert ilyen emberek a magyarok között is vannak. A magyarok számára, hogy megőrizhessék nemzetiségüket, nem marad más eszköz, mint a federáció, de nem a supremácia. Ellenkező esetben ugyanazon sors fogja érni, mint a törököket. Valóban a magyar hódító faj és nagyon csekély a száma, épen úgy, mint a töröknek és napról-napra pusztái. Érdekes, hogy ez a faj nem szaporodik, mint a románok és a többi nemzetiségek; elle est frappée de stérilité et destinée à s' éteindre peu à peu, mint a törökök. Hidd el, átutaztam majdnem az egész Magyarországot, de sehosem láttam kompakt magyarságot, leszámítva egy néhány falut Debreczen környékén és a Tisza mellétt. Más helyeken mindenütt bele vannak fuladva a többi nemzetiségek tengerébe. Hasonlóságuk a törökhöz különben is igen nagy úgy jellemüket és személyes vitézségüket tekintve, mint nemzeti büszkeségüket. Sorsuk is ugyanaz lesz. Nem hiszem,, hogy 4 millió igaz magyar is legyen s az sem kompakt, hanem szét van szórva ellenséges és számra nézve négyszerte nagyobb idegen népesség között. Én meg is mondtam, hogy szupremácia és demokrácia egymással nem egyesíthetők Nézetem szerint Magyarország előtt két út áll: vagy meg akarja őrizni eddig bírt szupremáciáját, s akkor maradjon arisztokrata és zsarnok, azaz más szóval maradjon Ausztria mellett; vagy szabad és demokrata akar lenni s egyúttal ki is akarja kerülni a pánszlávizmus részéről fenyegető veszedelmet, akkor adjon kezet a 9 millió román nemzetnek, melylyel a demokrácia veleszületett s álljon vele együvé — vele és mellette. Egy szóval vagy Magyarország és Ausztria, vagy Magyarország és Románia, másképen nem lehet.“ Említettük már, hogy a magyar kormány, mihelyt a tavaszi győzelmek egy kis időt és érkezést adtak neki, mindjárt munkába vette a nemzetiségek kibékítését. Hogy a románokkal ez irányban mit tett, azt már részletesen ismerjük s hogy külföldön a szláv nemzetiségek megbékéltetésére vonatkozóan ügynökei útján tárgyalásokat folytatott, azt is tudjuk. Ide haza, mihelyt a „függetlenségi nyilatkozat“ után megalakult a minisztérium, Szemere elnök és belügyminiszter azonnal elhatározta egy nemzetiségi törvényjavaslat készítését, szándéka lévén az új kormány

törvényalkotói munkásságát ezzel kezdeni meg. Azonnal érintkezésbe tette magát a debreczeni képviselőház különböző nemzetiségű tagjaival és megállapította annak főbb elveit. Az események meglepő fordulatai azonban megakadályozták, hogy e törvényjavaslatot a képviselőház még Debreczenben tárgyalhassa. A miniszter-tanács azonban kimondotta, hogy a július 2-án Pesten megnyílandó országgyűlés rendszeres munkálatai között, ez legyen az első. Az orosz betörés azonban lehetetlenné tette e törvényjavaslat tárgyalását Pesten is. „A Szegedre költözött országgyűlés azonban haladéktalanul tárgyalás alá vette, úgy gondolkozván, hogy ezzel nemcsak régi kötelezettséget fog beváltani, de egyúttal talán el is fogja érni, hogy a legfőbb veszedelem pillanatában a nemzetiségek be fogják látni, hogy az mindnyájok létét fenyegeti, nemcsak a magyarokét s így a közös védelemre békejobbot nyújtanak.

„Ha az ország kormánya — mondja Szemere július 21-ki s a törvényjavaslat elfogadását ajánló beszédében — a kegyetlenségeket hasonló kegyetlenségekkel torolta volna meg, azóta talán béke volna, talán a sírnak békéje. De ez nem történt, hanem felhasználtattak a szellemi erőnek minden eszközei a testvériség százados kötelékeit ismét összefűzni. Felvilágosításokat, magyarázatokat, proklamációkat ezrenként osztogattunk szét. A sajtónak, minden becsületes hatalmát felhasználtuk. Támogattuk a képviselőket békéltető törekvéseikben s támogattuk azt is, ki eme törekvéseinek szerencsétlen áldozata lett épen saját testvérei által (Drágos). Tudtuk, hogy a havasalföldi mozgalmak vezérei a románokra nagy befolyást gyakorolnak és ezen befolyást igénybe vettük. Tudtuk, hogy a rácz lázadás táplálékát Serviából is veszi — s nem késtünk felvilágosítani a szerb fejedelmet és kormányát, közölván vele nézeteinket a Magyarországon levő külön népfajok jogainak értelmezéséről s nézeteink ott teljes méltánylásra találtak. Nem szalasztók el a kibékülésnek egy pillanatát, nem tartózkodtunk elveinket pontokba foglalva előadni. S mi lett következménye? körülbelül az, hogy míg győztünk, addig tetszettek, mihelyt azonban a hadjáratban szerencsénk csillaga némileg borulni kezdett, feltételeinkre

ajánlatainkra kitérőleg, elhalasztólag válaszoltak. Szóval a leg-
 őszintébb, a legbecsületesebb eljárásunk rendszerint csalfaság-
 gal, sőt árulással találkozott. Célunk egyébiránt ebben sem volt
 más, mint az ország függetlenségének és polgári szabadságának
 biztosítását siettetni egyrésztől, másrésztől pedig a kegyetlen-
 ségek meggátlása által a szelid humanitásnak uralkodását helyre-
 állítani s annyira, hogy forradalmunk fő dicsősége a szelid és
 békés fejlődés az embertelen terrorizmus vérnyomai által meg-
 ne fertőztessék. úgy voltak e pontok szerkesztve, hogy hasonló
 jogokat egy ország sem ad a maga határain belől az apróbb
 nemzetiségeknek.“

Á forradalmi kormány e javaslatának akadtak ellenzői is,
 még pedig az úgynevezett radikálpártból. „Úgy szólának — írja
 Szemere az aradi vár megszemlélésére utazott Kossuthnak —
 mintha még 1832-ben élnénk, midőn a magyar minden, a rác
 és az oláh csak jogtalan nép volt.“

„Maga a született arisztokratából demokrata-polgárrá lett
 gróf Batthányi Kázmér — írja Horváth Mihály* — keményen
 megróta a törvényjavaslatot ellenzők hűtlenségét a szabadság,
 egyenlőség elvéhez s jelesen szóit ennek megalapítása érdeké-
 ben. Szemere pedig egyikét mondá azon szabatos, szép beszé-
 deinek, melyekkel egyaránt meggyőzni és gyönyörködtetni tudta
 hallgatóit. Kereken kimondá, hogy a többi nemzetiségek kívá-
 natainak magyar arisztokráciai felfogása, ha abból a nemzet
 valahára ki nem emelkedik, tönkre teszi Magyarországot. Ezen,
 majdnem egy óráig tartó remek szónoklat hatása alatt megszé-
 gyenülve némultak el azon áldemokraták s radikálok, kik nyel-
 vükön mindig népszabadságot hordának, de annak határait csak
 addig terjesztették, míg saját érdekeiknek kedvezett. Hogy a
 képviselőház a törvényjavaslatot oly kevés ellenzéssel emelte
 törvénynyé, részben legalább Szemere beszédének lön ered-
 ménye.“

Ez első nemzetiségi törvénynek tartalma a következő pon-
 tokba vonható össze.

* Magyarország függetlenségi harcának története III. köt. 358. 1.

„A Magyarország határai között levő minden nemzetiségek szabad kifejlődése a következő intézkedések által biztosítottik:

I. A kormányzati, igazgatási, törvényhozási és katonai hivatalos nyelv a magyar marad: az országban divatos többi nyelvekre nézve a következő szabályok érvényesek:

A községi gyűléseken mindenki a maga nyelvén szólhat; a jegyzőkönyv nyelvét a többség szabadon határozza meg.

3. A megyei gyűléseken minden e joggal bírók tetszésük szerint magyarul vagy saját nyelvükön szólhatnak. Azon megyékben, melyekben valamelyik nemzetiség a lakosság felét meghaladja, a jegyzőkönyv, ha a többség úgy kívánja, ennek nyelvén vitetik. A levelezések azonban a kormányval s más hatóságokkal magyarul folynak.

4. Az esküdszékeknél s első folyamodásu bíróságoknál, midőn az eljárás szóbeli, a 3-ik pontban kimondott elv alkalmazandó.

5. A nemzetőrség vezényleti nyelve ugyanaz lesz, melyen a községi ügyek tárgyaltnak.

6. Az elemi iskolákban az oktatás mindig a község vagy az egyház nyelvén történik.

7. Az anyakönyvek s általában az egyházi ügyek nyelve mindig az egyházi község nyelve leend

8. Folyamodásaikat a magánosok bármely hatósághoz tetszés szerint bármely nyelven intézhetik.

9. Az óhitű egyház zsinata minden évben egybehívandó és oly szabadon határozhat minden vallási és iskolai ügyek felett, mint a többi vallások. A zsinat jogához tartozik megválasztani a püspököket és határozni azon kérdés felett: vajon a szerb és a román nemzet egyházilag egyesülve maradjon-e vagy külön váljon egymástól?

10. Az ó-hitűek egyházai és iskolái mindazon előnyökben részesülnek, melyeket az állam a többi vallásbeliek egyházainak és iskoláinak engedményez.

II. Az ó-hitűek önmagok igazgatják s kezelik egyházi és iskolai alapítványaikat.

12. Az ó-hitű egyházbeliek számára a budapesti egyetemen theologiai tanítókar alapítottatik.

13. A kinevezések mindennemű hivatalokra és méltóságokra egyedül érdem és képesség szerint történnek, minden tekintet nélkül a nemzetiségre és vallásra.

14. A kormány felhatalmaztatik, illetőleg köteleztetik az ő törvényben kifejezett elveket foganatba venni.

15. A kormány felhatalmaztatik, s megbizatik különösen a tekintetben, hogy a szerbek és románok méltányos kívánatait meghallgatván, minden alapos sérelmeiket megszüntesse akár saját hatalma, akár a nemzeti gyűlés elcbe terjesztendő törvényjavaslat által.

16. Végre a kormány teljes hatalommal ruháztatik fel a nemzet nevében amnesztiát adni mindazoknak, kik meghatározandó idő alatt a fegyvert leteszik s a nemzeti függetlenségre hitet tesznek le.

Horváth Mihály azt mondja, hogy e nemzetiségi törvénynek eredményét tekintve csak az a hibája volt, hogy nem 1848. márcziusában alkottattott. Azok, miket e tanulmányban a román nemzetiségi törekvések fejlődéséről, indítékairól és célzattairól előadtunk, világossá teszik, hogy a románok márcziusban sem elégedtek volna meg vele. Ők külön román territóriumot kértek s a magyau állam integritásának megbontását, az egységes magyar államnak nemzetiségi tartományokból álló foederatív állammá való átalakítását. Ezt a magyar nemzet a legnagyobb veszedelem pillanatában, a bukás előestéjén sem adta meg, hát hogyan adhatta volna meg 1848. márcziusában?

A forradalmi magyar kormány e nemzetiségi törvénye úgy a nemzetiségek, mint a mi részünkről sokféle megítélésben részesült. Pártszempont, egyéni elfogultság, a dolgok előzményeinek nem tudása, mind hozzá járultak ahhoz, hogy róla mentői több balítélet terjedjen el. A nemzetiségek azt mondják, hogy e törvény meghozása a forradalmi magyar kormány részéről az őszinteség erkölcsi alapját nélkülözte. A magyarok szerintük, így okoskodtak: a játékot elvesztettük, most már ígérhetünk a nemzetiségnek mindent, mert a teljesítésre úgy sem

lesz alkalmunk. A világot sikerül vele elámitanunk s elhítenni: ime, mily szabadelvűek és nagylelkűek voltunk a nemzetiségek iránt s azok mint Ausztria zsoldosai mégis ellenünk voltak. Aztán meg a győzelmes Ausztriának is hagyunk egy kellemetlen ajándékot, mert a nemzetiségek mondhatják majd a győzelmes Ausztriának: látod a magyaroknak ellenségei voltunk s azok mégis mennyi joggal és szabadsággal kínáltak meg minket, hogy titeket cserben hagyjunk. Mi azonban hívek maradtunk hozzád: illő és méltányos, hogy te a mi barátunk többet adj, mint adtak volna ellenségeink. Ez okoskodás azért nem állja meg a sarat, mert e törvény egy hajszállal sem Ígért többet a nemzetiségeknek, mint az osztrák márczius 4-iki alkotmány, sőt annyiban kevesebbet hogy semmiféle tartományi autonómiáról sem tudott.

Magyar részről azt hozták fel e törvény ellen, hogy túlságos sokat adott a nemzetiségeknek s így előkészítette volna a magyar állam felbomlását. A kik így okoskodnak, feledik, hogy a magyar nemzet legnagyobb politikai diadalainak egyike, a kiegyezés után hozta meg a sokat emlegetett nemzetiségi törvényt. Hasonlítsa össze bárki e két törvényt, meggyőződhetik róla, hogy az 1849-iki egy jottával sem adott a nemzetiségeknek több jogot, mint az 1868-iki, sőt egy pontja, a mely arról szól, hogy a gör. keletiek számára is fog felállítani theologiai fakultás a pesti egyetemen, oly dolog volt, melyet a görög keleti papság hazafias nevelésének érdekében csak mélyen sajnálhatunk, hogy hiányzik az 1868-iki nemzetiségi törvényből.

Az orosz és osztrák nagyobb hadierő azonban leverte a magyar szabadságharcot. Görgei a fegyvert letette és Kossuth Törökországba menekült. Erdély katonai kormányzója B. Wohlgemuth Lajos altábornagy lett. Melléje polgári biztosul Bach Eduardot, Bach Sándor miniszter testvéröcscsét adták. Wohlgemuthnak legelső dolga is az volt, hogy egy rendelettel felszóljon Erdélyben minden eddig működött bizottságot s így köztök a román nemzeti komitét is.

A századok most már elérkezettnek látták az időt, hogy megszabaduljanak román szövetséges társaiktól. Scharbergi

Bedeus József egy memorandumot nyújtott be Bécsben, melyben felhívta a kormány figyelmét a román törekvések veszedelemességére. A bécsi „Presse“ 1849. 174. számában e memorandum alapján kemény cikk jelent meg a románok ellen. A félhivatalos „Siebenbürger Boté“ kemény vádakot emelt a dolgok új rendjébe belenyugodni nem akaró románok ellen. Igyekezett minden tőle telhető erővel kicsinyíteni a románság harcztéri szereplését. Jancut elnevezte rabló-banda főnöknek s a románok összes fegyver-tényeit embertelen rablásnak, gyűjtogatásnak és barbár kegyetlenségnek minősítette. A románok e támadások ellen védekeztek. A kormányhoz egy magokat mentető Emlékiratot nyújtottak be, és a sajtó útján is igyekeztek magokat tisztázni az ellenük felhozott vádak alól. E védelemre felelt a Siebenbürger Boté, 1851. 21. számában ezeket írva: „Az oláhok nem követtek el semmiféle kihágást a forradajom alatt; legkevésbé sem zavarták a békét és a rendet! Vajon nem reszketett-e azon oláh delegátusok keze, kik ezt aláírták? Mikor minden erdélyi ember tudja, hogy az oláh nemzet vezetői minő károk lettek mind ember életben, mind pedig vagyonban, a mit különben a vezetők maguk is elismertek s a kihágásokat úgy tüntették fel, mint a bosszú művét azon meg nem érdemlett elnyomatásért, melyet az oláh népnek a lázadók részéről el kellett szenvednie.“

B. Wohlgemuth Lajos 1849. nov. 23-án 2019. szám alatt a következő rendeletet adta ki: „Némely emberek, kik a már eltiltott oláh felkelésben alkalmazva voltak, erdők, legelők s több efféle javak adományozásában biznak, mikhez vezetőik felhatalmazás nélkül — állítólag — reményt nyújtottak, hogy fegyverfogásra bírják őket. Mondják, hogy még más ily Ígéret is tétetett. Ezeket, valamint az említett adományozásokat, a mennyiben azok másoknak birtokjogait és a kormánynak f. év márczius 4-én kelt rendeleteit sértik, érvényteleneknek és semmiséknek kell nyilatkoztatnom, valamint azt is kijelentem, hogy ilyen óhajokkal szemben a legszigorúbban fogok fellépni.“ Ez a rendelet nem hagyott fenn az iránt semmi kétséget, hogy az osztrák kormány a tett ígéreték közül egyiket sem szándékozik

beváltani. Jancu ily körülmények között jónaklatta felmenni Becsbe, hogy ott személyesen győződjék meg a dolgok mibenlétéről. Itt csakhamar alkalma nyílt megtudni, hogy az Ígért s az oly buzgón remélt politikai jogokról irányadó körökben semmit sem akarnak tudni. E helyett megkínálták érdemkereszttel és donatiokkal, mint Axentet és Bálintot. „Nem érdemrendért harczol tűm“ — felelé büszkén Jancu — „mert nem így egyeztünk meg.“ De alig ért haza szállására, a bécsi rendőrség maga elé czitáltatta és meghagyta, hogy 24 óra alatt távozzék el Bécsből. Jancu nem várta be a 24 órát, hanem azonnal útnak indult. Később, mikor a havasok között félőrülten bolyongott, többször emlegette e kalandját, féltréfásan mondogatván: „Elmegyek én még Bécsbe, mert jussom van 24 órához s azt ki akarom ott ülni.“

De nemcsak Jancu érezte magát és népét megcsalottnak, hanem a román népnek úgy szólva minden gondolkozni tudó rétege is. E miatt a félhivatalos „Siebenbürger flotc“ nem szűnt meg denunciálni a románságot. A katonai kormány egy oláh összeskiivéstől tartott s rendőri felügyelet alá helyezte az összes román népvezéreket nemcsak Jancut, a kitől különben a leginkább tartott. Midőn pedig észrevette, hogy a románság volt vezérei tanácsára vonakodik fegyvereit beszolgáltatni, többeket befogatott közülök. Igv fogták el november első napjaiban *-lxente Severt*, *Puianu-1* és *Tcslovanu-t*; később *Román János* vice-prefektust, *Leim Pavelt*, *Constantin Jeremiást*, *Sinai Miklóst*, sőt december havában a halmági piacon magát *Jancu Ábrahámot* is. A „Gazeta Transiivaniei“-t és a „Fóia pentru minte si inima“-t betiltották. Egy szóval — mint Ghica Jón mondta — „a románok nem kaptak semmit azért, hogy 1848—49-ben bőrukot vitték vásárra a császárért a magyarok ellen.“ Popp A. E. „Jancu és az oláh forradalmárok“ című tanulmányában azt mondja, hogy Jancut nem lehet Axonte, Bálint és a többi román népvezérekkel egy kalap alá fogni. Más és nemesebb anyagból volt teremtve, mint ezek. Humánusabb, gvöngédebb s a magyarok iránt jobb indulatú volt, mint a többiek. Ugyanilyen értelemben nyilatkozott Moldován Gergely is Jancu egyéniségéről. „A móczok földén“ című tanulmányában és más

egyéb irataiban is. Erdélyben nagyon sokan tudják azt, hogy Jancu a bányavidéki magyarság, mely ez irtózatos háborúban a legtöbbet szenvedett, jobbnak, nemesebbnek tartotta, mint társait. Több magyar nemesi család, hogy élve megmenekülhetett a móczok dühétől, egyenesen» .láncúnak köszönhetette. Hogy jobb és nemesebb volt társainál, mutatja életének tragikumai is. A szebeni börtönből örülten került ki. Popp A. E. úr továbbá azt is mondja: eljön az idő, a mikor .láncú nevét nem fogják egyszerre emlegetni az Axenték és Bálintok neveivel.

Nem ismervén eléggé részletesen a „havasok királyának életét és tetteit, nem tartom magamat illetékesnek Ítéletet, hozni a tekintetben, hogy mi lesz a történelem végleges Ítélete .láncúról. E helyett idézem egy magyar Írónak, Szabó Nándor urnak, ki Popp E. többször említett, tanulmányát magyarra fordította, következő szavait: „A bányavidékeken általánosan elterjedt nézet, hogy Jancu nem volt oly magyarfaló, mint országszerte hiszik.....szíve, lelke, gondolkozása a magyarokhoz vonzotta, körülményei, helyzete az ellentáborba sodorták; valószínű, hogy — legalább részben — e dilemmának tulajdoniható későbbi elmezavara. Ő volt az 1848-ki oláh tribünök között az egyetlen, a ki nemcsak rokonszenvezett a magyarokkal, de lelkesülni is tudott azon magasztosabb eszmékért, a melyekért emezek küzdöttek; az egyetlen, a ki nem anyagi haszonlesésből, nem boszujának kielégítése szempontjából fogott fegyvert. A miig Axente-ék kegydíjakat élveztek a bécsi kormánytól s később a magyar államtól is — addig Jancu megvetette az osztrák alamizsnát; éhezett, szomjazott inkább, és eltúrte az osztrák beamterek méltatlan bánásmódját, a kik a hála és elismerés fejében bebörtönözték*

„A 60-as években tanuló koromban gyakran láttam magam is Jancu-t Körösbányán a volt Zarándmegye székhelyén. Akkor már elzüllött volt szegény minden tekintetben. Külső megjelenésében is egészen elhanyagolta magát s ha a megyei oláh hivatalnokok új ruhákkal látták is. el — a mi többször történt %— néhány nap alatt tönkre volt az már téve. Életének utolsó éveit jószívű emberek könyöradományaiból tengette.

(Moldován Gergely idézett tanúim anyában azt írja, hogy az erdélyi román közművelődési egyesület adott neki évenként 80 forintot). A körösbányaiak különben nemzetiségi különbség nélkül szerették és segítették az utcákon és korcsmákban méla bús nótákat tilinkozó csendes örültet. Ezt a meghitt barátját, tilinkóját, soha sem hagyta el s különösen egy nótát, a róla elnevezett „Jancu-indulót“ szerette rajta eljátszani“.

A 70-es évek elején egy szép nyári reggelen a körösbányai városház kertjében egy szénaboglya tövében halva találták a „havasok királyát“. 28 oláh pópa temette el fényes szertartással, tömérdek nép jelenlétében a czebei templom kerítésében egy százados tölgyfa tövébe. E tölgyfa alatt fogadták esküvel a román néphagyomány szerint Hóra, Kloska és Krizsán, hogy megszabadítják a román népet a magyarok igájától, kiirtván e gőgös, zsarnok fajzatot Erdélyből. A czebei tölgyfa tehát kétszeres történeti jelentőséggel bír a románság szemében.

Mikor 1892. tavaszán Bukarestben voltam, odajött a híres jassyi antiquarius Saraga is, hogy kiállítsa a román nép történelmére vonatkozó s a maga nemében páratlan okirat, könyv, térkép stb. gyűjteményét. Néha órák hosszáig tanulmányozgattam e nevezetes gyűjteményt. Mindjárt az első nap egy képcsoportozaton akadt meg szemem, mely e címet viselte: A román nép történelmének nagy alakjai — Ni, ni — kiálték fel meglepetve — mit keres itt Görgei? Mikor közelebb mentem, láttam, hogy a 48-ki magyar tábornokokéhoz hasonló egyenruhába öltözött alak nem Görgei, hanem Jancu. Valóban Jancu ez arcképe és Görgei 1848-ki arcképe között, feltűnő a hasonlóság. Ugyanaz a rideg, mondhatni cinikus kifejezésű arcz, éles, szúró tekintetű szemek, magas és merészen domboruló homlok. Inkább csúnya, mint szép, de egészben véve megigéző egyéniség, mely ellenállhatatlanul kényszerít arra, hogy érezzük vele szemben gyengeségünket. Meg akartam venni e képet, de Paraga csak az egész kollekciót volt hajlandó adni 100 frankért s megvalloim gyengeségemet „A román nép történelmének nagy alakjait“ drágállottam 100 frankért; igaz ugyan, hogy inkább csak finanziaális, mint érzelmi tekintetkből.

XIII.

Balcescu menekülése Magyarországból. Különféle, kalandok. Jancu kincsei. Kísérletek külföldi útlevél szerzése véneit, Balcescu Parisba érkezik. Terv a macedoniai oláhság nemzeti öntudatra való ébresztése tárgyában. -Íz Erdélyben maradt romániai emigránsok terve. Roknszenvök a bukott magyar ügy iránt. A román nemzeti komité tagjai érintkezésbe lépnek a román emigránsokkal. Bizonyítékok. Az osztrák kormány ez érintkezések miatt fogatja el a prefektket. A párisi román emigráció szervezkedése. Balccscu tevékenysége. Emlékirat a románügy érdekében az angol és francia kormányhoz. Balcescu londoni útja. Klapka, mint a leendő forradalmi román hadsereg fővezére. A keleti konfoederáció. Előleges lépések e tárgyban a magyarokkal egyetértésre jutni. Balcescu terve a keleti konfoederáció szervezésére. A magyar emigráció szervezkedése. Állásfoglalása a nemzetiségi kérdésben. Mi birta a magyar emigrációt ez állásfoglalásra? Vádak a magyar nemzet ellen a nemzetiségi kérdés miatt. A párisi román és magyar emigráció a keleti konfoederáció eszméjét illetően bizonyos fokig megegyeznek, Ghica feltétlenül szükségesnek tartja Kossuth beleegyezését megnyerni. Érintkezés Kossuthal a brussai román emigráció révén. A brussai román emigráció története. Ghica szerepe azon diplomáciai jegyzékek közzétételében, melyeket az osztrák, orosz és török kormányok váltoituk a menekültek kiadatása tárgyában. A román emigránsok szerettek volna háborút provokálni. Eliad és a brussai emigráció. fir. Splényi szerepe, Godescu beszélgetése Kossuthal a keleti konfoederáció tárgyában. Kossuth nem fogadja el, mert a történelmi magyar állam bukását látja benne. Kossuth e magatartása minő hatást tett a román e.migrációra? Miként gondolták e keleti konfoederációt és Magyarország szerepét benne a román emigránsok? Kossuth magatartásával a magyar emigránsok sincsenek megelegedve. Kossuth minden befolyásával igyekezik c.törékvést ellensúlyozni az európai emigrációban. Magatartása a luganoi nemzetközi emigránsbizottságban. Miért állottak közelebb a külföldi emigránsok a nemzetiségi kérdésben a románok felfogásához? Cantili toasztja a „Latin Unió“ bankettjén.

De lássuk a világosi fegyverletétel után mi történt Balcescuval, a ki az utolsó napokban épen abban szorgalmatoskodott, hogy egynéhány lengyel tisztet megnyerjen a román légióba való belépésre? Mellékesen megjegyezve, Ghica július elsején Csartorinszky herezeg konstantinápolyi megbízottjával, Csajka-Csajkovszkyval szerződést kötött az alakulandó román légióba belépő lengyel tisztek ügyében. Balcescu a világosi fegyverletétel napján Zamoiskyval és Bisesanovszkyval alkudozott a már jelzett ügyben, a kiktől egyúttal arról is értesült, hogy a magyar forradalom ügye annyira rosszul áll, hogy maga Kossuth is készül menekülni. Ebben a helyzetben azt gondolta: legokosabb lesz Bemet bevárnia, de a helyzetről tájékozottabb lengyelek azt mondták, jobb lesz, ha még ma útnak indul, mert megtörténhetik, hogy holnap késő lesz.

Miután úgy értesült, hogy Bem Karánsebesen van, Orsová felé vette útját. Orsován találkozott Boliac-kal is, ki értésére adta, hogy a román hatóságok mindkettejük ellen kiadták a parancsot, hogy elfogják, mihelyt román területre teszik lábukat. Orsován az a hír volt elterjedve, hogy Bem Karánsebesen van 30.000 emberével és szándékozik Erdélybe vonulni s ott magát egy újabb fordulatig, vagy legalább a inig lehet, fenntartani. Sietett tehát Boliac-kal együtt Karánsebesre, a hol találkozott *Racovítával* és *Florescuval* is, a kik megelőzően Jancu táborában szolgáltak. Bem azonban már nem volt Karánsebesen. Boliac látván, hogy Bemet nem egyhamar találják meg, elvállott Balcescutól, ki el volt határozva, hogy bemegy Erdélybe és Bemet minden áron felkeresi. Racovita és Florescu kijelentették, hogy ők is vele tartanak. Hátszegnek vették útjukat. Hátszeg még magyar kézben volt s tömve honvédséggel, kiknek parancsnoka Lázár gróf volt. A mint megérkeztek, az előőrsök mindjárt jelentették, hogy az oroszok jönnek. Balcescu — úgy mond — eleget biztatta Lázár grófot, hogy itt, a hol egykor a nagy Hunyadi János annyi győzelmes csatát vívott a törökökkel, ütközzék meg az oroszokkal. Lázár gróf azonban, tekintettel menekülő honvédjei demoralizált voltára, nem volt hajlandó ütközetbe bocsátkozni, hanem elvonult a Vaskapu felé. Miután Hát-

szegőn azt hallotta, hogy Bem Déván van, társaival együtt Hátszegről Dévára ment. Útközben nagyon léít, hogy ha a román parasztok megtudják, hogy a magyarok ügyét szolgálta, agyon verik. Egy napi utazás után azonban szerencsésen megérkeztek Dévára, hol megtudták, hogy Bem seregének maradványával Lankán át Orsóvá felé ment, hogy átmenjen török földre.

Már most mit csináljon? Orsova felé nem mehet vissza, mert a hely mindenütt tele van oroszszal. Átmehetne ugyan a vulkáni szoroson Oláhországba, igen, de ott ki van adva a parancs, hogy azonnal fogják el, mihelyt lábát román földre teszi. Ily kényszerhelyzetbe jutva, társaival együtt arra határozta magát, hogy .láncú táborában keres menekvést. Déváról tehát elindultak, de a piskii hídnál a kozákok elfogták. A kozákok tudtak valamit románul s azért velők beszédbe ereszkedtek s kérték, hogy miután ők Jancu emberei, bocsássák szabadon. A kozákok a szabadonbocsátásról hallani sem akartak, hanem kijelentették, hogy egyenesen *Lüders* táborába kísérik s ott aztán, ha igaz járatú emberek, hát mentsék ki magokat. Balcescu e kijelentésre rendkívül megrémüli, mert tudta, hogy a román komité tagjai és emberei közül, a kik nagyon is jól tudják, hogy ő az elmúlt hónapokban miben fáradozott, többen, mint épen *Balasımeu* és *Popescu* is, Lüders táborában vannak. Végre is dohánnyal, szép szóval és más apróságokkal sikerült a kozákok szívét annyira meglágyítaniok, hogy azok őket szélnek eresztették.

Megszabadulván a kozákoktól, szerencsésen eljutottak Topánfalvára Jancuhoz. Itt tartózkodtak körülbelül egy hónapig. Ez alatt Balcescunak értésére esett, hogy az oroszok és németek halálra keresik. Mindenütt keresték, csak Jancunál nem. Sokáig azonban itt sem maradhatott, mert attól félt, hogy valaki elárulja s így még Jancut is kompromittálja. Először azt gondolta, legokosabb lesz, ha agyergyai havasokon át Moldovába szökik s olt jelentkezik a kormánynál, mely nem fogja átadni az oroszoknak, hanem elküldi Törökországba. Később jobbnak találta, ha valami utonmódon sikerülne Zimonyba jutnia s innen Belgrádon át Konstantinápolyba menni. De hogyan?

A mőczok faedényekkel messzi földre szoktak kereskedni. Elhatározta, hogy átöltözik mőcznak s csőbröt, dőzsát, teknőt árulva, eljút valahogyan Zimonyig. Racovita kijelentette, hogy őis vele megy, ha megengedi. Hasonlóképen nyilatkoztak *Nenisor* és *Dinca* is. Ez utóbbi egyik hőse volt annak a csatának, melyet a román tűzoltó katonák a „Dealu Spirei“-en szeptember 13-án vívtak a török megszálló katonasággal. Ezek az ifjak Fuad effendi paczifikációja után, mint száműzöttek jöttek Erdélybe, hol Jancu táborában vélték sikeresen szolgálni a romanismus ügyét.

Jancu 50 aranyat adott neki útiköltségül és pedig abból a 3000 aranyból, melyet Lüders adott legutoljára s a melyet elkölteni sem alkalma, sem ideje nem volt. Az idei november havában széltében, hosszában az a hír járta be a lapokat, hogy Jancu kincset Jancu szülőházának kertjében megtaláltak. Szokás szerint mesés és regényes részletek terjedtek el Jancu összerablott kincseiről ez alkalommal is. A valóság *Gombos J.* nevű birtokos azon hitelesnek látszó jelentése alapján, melyet az „Asociatiunea Transilvania“-nak beküldött, körülöl a következő lehet: A Jancu-féle telket jelenleg bérlő egyéniségnek, ki Jancu családjából való és Jancu nevet is visel, két oláh munkása a kertben ásásközben több aranyat talált egy szelenczében. Ennek Ilire futamodván, éjjelenként a parasztok — bár ez hatásigilag tiltva volt — több Ízben gödröket ástak a kertben, Jancu kincse után kutatva. Egy reggel újabb ásás nyomaira akadtak s mitán megvizsgálták a helyszínét, imitt-amottelszórva több aranyat találtak s egy nagyobb, szelenezeféle üres edényt, melyben még volt egy-két arany s a melyet a kincskeresők tartalmának kiürítése után eldobtak. *Gombos e* jelekből s inás egyéb körülményekből ítélve, a Jancu kertjében talált aranyak értékét mintegy 60.000 forintra becsüli. És azt mondja, hogy tekintetbe véve az egykorúak által vallott hagyományokat, feltehetjük, hogy ez aranyakat még Jancu édes atyja ásta volna el, ki a forradalom lezajlása után kereste is az általa elásott aranyakat, de nem találta meg, mert valószínűen nem ismért rá a jeltelen helyre, a hová elásta. Nem akadván rá aranyaira, egyik rokonát gyanúsította, hogy kiásta. Mondotta is fiának

Ábrahámnak, hogy ezért tegyék el láb alól az illetőt, de Jancu nem egyezett bele. A talált aranyak lehettek az öreg Jancué is, de lehettek a „havasok királyá“-é is, még pedig a nélkül, hogy azok rablott kincsek lettek volna, hisz az a körülmény is, a melyet Balcescu felemlít s a mely szerint Jancu Lüderstől a forradalom utolsó napjaiban 3000 aranyai kapott, kezünkbe adja a kulcsot annak megértéséhez, hogy miként juthatott Jancu időről-időre olyan nagyobb összegek birtokába, melyeket helyzete s a gyorsan változó események miatt fel nem használt.

Így ellátván magokat pénzzel, megfogadtak három mőcot szekeresnek. A szekereket megrakták csöbrökkel, dézsákkal, teknőkkel s a mőcz házi faipar egyéb készítményeivel s teljes stílszerű mőczkosztümben megindultak a havasokon át Nagy-Buttyin felé. Jancu azonkívül még bizonyítványt is adott nekik arról, hogy ők Romániából valók s az ő táborában az osztrák császár ügye mellett harczoltak. Nagy-Buttvin környékén azonban egy zsandártiszt feltartóztatta őket, tudakozódván, hogy mi járatban vannak? Beszélgetésközben a zsandártiszt az edények között a szekéren meglátott egy pár csizmát és egy köpenyeget, melyeket valamelyikük eléggé vigyázatlan volt magával vinni. Azt hitte, hogy ezeket az úri dolgokat lopták. Ily módon gyanúsaknak tűnván fel, megmotoztalta őket és Nenisor-nak zsebében megtalálták Jancu-nak igazolványát. Azt kérdezte a zsandártiszt, hogy melyiküké ez az igazolvány? Dinen kijelentette, hogy az övé. A zsandártiszt e miatt Dinca-t letartóztatta, a többieket pedig szabadon bocsátotta.

Topánfalvától Zimonyig tiz napig tartott Lippán, Temesváron és Pancsován át az utazás. És ez idő alatt Balcescu, mint tősgyökeres mőcz árulta a csöbröket és dézsákat. Sőt még használt is neki a mőcz-élet, a mennyiben Topánfalváról betegen indult el, de az utazás fáradtságai és izgalmai teljesen kigyógyították. Másnap felkereste Zimonyban ismerőseit, hogy segítségökkel módját ejtse a Belgrádba való átmeneteinek. — ügy talála, hogy Zimonyban mindenki meg volt rémülve a németek zsarnoksága miatt s mindenkitől csak azt hallotta: mene-

küljön Zimonyból mentői hamarabb, mert ez a város a németek előtt nagyon gyanús' hely. Felkereste Fontblanc-ot, az angol konzuli, hogy szerezzen neki Belgrádba valamiképen útlevelet. Fontblanc megígérte, hogy szerez, de csak egyedül neki. Társainak nem ígérhet semmit. E miatt azt határozták, hogy Racovita és Nenhor menjenek vissza Erdélybe, hisz ők nincsenek kompromittálva s így nem is történhetik semmi bajok.

Fontblanc visszajött Belgrádból, de kijelentette, hogy útlevelet nem szerezhetett semmi módon. Most már mit csináljon? A bebörtönöztetést úgy sem kerülheti ki. Elővette .láncú igazolványát s azzal elment a térparancsnoksághoz. Itt előadta, hogy Jancu táborában a császár ügyéért harczolt. Azért jött Zimonyba, mert meghallotta, hogy rokonai Belgrádbnn vannak s hozzájuk akart menni. Itt azonban értésére esett, hogy rokonai nincsenek Belgrádban, azért arra határozta el magát, hogy tanulmányai folytatására Bécsbe megy. Kér tehát egy Bécsebe szóló útlevelet. Előadását elhitték és a kért útlevelet megadták. Zágrábon keresztül akart Bécsnek menni, de a Száván való közlekedés akadályai arra kényszerítették, hogy via Pest menjen. Itt útlevelét láttamoztatnia kellett, a mi egy napot vett igénybe. Ez idő alatt attól kellett remegnie, nehogy valaki ráismerjen. Végre szerencsésen eljutott Bécsbe. Külföldi útlevelet azonban rendkívül nagy nehézséggel tudott szerezni. Azt mondták, hogy menjen Mussurus basához, a török nagykövethez s hozzon tőle előbb igazolványt, hogy török alattvaló, majd azután menjen el a rendőrfőnökhöz, Deben báróhoz is. Erre úgy megijedt, hogy ijedtében így kiáltott fel: cela valait bien la peine de combattre pour votre Empereur pour être questionné par vous comme un criminel. Ez használt s a kért útlevelet megadták. így szabadult ki — mint ő maga mondja — a sehwarz-gelbek karmai közül.

Egyenesen Parisba ment. Itt azonban egyelőre nem tudta mihez fogjon. Azon is járatta eszét, hogy elmegy Macedonia-ba a kutzo-valachok közé s ott letelepedik mint román iskolai tanító. Ezt abból a célból akarta tenni, hogy a kutzo-valachokban is felkeltse a román nemzeti érzést és előkészítse őket

a jövőendő eseményekre, a melyeket okvetlenül bekövetkezendőknek hitt s a melyekben meggyőződése szerint a Balkán-félsziget népeinek fontos szerep fog jutni.

Említettük, hogy Bacovita, és Dinen Zimonyból visszatértek Erdélybe s hogy Nenisor-t a zsandárok Nagy-Buttyin környékén letartóztatták. Mintán igazolta, hogy Jancu táborában szolgált, szabadon bocsátották. Szabadon bocsátása után Kolozsvárra ment, hol találkozott *Deivos*-sal és *Duilie*-vel, kiknek az volt a szándékuk, hogy a székely havasokba menjenek s ott *Gál* tábornok seregéhez csatlakozzanak, mert értesüléseik alapján úgy hitték, hogy *Gál* tábornok még nem telte le a fegyvert. Érdekes tudni, hogy mindezek a fiatal romániai emigránsok Jancu táborában a romanismus ügye érdekéért a magyarok ellen harczoltak. A világosi fegyverletétel után azonban az osztrákok magatartása csakhamar kijózanította végzetes tévedésükből. Most már belátták, hogy a szabadság harezosai tényleg csakugyan a magyarok voltak s azért összes rokonszenyüikkel a magyarok felé fordultak. El voltak határozva, hogy ha az események újabb fordulatot vesznek, testestől-lelkestől a magyarokhoz csatlakoznak s követik Balcescu, Balaceanu és Boliac példáját. Az események ez újabb fordulatát pedig nagyon is közelinek hitték. Erdélyben akarták bevárni. Sőt némelyiküknek az is járt eszében, hogy álljanak össze, menjenek fel a Moldova és Erdély között elhúzódó havasokra és éljenek ott, mint holmi Balkán-hegységbeli hajdú csapat, míg a szabadságharcz újra kitör. „Mit csinál Marin? Üdvözöld nevemben. Hasonlóképen Skender-beyt is (álnév), a kinek mondd meg: nagyon sajnálom, hogy nem találkozhattam veled, hogy végrehajtsuk tervünket, az az hogy mint tolvajok maradjunk a Kárpátokban.“ (Ghica: Amintiri. 417. 1.)

Ezek a szabadságharczban osztrák barátot játszó román emigránsok 1849. szeptember, október és november havában még igen tekintélyes számmal voltak Erdélyben. Egy részök éppen Szebenben tartózkodott, hol mindennapos alkalmok volt érintkezni, az egykori, de már feloszlott román nemzeti komité tagjaival. Saját szemekkel volt alkalmuk látni, hogy miként

jutalmazza az osztrák kormányzat a románságot a forradalomban tett szolgálataiért. Hallottak a román komité tagjait nem remélt csalódásaik miatt panaszkodni. És a román komité tagjai elke-, seredésökben nemcsak az Erdélyben tartózkodó romániai emigránsokkal, de a párisiakkal és a konstantinápolyiakkal is titkos és meglehetősen gyakori érintkezésbe jöttek. Ghicá értesülvén ezekről a dolgokról egy *Albu* nevű bizalmas emberét Erdélybe szándékozott küldeni. Balcescu azonban Albut inkább a kuzovalachok közé szerette volna küldeni s Erdélybe egy komolyabb embert. Különben is az eféle küldetés hiábavaló lenne, mert a románok már úgy is több rendben beadták kérelmüket a császárhoz az iránt, hogy az osztrák birodalomban élő összes románokat egyesítsék egy önálló politikai területté, de nem hallgatták meg. A románok e közös kérelmüket egy füzetben Bécsben ki is nyomatták. A románokat a németek a szászok érdekében nagyon nyomják s azért nagyon, is elégedetlenek, írja Ghicának.

Mikor hírért hallja, hogy Jancu vezetése alatt román részről egy küldöttség fog Bécsbe menni, szükségesnek tartja egy bizalmas emberét Bécsbe küldeni, hogy az a román küldöttséggel érintkezzék és a párisi román emigránsokat annak minden lépésről értesitse. „Arapilá-t Bécsbe akarom küldeni — Írja Ghicának Párisból 1850. február 23-ról — hogy találkozzék ott az Erdélyből, Bánátból és Magyarországból küldött küldöttséggel, mely élén Jancu-val, Axente-vel és másokkal együtt jelenleg ott van. Nagy mozgalom indult meg az összes osztrák-románok között. Egyhangúan, nagy egyezséggel és kitartással kéri a három és fél milliónyi románságnak egy román országgá való egyesítését. Mely országnak lenne nemzeti főnöke, nemzeti kormánya, senatusa s képviselőháza. A püspökök minden vidéken a mozgalom élén állanak. Az erdélyi és bukovinai hírlapok nagy tüzzel vitatkoznak erről. Arapila-nak feladata, hogy az összes románok között egy nagy társulatot szervezzen“.

A felosztatott román nemzeti komité emberei, az exprefektek és a volt tribünök előbbkelői élénk összeköttetésben voltak ez időben a külföldi román emigránsokkal. Maga Balcescu is leve-

lezett velők: „Írtam Laurianunak Erdélybe, hogy értesítsen, nem volna lehetséges oda bevinni az én folyóiratomat s ott több előfizetőt szerezni számára. Azt hiszem, hogy bizonyos körülmények tekintetbe vételével nemcsak ez, hanem az is lehetséges, hogy előfizetőket kapjunk onnan“. „Jean! — írja Golescu Sándor Ghicá-nak — mets toi en relation avec Maiorescu, Laurianu, Baritiu, Barnutiu etc., faisons quelque chose pour l’avenir.“ Ugyancsak e levél utóiratában „Dis moi s’il y a un moyen pour correspondre sûrement avec la Transilvania. La lettre de Jon Maiorescu retiens la, et n’envoie que celle de Vasile Major.“ (Ghicii: Amintiri. 785 és 786. 1.)

. Wohlgemuth báró Erdély katonai főkormányzója még szeptember 2-án elrendelte az oláh népfelkelő sereg feloszlását és a fegyverek beszolgáltatását. „Miután a lázadás Magyarországon és Erdélyben már tökéletesen le van győzve, az oláh nemzet védserege, melyet az a törvényes kormány védelmére oly nagy készséggel kiállított, már szükségtelenné vált.“ A román felkelő sereg e rendelet vétele után ugyan lassanként eloszlott, de a fegyvereket a vezetők csak immel-ámmal szolgáltatták be. Különösen Axente vonakodott a birtokában levő fegyvereket kiadni kezéből. A szebeni kormány figyelmét ez a körülmény nem kerülte el, valamipt az sem, hogy a román forradalmi férfiak összeköttetésben vannak a romániai emigránsokkal. A szász közvélemény már előbb is sejtette, hogy a románok a dolgok új rendjével elégedetlenek lévén, valamiben törnek fejőket. Ezért gyanúsította, folytonosan revoluezionális velleitásokkal a szász sajtó a románokat, sőt a „Siebenbürger Bote“ egyenesen odáig ment. hogy a kormánytól azt követelte, hogy az eshetőleges nagyobb bajt megelőzendő, egy-két volt prefektet és tribünt köttessen fel. Ez a körülmény okozta, hogy a kormány novemberben és decemberben több volt prefektet és tribünt, sőt magát Jancu-t is befogatta s a Gazeta Transilvaniei-t betiltotta s a románság volt forradalmi vezetőit rendőri felügyelet alá helyezte. A romániai emigránsok a kormány ez erélyes intézkedéseiből látva, hogy egy újabb felkelés lehetőségében reménykedni és bízni teljesen hiú, lassanként elhagyták az országot.

„Az oroszok három prefektnek, Jancu-nak, Axente-nek és Bálint-nak lovagrendeket küldöttek. Golescu (Becsben) azon dolgozik, hogy ezt ne fogadják el. Az osztrákrómánok kérésök tárgyai közül idáig még nem nyertek meg semmit s ezért nagyon elégedetlenek. Erdélyben az összes hivatalos ügyekbe a német nyelvet és az osztrák bürokráciát hozták be. „Új láncokat készítenek nekünk a szabadság helyett — Írja nekem Láurianu — s mindezt az ideiglenes állapotokkal mentegetik, csakhogy a lépések, a miket tesznek, még ideigleneseknek is rosszak.“ Az osztrák minisztérium egy bizottságot nevezett ki, melynek feladata román jogi műszavakat gyártani. E bizottság tagjai Laurianu, Maiorescu és Áron Flórián. Ennyi mindaz, a mi pozitívet nyertek a románok Ausztriától. A mi román honfi* társaink Erdélyből Szerbiába húzódtak.“ írja Balcescu Ghicának 1850. május 10-ről. A román néphagyomány azt mondja, hogy „láncú, mikor szolgálatai jutalmáért a bécsi Burgbn átnyújtották neki a rendjelt, földhöz csapta és azt mondotta: „Nem így alkudtunk volt meg!“ Hogy miként alkudtak meg a románok annak idején a szebeni főhadparancsnoksággal, azt nem tudjuk, de hogy nem azért harcoltak, a mit tényleg kaptak, azt az eddig előadottak alapján is bátran állíthatjuk.

De hát mit csinált a párisi román emigráció? Érintkezésbe lépett-e a magyar emigrációval, hogy felvegye az alkudozások azt a fonalát, melyet a világsi fegyverletétel ketté szakított, vagy nem V

Nem szabad elfelejtenünk, hogy 848. őszén Teli és Fiaid magokat a Nagy-Szebenben tartózkodó román emigránsok által a román emigráció fejeiül kiáltatták ki. 1849. év elején kiszorítván Bemtől a magyar területről, Parisba mentek. Itt is kijelentették, hogy Golescu Miklóssal együtt ők hárman a román emigráció fejei s nem engedik meg senkinek, hogy tudtok és beleegyezésük nélkül valaki belekezdjen valami akcióba, vagy akár csak levelezésbe is bocsátkozzék valakivel. E határozat éle kétségtelenül Ghica és Balcescu ellen volt irányozva, kik Telinek és Eliad-nak a többi között azt a lépésüket sem helyeselték, hogy Szebenben az osztrák reakció szolgálatába szegődtek.

A párisi román emigránsok kijelentették, hogy Teli, Eliad és Golescu főnökségei elismerik, de csak ideiglenesen, míg a többi, más helyeken tartózkodó emigránsok is nyilatkozni fognak ez ügyben.

Ghica, Balcescu, Bosetti, a két Bratianu, Balaceanu stb. nem ismerték el Teli, Eliad és Golescu főnökségét s el voltak határozva, hogy saját belátásuk és elveik értelmében fognak dolgozni a romanismus érdekében. Míg Teli és Eliad N.-Szebenban az erdélyi román nemzeti kondiával szövetségben az osztrák absolutismus zászlaja alá szegődtek, addig Ghicaék, mint az eddig előadottakból is láttuk, azon dolgoztak, hogy a romáitokat kibékítsék a magyarokkal. Ez legalább pozitív és becsületes törekvés volt, míg Eliadék ez idő alatt egyebet sem tudtak tenni, mint gyalázkodó s a román forradalom ügyét kompromittáló pamfletteket gyártani.

Mikor vége lett a magyar forradalomnak s egyre világosabbá kezdett lenni, hogy az erdélyi románok csak eszközök voltak az osztrák absolutismus kezében s hogy a logszánalomra méltóbb rövidlátás volt az osztrákoktól, az oroszok e szövetségeseitől, a román fejedelemségek felszabadítását remélni, a párisi román emigránsok Tell-től és Eliad-tól csalódva fordultak el. És mikor Balcescu megmenekülve Magyarországból, Parisba megérkezett, úgy fogadták, mint vezérüket, a ki a jelenlegi bizonytalan és zavaros helyzetben majd meg fogja találni a kibontakozás útját.

Balcescu Párisba érkezte után egy darabig habozott, de azután mégis kezébe vette az emigráció újraszervezését. Ugy gondolta: nagyon czélszerű lesz, ha Ghica Konstantinápolyban marad, azért, mert némi diplomaciai támogatást és pénzt is csak a töröktől kaphatnak. Boliac menjen Bulgáriába, hogy közel legyen Oláhországhoz. Magher maradjon Bécsben, kinek Peretz fog segítségére lenni és Maiorescu is, ha Bécsben fog letelepedni. Arapila-t majd a jövő tavasszal Erdélybe küldik s majd keres egy oly embert is, ki Londonban alkalmas lesz az emigráció ügyét kellő sikerrel képviselni. Mindenekelőtt pedig szükségesnek tartja a francia sajtó útján az európai közvéleményt tájéko-

tatni a román emigráció törekvéseiről. De hogy magok a román emigránsok is önmagukkal tisztába jöhessenek, szükségesnek véli egy folyóiratot alapítani. E folyóirat majd csak elősegíti azt is, hogy az emigrációnak az a főnöke is, a kit Ghica feltétlenül szükségesnek tartott, megszülessék.

A második lépés pedig az, hogy a román emigráció érintkezésbe lépjen a többi nemzetek emigránsaival s ha csak lehetséges, egy közös működési programot állapítsanak meg azon tervezet alapján, melyet 1848—49 telén Ghica csinált Ubicinival együtt. Lengyelek, németek, olaszok, románok és magyarok alkossanak egy közös forradalmi szövetséget abból a czélból, hogy az európai forradalom utjáf a nepek szabadságának érdekében előkészítsék.

Ubicini tanácsára az oláh fejedelemségek érdekében egy emlékiratot dolgozott ki, melyet átadott Zamoyski-nak, a lengyel emigráció egyik előkelő tagjának, hogy nyújtsa be az angol és francia kormányokhoz. Ez endékirat tárgya az oláh fejedelemségeknek az orosz okkupáció alól való felszabadítása volt és azt kérte az angol és francia kormányoktól, hogy miután az oláh fejedelemségek az ottomán birodalom kiegészítő részei, hassanak oda, hogy 1-ször az orosz megszálló csapatok vonuljanak ki belőlök, 2-szor a kiürítés után azonnal hivassanak össze a fejedelemségek népeinek érdekeit képviselő nemzeti gyűlések, hogy a szükséges reformokról tanácskozhassanak; 3-szor kapjanak amnestiát mindazok, kik részt vettek az 1848. szeptemberi eseményekben, melyeket ürügyül használtak a fejedelemségek kettős katonai megszállására.

. Érintkezésbe lépett *Robert Cyprien*-nel, kinek „La Pologne“ című hírlapját szándékoztak átalakítani az emigránsok nemzetközi szövetségének közlönyévé, továbbá a Bolliac-ügy kapcsán Andrassy-val is. Miután alkalmas embert nem kapott, 1850. január első napjaiban átment Londonba. Itt legelőször is Lord Stuart tal lépett érintkezésbe, ki biztosította, hogy Palmerston a román fejedelemségek ügye iránt nagyon is érdeklődik, hiszen ő volt az első, ki 1848-ban az orosz okkupáció ellen tiltakozott. Majd Cobdennel volt hosszabb beszélgetése, ki a fejedele-

lemségek ügye iránt rendkívül nagy érdeklődéssel viseltetett. Madame Milner-Gibson estélyén találkozott Klapka-val is. Klapka annyira megnyerte tetszését, hogy azonnal sietett Ghica-nak figyelmébe ajánlani, mint a leendő román forradalmi hadsereg fővezérét. Az 1848-ki román forradalomban a román katonaság parancsnoka Magher ezredes volt, de nem mutatkozott sem tevékeny, sem tehetséges katonának. Az emigránsok e miatt nem bíztak többé katonai tehetségeiben s azért azt tervezték, hogy a kitörendő román forradalom hadseregének élére egy lengyel vagy magyar tábornokot állítanak. Ki lehetett volna tehát a leendő román hadsereg méltó fővezére más, mint Komárom hőse, Klapka György!

Londonból Párisba visszatérve, Ghica-nak január 26-ról terjedelmesebb levelet ír. Ghica ugyanis megelőző levelében annak a nézetének adott kifejezést, hogy a román és magyar kérdést a keleti kérdéssel kapcsolatosan egy keleti konfoederáció segítségével lehetne csupán állandó és végleges formában megoldani. Ez a keleti konfoederáció egy évtizeddel később, mint dunai konfoederáció nagyon sok port vert fel a magyar zsurnalisztikában. A keleti konfoederáció eszméjének felvetője tehát Ghica volt eredetileg. De halljuk magát Balcescu nyilatkozatát e kérdésben:

„A mi eszmédet a keleti konfoederációt illeti, boldog vagyok, hogy eszedbe juttattam. E célra Londonban már is egy komitét szerveztem, a melyben a hat nemzetnek: a romának, magyar-nak, lengyelnek, csehnek, orosz-nak és a délszlávnak három-három képviselője lenne. Cél: egy demokratikus konfoederáció, forradalmi eszközök, összhang, egység és szolidaritás a mozgalmában. E komitét titok. Tagok idáig, a románok részéről én s ajánlottalak téged s Arapila-t; a magyarok részéről Klapka tábornok, Pulszky és Teleki, a lengyelek részéről Lubomirszky herczeg és Branisky gróf (mind a kettő nagyon gazdag és pénzt ígértek), orosz részről Golovine. Mindaddig azonban, míg a komitében nem lesz minden nemzet képviselve, nem lehet semmi biztosat határozni. Kérlek, ne beszélj a világon erről senkinek, még Csaikának se említsd. Ha Kossuth ki fog szabadulni s eszméinket helyeselni fogja, akkor az övéinek egyike helyét neki átengedi.“

„E célból szükséges, hogy egyikünk Londonban telepedjék le. A román kérdésnek általában megnyertem a magyarokat, Klapkának, kit Londonban nagyon szívesen látnak, e tekintetben nagyon széleskörű eszméi vannak. Gondolom ki fog adni egy röpiratot is arról, hogy miként kellene Kelet-Európát szervezni. Klapka egy közös országgyűlést tervez, melyben mindnyájuk könnyebbségére a tárgyalások németül cs francziául folynának, mivelhogy e nyelvek mindenütt el vannak terjedve. Én abban a véleményben vagyok, hogy ez lehetne a latin nyelv is, mely nagyon el van terjedve Lengyel- és Magyarországon s ránk nézve is kedvező lenne, noha ismeretlen. Golovine Londonban ez irányban egy francia nyelvű lapot fog kiadni*. Ez eszmét lerjeszteni kell ugyan, de a kornité és a tagok nevei csak maradjanak még titokban.“

Balcescunak egy 1850. április 6-ról kelt Párisból Ghiea-hoz küldött levelében a keleti konfoederációra vonatkozóan a következő bővebb részleteket olvassuk:

„Emlékiratod, a melyet Kossuthnak küldöttéi jó. Csak azt szerettem volna, hogy még világosabb legyen. Különbzen azt hiszem, hogy Kossuth-tal kevésre mehetünk, mert nagyon entété saját eszméibe. Közelebről a konfoederációnak egy terve-

* *Pulzskff F.* Kietem és Korom. III. köt. 25. és 26. I. Herczeg Lubomirszki Marczelin is, kinél néha a romániai menekültekkel találkoztunk. Teleki meghitt, egyszer hozzá s csakugyan olt volt, Klapka is, és a románok, lengyelek s Golovin. Ez előadta nekünk, hogy szükséges volna egy kelet-európai párttá és összeesküvéssé egyesülnünk, mely Kelet-Európát felszabadítsa. Becsületszavunkat adtuk, hogy a legmélyebb titkot tartjuk s el is határoztuk, hogy Golovin dolgozza ki az alapszabályokat. Legközelebbi ülésünkön Teleki nem volt többé jelen, Lubomirszki elnökölt helyette. Golovin előadta a torvet, természetesen hírlapról volt szó, melyet ki fogunk adni, hogy a forradalmat előkészítsük s melynek szerkesztőségét Golovinra bizzuk. Független maradt azonban, honnan kapjuk a pénzt? Golovin ezen pontnál rám nézett és Klapkára, mi Golesco-ra és Bratiano Demeterre, ezek pedig Lubomirszkira. Ugy látszik, hogy mindenik mástól várta a pénzt, mely egyikünknel som volt . . . Alig kell megjegyezni, hogy az egész titkos társaság', melyet Golovin kezdeményezett, azért ment füstbe, mivel a hírlaphoz szükséges pénz sehoh sem találkozott s a szerkesztőség e szerint elmaradt.

zetét fogom neked megküldeni, melyet a következő alapokon szeretnék létrehozni:

1. Három külön területtel és közigazgatással bíró nemzetiség lenne: a magyar, román és délszláv.

2. A területi felosztás tekintetében irányadó a kerületek vagy vármegyék lakosságának többsége. A kisebbség, ha idővel megnőne, nyelvére, vallására és községi adminisztrációjára nézve megkapná a politikai garanciákat, sőt eshetőleg el is lenne szakítható a többség területétől.

3. E szövetséges állam neve „*Dunai szövetséges államok*“ lenne s a magyar királyság területén kívül magában foglalná Bukovinát, Moldovát, Oláhországot, Szerbiát és Bessarábiát, ez utóbbit akkor, mikor vissza fogjuk venni. A szövetséges parlament 150 képviselőből állana. Ötven-ptven mind a három nemzetből és rendre, felváltva gyűlne össze évenként az egyes nemzetek fővárosaiban. Maga határozná meg a tanácskozás nyelvét (francia, német vagy más legyen-e.) A szövetséges parlament évről-évre választaná meg a három tagból álló szövetségi kormányt. Ezek közül egyik lenne hadügyminiszter, a második a külügyminiszter, a harmadik a kereskedelem és a közlekedésügy minisztere. Csak ezek a miniszterek és ügyeik lennének közös szövetségi ügyek. Ez a gyűlés határozná meg, hogy mennyit fizessen minden nemzet népessége és jövedelme arányában a szövetség pénztárába.“

„Egészítsd ki ezeket az elveket a magad fejéből addig is, míg elküldhetem azt a tervezetet, melyet csinálni szándékozom. Azt hiszem, hogy ezl Klapka és Teleki is elfogadják s akkor félhivatalos jelleget adunk neki. Gondolom, hogy Csartorinszkyt a komité tagjává tehetjük, hogy legyen a szerbek és délszlávok képviselője.“

De mit szólott mind e tervezetésekhöz a magyar emigráció, melynek tagjai közül róla — mint Balcescu leveleinek idézett helyeiből láthatjuk — többen tudomással bírtak. A magyar emigránsok irataiban nagyon kevés nyomát találjuk a román emigránsokkal való érintkezésnek, úgy hogy ez érintkezés felderítésében majdnem kizárólagosan román forrásokra vagyunk utalva.

Mihelyt emigránsaink nagyobb számmal érkeztek Parisba, azonnal szükségesnek látták, hogy gróf Teleki László elnökle

alatt egy bizottságot alakítsanak. E bizottságnak célja volt némi segílyt nyújtani a szegényebb sorsú menekülteknek, azután pedig a magyar nemzeti ügy érdekében akként dolgozni, hogy az lehetőleg európai fontos kérdéssé váljék. E végből fel kellett világosítani az európai közvéleményt a lezajlott szabadságharcz főbb mozzanatairól, a magyar törekvések lényegéről és jogosságáról. Ez a Teleki elnöklete alatt levő bizottság érintkezett a többi emigrációk képviselőivel is. Ez érintkezés aztán arról győzte meg, hogy a magyar forradalomról és a magyar nemzet törekvéseiről nemcsak a kormányok és a hivatalos színezetű körök vannak rosszul tájékozva, de még az európai forradalom emberei is.

Szemere Bertalan 1859-ben a „Pesti Hirnök“-ben közzé tett levelében a többi között ezeket írta: „1848-ban végződött be a nemzeti egység nagy műve, utolsó akadály a hűbéri rendszer is végkép eltöröltetvén s hogy van az, hogy a nemzet épen legteljesebb erejében a csatát elveszte? Oka, mivel ez idő folytában félig titokban, félig nyíltan megszületett, fejlődött s felnőtt egy új eszme, a nemzetiség s roppant hatalmát más fajoknál mi nem ismervén fel kellőleg, nem vevők azt illő számításba. Nagyon jól ismerem azon időszak titkos s nyilvános ármányait, jól tudom azt is, hogy az orosz sereg mi hatással volt a történeti kimenetelre; de bizony csak valljuk meg, az akkor véletlenül kiütni látszott, de régóta belsőleg forrongott nemzetiségi eszmének s mozgalomnak nagy fontosságát s messze horderejét nem fogtuk fel. Mi pusztán mesterséges zajnak véltük, mi az ég dörgése volt — mi egy tábor lábai által véltük ingásba hozottnak a földet, pedig az valóságos földrengés vala — egy egész erdő lombjai soha sem hozathatnak mozgásba, ha nem vész az, a mi fű”

Az 1848-ki mozgalomnak leggyöngébb oldala a nemzetiségi politika volt. Ezzel a kérdéssel — az egy Wesselényit kivéve — reformkorszakunk nagy emberei nem sokat törődtek. Látták és észre is vették ugyan a szláv mozgalmakat, de azt hitték, hogy ezeket kizárólag a bécsi kormány szítogatja, csupán azért, hogy valahogy a magyar fák az égig ne nőjjenek. Hogy ezt a kérdést meg kellene oldani, vagy e törekvésekkel legalább fel-

venni a harczot, arra nem gondoltak. Abban a meggyőződésben éltek, — s épen a legnemesebb szellemek közülök — hogy ez a kérdés magától meg fog szűnni, mihelyt Magyarország törvényhozása az állam minden társadalmi osztályára és nemzetiségére ki fogja terjeszteni a szabadságot, a jogi és politikai egyenlőséget. A széles demokratikus alapra fektetett magyar államot eléggé erősnek gondolták, hogy a nemzetiségi kérdésben rejlő eshetőleges veszedelmet lehetetlenné tegye. Hittek a szabadság és az egyenlőség nagy elvének csodálatosan gyógyító és békitő hatásában. Meg voltak győződve, hogy az emberek a szabadságért hajlandók lemondani minden olyan követelésről, mely egyéni önzésen, vagy faji kizárólagosságon alapul. Mekkora volt csalódások, mikor a szabadságharcz véres jelenetei meggyőzték őket, hogy a nemzetiségi törekvéseknek ereje sokkalta nagyobb, mint a szabadságnak és az egyenlőségnek gyógyító és engesztelő hatása.

Annak a vádnak, melylyel menekültjeink az európai emigránsok köreiből lépten-nyómon találkoztak, lényegét igen szabatosan fejezi a párisi „Siécles“-nek (1857. decz. 29.) egy későbbi czikke, midőn azt mondja: „a magyarok szerencsétlen következetlenséggel, melyet nagyon drágán fizettek meg, megtagadták az erdélyi oláhoktól a jogegyenlőséget. Ők, kik a német faj politikai felsősége ellen fellázadtak, nem akartak ismerni felsőbbet s nem tudták magokat rávenni, hogy egyenlőket ismerjenek.“ Ezt a vádat terjesztette a magyar szabadságharcz felől az európai sajtónak az a része, melyet az osztrák kormány hivatalosan sugalmazott, ezt kürtölték a nemzetiségek vezérférfiai ellenünk minden alkalommal.

„A szabadelvű Róbert Cyprien — írja Szemere B. Naplójában — a doctinaire Desprez, a diplomata Bourgoing, a republikánus Lamartine, mind azt mondák, mikép mi magyarok a többi fajokat elnyomók, mikép mi csak annyiban tartók tisztelben a nemzetiségi nagy elvet, a mennyiben nekünk kedvezett, szóval mi mint hódítók a történeti jogot fölébe helyezők a nemzetiségi jognak.“ Ez a vád a mily igazságtalan volt, ép oly fájdalmasan is érintette a magyar szabadságharcz hőseit. „Az

a vád, miszerint a magyar faj igazságtalan volt a más fajok iránt s hogy a szerbek, oláhok, lótok és németeknek, kik Magyarországon laknak, egy része így ingerelteték fel ellenünk, istentelen rágalom szárnyra bocsátva az osztrák kamarilla által, mely semmi büntől sem riadt vissza, csakhogy egyesült hadainkat gyöngítse s egyiket a másik által legyőzve, valamennyit megfázhassa.“ írja Kossuth az „Egyesült-Államok“ kormányához küldött emlékiratában.

Emigránsainkat ez a méltatlan vád nagyon sértette. Fájt annak még csak gondolata is, hogy a magyar szabadságherezon rajta száradni engedjék azt a vádat, mintha az nem lett volna egyéb, mint önző és szűkkeblű faji szupremacziális törekvésektől vezetett küzdelem. Elhatározták a párisi emigráns bizottságban, hogy „miután a nemzet jelenlegi helyzetében képtelen nyilatkozni, az emigráció veszi kezébe a nemzetiségi kérdést s annak minden ellenvetést és rágalmat elnémító megoldására ő maga készít javaslatot“. E határozat alapján bocsátkoztak aztán tárgyalásokba a román emigrációval. Balceseu ismertett javaslatára képezte a kiindulás pontját. Klapka, Teleki, Szemere hajlandók voltak Balceseu álláspontját a magokévá tenni és Balceseu tényleg ebben az értelemben is tudósította mindig Ghica-t. Ghica azonban meg volt győződve, hogy minden ilyes tervezet Kossuth tudta és beleegyezése nélkül nem egyéb, mint a korcsmáros tudta nélkül készített számadás. Ez okból szükségesnek tartotta a brussai román emigráció közvetítésével e tervet Kossuth tudomására hozni.

De hát mi volt és kikből állott ez a brussai román emigráció?

Mikor *Fuad* eíendi, mint török császári biztos *Duhamd* orosz konzul társaságában szétugrasztotta az oláhországi forradalmi kormányt, a román forradalmárok közül nagyon sokan Törökországba menekültek. Némelyek Konstantinápolyba mentek Ghicához, mások meg kísérletet tettek az európai Törökország különböző városaiban megélni, úgy a hogy tudtak. Ilyenformán éltek addig, a míg 1849. nyarán Telinek, Golescu M.-nak és Fuadnak eszükbe nem jutott Konstantinápolyba menni Párisból. Eliad már szebeni tartózkodása alatt is több ízben irt leveleket

a portának, melyekben azon az alapon, hogy a porta *Szulejmán* basa által annak idején elismerte az ő és társai hármaskaimakámságukat, rangjához illő eltartási díjat és esetleg a körülményekhez képest a kaimakámságba való visszahelyeztetését kérte. Eliad egyáltalában szerette magát úgy tekinteni, mint Oláhország detronizált fejedelmét.

Teli, Eliad és Golescu volt oláhországi kaimakámok azért jöttek most Konstantinápolyba, hogy ügyük állásáról személyesen meggyőződjenek, miután Eliad a portától egyetlen levélre sem kapott választ. Mikor azonban az őket hozó hajó kikötött, a török rendőrség a török külügyminisztérium megbízásából megtiltotta, hogy a volt kaimakámok partra szállhassanak. Szorult helyzetükben kénytelenek voltak a gyűlölt Ghicához fordulni. Kérték, hogy vesse közbe magát s eszközöljön ki számukra valamit. Ghica készséggel vállalkozott a közvetítő szerepére. Elment *Ali* basához, a ki. aztán felhatalmazta a rendőrséget, hogy *Golescu* Miklósnak megengedje a partra szállást. *Golescu* Ghica társaságában mindent elkövetett, hogy valamit társai számára kieszközöljön. A török kormány azonban nem támogatta. Kijelentette, hogy ha Eliad és Teli partra szállnának, azonnal bebörtönözteti, de egyúttal megüzente Ghicától, hogy az esetre, ha hajlandók Konstantinápolyból önkényeltávozni, 3000 aranyat fog nekik költségeik fedezésére utalványozni. Az exkaimakámok engedve a kényszerhelyzetnek, a porta ajánlatát elfogadták és visszatértek Párisba.

Utazásuknak azonban volt annyi eredménye mégis, hogy a porta gondolni kezdett a Törökországban élő román emigránsok anyagi helyzetével is. „Mindenütt hallok a lengyel, olasz és német emigrációról — írja *Doliuc* Eliadnak - csak a román emigrációról nem hallok semmit. Tízezer román emigráns kóborol a Duna jobb partján egész a Fekete-tengerig minden szervezet nélkül. Az összes másfajta emigránsok szervezkednek, kezet adnak egymásnak és letelepednek, csak egyedül a román emigráció bolyong és koldul falukon és városokon“. A török kormány *Ali Nemi* effendit bízta meg, hogy gyűjtse össze a román emigránsok nevezesebbjeit, telepítse le Drussábau és a

török kincstár terhére gondoskodják mindenről, a mire okvetlenül szükségök lesz.

Ali Nead effendi, török hivatalnoknál szokatlan lelkiismeretességgel vette megbízatását. A román emigránsok közül, a kiket csak lehetett, összeszedett s letelepítette Brussa-ban. Házakat bérelt ki számukra, a melyekben ötével, hátával laktak a román emigránsok. Ruházattal, étkezéssel és minden szükségessel ellátta őket. Nevezetesebb tagjai a brussai emigráció-nak: *Golescu Radu*, *Golescu Sándor*, *Florescu D.*, *Cernatescu P.*, *Deivos J.*, *Mami Ah*, *Serghiad G.*, *Podeanu*, *Zosima*, *Racovita*, *Jane A.*, *Florescu* és *Adrián* voltak. A brussai kényelmes életet a román emigránsok arra használták fel, hogy magukat testületté szervezzék. A főszerepet köztük *Colescu Sándor* vitte. A bizottság jegyzőjeként *Cernatescu* szerepelt; irattárnokká pedig *Florescu D.*-t választották. Hogy a brussai román emigráció működéséről ma biztos és eléggé tájékoztató tudomásunk van, azt az irattárnok *Florescu D.* gondosságának köszönhetjük, ki a bizottság levelezését híven megőrizte és mikor 1854-ben a brussai román emigráció feloszlása után Konstantinápolyi elhagyta, az összes iratokat átadta Ghicanak.

Jó darab ideig éltek így a román emigránsok Ali Nead effendi atyai gondviselése alatt, míg végre eszökbe jutott, hogy rájuk nézve előnyösebb és a török kormányra nézve is kényelmesebb lenne, ha járandóságukat nem természetben, hanem pénzben adná ki. E tárgyban kérvényt adtak be a fényes portához, a mely kérésöket teljesítette és nagylelkűen minden egyes emigráns számára 1000 piasztert utalványozott ki havonként, sőt azt is megengedte, hogy Brussából Konstantinápolyija mehessenek, vagy Szmirnába, mert a kiutalványozott összeget akkor is fizetni fogja. Az emigránsok legnagyobb része azonban tekintetbe véve, hogy Brussában az élet bámulatosan olcsó, ott maradt, hol, a mint később is mondogatni szokták, az ezer piaszterből úgy éltek, mint holmi kis beizade-ok (herczegek). Sőt elhatározták, hogy a mit lehet, meg is takarítanak, azért, hogy némileg ők is hozzájárulhassanak azon költségek fedezéséhez, melyeket a párisi román emigránsok ügyük érdekében kény-

telenek voltak kiadni. Pontosán elküldötték minden hónapban a maguk járulékát Parisba Eliad kezeihez. Az idillikus élet azonban nem sokáig tartott a többnyire még ifjú brussai román száműzöttek között, mert Eliad, ki ez ifjakat minden áron igyekezett a maga pártjára vonni, leveleiben szórt gyanúsításaival csakhamar a viszálykodás és a meghasonlás magvát hintette el közöttük.

A brussai emigráció tagjai azonban az időtájt, mikor Kossuth és társai török földre léptek, a legbarátságosabb viszonyban éltek egymással és igazi, őszinte rokonszenvvel kísérték a magyar szabadságharcz minden mozzanatát, melyről rendszerint az állandóan Konstantinápolyban lakó Ghica útján értesültek.

Ismeretes dolog, hogy mikor Kossuth és a többi magyar menekült Törökország földjére léptek, az osztrák és az orosz kormány kiadatásukat követelte. Az osztrák kormánya magyar emigránsokét, az oroszok pedig a magyar szabadságharczban résztvett lengyelekét. A szultán megtagadta a magyar és lengyek emigránsok kiadását, noha úgy az orosz, mint az osztrák kormány háborúval fenyegette a portát. Gondolhatni, hogy a közel kilátásban levő háború gondolata minő örömmel töltötte el Ghica-t és a brussai emigránsokat. Kivétel nélkül meg voltak győződve, hogy ha a porta és az oroszok meg az osztrákok között kitör a háború, meglesz az óhajtott román és magyar kibékülés is és a két nemzet a török császár hadai mellett együttesen fog harcolni az orosz és osztrák abszolutizmus ellen.

Ghica a maga részéről igyekezett is e háború kitörését lehetővé tenni és siettetni. Tudomása lévén arról a jegyzékváltásról, a mely a porta külügyi hivatala és az orosz, meg az osztrák nagykövetségek között folyt, e diplomáciai jegyzékekről másolatot vett s e másolatokat közlés végett megküldötte a párisi „Débats“-nak. A „Débats“ közleményei nagy feltűnést keltettek az európai közvéleményben, a mely nemcsak elítélte az osztrák és orosz követeléseket, de egyúttal nem is késett elismerését fejezni ki a szultán ez ügyben tanúsított erkölcsi

bátorsága és férfias szilárdsága felett. E diplomáciai jegyzékek közlése azonban meglehetősen kényelmetlenül érintette a portát, mert könnyen oly színben tűnhetett fel a dolog, hogy az indiszkrétzió részéről követtetett el.

A porta párisi nagykövete *Calimach* herczeg volt, a ki úgy okoskodott, hogy ez okmányokat bizonyára valamelyik Konstantinápolyban elő román küldhette Párisim és pedig meggyőződése szerint senki más, mint *Ghica*. Jón, a ki azokat nem kaphatta senki mástól, mint Aleeu St. *Catargiu*-tól, a ki a török külügyminisztériumban mint dragomán volt alkalmazva s a kit már a *Boliac*-ügyből is ismerünk. *Calimach* herczeg e meggyőződését közölte Ali basával, ki magához hivatta *Catargiu*t, hivatalvesztéssel s más egyéb büntetéssel fenyegette, hogy vallja be bűnét. *Catargiu* azonban ártatlan lévén a dologban, nem vallhatott semmit. Szorult helyzetében *Ghica*-hoz fordult tanácsért. *Ghica* megértvén, hogy miről van szó, másnap *Catargiu*-val együtt elment Ali basához s olt kijelentette, hogy ezeket a diplomáciai iratokat ő telte közzé, a ki nem lévén a török kormánylyal semmiféle viszonyban, a diskrecziót ez ügyben nem tartotta magára nézve kötelezőnek s hogy ő ez iratok birtokába nem *Catargiu* útján jutott, hanem más módon. Ali basa e kijelentéssel megelégedett s csak annyit mondott: „aucun soupçon ne plane plus sur Mr. *Catargi*, car je devine comment vous vous les êtes procurés“.

Eliadnak semmiképpen som tetszett, hogy a brassai emigráció *Ghica* személyéhez benső ragaszkodással viseltetik. Szerette volna őket egymástól elidegeníteni sőt *Ghicát* a porta előtt befeketíteni. Leveleiben *Ghica* ellen azt a vádat emelte, hogy a magyarokkal szövetséget kötött, mely szövetség kapcsán beleegyezett, hogy a magyarok a két román fejedelemséget anektálják és Magyarországhoz csatolják s ha ezt másképpen nem tehetik, hát tegyék meg a porta ellen viselendő háború segítségével. Különben a magyarok esetleg hajlandók a román fejedelemségek birtokáért Horvátországgal kárpótolni Törökországot. Eliad mindezeket B. Splényitől tudja, ki elbeszélte neki, hogy mindezeket *Ghica* akkor ajánlotta fel,

mikor Splényi Konstantinápolyban volt s erre vonatkozóan neki egy emlékiratot is át akart adni, a melyet azonban ő el nem fogadhatott, miután azért jött Törökországba, hogy ott nemzetének ügyét előmozdítsa és hálátlanságnak tűnt volna fel neki, ilyen tervbe Törökország kárára belemenni.

De halljuk, miként nyilatkozik Ghica ez ügyben: „Azt mondja, hogy én el akartam adni hazámat B. Splényi közvetítésével a magyaroknak, a ki Eliad állításai szerint megmutatta leveleimet és emlékirataimat is neki, melyek ezekre az alku-dozásokra vonatkoztak. De ki volt hát ez a B. Splényi? B. Splényi egyike volt a lelegegánsáhb és mindenféle sportban legkiválóbb magyar mágnás ifjaknak. Kitűnő lovas, híres medve- és farkasvadász gyalog és lóháton egyformán, sógora volt a híres Guyon tábornoknak, a nagynevű Schlick osztrák tábornok legyőzőjének. Kossuth kormányzataidején a vitéz angol őrnagygyal, *Broum*-nal jött keletre. Konstantinápolyban B. Splényi ismeretséget kötven több bocharai dervissel, áldozatául esett a *hasin*- élvezet szenvedélyének. Legelső alkalommal, mikor találkoztam vele, nagyon szomorú volt s a mint mondotta nekem, azon gondolkozott, mint növelhetné meg orrát akkorára, hogy keresztül érjen az utczán a szemközt fekvő házig, hogy az utczán járók az ő orrán, mint hídon járjanak keresztül. Különben szándékozik a török kormánynak ajánlatot tenni, hogy vegye meg az orrát és alkalmazza, mint hidat az „*Arany szarv*¹¹-on át Tersana és Fanar városrészek között. A bizzar hallucináció ez állapotában volt a szegény fiatal ember, mikor a temesvári katasztrófa ide hozta nővérét, Gnyon tábornoknét, a ki őt ilyen állapotban találva, elvitte magával Párisba, hogy ott kigyógvittassa. Eliad itt ismerkedétt meg vele és pedig *Caretto* grófnő közvetítésével, ki Splényinek régi pesti ismerőse volt abból az időkből, mikor még Pesten fénykorát élte. Splényi azonban rövid ideig maradt Párisban. Csakhamar visszatért Konstantinápolyba hasis-evő barátjaihoz. Ki ne látta volna Stambul és Pera utczáin ezt a félmeztelen, rongyokba burkolt koldusalakot, fején fezzel folytonosan rágsálva és köpdösve, mert gyomra nem tudott mást tűrni, mint vakolatot“.

E brussai emigránsok között tartózkodott Golescii Sándor is. Ghica őt bízta meg, hogy közölje a szintén Brossában tartózkodó Kossuthtal a párisi megállapodásokat. Hogy Golescu mit és hogyan végzett Kossuthtal, azt Szemere Bertalantól tudjuk, ki erre vonatkozóan Naplójában (II. k. 60—61. I.) ezeket írja: „Látogatása célja volt kifejteni Kossuth előtt, hogy mily üdvös dolog lenne, ha a magyar és oláh faj vagy Magyar- és Moldva-Oláhország szoros szövetséget kötnének, de őszinte, becsületes, nyílt s olyfajta konfoederációt, a minő az észak-amerikai statusok és a svájcki kantonok között van s a nemzeti autonómián alapszik, nem a hódításén, sem nem azon elven, mely a tért, a földet, az ország határait tartja szentnek. A belső igazgatás souveraine joggal az illető országoké kellene hogy legyen, de a kül- és általános ügyek közös országgyűlésen intéztessenek el. A kivitelben az országos és szövetségi hatóságok hatáskörének kijelölése némi nehézséggel járván, későbbre hagyatnék; egyelőre csak az eszme, a szövetség eszméje mellett kellene izgatni s kimondani alapjául a nemzetiségek egyenlőségét. Kossuth nagy figyelemmel hallgatta az előadást s nagy óvatossággal tette meg rá észrevételeit, végre szorongattatván, kimondá, hogy Magyarország egységének eszméjét semmi másnak alá nem rendelheti. „Hát miért harcolánk?“ — kéydé „Épen mivel ezen eszmét semmi másnak föl nem áldozhatjuk“. Golescu távozni készült, kijelentvén sajnálkozását, hogy csalatkozott, mert hát az ő hite szerint a szövetség illetén alakzata nélkül sem a román, sem a magyar népnek nincs jövődjé. Kossuth ekkor fölhívta, fogalmazza Írásba véleményét. „Minék“ — felelte Golescu. — „Először én nem vagyok író; aztán, ha azt nem helyesli, a mit élő szóval előadtam, nem fogná helyeselni azt sem, a mit Írásba foglalnék“. Nagy uriasan, de udvarias modorral Kossuth elbúcsúzáván, elhagyta őt nagy búval keblemben, hogy Kossuthot oly exclusive csak magyarnak találtam. Azonban az eszmét terjesztettem oláh társaim között, mert ezek között is sok van exclusiv oláh, kik a nemzeti elvnek csak azért barátai, mert ez más országokhoz ad jogot...“.

Kossuth véleménye tehát az volt, a mit e kérdésben min-

dig hangoztatott a szabadságharcban és annak lezajlása után is egész a „Dunai konfoederáció“ eszméjéig, hogy Magyar- és Erdélyország területéből semmi koncesszió, sem ezen területnek akár nemzetiségi, akár más tekintetből feldarabolása. Golescu visszautasítván ekként Kossuthtól, küldetésének eredménytelen voltát Ghica tudomására hozta, ki Balcescut is értesítette róla.

Balceseu ugyan már előbb kijelentette, hogy e tekintetben nem sokat vár Kossuthtól Ő, a ki Debreczenben többször és huzamosabban érintkezett Kossuthal, jól ismerte ennek nézeteit a nemzetiségi politikára vonatkozóan s azért tudta is, hogy nem fog ilyesmibe belemenni. Bár így volt előre is meggyőződve, de azért az ingerültség bizonyos nemével írja 1850 május 6-ról kelt levelében Ghicanak: „Nagyon sajnálom, hogy te és Golescu fejtekbe vettétek a sirboltjokban fekvő halottak háborgatását. Kossuth halott. Ő nekünk már semmi hasznunkra sem lehet. Hagyjátok békében. Én annak idején elkövettem vele mindent, a mi csak lehetséges volt. Kényszeríttem, hogy dementálja a sa vie et á sön principe, adván legalább némiféleges engedményeket a románoknak, C’était un acte de suicide. Il ne pput plus aller de la. Kossuth a múlt Magyarországnak képviselője, annak a múlténak, mely örökre el van temetve. Nekünk a jövő és cselekvésre képes Magyarország képviselőjéhez kell fordulnunk. L’action de Kossuth sur les destinées de la Hongrie finie pour toujours“.

1850. július 1-én Zamojszky grófnak Balceseu a keleti konfoederáció tárgyában egy részletesebb emlékiratot küldött. Ez emlékirat lényege Magyarország azon helyzete körül forog, melyet a szövetségben elfoglalt volna. Arról volt szó ugyanis, hogy a szövetség élére Magyarország álltassék-e vagy sem?

A keleti konfoederációról ez időszakban az európai emigrációban kétféle nézet volt. Egyik fél azt mondotta, ha másképen nem lehet, hát a konfoederáció fogadja el a török protektorátust. Balceseu egyik levelében azt írja, hogy ő sokat beszélt Londonban a magyarokkal a török protektorátus eszméjéről. „A legtöbben el is fogadták, csak attól félnek, nehogy

a vallás miatt szálla legyen ez a többi európai nép szemében. Klapka is sokat beszélgetett ez ügyben *Edhem* basával“. A román emigránsok, kiknek ügyét a török kormány szemben az oroszokkal különben is pártolta, a szövetségnek ezt a formáját sürgették. A többi emigránsok, különösen a lengyel arisztokraták, kik a délszlávok érdekeinek voltak ez ügyben képviselői, ezt a konfoederációt akként voltak hajlandók gondolni, hogy Magyarország, mint történeti jogainak alapján felépült önálló és egységes állam a konfoederáció magvát fogja képezni, a többi államok pedig mintegy körülötte csoportosulnak. Azt hitték, hogy a konfoederáció e formáját Kossuth is elfogadja.

Balcescu ez emlékiratában Zamojskit ennek lehetetlenségéről igyekszik meggyőzni és egyúttal arról is, hogy e dolgot nem szabad Kossuthtól függővé tenni, mert az ő álláspontja, a történelmi magyar állam, a legnagyobb akadálya a szövetség sikerének.

„Kossuth azt mondja — írja Balcescu ez emlékiratában — hogy ő mindenekelőtt magyar s hogy a magyar Magyarországnak szenteli szolgálatát, hogy feltétlenül akarja mindazt, a mit elengedhetetlennek tart a magyar állam azon politikai és történelmi egységben való fennmaradására, a mint ő érti. Ezen elengedhetetlen feltételeken kívül a Magyarországon lakó fajoknak és nyelveknek meg akarja adni, mindazt, a mit a magyarokkal való teljes polgári és politikai jogegyenlőség megkövetel, sőt hajlandó biztosítani nemzeti fejlődésüket s azt a jogot is, mit nyelvüknek a helyi közigazgatásban számuk aránya megad. De politikai és diplomáciai nyelvül s az ország egyes részei között levő egység kapcsául az egész Magyarország számára a magyar nyelvet kívánja“.

Kifejti továbbá Balcescu ez emlékiratában, hogy ha Kossuthnak ez álláspontját a szövetség alapjául elfogadják, akkor ez Magyarországnak a keleti ligában domináló állást biztosítana, mely a román és szláv népek individualitását abszorbeálással fenyegetné s nem lenne más, mint forrása a fajok szakadatlan összeütközésének és az örökös polgár-háborúnak. Sőt tovább megy, s egyenesen azt állítja, hogy a politikailag

egységes történelmi magyar állam eszméje semmi egyéb volta-kép, mint az öngyilkosság elvének alkalmazása a magyar fajra. Azt mondja továbbá, hogy komoly tanulmány s a magyarországi különböző népfajok között levő mély antagonizmus ismerete győzték meg egy történelmi magyar állam lehetetlenségéről „dans les proportions d’unité politique et historique comme l’entre voit Monsieur Kossuth“.

Kossuth nemcsak nem fogadta el a Balcescu-Golescu-féle tervezetet, de helytelenítette még azt is, hogy a párisi magyar emigránsok bizottsága a románokkal tárgyalásokba bocsátkozva, nekik ilyes Ígéreteket tett. Meg is írta erre vonatkozó nézeteit Telekv Lászlónak, még pedig eléggé leplezetlenül. „Menjünk hát divergens utakon. Te azon organizáczió n túl. a szerbeknek és oláhoknak még provineziális existenciát is akarsz adni. Ez annyi, mint Magyarország dismembrácziója s politikai halála. Kezemet nem nyújtom oly lépéshez, melynek resultuma rosszabb, mint minden, a mit más után veszíthetünk“.

De nemcsak a románok vették Kossuthtól rossz néven, hogy visszautasította az alkudozásokat azon az alapon, a melyet Golescu előtte kifejtett, hanem a párisi magyar emigránsok is, különösen Szemere Bertalan.

„Én augusztus óta a nemzetiségi kérdéssel foglalkozom. Azt hittem, ennyi idő alatt munkát is irandottam róla. De a stádium mindig odább-odább vezetett. A szláv és papszláv értekezéseket akartam áttanulni, az ethnografiai problémákkal akartam megismerkedni s mindazzal, a mit e részben fontosat a francia, angol, a német literatúra nyújt. Sok históriai munkára is kellett terjeszkednem. Így búvárkodtam az orosz, lengyel és szláv történettel. Lehetetlen volt a keleti kérdést is vizsgálat alá ne vennem, mert annak megoldásával a magyar ügy a legszorosabb kapcsolatban van. A kérdés kényes, rám nézve annyival inkább, mivel az a Kossulh-párttal újabb ellenkezésbe hoz. A mieink t. i. a legközelebb múltból semmit nem lászottak tanulni. Ők a katasztrófa után még dühösebbek, mint voltak azelőtt. Nem bírják felfogni, hogy a forradalom terére lépve, a históriai tért tettelg elhagyták. Az ausztriai dinasz-

tiával nem akarnak kibékülni, sem kiengesztelődni a szláv és román fajokkal; azt sem látják be, hogy szövetséges nélkül nincs kilátás győzelemre. Horvátországról hajlandók lemondani legfőleg, minthogy azt vélik, eképen a határőröktől, mint ellenektől megmenekednek, de azt nem veszik figyelembe, hogy Horvátország a szláv fajok s érdekek vezére, mely az összes szláv ügynek egykor képes diadalmat szerezni. Ki fog minket e túsában segíteni? Ausztria nem. Értem a dinasztíát. A németek sem, az olaszok sem, a szlávok sem. A külföldön a fennálló rend barátai sem, értve ezek alatt a francia doctinaire-eket, és az angol tory-kat. A demokraták is ellenünk vannak, még Mazzini is, mint a francia republikánusok is. Kossuth és hívei Európa színpadán ép olyan politikát köveinek, mint követek otthon, midőn mindazt, mi Magyarország határain belől történt, belső ügynek tekintették. Elszigetelik magokat minden elemtől, attól, mely elvekből indul ki, ép úgy mint attól, mely tetteinek mértékéül a hatalmat veszi“. (Szemere Naplói. I. köt. 173—174.1.)

Annyi bizonyos, hogy Kossuth ez idő szerint ellene volt a románokkal való minden alkudozásnak, sőt igyekezett befolyásának egész erejével is odahatni, hogy azok l'oederáczióalis eszméjüknek még az európai emigráció különféle bizottságaiban se szerezhessenek pártolókat. Kossuth halálának alkalmával a bukaresti „Constitutionalul“ czimii hírlapban B. G. Livianu igen érdekes dolgot közöl erre vonatkozóan.

B. C. *Livianu* e cikkében azt mondja, hogy az alább közlendő dolgokat neki a már évek előtt elhunyt olasz patrióta, Quadrio beszélte el még 1875-ben. Ez a Marzio Quadrio annak idején az európai demokratikus forradalmi bizottság olasz titkára volt s azért beszélte el ezeket Livianunak, hogy közölje Bratianu Dimitriével, mint érdekelt féllel. Livianu azt mondja, kérte Quadriot, hogy mind e dolgokat nagyobb hitelesség kedvéért foglalja írásba, de Quadrio, hivatkozva egészségi állapotára, mely az írást rá nézve a lehetetlenséggel határossá tette, e kérés teljesítését megtagadta.

1852-ben vagy 1853-ban — úgymond Quadrio — szeri vezekedett az európai demokrata forradalmi bizottság a külön-

böző nemzetek forradalmárainak delegáltjaiból. E bizottság Mazzini elnöklete alatt Luganó városában több ülést tartott. Az első ülések egyikében Mazzini azt a formális indítványt tette, hogy szólítsák fel a Párisban székelő román forradalmi bizottságot is, hogy magát e középponti bizottságban egy-két taggal képviseltesse. Alig végezte azonban Mazzini beszédét, Kossuth szót kért s hevesen megtámadta Mazzini indítványát, azt mondván, hogy a románok nem képeznek nemzetet, hanem csak holmi törzsek, összeverődve különféle csoportokba minden történet, hagyomány, nemzeti öntudat és közös nyelv nélkül, folytonos ellenségeskedésben élve egymás között is.

E nyilatkozat ellen a komité minden tagja tiltakozott s oly zaj támadt, hogy Mazzini kénytelen volt az ülést felfüggeszteni. Az ülés újabb megnyitása után Mazzini szólalt fel legelőször s kijelentette, hogy nézete szerint a román nép nemzeti alkatelemeire és jelentőségére nézve gazdagabb, mint a magyar. Van olyan eredete, van olyan faja, mint a minő nincs a magyarnak s van is nemzeti öntudata a népnek, öntudata annak, hogy a rómaiaktól származik. Hasonló értelemben nyilatkoztak a bizottság francia, olasz, német és lengyel tagjai is. Kossuth látván, hogy senki sincs az ő nézetén, még saját nemzetbeliei sem fogadják el, a nélkül, hogy többé szót kért volna, elkezdett kiabálni, hogy kilép a korlátéból, ha Mazzini indítványát elfogadják, mert a bizottság csak nemzetek s nem egyúttal törzsek képviselőiből is alakult meg.

Mazzini indítványa azonban Kossuth szavazatától eltekintve, egyhangúlag elfogadtatott s a párisi román komitét felszólították, hogy küldje el megbízottait. Kossuth ezután feltűnő hidegséggel viseltetett e kérdés iránt, úgy tett, mintha e dolog egyáltalán nem is érdekelné. Lemondani azonban nem mondott le. A párisi román forradalmi bizottság Bratianu Demetert küldötte Luganoba.

Bratianu Luganóba. épen egy ülés kezdetén érkezett meg. Az ajtónálló nem ismerte s ezért bevezette egy oldalszobába s azután bement az ülésterembe, hogy a most érkezett idegent bejelentse. Mikor bejelentette, hangos öröm tört ki mindnyájok ajakán s Mazzini fenszóval mondá: tessék, jöjjön be!

Az inas azonban nem csukta volt jól be az ajtót s Bratianu hallhatta, hogy Kossuth, ki egy karosszékben hátradőlve pipázott, gúnyosan így kiáltott fel: L'enfant trouvé de Mazzini! Mazzini erre öklével úgy ütött az asztalra, hogy a tintatartó feldőlt és hangosan így kiáltott fel: L'enfant légitime de la providence! Kossuth gúnyos nyilatkozata egyfelől, másfelől pedig Mazzini felindulása siketítő zajt okozott a gyülekezetben s e zaj között nyílt meg az ajtó s lépett be Bratianu Demeter. — Tableaus! Mindnyájan kővé meredve, mintegy oda-szegezve ültek székeiken. Bratianu Demeter, ki hallotta a zajt, de okát nem tudta, mintegy kőszobor állott meg az ajtótól egy pár lépésre. Ledru Bolln volt az első, ki magához tért s elkezdett tapsolni; a mire aztán mindnyájan üdvözölték, sőt maga Kossuth is. Bratianu ezután is sokáig törte a fejét a nélkül, hogy kitalálta volna a belépését megelőző nagy zaj okát.

Mikor ezeket Quadrio nekem elbeszélte — folytatja B. C. Livianu — azt kérdeztem tőle; minő hatást tett rá Kossuth magatartása a román kérdésben? — Kedves fiain — mondá Quadrio — már azelőtt jóval meg voltunk győződve, én is, meg Mazzini is, hogy Kossuth karakter nélkül való ember 0 csak affektálta a nemzetiségi elv iránt való lelkesedését, de csak hóhérnak lett volna jó a nemzetiségek számára..... Egy pár nap múlva e beszélgetés után Quadrio a „Romaneii Popolo“ című újság 1871. 4., 5., 6. számait egy levél kíséretében küldötte meg B. C. Livianu-nak azért, mert ezekből elolvashatja Mazzini nézeteit Olaszországnak általa kontemplált nemzetközi politikájáról. Természetesen beszél a Duna mentén lakó románokról is, kiket Kossuth nem akart befogadni az európai forradalmi bizottságba, de Mazzini nagyon rajta volt, hogy a románokat, kiket Kossuth Mazzini talált gyermekeinek nevezett, Bratianu képviselje.

Ha a magyar és a román emigránsok egymáshoz való viszonyát elfogulatlanul és kritikai szemmel vizsgáljuk, kénytelenek vagyunk bevallani, hogy a román emigránsok nemzetiségi politikáját az európai forradalom emigránsai nagyobb rokonszenvvel fogadták, mint a magyar emigránsokét, különösen

pedig a Kossuth-féle s így bizonyos fokig hivatalosnak tekinthető nemzetiségi politikát. És ez nagyon természetes is, mert a történelmi jog Mazzini és társai előtt nagyon is arisztokratikusnak s a demokrata elvekkel ellenkezőknek tetszett. Nekik kizárólagosnak és önzőnek tűnt fel az, mi voltaképpen a magyar nemzetnek életföltétele volt. Aztán e demokrata forradalmároknak sehogysem fért a fejökbe, hogy miért ragaszkodnak a magyarok úgy a múlthoz. Nemcsak 111. Napóleon nyilatkozott ugy a magyar emigránsokról, hogy nem forradalmárok, hanem az igazi telivér forradalmárok sem tartották őket azoknak. Hogy is tarthatták volna forradalmároknak azokat az embereket, kik törvénykönyvvel közökben követelték törvények és szerződések által biztosított közjoguk visszaállítását. Mennyivel igazibb és őszintébb forradalmárok voltak a románok, kik sem a múltból, sem a tényleges állapotokból nem akartak semmit fentartani. A magyaroknak céljuk a régi közjog restaurálása volt, a románoknak pedig olyan új közjog teremtése, melynek alapját nem a történelmi jog, hanem az általános emberi jog képezte. A románok lehettek tisztavizű forradalmárok, radikális demokraták, mert az ő multjokban semmi sem volt olyan, a melyet restituálni érdemes lett volna, de a magyarok jövőendő hatalmának multjok volt mindig egyik leglényegesebb alkateleme.

Aztán meg azt sem szabad felednünk, hogy a román emigránsok a magok internáczióális franezia kulturájokkal közelebb állottak az olasz és franezia demokrata forradalmárok eszejárásához, és érzelmi világához, mint a mi speezifikus magyar jogászi kulturájú emigránsaink. A román intelligencia Párisban tanult akkor is, a hol köztök és a franezia közvéleményre alakító befolyást gyakorló .egyének közölt nem egy Ízben szoros barátság kötődött, a melyet a román emigránsok nagyon ki-tünően fel tudtak használni a magok előnyére.

November havában a „Latin Unió“ című egyesület egy bankettet adott, melyen Türr tábornok, kinek neve e tanulmányban még elő fog fordulni, felköszöntötte a románokat. E felköszöntő által provokálnak érezvén magát a román kulturális liga párisi szekcziójának elnöke, Cantili, egy igen érdekes

beszédben fejtegette a románság Franciaországhoz való kulturális viszonyát. „Mi elmentünk Olaszországba és ott, eredetünk tündöklő forrásainál újra született a mi nemzeti érzületünk. A mi nagy költőnk, Alexandri ifjúságát Olaszországban töltötte Traján oszlopának lábainál; szoros barátságban élt Mazzinival és az olasz szabadság összes bajnokaival. Történetírónk Balcescu, a románok e Michelet-je a déli nap sugaraiban, Nápoly szép ege alatt nőtt fel és mikor kegyetlen betegség támadta meg, elvált övétől és elment, hogy Olaszország földjén aludja utolsó álmát, mert holtan is érezni akarta az olasz szabadság fájának újból való kihajtását. A mi pedig Franciaországot illeti uraim, ismétlem, hogy nemcsak nekünk, de az egész világnak is például és gyámolítóul szolgált. Földje igazi menedékhelye volt mindazoknak, kiket a zsarnokság üldözőbe vett. Magas fokon álló fenséges tudományát szétszította mindenki között. Kincseit és fiainak vérét Franciaország igen sok ország szabadságáért és függetlenségéért áldozta fel nem egyszer“.

„1830-tól kezdve a román ifjaknak nagyszáma kereste fel a szabadelvű eszméknek azt a tűzhelyét, melyet Párisnak neveznek. A mi legkitűnőbb hazánkfiái, kik közülünk magasan kiváltak, mint Ghica János volt londoni román követ, Alexandri Vazul, ki mint Románia követe halt meg Párisban, Cftmpineanu, Golescu, a Bratianu testvérek és Rosetti. kik Romániában a legnagyobb politikai szereplők voltak, kivétel nélkül mind Franciaországban képződtek. A román szabadelvűséget, a román haza újjászületését mi ez embereknek köszönhetjük. A francia államférfiak, publicisták, történetírók, kiket mindenkor az igazság nagylelkű érzülete vezetett, több ízben kitűnő szolgálatokat tettek a román ügynek, támogatván tehetségükkel és ismeretessé tevén a világ előtt azt. Oly dolog, melyet nem lehet elfelejtenünk *L'egnault* Illés 1855-ben írta meg „A dunai fejedelemségek történetét“, *Ubicini* pedig megírta Románia történetét. *Bataillard*, *Vailant*, *Colso*», *St. Marc-Girardin* pedig tolvakkal védelmezték nemzetiségünket. Koronája volt mindennek az, mikor a *College de Francé* egy tanára megindult hangon fejezte ki irántunk való részvételét. Ez Michelet volt, az önk

nagy, népszerű történetírója, a ki rólunk úgy beszélt, mint egy feláldozott nemzetről s az ő szavai legendaszerű mélységben nyomódtak be a román nép lelkébe. Ugyancsak a College de France tanára volt, a nagy történetíró Quinet Edgár, ki informáltatva egy román leánytól, *Assachi* kisasszonytól, nagy szolgálatakat tett nekünk kitűnő tehetségeivel. Nincs egyetlen román, kinek emlékezetébe ne lett volna bevésve, mint életének egyik legszebb epizódja az az időszak, a mikor Quinet Edgár szándékozván közreadni. „A románok históriájáét, mi ifjú románok, kik a nyilvános politikai életre készülünk, felhasználtuk ez alkalmat arra, hogy legmélyebb hálánknak adjunk kifejezést és ő ekkor azt mondotta, hogy a francziák és a románok egyesülése „bevégzett tény“. Ezeket a viszonyokat és rokonszenveket fel tudták a román emigránsok akkor is használni a magok előnyére, épen úgy, mint fel tudják most a liga ügynökei a mi kárunkra.

XIV.

A párisi magyar emigráció sürgeti Kossuthot, hogy mondja el véleményét a nemzetiségi kérdés és a keleti konfoederáció tárgyában. Kossuth tervezete. Általános elvek és fejtegetések. A nemzetiségek jogai a községi-, a megyei- és középponti kormányzatban. A keleti konfoederáció. Horvátország és Erdély helyzete. Kossuth e tervezetének összehasonlítása eddigi álláspontjával. Mit követeltek a román forradalmárok Kossuthal és mit a reakció mellett harczoló erdélyi románok Austriától? A subjektív és objektív okok felsorolása, melyek érthetővé teszik a keleti konfoederáció eszméjének felvetődését. A krími háború. Mi okozta e háború kitörését. A szultán magatartása. Austria helyzete szemben Oroszországgal. A szultán Klapkát 'akarja a dunai hadsereg fővezérévé tenni, (folescu értekezik Klapkával és Telekivel. Austria csatlakozik a nyugati hatalmakhoz s így lehetetlenné teszi, Itoyy c. háborúban szerep jusson a magyar emigrációnak. Gál Sándor terve és az orosz szövetség. A román fejedelemségek állapota W48. szeptemberétől a krími hadjáratig. Osztrák nkkupáció. A román emigránsok működése a párisi sajtóban és a császár udvaránál. Napóleon miért pártolja a román törekvéseket. párisi békének a román fejedelemségekre vonatkozó pontjai. A szultán összehívja a moldovai és oláhországi nemzet i-gyűléseket. E gyűlések a fejedelemségek uniója mellett nyilatkoznak. A porta e határozat ellen tiltakozik. A nagyhatalmak képviselői a fejedelemségek számára alkotmányt csinálnak. Ez alkotmány alapján összehívják a fejedelem választó nemzetgyűléseket. < 'ogolniecaneu működése az unió mellett. Moldovában Cuzát egyhangúlag választják fejedelemmé. Oláhországban nehezebben megy a dolog. Heves jelenetek a képviselők igazolásánál. Boerescu indítványa és beszéde. Az ulcza befolyása. Ottzál egyhangúlag Oláhország fejedelmévé választják. A román emigránsok elérték törekvéseik főcélját. Az emigráns politika megszűnik, a gyakorlati politika pedig nem akar tudni semmit a magyar emigrációval való szövetkezésről.

A párisi magyar emigránsok bizottsága azonban nem elégedett meg Kossuth ez egyszerű visszautasító válaszával. A kérdést elsőrangú fontosságúnak tartván, felszólította, hogy ha nem

helyesli az eddigieket, hát adjon ő maga részletes programot, mely egyúttal minden további tárgyalásnak is alapját képezhetné. Kossuth nem sokáig habozott, mert még brossai tartózkodása alatt megírta ezt a kívánt programot, mely egész terjedelmében közölve van francia, nyelven *Trányi* és *Chassin*: „Historie politique de la revolution de Hongrie 1847—18411“ című művének „La réconciliation des races“ című fejezetében (I. köt. 365 és köv. lapokon). Magyar fordításban pedig a „Közelmúlt Titkaiból“ című pamflet I. füzetének 65—99. lapjain.

E tervzet lényege a következőkben foglalható össze:

Kossuth e tervzet bevezető részében kifejti, hogy a népfőnség elvén alapuló parlamentáris kormányzást magában véve nem tartja a szabadság biztosításának. E mellett gondoskodni keli oly intézményekről, a melyek lehetővé teszik az önkormányzást is. Az egyén az egyéni jogok gyakorlatában; a család a családi ügyekben; a község a községiekben; a megye a megyei ügyekre nézve ép oly sérthetetlen közegei a népfőnségnek, a minő a nemzet a maga összeségében az állam ügyeire nézve. Szabad országban szükséges, hogy a polgároknak szabad legyen magukat kormányozni mindenben, mi jogaikra vonatkozik, melyeket mint egyének, mint családtagok, mint község vagy mint megye bírnak. E mellett az egyének védelmet kell találnia a család önkénye ellen a községben; a község önkénye ellen a megyében, a megyéé ellen az államnál s végre az államé ellen az alkotmány által elismert egyéni, családi, községi és megyei önkormányzat sérthetlenségében. A megye megleli saját oltalmát azon szabadságban, miszerint megtagadhatja a kormány önkényes rendeletének végrehajtását, továbbá tisztviselőinek felelősségében.

Ezek azok az alapelvek, a melyekből kiindulva akarja szervezni a független, modern és demokratikus magyar államot. És épen ez elvek alapján szükségesnek tartja, hogy az alkotmányban fel legyenek sorolva az egyéni jogok. A gondolat- és a lelkiismereti szabadságon kívül az egyéni jogokhoz tartozik a *társulás szabadsága* is. Az embernek elidegeníthetetlen joga embertársaival erkölcsi és anyagi jogai védelmére egyesülni. Az

egy hitvalláson levő egyének egymással vallásos érdekeik ápolására és védelmére is társulhatnak, mert szerinte az egyház oly társulat, mely szabadon szervezkedhetik és kormányozza magát. Semmi köze az államhoz s az államnak semmi köze hozzá.

Igen, de „vannak országok, melyeknek lakói különböző nyelveken beszélnek és így különböző fajokhoz vagy ha úgy tetszik, különböző nemzetiségekhez tartoznak. Ezek vagy egymással összekeverve élnek, vagy, habár többé-kevésbé tömör zömöket képezve, azon területen vannak letelepedve, mely földrajzilag és történetileg az államot képezi. Mi történjék akkor a nemzetiség érdekében? Feloszszák-e a lakosok az állam területét a különböző nyelvek szerint?”

„Ez vagy anyagilag lehetetlen, mivel a nemzetiségek egymással összevegyülve laknak, vagy legalább politikailag lehetetlen a nélkül, hogy az állam felbomlásnak kitéve ne legyen s hogy a többi nemzetiségek joga csorbát ne szenvedjen.“

„Az állam feltételez egy nemzetet, de a nyelv magában nem egyedüli kritériuma egy nemzet létezésének. A nyelv egysége nem elégséges megállapítani a nemzet egységét és a nyelvek különfelesége nem akadályozza a nemzet egységét. Anglia nyelve ugyanaz, mi az Egyesült-Államoké s mégis Anglia és az Egyesült-Államok soha se lesznek egy nemzet. Másfelől az Egyesült-Államokban vannak lakosok, kik angol, ír, francia, spanyol, németalföldi, német, olasz s isten tudja hány más nyelven beszélnek, sőt némely nemzetiség ott milliókra menő egyéneket számlál. Mindazáltal minden nyelvkülönbség daczára nem képeznek-e egy nemzetet az Egyesült-Államok? S nem volna-e szörnyű gondolat azt kívánni, hogy az Egyesült-Államok nyelvek szerint széttagoltassanak? Másik példa. Váljon Helvetia nem nemzet-e, mivel ott német, francia, olasz és vallon nyelven beszélnek?”

„Mit tegyenek tehát nemzetiségük biztosítása s fejlesztése érdekében egy különféle nyelvű állam lakói?”

„Azt, a mit vallásos érdekeik fejlesztése és biztosítása czéljából tesznek. Társuljanak! A nyelv közössége társadalmi

érdekű ugyanazon jogcímmel, mint a hit közössége. Fejlődését az államon belüli társulás útján kell eszközölni, de nem szabad azt az állam fölé helyezni, mert ez az állam felbomlását vonná maga után.“

A mint eljártak az egyházi önkormányzatot illetően, úgy kell eljárni a nemzetiségi ügyekre nézve is, mert „a nemzetiség társadalmi érdek épen úgy, mint a vallás.“

„E végből az egyik vagy másik nemzetiséghez tartozó honpolgárok álljanak össze községenként nemzetiségök érdekében. Küldöttek által társuljanak kerületenként s a kerületek csoportosuljanak egy nemzeti egyetembe. Szervezkedjenek azután, a mint jónak látják. *Válaszszanak egy nemzeti főnököt s nevezzék el azt vajdának vagy hoszpodárnak vagy bármi néven.* Nemzeti egyetemükhöz csatolják oda, ha hasznosnak Ítélik, egyházuk és iskoláik igazgatóságát s alkossanak alapszabályokat, melyek szerint kormányozni kívánják társulatukat. Egyszóval, miután tökéletes önkormányzatot élveznek, képesek lesznek fejleszteni mindazon erkölcsi és társadalmi érdekeket, melyeknek összességében befoglaltatik az, mit nemzetiség alatt értünk. E társulatnak nincs semmi köze az államhoz s az államnak semmi köze hozzá. Az állam csupán egyet kíván tőle, azt, hogy cselekvései s nyilatkozásai nyilvánosak legyenek. Ily módon egyszerű társulás útján kell biztosítani a nemzetiségi érdekeket, melyek az egyéni jogok keretébe tartoznak.“

Azután azt fejtegeti Kossuth, hogy a nemzetiségi érdekek hogyan illesztődjenek a községi önkormányzat keretébe és mily fokig érvényesüljenek? Kossuth felfogása szerint a saját ügyeit szabadon és függetlenül kezelő község az általános szavazatjog alapján szervezendő. És miután az általános szavazatjog sérthetetlen alapot képez, a község belügyeibe sem a megye, sem a kormány, sem az országgyűlés bele nem avatkozhatik.

„Következőleg minden község maga fogja meghatározni, még pedig időről időre, melyik legyen hivatalos nyelve. Abban írja jelentéseit a megyéhez, kérvényeit a kormányhoz és az országgyűléshez. A megye válaszait és végzéseit s ennek közvetítése mellett a kormány válaszait és végzéseit azon a nyelven kapja,

melyet a megye saját használatára fogadott el. Azonban, ha ez a megyei nyelv nem ugyanaz, mi a községé, akkor a megye közlései szövegéhez egy fordítást mellékel a község nyelvén. Mindazáltal az alkotmány kiköti a kisebbség javára, hogy minden egyes egyén jogosítva van panaszát vagy kérelmét a községhez intézni s a községi bírák előtt magát saját nyelvén védelmezni is.“

„Egyike a nélkülözhetetlen feltételeknek egy község alakításához az, hogy legalább egy községi iskolát állítson. Ezen iskolában, ha a lakosok különböző hitűek, vallási oktatás nem adatik. Erről gondoskodni minden egyes hitfelekezet külön dolga. Az iskola a község vezetése alatt lévén, ő határozza el azt is, mely nyelven tanítson a mester. Az alkotmány azonban biztosítja a tanszabadságot és a tanfolyam szabad választását. A más nyelven beszélő kisebbség, bármely társulat, minő az egyház, nemzetiségi, gazdasági, iparos, kereskedési stb. egyesület, sőt bármely egyén is állíthat iskolát a nyilvánosság ellenőrzése alatt s mindenki választhatja iskoláját. Se megye, se kormány, se törvényhozásnak nincs joga a községi elemi iskola igazgatásába avatkozni. Mindazáltal a törvényhozó az állam általános érdekében meghatározza az adandó oktatás minimumát. A községi tisztviselő, ki az iskolára felügyelő, felelős lesz a kormánnyal szemben az előirt oktatási minimumról. E tekintetben a kormány felügyeleti joggal fog birni, de ezt csak a megye közvetítése mellett gyakorolhatja. Ilyen forma szervezés mellett a népfőnség teljes alkalmazásban részesül; a nemzetiségi érdekek, a kisebbségek, valamint az egyének jogai egyúttal meg lesznek óva.“

A megyék a népfőnség ugyanazon elvei alapján volnának szervezendők, mint a községek. A megyék számát és határait a törvényhozás határozza meg. Ha csak fontos okok nem forognak fenn, nem kell megváltoztatni a történelmi határokat. A megye általános szavazattal választott képviselőkből és bizonyos időszakokban a területén létező községek által választottakból áll.

„A megye közgyűlése első összejövetele alkalmával elhatározza szavazattöbbséggel, melyik legyen a közigazgatási nyelv

a következő választásig? Ezen a nyelven fog a kormány nyal levelezni, de oda mellékelvén egy magyar fordítást, ha nem a magyar választatott. A kormány válaszai s rendeletei ugyanezen módon küldetnek hozzá. Eredeti szövegnek mindig az fog tekintetni, mely a megye nyelvén lesz írva. Mindazáltal fontos, hogy itt is, úgy mint a községben a kisebb szám joga tiszteletben tartassák. E szerint a közgyűlésen mindenki saját anyanyelvűn szólhat és ugyanazzal élhet minden panasz- és kérelemleveleiben, vád- és vádirataiban a közgyűlésen úgy, mint a megyei hivatalok és bíróságok előtt. Ez okból köteles a megye tolmácsokat tartani törvényszékei mellett.“

„Minden megye köteles felállítani és fentartani egy másodfokú iskolát, félretevőn minden vallásra való tekintet. A tanítási nyelv felett a közgyűlés határoz. De szükséges volna a megyében használatban levő valamennyi nyelvet tanítani az iskolában, úgy hogy a tanítványok azokat magukéivá tehessék. E nyelvtanítás a megye részére kötelező volna; a tanulók részére szabadon választott tantárgyat képezne. Az iskolákban adandó oktatás minimumát a törvény határozza meg. Az iskolát igazgató tisztviselő e minimumról felelős a kormánynak. A megyei kisebbség tagjai (magánszemélyek, társulatok) jogosultak másodfokú iskolákat alapítani, a mint elemi iskolákat állíthatnak.“

A törvényhozó hatalmat az országgyűlés gyakorolja. Ez áll a képviselőházból és a szenátusból. A népképviselőket a választókerületek választják általános szavazati joggal. A szenátus tagjait a megyei közgyűlések választják és pedig minden megye két szenátort.

„A törvényhozás tagjai a parlamenti tárgyalásokban az országban divó nyelvek bármelyikét használhatják. Az ülések jegyzőkönyvei magyar nyelven lesznek szerkesztve, de a törvényeket ki kell hirdetni mindazon a nyelveken, melyeket a községek magukéinak fogadtak el. Kétely esetén a magyar szöveg lesz a hiteles“.

Nincs ugyan világosan kifejezve a javaslat illető részében, de az eddig előadottakból és az egésznek szelleméből határo-

zottan következik, hogy a végrehajtó hatalom hivatalos nyelve a magyar lenne ép nyg, mint az egyetemi oktatásé és a legfőbb ítélőszéké is.

A mi pedig a szomszédos nemzetekkel való szövetekezés eszméjét illeti, úgy van meggyőződve, hogy a szövetség eszméjének van jövője az Alsó-Dima mentén a jobb- és balparton. „Ezen eszmét határozottan pártolom, feltéve, hogy a szövetség alakítására hivatott államok nem vágyódnak egymás területének elfoglalására, sem egymás önhatósági függetlenségének megtámadására s feltéve azt is, hogy ezen jogok épségben tartása mellett frigyök a külveszélyek elleni kölcsönös biztosításra szorítkozzék“.

A mi pedig in genere a magyarországi nemzetiségi kérdésről illeti, vázolt tervezetéből — úgymond - meg lehet látni „mikép, elkezdve az egyéni jogoktól, melyeknek részét képezi a társulati jog a gondolat és a hit körében s egyszóval minden társadalmi viszonyokban: — az állam minden orgánumain keresztül, melyekből összealakul, ug v mint a községen, megyén, törvényhozáson, kormányzaton, igazságszolgáltatáson, közigazgatáson; egyszóval mindenütt folyvást tekintettel voltam a nemzetiségek érdekeire, fejlődésökre, úgy mint biztosítékaikra, úgy annyira, hogy — ha csak azt nem akarják, hogy az állam nemcsak a magyar nemzetiség, de valamennyi nemzetiségek romlására szétbomoljék, vagy hogy egyik nemzetiség, bármelyik légyen az, feláldoztassék a másiknak — valóban nem tudom, mit kívánhatnának még ennél többet a nemzetiségek“.

Javaslatának hátralevő részében Kossuth a nemzetiségi kérdésnek aztán úgyszólván közjogi részét fejtegeti; azt t. i., hogy miként alakuljon az a magyar királyság tartományaiban és kiegészítő részeiben. A mi Horvát- és Szlavonországot illeti teljesen méltányosnak és igazságosnak találja, hogy ez országok beligazgatásuk szempontjából tekintve, Magyarország kormányától és törvényhozásától teljesen függetleneknek ismertessenek el, mert e csatolt országok történetileg mindig külön országok voltak. Köztök és Magyarország között csak egy szövetségi kötelék létezzék. A közös ügyeket fel kellene sorolni egy új szö-

vetségi szerződésben. Kossuth nézete szerint e közös ügyek közé csupán a terület közös védelmét szárazon és vízen, a külhatalmakkal való viszonyt, a határszéli vámokat, a kereskedelmi rendtartást és a. tenger felé vezető közös közlekedési utakat kellene beiktatni.

„Erdély nincs abban a helyzetben, melyben Horvátország. A nemzetiségek szempontjából nem képez tömör és magában elzárt nemzetet. Területi és történeti szempontból sem mutatja fel magát, mint külön vált és mellékelt ország. Ellenkezőleg Erdély Magyarországnak egy része; bizonyos ideig el volt tőle szakasztva, de újból egyesítettett vele 1848-ban, még pedig egyhangú akarattal. Erdélyi nemzetiség nem létezik. E szerint itt nem lehet arról szó, hogy biztosítékot keressünk az erdélyi nemzetiség számára Magyarországgal szemben; hanem arról, hogy az Erdélyben lakó nemzetiségek kölcsönös jogait megoltalmazzuk“.

„Különösen a szászokról és az oláhokról van sok mondani valóm. A szász nemzetre vonatkozóan meg kell jegyezni, hogy az általam javasolt szervezet mellett a nemzet nemcsak megtartaná székeit (közigazgatási területeit) egész önhatóságukkal egyetemben, a mint ezt a „megyék szervezete“ című fejezetben leírtam (a megye szót csak rövideje miatt használtam s nem akartam neki kizárólagos régi értelmét fenntartani). Mindaz, mit a megyékről mondtam, a szász és székely székekre is alkalmazandó, valamint a jászok, kunok és hajdúk kerületére, s a vidékekre. Azt mondom tehát, hogy a szász nemzet nemcsak megtartaná székeit és vidékeit, hanem még azon szorosabb nemzeti egységet és önhatóságot is, melyet hajdan élvezett. De sőt ezt az autonómiát és egységet a szász területeken lakó valamennyi lakosok jogegyenlősége és az általános szavazati jog alapján szabadon fejleszthetné és legfőbb tisztviselőjét teljes függetlenséggel maga választhatná. Azonkívül az országgyűlés két házába képviselőket és szenátorokat a méltányosságra fektetett számban választana“.

„Hasonló autonómiában és képviseletben részesülne a székely nemzet is.“

„A mi az oláliokkal illeti, meg vagyok győződve, hogy az általam javaslatba hozott alkotmány uralma alatt, melynek alapjai: az általános szavazat, a jogegyenlőség, az önkormányzat a községben s a megyében és az országgyűlésen való képviseltetés, erdélyi oláh testvéreink mind a nemzetiség, mind a polgári és politikai viszonyok szempontjából maguk is óhajtának Erdély és Magyarország közigazgatási unióját, a mint 1848-ban kimondatott; meg vagyok győződve, hogy lehetetlen nem óhajtaniok ezt az uniót, ha saját érdekeiket komoly megfontolás alá veszik.“

Ha már most összevetjük Kossuthnak e tervezetét e kérdésben tett eddigi nyilatkozataival, alkudozásaival és javaslataival, látjuk, hogy ő nem ment túl azon, mit a szabadságharcban is és azután is minden alkalommal hangoztatott s melyet a következő szavakkal fejezett ki: „A nemzetiségi kérdés megoldása csak az által nyerhet állandóságot és biztosságot, ha Magyarország — míg egyrészt *saját területi épségéhez és politikai egységéhez* tántoríthatatlanul ragaszkodik — másrészt őszintén barátságos politikái követ azon szomszéd fejedelemségek irányában, melyeknek függetlensége és szabadsága iránt román és szerb ajkú polgártársainknak, mint fajrokonainknak, meleg rokonszenvet kell természetesen táplálniok.“

Csupán csak egy dolog van e tervezetben, mi ellentétben van eddigi felfogásával és nyilatkozataival, az t. i., hogy megengedhetőnek tartja, hogy a különféle nemzetiségek szervezkedve, maguknak egy nemzeti főnököt választassanak, a kit aztán tetszésük szerint vajdának vagy hoszpodárnak nevezhetnek. Emlékezhetünk, hogy 1848 augusztusában azt, hogy a szerbeknek külön vajdát, az oláhoknak pedig külön kapitányt s ez által nekik az államban külön statust, külön területi közigazgatást adjunk, oly lépésnek tartja, mely Magyarország diszmembrációjára vezetne. Igaz ugyan, hogy az a nemzeti főnök, kinek választását Kossuth javaslata megengedi, tisztán kulturális tekintetben állana az illető nemzetiség élén s nem volna közigazgatási jogkörrel felruházva. Nézetünk szerint azonban egy ilyen nemzetiségi főnöknek még tisztán kulturális hatáskörben való megengedése is lépés volt a lejtőn lefelé.

A mi még, ettől a nemzeti főnöktől eltekintve, Kossuth e javaslatában mint a nemzetiségeknek arlott kedvezmény előfordul, az mind meg volt a Balcescuékkal kötött szerződésekben és az 1849-ben Szegeden hozott nemzetiségi törvényben, sőt lényegében alapját képezi az 1848-ki nemzetiségi törvénynek is. Kossuth ez alkalommal is elment egészen odáig, a meddig saját felfogása szerint az állam területi épségének, egységének és magyar jellegének megsemmisítése nélkül elmehetett.

A románok azonban Kossuth e tervezetével nem voltak megelégedve, nekik területi existenlia kellett és pedig úgy a magyarokkal tartó román forradalmároknak, mint az osztrák absolutismus zászlai alatt harczolt erdélyi román vezetőknek. Amazok foederációra akartak lépni az önálló és független Magyarországgal, de csrfk oly feltétel alatt, ha Magyarország beleegyezik, hogy keleti része a székely havasoktól elkezdve, a Nagyváradon—Aradon—Temesváron át északról dél felé húzott vonalig a mai Romániával egy államtestté egyesíttessék. Ezek pedig hii alattvalói akartak lenni az osztrák császárnak, de csak azon feltétel alatt, ha az egységes osztrák birodalomban levő románoktól lakott összes területek egyetlen politikai államtestbe egyesíttetnek s annak mint corpus sepratum-nak külön nemzeti főnöke és külön nemzeti közigazgatása lesz. Nem akartak tehát Ausztriától elszakadni, sőt ellenkezően szívesen látták volna, ha Ausztria a fejedelemségeket, melyeknek helyzete nemcsak túrheterlen, de bizonytalan is volt, okkupálná s aztán egyesítené a saját kormánypálczája alatt élő s önálló nemzeti közigazgatással bíró román tartomány nyal. Utóvégre is Dáko-Románia a Habsburgok kormánypálczája alatt is Dáko-Románia lesz, mint meg lesz a román forradalmárok felfogása szerint a nemzeti egység a magyarokkal való szövetség esetén is. A forma mellékes, a fődolog a nemzeti egység, a románság ez aranyos álma, politikai törekvéseinek e vezérlő csillaga, a körülményekhez képest bevallott vagy eltitkolt czélja. Ily áron azonban sem Kossuth, sem Bécs nem egyezhetett ki a románokkal.

De hát miként juthatott a román és magyar emigránsoknak eszébe ez a keleti konfoederáció? s miként volt lehetsé-

ges, hogy államférfim reputációval bíró emberek szemében egy ilyen utópisztikusnak látszó terv megfontolást érdemlő komoly dolognak tűnhetett fel?

Ennek kettős oka van: Egy szubjektív és egy tárgyi. A politikai száműzött lelki világát saját politikai hitvallása foglalja le teljesen. A miért élete a szenvedések szakadatlan láncolatává lett, az úgy szólva mániákus erővel ragadja meg egész érzelmi és eszmevilágát. Azért, abban és annak látszik élni csupán. A folytonos tépelődés, a dolog minden oldalú vizsgálata, a csalódásoktól való félelemmel folytonosan váltakozó reménykedés, képzeletét élénkké és vérmessé teszik. Hinni kezd őly dolgok lehetőségében is, melyeket, rendezett mindennapi életet élve, a képzelet furcsa és ötletszerű játékának tartana csupán. Az emigránsok ilyes fajtájú általános lelkiállapota az egyik, a szubjektív ok.

A tárgyi okot Európa általános, de különösen a Balkán félsziget speciális politikai viszonyaiban kell keresnünk. Nem kellett valami rendkívüli éles politikai előrelátás ahhoz, hogy észrevegye bárki is, ki a külpolitikai helyzet alakulását ligvelemmel kísérte, hogy az európai forradalomnak leveretése után, melynek legdrámaibb, legnagyobbyszerű, de egyszermind leg-hosszabb ideig tartó fejezete is a magyar szabadságharcz volt, okvetetlenül a keleti kérdésnek kell napirendre kerülnie. Oroszország, mely Ausztriát megmentette, e tétével magának Európa Keletére oly befolyást biztosított, mely okvetetlenül az ő részére fogja billenteni az európai hatalom egyensúlyát. Aztán azt sem szabad felednünk, hogy az 1848-iki forradalmi mozgalmak a Balkán félszigetet sem hagyták érintetlenül. A román forradalom s a délszlávok mozgalmi nyilvánvalóvá tették, hogy az európai török birodalom népeiben meg van a hajlam nemzeti individuálitásuk revindikációjára s hogy e hajlam előbb-utóbb oly követelések alakjában fog jelentkezni, kapcsolatban a török birodalom jövendőjével, a melyek elől az Európa sorsát intéző hatalmak ki nem térhetnek. De magának Törökországnak is érdekében állott siettetni a keleti kérdés napirendre kerülését, még pedig azért, hogy a Konstantinápoly felé egyre jobban kö-

zeledő orosz, hatalmi törekvéseknek vége szakadjon. Mikor a szultán a magyar menekültek kiadását megtagadta, s kész volt esetleg háborút is provokálni, nemcsak mint a vendégjogot vallásos kötelességből védő igazhitű muzulmán cselekedett, hanem mint előrelátó politikus is. Midőn *Abdul, Medsid* basái és vezérei körében kezét esküre emelte, hogy történjék bármi, de a vendégjogot nem szegi meg, tudta azt is, hogy nemcsak a hatalmas Allah fogja segíteni Ausztria és Oroszország ellen való harcában, hanem Francia- és Angolország hadseregei is, és hogy azok a menekültek, kik most fegyvertelenül egyedül az ő oltalmában bíznak, egy-egy hadtestet fognak vezetni Ausztria és Oroszország ellen.

A Balkán-félsziget tele volt gyűlékony anyaggal. Csupán egy szikrára volt szükség, hogy lánguljon az európai konflagráció lángja. Az emigránsok elbukott ügyök diadalát csak úgy remélték, ha a keleti kérdés fegyveres megoldása napirendre kerül. Meg voltak győződve, hogy ebben a harezban Ausztriának tartozó kötelessége lesz hálából Oroszország oldala mellé állania, meri hiszen Ausztria abban a pillanatban, a melyben orosz segítséggel győzelmet aratott a magyarokon a czár játékszerévé alacsonyítottá le magát; sorsát függővé tette a czár szeszélyétől s így egyúttal önmagán is halálos sebet ejtett. És abból a harczból, melyet Ausztria Oroszország oldalán a nyugati hatalmakkal szövetséges Törökország ellen fog vívni, többé épen ki nem kerülhet. Az emigráció feladata tehát abban áll, hogy egyrészt tisztába hozza a helyzetet a tekintetben, hogy a Balkán-félszigeten minő önálló államalakulásoknak kell létrejönniük, hogy ezek erős gátul szolgálhassanak jövőre nézve az orosz hatalmi törekvéseknek és hogy a szétrobbant Ausztria szerepét a Közép-Dunánál az európai hatalmi egyensúly érdekében, mint nagyhatalom, melyik nemzet vegye át? Ez az Ausztriát pótoló, de egyszersmind Konstantinápolyi az orosz hatalmi terjeszkedéstől megvédő nagyhatalom csupán egy erős és életrevaló keleti konfoederáció lehet. Ez magyarázza meg tárgyi szempontból, hogy a keleti konfoederáció az akkori általános politikai helyzetben nem tetszhetett a legkomolyabb

államférfin előtt sem agyrémnek. Azt sem szabad felednünk, hogy a 48-ki mozgalmak hősei rendkívüli bizalommal voltak a tekintetben, hogy a szabadság és az egyenlőség nagy eszméi összeforrasztó és békítő hatással lesznek minden oly ellentét esetén, melynek oka a nyelv, nemzetiség és a felekezeti különbség. Mi mostanság nagyon jól tudjuk, hogy a felekezeti és nemzeti érdekek tényleg kapcsolatosak oly anyagi és pozitív hasznokkal, melyeket az általános szabadság és egyenlőség végtelenül szép, de tisztán elméleti értékű javaiért nem vagyunk hajlandók feláldozni. Miért ítéljük el tehát őket, ha nemes idealismusokban az emberi természetet jobbnak tartva, mint a minő tényleg, hittek és bíztak oly dolgokban, melyeket a mi józan, de önző realizmusunk agyrémnél egyébnek nem tarthat. Őket még a tapasztalat nem tanította meg arra, a mit mi nagyon is jól tudunk, hogy az ember a mennyire szereti a maga szabadságát ép oly kevésbé hajlandó tisztelni a másokét, kivált ha az ellentétes anyagiasabb természetű egyéni, faji, vagy állami érdekeivel.

De hogy az általános nemzetközi politikai helyzetet nem rosszul ítélték meg, fényes bizonyítéka a *krimi háború*.

1853. február 28-án lépett be a nagyvezérhez Mencsikof herceg, a férfidivatban e néven ismeretes bosszú utazókabátban és sáros csizmákban, követelve a lehető legbrüszkebb hangon, hogy a szultán bocsássa el birodalmának külügyminiszterét, a kotroczeni pacifikátort. Hummel 1848-ki biztostársát, az egykori Fuad effendit, most már Fuad basát és hajtassa végre a jeruzsálemi szenthelyek birtoklására vonatkozóan kibocsátott lermánokat. Fuad basának az orosz kormány szemében két nagy bűne volt. Először is bátorkodott már 1851-ben javaslatba hozni, hogy az orosz megszálló csapatok hagyják el az oláh fejedelemségeket, mert azokban a béke és rend nemcsak helyreállott, hanem tartósnak is ígérkezik, másodsor pártját fogta a szent sírra vonatkozó francia követeléseknek.

A szultán azonban nem volt hajlandó Mencsikof követeléseinek eleget tenni, ki szerette volna Fuad basáék helyébe a nyugati befolyástól irtózó s az orosz ajándékok iránt vonza-

lommal viseltető ó-török párt férfiaiit ültetni. Hasztalan nyújtott be Mencsikof ultimátumot, melyben fegyveres végrehajtással fenyegetőzött. ha követeléseit május 10-ig el nem fogadják. A szultán nem engedte magát a durva fenyegetésektől megrémíttetni. Rendületlenül megmaradt elhatározása mellett. Tette ezt pedig azért, mert nagyon jól tudta, hogy az orosz követelések csupán csak ezimek a háború provokálására. Tudta azt is, hogy a nagyhatalmak nem hajlandók e követeléseket támogatni, úgy is történt. Stratford angol követ értesülvén Mencsikof fellépéséről, értekezletre hívta össze a nagy hatalmasságok képviselőit, kik ez értekezleten kimondották, hogy a csár követelése jogtalan és sérelmes a szultán függetlenségére s ezért a szultán ez ügyben tanúsított magatartása helyes volt. Mikor május 21-én Mencsikof eredmény nélkül volt kénytelen Konstantinápolyból eltávozni, ép akkor evezett be az egyesült angol és francia hajóhad is a Dardanellák bejárata mellett levő Bcsica öbölbe.

Mielőtt Mencsikof Konstantinápolyba ment volna, Miklós csár bizalmas értekezletre magához hívatta az angol nagykövetet, Sir Georg Hamilton Seymourt és azt mondotta neki: mit gondol, Anglia nem volna-e hajlandó Oroszországgal megegyezni az esetre, ha valami véletlen módon az a bizonyos beteg ember Konstantinápolyban hirtelen meg találna halni? A beteg ember, ha meg talál halni, örökséget hagy hátra s ha Angol- és Oroszország megegyeznek az örökség felosztását illetően, Franeziaország kénytelen lesz a bovégzett tényeket egyszerűen tudomásul venni. A többiek nem számítanak. „A mi pedig Ausztriát illeti — folytató Miklós csár — önnek tudnia kell, hogy mikor Oroszországról beszélek, akkor egyúttal Ausztriáról is szólok“. Lord Seymour figyelmesen végighallgatta a minden oroszok hatalmas urának érdekes fejtegetéseit és nagy óvatossággal csak annyit jegyzett meg, hogy mindaz, a mit ő felsége, a csár mondott, nagyon helyes és szép dolog, de ő a maga részéről azt hiszi, hogy bár a konstantinápolyi beteg ember a sok orvos miatt nagyon is sokat szenvedett, de mégsem olyan halálos, hogy az örökség felosztásáról kellene tanácskozni, mivel hogy a népek és az államok nem oly hamar és könnyen múlnak ki az

árnyékvilágból, mint ő felsége hiszi. A ezárnak ez ajánlatát aztán február 9-ről keltezett jegyzékével Lord Russel is elutasította, mert meggyőződése szerint a török birodalom hagyatékának felosztásáról tárgyalásokat folytatni, tekintettel arra az eshetőségre, hogy e birodalom felbomlik, nem volna egyéb, mint tényleg siettetni e sajnálatos eseményt.

Oroszország, bár nem egyezhetett meg Angliával, Mencsikofot mégis elküldötte Konstantinápolyba azért, hogy kössön bele a portába. Elküldötte, mert meg volt győződve, hogy „mikor Oroszországról beszél, akkor egyúttal Ausztriáról is szól”. Mencsikof küldetésének sikertelensége után pedig megparancsolta Goresakof Mihály tábornoknak, hogy hadtestével az oláh fejedelemségeket szállja meg s Ausztria császárárt is felhívta, hogy a maga részéről is cselekedjék hasonlóan s tegyen kezet Boszniára, Hercegovinára és Szerbiára. A bécsi udvar soha sem volt talán kellemetlenebb helyzetben, mint most. Tudta; hogy Oroszországnak hálával adósa, de másrészt azt is érezte, hogy ha e háláját oly módon rója le, mint a hogy most az orosz czár kívánja, önmagát teszi tönkre. Angol-, Francia- és Törökország szövetségese. Elég erősek magokban véve is neki és Oroszországnak dolgot adni, de e hármas szövetség, hogy a diadalt maga számára biztosítsa, szövetkezni fog Szárdiniával és a magyar emigránsokkal is és így a keleti kérdés mellett, melybe voltaképen érdekei ellen avatkozott bele, felidézi a magyar és az olasz kérdést is. Hogy aztán egy ily nagyszabású európai konflagracziónak rája nézve mi lehet az eredménye, a fölött nem sokat kellett gondolkoznia. Hogy a magyar emigráció a kitörendő háborúban szerepet akar és fog játszani, azt a bécsi kormány sejthette abból is, hogy a török kormány Klapka tábornokot, Komárom hőst kínálta meg a dunai hadsereg főparancsnokságával. Szemere Naplójából tudjuk ugyanis, hogy mikor a krími hadjárat kitörésének híre szárnyra kelt, Golescu felkereste Genfben Klapkát és Telekit s velők alkudozott, hogy hátha sikerülne azt most elfogadtatni, mit Kossuth visszautasított. Golescu igyekevése azonban most is sikertelen maradt, mert sem Klapka, sem Teleki nem voltak hajlandók pozitív ígéretet tételére.

Klapka tábornok értesülvén, hogy a török kormány a dunai hadsereg főparancsnokságával szándékozik megkínálni, azonnal keletre utazott, a hol, mint Veress Sándor értesít, (A magyar ernigráció keleten. II. 3. 4. 1.) összehívta az emigránsokat s megkérdezte, nem lenne-e kedvök a török hadseregben alatta szolgálni, természetesen minden vallásváltozlás nélkül. Ausztria értesülvén a török kormány szándékáról, tiltakozott Klapkának fővezérül való alkalmaztatása ellen. A török kormány nem akarván Ausztriát maga ellen ingerelni, tervétől elállott s Klapkának adott ígétét visszavonta, egyúttal kijelentvén az okokat is, a melyek miatt kénytelen volt ezt tenni. Kárpótlásul azonban megkínálta, hogy fogadja el a kisázsiai hadak fővezérségét. Klapka erre nem volt hajlandó, hiszen az ok, a miért a dunai hadak fővezérségét is elfogadta, nem volt egyéb, mint ama meggyőződés, hogy Ausztria okvetetlenül Oroszország mellett fogja kardját kivonni s neki majdan, mint a török hadak fővezérének, a csatátérnek Oláhországba való áthelyezése után sikerül valamit tennie Magyarország felszabadítására.

Ily módon, két malomkő közé jutva, miután Ferencz Józsefnek olmtüzi találkozása alkalmával nem sikerült a czárt engedékenységre bírnia, sem Konstantinápolyban nem fogadták el tanácsát, hogy engedjenek az orosz követeléseknek, a bécsi kabinet kénytelen volt a birodalom fenmaradása érdekében Oroszországgal szemben a haládatlanság bűnébe esni és csatlakozni a nyugati hatalmakhoz. A nyugati hatalmak megbízottjai Bécsben gyűltek értekezletre s itt a közös megállapodásokról szóló jegyzőkönyvet december 5-én Írták alá. E jegyzőkönyvben határozatképen kimondották, hogy a török birodalom fennállása jelen határai között az európai egyensúlynak főfeltétele s hogy a jelenlegi háború területváltozást nem vonhat maga után. Ez értekezlet alkalmával tartott diplomacziái ebéden mondotta Bruck miniszter fel köszöntőjében, hogy most már Oroszország gögje meg lesz zabolázva.

Mikor Ausztria a nyugati hatalmakhoz csatlakozott, akkor saját létét mentette meg s egyúttal lehetetlenné is tette, hogy a magyar emigránsok azon reménységei, melyeket egy keleti

háborúhoz fűztek, teljesedésbe menjenek, mert hiszen e reményeknek egyetlen pozitív alapját az a biztosnak vélt eshetőség képezte, hogy Ausztria Oroszország szövetségese lesz. így hiúsította meg Ausztria okos magatartása, hogy az emigránsok ebben a háborúban nagyobb szerepre és befolyásra szert tehessenek. A magyar emigráció vezetői felismervén a helyzetet, e háborúnak passiv szemlélői maradtak.

Inkább csak a kuriózum kedvéért, mintsem fontosságáért emlékezünk meg arról a másik tervről, mely Veress Sándor vélekedése szerint Gál Sándor tábornok agyában fogamzott meg s melynek az lett volna célja, hogy az emigráció Görögországban, mint orosz segély-csapat szervezkedjék és orosz védelem alatt törjön be keletről Magyarországra, mert hiszen Miklós cár kész, hogy magát Ausztria háládat lansága miatt megboszulja, Magyarországon a felkelést minden tőle kitelhető módon támogatni. E terv szóbeszédnél nem volt egyéb s hatása sem volt több, mint némi izetlonkedés és személyes torzsalkodás előidézése a keleten élő magyar emigrációban.

A krimi hadjárat sem lefolyásában, sem eredményeiben nem volt semmi hatással a magyar ügyre, de unnál dusabb gyümölcsöket hozott a román fejedelemségek számára.

De hogy megérthessük a krimi hadjárat eredményeinek fontosságát a romanismus ügyére nézve, szükséges egy kevéssé arra is visszapillantnunk, hogy mi történt e fejedelemségekben 1848 szeptembere óta?

A román forradalmi mozgalmak leveretése után a fejedelemségek viszonyát a porta és az orosz kormány között 1849. május 1-én kötött balta-limani szerződés szabályozta. E szerződés kimondta, hogy a fejedelmeket többé nem az ország választja, hanem a porta nevezi ki egyetértően az orosz császári kormánynyal és pedig 7 évi időtartamra, hogy a nemzetgyűlés helyébe a legnagyobb boérok korlátolt számából álló divánok lépnek, hogy az ország adminisztrációjában a fejedelem segítségére legyenek s hogy a tartományok 7 évig még orosz csapatoktól lesznek megszállva.

E szerződés után a porta Oláhországban fejedelemmé

Stirbey-t nevezte ki. Moldovában pedig Ghica Grigorie. Stirbey kormányzata Bukarestben teljesen reakzionarius és az orosz ízlésnek megfelelő volt. Ghica Grigorie azonban sok jót tett Moldovában e szomorú korszakban is. Azokat az iskolákat és kulturális intézményeket, melyeket előde, Sturza Mihály mint költségeseket és eshetőleg veszedelmeseket megszüntetett, visszaállította. A felébredt román nemzeti szellemnek nagy barátja volt. Saját költségén nyomatta ki Sincainak krónikáját és Cogolniceamnak „Cronicele faréi Moldovei“ ezimii történelmi forrás gyűjteményét. Legfőbb tanácsadója s első minisztere Cogolniceanu Mihály volt, kinél a modern Románia érdekében több kitartással és nagyobb sikerrel a román hazafiak közül nem munkálkodott senki. Cogolniceanu ösztönzésére kezdette meg a cigánvság felszabadítását is az örökös rabságból.

Gorcsákof bevonulván hadseregével az oláh fejedelemségekbe, Ghica és Stirbey Becsbe szaladtak. Mikor I'askievieset Bulgáriában Omer basa egy párszor megverte, ez jónak látta a Dunán átkelve csapatait az oláh fejedelemségekből is kivonni, Coronini tábornok vezetése alatt osztrák megszálló csapatok foglalták el a fejedelemségeket.

A krimi hadjárat alatt a román omigráció Párisban a sajtóban, de III. Napóleon udvara körében is nagy és sikeres tevékenységet fejtett ki, mert tudta, hogy a román fejedelemségek leendő sorsa e háború kimenetelétől függ. Ismerték III. Napóleon nézetét, ki az oláh fejedelemségek önállóságát azért tartotta szükségesnek, hogy természetes gátját képezzék az orosz hatalom Konstantinápoly felé való terjeszkedésének. Egész erejükkel rajta voltak, hogy ezt a hitet saját hazájuk érdekében az európai közvéleményben mentői jobban meggyökereztessék. Es a nagyhatalmak a párisi békében tényleg nem is feledkeztek meg a román száműzöttek hazájáról.

A párisi békeszerződés 20. és 21. pontja kimondja, hogy az orosz csár beleegyezik a bessarabiai határigazításba és az Oroszország által Bessarabiából átengedendő terület Moldovához fog csatoltatni. Tehát Moldova területnagyságában részeseül. A 22—27-ig terjedő pontok pedig kimondják, hogy a román

fejedelemségek a török főhatósága alatt, és a szerződő hatalmak biztosítéka mellett ezentúl is élvezik eddigi kiváltságaikat, de a hatalmak egyike sem gyakorolhat felettök kizárólagos protektorátust, belügyeikbe nem avatkozhatnak. A szultán pedig számukra a független nemzeti igazgatást, a vallási, törvényhozási, kereskedelmi és hajózási teljes szabadságot meghagyja. Bukarestben egy bizottság fog összeülni, a melynek feladata lesz javaslatokat tenni a fejedelemségek jövődöbeli szervezésére. Továbbá a szultán összehívja mind a két országban a társadalom minden osztályát képviselő nemzetgyűlést. A bizottságnak e nemzetgyűléshez való viszonyát egy külön utasítás fogja szabályozni. A bizottság munkálatát aztán Parisba küldi és a szerződő felek e munkálat alapján Törökországgal végleges egyezsége lépnek s a szultán egy hatiserif-ben fogja a végleges szervezetet megállapítani mindkét fejedelemség számára s hogy e szervezet épségben fog maradni, azt a szerződő felek együttesen fogják garantirozni. Ha a belnyugalom a két országban veszélyben forogna, a török kormány fegyveres megszállást csak a szerződő hatalmak beleegyezésével rendelhet el.

A párisi s'zerződés ugyan meg volt, de a végrehajtás rendkívül nehezen ment. A határki igazítás és a terület kiürítése is sok nehézségbe került, hát még a szerződés többi pontjainak végrehajtása, a mely pontok a szerződő felek érdekei szerint különféleképen érteimeztettek. Nevezetesen a fejedelemség szervezése folytán felmerült egyesítés kérdése két részre osztotta a szerződő hatalmakat. Az egyesítés mellett voltak: Francia-, Orosz-, Poroszország és Szárdinia s egy darab ideig Angolország is. Ellenezték Ausztria és Törökország, később hozzájuk csatlakozott Angolország. Az egyesítés kérdése tömérdek jegyzékváltásra adott okot a diplomacziában és még nagyobb hadjáratra az európai journalistikában.

A hatalmak képviselői huzamos ideig tanácskoztak Konstantinápolyban, hogy a szultán fermánja, melylyel a diváitokat összehívja, miként legyen szerkesztve? Végre megegyeztek és a szultán fermánja összehívta a divánokat. A hatalmak biztosai is megérkeztek Bukarestbe. A választások kiírtak. Oláhországban az unió mellett ütöttek ki, de Moldovában Vogorides kaj-

makám, kit a porta csak az imént nevezett ki az elhalt Bals helyébe kajmakámmá, oly választást rendezett, melynek eredménye unio-ellenes volt.

Az uniót pártoló ellenfél tiltakozott e választás ellen s egy memorandumban a választás megsemmisítését kérte a portától. E kérést támogatták az uniót pártoló hatalmak is, bizonyítván, hogy a memorandum által felhozott adatok megfelelnek a valóságnak. Hogy a Vogorides által rendezett választás minő volt, annak illusztrálására a memorandum felhozta, hogy míg Moldovában 3260 pap van, közülök a választók névjegyzékébe csak 193-at vettek fel s ezek közül is tényleg csak 17 szavazott. A 3000 nagybirtokos közül csak 465-öt vettek fel e jegyzékbe s tényleg csak 207-en vettek részt a választásban. A mintegy 20000-re rugó kisbirtokosok közül választói jogosult csak 2264 volt. A porta nem akarta e választást megsemmisíteni, de Franciaország követeléseinek mégis kénjeien volt engedni és elrendelte az új választást, mely teljesen az unió mellett ütött ki.

A moldovai diván Jassy-bati október 4-én nyílt meg, az oláhországi pedig Bukarestben október 11-én. A két diván majdnem egyhangúlag mondta ki, hogy a két fejedelemséget egyesítsék egy állammá s hogy a fejedelem örökösödési joggal valamelyik európai uralkodó családból választassák. A porta tiltakozott e határozatok ellen, mert általok saját főnhatósági jogát látta csorbítva. A hatalmak képviselői 1858. május 22-én értekezletre gyűltek össze, hogy a divánok e nyilatkozata után elkészítsék a fejedelemségek alkotmányát. Tizennyolcz ülésbe került, míg ezt az alkotmányt elkészítették.

Ez alkotmány főbb pontjai ezek voltak:

A fejedelemségek „Moldova és Oláhország egyesült fejedelemségei“ címet vesznek fel. Saját autonóm kormányzatuk lesz, mely a portától független. Mind a két fejedelemségben külön nemzetgyűlés lesz, választási alapon. A végrehajtó hatalom élén úgy az egyik, mint a másik fejedelemségben benszülött fejedelem lesz, ki felelős miniszterekkel fog kormányozni. A fejedelmeket a nemzetgyűlések választják, de a fényes porta fogja

megerősíteni. A két fejedelemségnek lesz egy közös központi bizottsága, mely a két fejedelemnek a behozandó javításokat kijelöli s a fontosabb törvényjavaslatokat elkészíti. Lesz továbbá egy közös főtörvényszékük s egy közös semmítőszékük. A két fejedelemség katonasága egy hadsereg lesz s egy közös fővezér alatt fog állani.

Ez alkotmány alapján aztán elrendelték a képviselőválasztásokat a fejedelemválasztó nemzetgyűlésre. Most kezdődött Cogolniceanu működése, hogy a hatalmaktól adott ez alkotmány ellenére is keresztülvigye az uniót. A moldovai nemzetgyűlés teljesen az ő befolyása alatt állva. 49 szavazattal egyhangúlag megválasztotta *Cuza* Sándor ezredest, a volt galaczi várnagyot. Az oláhországi nemzetgyűlés február 3-án gyűlt össze fejedelemválasztásra. Itt már aztán nem mentek olyan simán a dolgok. A kaimakámság már előzetesen igyekezett illetéktelen befolyást gyakorolni a képviselőválasztásokra s ez a gyűlés megalakulásakor a választások igazolása alkalmával izgatott és heves jelenetekre szolgáltatott okot. Az unió-párt attól félt, hogy a választásoknál az unió-ellenes párt fog győzedelmeskedni. Hírlapjai útján nagy izgatottságot keltett Bukurest lakossága között. Fenyegető magatartású csoportok verődtek össze a nemzetgyűlés helyiségének közelében elterülő nagy téren. A tömeg egy párszor formálisán körülvette a tanácskozás épületét s a helyzet képe úgy alakult, mint akárcsak a nagy francia forradalom idején, mikor a nemzetgyűlés tanácskozásaira döntő befolyást gyakorolt az utca.

A moldovai országgyűlés küldöttei is megérkeztek, hogy tudassák a választás eredményét. A jelszó az unió-párt részéről ki volt adva, hogy personalis unió Moldovával. A nemzetgyűlés megalakulván, elérkezett a választás napja. Ekkor az unió-párt egyik tagja, Boerescu azt az indítványt tette, hogy a gyűlés alakuljon át titkos tanácskozássá teendő előterjesztése meghallgatása végett. A gyűlés az indítványt elfogadta és Boerescu egy hosszabb beszédben kifejtette, hogy Oláhország a jelen pillanatban oly meghasonlás küszöbén áll, mely készül az ország belbékéjét feldúlani. Ha pedig ez be fog következni, akkor az alkotmányt

garantírozó hatalmaknak joguk lesz beleavatkozni Oláhország belügyeibe. Oka e meghasonlásnak, hogy a választásnál mindenik párt a maga jelöltjének akarja megszerezni a diadalt. Ez a személyes érdekekért folyó harc az országot végveszélybe döntheti. Van azonban egy elv, melyben mindnyájan megegyeznek és ez az unió elve. Tegyük félre a személyes kérdést és csoportosuljanak az elv körül. Ez okból tehát ő azt indítványozza, hogy legyen a két országnak egy fejedelme. Moldova már választott, hát válassza meg Oláhország is azt, a kit Moldova választott. E választás nem fog a párisi szerződésbe, sem az alkotmányba ütközni, mert ezek csak azt parancsolják, hogy a két nemzetgyűlés külön válaszszon fejedelmet, de nem tiltják meg, hogy mind a ketten ugyanazt az egyéniséget válaszszzák. Sőt csakis így, a fejedelem közössége mellett lesznek elkerülhetők azok a súrlódások, melyek két külön fejedelem alatt az alkotmány által teremtett közös ügyek miatt okvetetlenül elő fognak állani. Emelkedjenek fel a gyűlés tagjai a pártérdekek köréből a honalkotás nemes gondolatáig s állítsák az uniót bevégzett tényül a nagyhatalmak elé.

Míg Boerescu beszélt, addig a tanácskozás helyisége körül összegyűlt tömeg, melynek az unió-párt egyes tagjai magyarázták, hogy mi történik oda benn a tanácskozó teremben, egyre éltette Cuza Sándort, az uniót és a szabad Romániát. Mikor Boerescu bevégezte beszédét, a nemzetgyűlés tagjainak ajkairól hatalmas: éljen Cuza Sándor! kiáltás hangozott fel. A tárgyilagosan gondolkozó és ítélő történetíró azonban kénytelen konstatálni, hogy bármekkora is volt a fejedelemválasztó nemzetgyűlés tagjainak hazafisága, erre az egyhangú lelkesedésre Boerescu szép beszédén kívül igen lényeges hatással volt a künn levő lelkesült tömeg fenyegető magatartása is. A mi román nemzetiségi vezérférfaink azt mondják, hogy az a törvény, mely Erdélynek Magyarországgal való unióját kimondja, már azért sem bírhat a törvényesség szigorú kellékeivel, mert a gyűlés nem magyar ajkú tagjait azon tömeg terroristikus magatartása riasztotta vissza az unió ellen való tiltakozástól, mely „unio vagy halál“ feliratú zászlók alatt járta be Kolozsvár utcáit.

Eltekintve attól, hogy „unió vagy halál“ feliratú zászló ez alkalommal csupán egyetlen egy volt s azt is egy szász követ lobogtatta, ilyen logikával Cuza Sándor fejedelemmé választását is, mint a tömeg terrorisztikus magatartásának eredményét tekintetnek s ennek alapján kimondhatnók, hogy nem bírt a törvényesség szigorú értelemben vett kellékeivel. A tömeg magatartásának ilyen mellékes incidenséből azonban nem szabad a történetírónak ily fajtájú hamis következtetéseket vonni, különösen oly alkalmakkor, mikor egy hosszas küzdelmek által megérelt s a nép minden rétegében előkészített törekvés megvalósulásáról van szó. Tudtommal magyar részről Cuza fejedelemmé való választásától a törvényességet ezen az alapon senki meg nem tagadta. Sőt Kossuth Lajos, ki Jratei-ban (I. köt. 377. és köv. 1.) elbeszéli e választás körülményeit s a kiról a román nemzetiségi szóvivők úgy szoktak beszélni, mint fajuk engesztelhetetlen ellenségéről, e választásról a következőképen nyilatkozik: „jól esik lelkemnek hódolattal hajolni meg a pártszenvedélvt s magánérdeket háttérbe szorító hazafiság jelenete előtt, akárhol találkozom vele a történelemben — másodsor azon tekintet által, hogy ha a történetírás sokat magasztalt, de soha sem követett tanúságai nem hiába Íratnának, a példa, melyet idézek, ösztönt adhatna a magukba-térésre mindenhol azoknak, kiknek körében a párt-érdek s a polgár-erényt irtó korrupció piszkos ragálya dül“. És mikor elbeszélte a választás lefolyását, hozzá teszi: „Ilyen szellem kell ahoz, hogy nép hazát alkosson, vagy ha elveszett, visszaszerezze“.

Cuzát tehát a bukaresti nemzetgyűlés is egyhangúlag választotta meg Oláhország fejedelmévé. A porta azonban kijelentette, hogy Cuza e kettős választása nem egyéb, mint a párisi szerződés kijátszása és a garantírozó hatalmak tekintélyét sértő kihívás — s ezért a maga részéről nem is hajlandó megerősíteni e választást. Hasonló nézetben volt Ausztria, mely a fejedelemségek egyesítését és önállóságát kezdet óta ellenezte és Anglia is. A románok azonban nem sokat törődtek a választás megerősítésének késedelmével. Az unió bevégzett tény volt, meg aztán tudták is, hogy abban az értelemben cselekedtek,

mely megfelel III. Napóleon intenczióinak is s hogy ezért Napóleon ez alkalommal sem fogja őket cserben hagyni. Nem is csalódtak. Napóleon később csakugyan kivitte, hogy a szultán elismerte a választás érvényességét és megadta az invesztitúrát Ouzanak mindkét fejedelemség számára.

1859-ben tehát a román fejedelemségek nemcsak felszabadultak s beligazgatásukban teljes önállóságra tettek szert, hanem tényleg egyesültek is. A román emigráció álmódzásainak nagy része beteljesedett. A világ e bujdosói hazamehettek, hogy tapasztalataikat otthon érvényesítsék. Haza is mentek mindjárt a párisi béke után, úgy hogy a mi ez időtől kezdve Cuzá megválasztásáig történt, bátran tekinthető az ő művöknek. Román emigráns politikára nem volt többé szükség és tényleg az egykori emigránsok, kik most hazájok sorsára döntő befolyást gyakoroltak, gyakorlati politikájukban egészen más szempontokból is indultak ki, mint emigráns korukban. Az emigráns politika a nemzeti álmok politikája. A kormányzás tényleges feladatait végző politikának pedig a lehetséges dolgok elérését célzó gyakorlati politikának kell lenni. E percztől kezdve a magyar emigráns politika, melynek, fájdalom, még léteznie kellett, többé sem eszközeiben, sem céljaiban nem találkozhatott a román törekvésekkel. A románizmusnak nem volt szüksége többé a magyarok támogatására s ezért a maga részéről sem tartotta szükségesnek az érintkezést a magyarokkal fentartani.

A román emigráció párisi tartózkodásának első idejében történt, hogy Rosetti Balaceanuval és Bratianu Demeterrel egy i/ben fürdőbe ment s itt a fürdőmedence szélén úszó kosztümben elkezdettek társalgásaik örökös themájáról beszélni. Bosetti tűzbe jött s a fürdőző közönség nagy multságára lelkes szónoklatot tartott, kifejtvén abbéli meggyőződését, hogy a fejedelemségek rövid időn megszabadulnak az orosz okkupációlól, visszanyerik autonómiájukat, nemzeti fejedelmet választanak és aztán egyesülnek. De ez nem elég, mert az egyesülést csakhamar követni fogja, hogy Románia fegyverrel kezében kivívja függetlenségét és önálló királysággá lesz. De még itt

sem állapotodik meg, hanem előre fog haladni. Királyságból köztársasággá válik, a szabadság, a jólét és a míveltség igazi hazájává. Társai végighallgatták, de szívökben sajnálkoztak a miatt, hogy a szegény Rosetti hazafias bánatában megőrült.

1891 május 10-én ünnepelték Károly király uralkodásának 25 éves jubileumát s a királyság proklamációjának 10 éves fordulóját. A kamara elnöke Rosetti volt s a nemzeti képviselő nevében ő üdvözölte a királyt. A jubileumi ünnepek során a párisi fürdőben történt dolgot is elmondották a királynak, ki tréfásan azt kérdezte Rosettitől: ugyan, kedves Rosetti, mi megcsináltuk együtt az önálló és független román királyságot, mikor fogjuk megcsinálni a köztársaságot is! — Tőlünk annyi, a mennyit csináltunk, elég volt, felséges uram, — hagyjunk valamit unokáink számára is!

XV.

Micsoda következtetéseket vonnak az 1859—60-ki alkudozásokból, a román politikai szóvivők? Ki állította fel ez elméletet? Cogolniceanu 1886. február 11-ki beszédének ide vonatkozó) része. Az 1859-ki osztrák-olasz-francia háború előzményei. III. Napoleon érintkezésbe lép a magyar emigránsokkal. Mi volt tulajdonképen való szándéka? Micsoda érdeke volt duódnak, hogy Ausztria ellen a magyar mozgalmakat támogassa? Ghica Jón nyilatkozata. A floresci-i tábor felállítása. Érzelmi motívumok. A románok osztrák gyűlölete még az okkupáció idejéből származik. Bach Eduárd és nézetei. Az osztrák katonaság magatartása a fejedelemségekben. Napoleon kész volt szükség esetéti a magyarokat és a románokat egyaránt, cserben hagyni. Soimeseu leleplezése, hogy III. Napokon miként akarta a fejedelemségeket Ausztriával elcserélni. A francziák a jelenlegi román mozgalmakat is csak azért támogatták, mert saját érdekeiket vélték szolgálni. Csalódásuk s ennek folytán közömbösségük szemben a román kérdéssel. Klapka Cuzával katonai konvencziót köt. Urechia ferdítéseinek czáfolata. Hratianu szerepe, s e szerep dako-romanistikus háttere. A politikai tartalmú II. szerződés. E szerződés elemzése. A villa-francai béke.

1894. nyarán a román kulturliga elnöke, V. A. Urechia úr „*L'Alliance des roumains et des hongrie en 1859 contre L'Autriche*“ cím alatt egy könyvet adott ki. E könyv néhány értékes és becses adalékot nyújt ugyan a magyar emigránsok politikájának megértéséhez, de nem tekinthető komoly történelmi miinek, mert az adatokat és a tényeket oly tendeneziák szolgálataiba állítja, a mely tendjencziák abban az időben egészen ismeretlenek voltak. Urechia könyvével azt akarja bizonyítani, hogy a magyar politikusok a magyar alkotmány helyreállítása előtt szorult helyzetökben elfogadták, sőt keresték a románok pártfogását és segítségét, azzal a perfid hátsó gondolattal ugyan, hogy miután román segítséggel diadalmaskodtak, ígértöket ne

tartsák meg. De a román segítség ez elfogadásával egyúttal jogot is adtak a román királyságban lakó románoknak, hogy szavukat elnyomott testvéreik érdekében felemelhessék, úgy velünk szemben, mint a műveit Nyugat népei előtt.

Ezt az elméletet és szemrehányást, melylyel a hazai és külföldi román sajtóban, sőt a román parlamentben is annyiszor találkozunk, nem Urechia úr találta fel, hanem Cogolniceanu Mihály, a ki a szóban forgó időkbén Moldova miniszterelnöke volt. 1886. februárjában interpellálta Cogolniceanu Bratianu János akkori román miniszterelnököt az irredentista proklamációk Magyarországba való csempészésével vádolt ifjak kiűzése tárgyában. Interpellációját terjedelmesebb beszéddel indokolta s ebben fejtette ki azt az elméletet, melynek Urechia említett könyve csak illusztrációja akar lenni csupán. Célom lévén nemcsak az eseményeket leírni s megismertetni az eseményeket mozgató eszméaramlatokat, mint a hatás tényezői! és az események okait, hanem a lehetséges fokig a magyar olvasót be is vezetni a román nemzetiségi mozgalmakra hatást gyakorolt vezéregyéniségek gondolkozás módjába is, azért e vezéregyéniségek nyilatkozatait és fejtegetéseit, a mennyire terem és feladatomban megengedte, lehetőleg hű fordításban és nagyobb részletességgel ismertettem, mint talán a hasonló fajtájú könyvekben szokásban van. Utóvégre is nem az a kérdés: miként magyarázom én az eseményeket, hanem az, hogy miként értelmezik azok, a kik ez eseményekre döntő befolyást gyakoroltak? Hogy az olvasó tisztán láthassa, mi módon szoktak a román történetírók, publicisták és politikusok bizonyos, ferde világításba helyezett tények alapján követeléseket formulálni és vádakat emelni, az alábbiakban Cogolniceanu beszédéből közlöm mindazt, a mi az 1859—60-ki román-magyar alkudozásokra vonatkozik.

Cogolniceanu beszéde kezdetén mindenekelőtt kijelentette, hogy interpellációját nemcsak a román kormányhoz intézi, de egyúttal a magyar nemzethez és annak kormányához is. De miért teszi az európai parlamenlarismus gyakorlatában ez egészen szokatlan dolgot? Azért, mert neki joga van — úgy mond — a mai magyar kormányhoz és a magyar nemzethez fordulni. És

mi adott neki erre jogot? Az, hogy „én segítettem és támogattam őket, mikor ők menekültek voltak, mikor ők száműzetésükben Magyarország újjászületésén munkálkodtak, mert én mint az a miniszterelnök, kinek a mai február 11-ke emlékezetembe hozza igazságtalan bukásomat, együtt működtem velők a Cuza vajda és a magyar emigránsok főnökei között létrejött szerződés megkötésében; azon szerződésében, a mely szabályozta a Románia és Magyarország között levő viszonyt. Utóvégre sem hihetem, hogy az egykori emigránsok, most a hatalomra jutva, rá fognak köpni az 1859. és 1860-ki aláírásukra. Hiszem, hogy nem fog hiányozni a magyar lojalitás.“

„Uraim 1868-ban, életemben legelőször, egy pár napig megállottam Budapesten. Mint politikus, kötelességemnek tartottam Magyarország parlamentjének meglátogatását is. Leültem egy páholyban s szétekintettem a kamara belsején. Többet megismertem azok közül, kiket 1859-ben, 1860-ban én szabszítottam meg a kötélről vagy legalább a bécsi reakezionarius kormány börtöneitől, melyekkel akkor tele volt az egész Magyarország. Ezek között két magyar emigránst ismertem fel, a kiket Catargiu Nicu úr és más idősebb galaczi polgárok is jól ismernek, legalább névről. Berzenczeyt, ki a Kossuth idejében a székelyek grófja volt és Vidacs képviselőt. Én 1860-ban Moldova miniszterelnöke voltam. A háború készülöben, sőt kitöröben volt Ausztria, Franciaország és Itália között. Egy napon ajtónállóm azt jelenti, hogy két magyar akar velem beszélni. Deczember hónapja volt s rettentő hideg. Az ajtónálló kinyitotta az ajtót s én két magyart láttam belépni. Egyik magas termetű volt, a másik kicsiny. A már említettek voltak. A székely Berzenczey és Vidacs képviselő. Kérdeztem, mit kívánnak tőlem? Azt felelték, hogy Galaczból menekülnek, mivel az odavaló prefekt, Cantacuzino Sándor, a kit Kneaz név alatt is ismerünk, Cuza vajda rendeletéből elakarta fogatni, hogy az osztrák konzul kezeibe adja.“

„Érdeklődéssel és részvétellel hallgattam, a mint Romániában szokták hallgatni a száműzöttek hangját és biztosítottam, hogy a román vendégszeretet nem fogja megengedni, hogy bajok

essék, sőt felkértem, hogy fogadjanak el tőlem egy csésze teát, hogy egy kissé felmelegedjenek. Azután kocsimat adtam oda nekik s rendelkezésükre bocsátottam bundáim közül is kettőt, hogy meg ne fagyjanak valahol az úton, mert nem volt egyéb rajtok, mint egy-egy vékony posztó attila. *Salvus conductust* is adtam, melyben megparancsoltam minden közhatóságnak, hogy ne háborgassák Romániában való tartózkodásuk ideje alatt, megfenyegetvén azokat, kik merészelnének engedelmeskedni más rendeleteknek, mint az enyéineknek, ki az ország alkotmányos minisztere lévén, felelős is vagyok az ország, különösen pedig a román vendégszeretet nagy törvényeinek megvédelmezéséért s a kik c *salvus conductust* megsértenék, azokat az ország ellen elkövetett árulásért fogom megbüntetni.“

„Mikor észrevették a magyar parla . entben Berzenczey és Vidacs, követve több képviselőtől, páholyomba jöttek üdvözölni s egyúttal el is mondták kartársaiknak, miként viseltem magamat 1860-ban. Sőt Berzenczey még azt is hozzátette, hogy *salvus conductusomot* úgy őrzi, mint iratai legbecesebbikének egyikét! Vidacs is háládatosnak mutatkozott a vendégszeretetért és támogatásért, mit annak idején Romániában talált, de gyakorlatibb módon, minden egyes esetben rokonszenves magatartást tanúsítva a román ügy iránt. Ritka dolog magyar részről, mikor ma látjuk azt az ellenséges érzületet, mely a legtöbb magyart eltölti a Szent István koronájának országaiban lakó többi nem magyar nemzetiség ellen.“

„De van más jogom is, más kötelességem is a magyar nemzethez és a magyar kormányhoz fordulni. Mondottam, hogy 1860-ban a háború Ausztria-, Francia- és Olaszország között küszöbön volt. A magyar hazafiak: a száműzöttek és az otthonlevők egyformán Magyarország felszabadulását látták e háborúban. Cuza vajda és bukuresti, meg jassyi kormánya sokban segítették a magyar mozgalmakat. A floresci-i táboron kívül, mely hivatva volt a csatáról elvonni egy egész osztrák hadtestet, Cuza vajda megengedte, hogy tekintélyes fegyverszállítmányokat hozzanak be Romániába a magyarországi forradalmi mozgalmak számára. Mint Cuza vajda minisztere, én is résztvet-

tem az engedély megadásában, hogy behozhassák a fegyvereket. Az első szállítmány 30.000 lőfegyver volt, a második még nagyobb. Ágyuk is voltak, melyeket Napóleon és Victor Emanuel adtak. De a magyarok, kik szállításukkal voltak megbízva, indiskrétek voltak s így Törökország, Anglia, Oroszország, de különösen Ausztria is megtudták a második szállítmány Galaczba való érkezését. Egy osztrák hadihajó és egy török gőzös állottak az olasz lobogó alatt érkezeti hajók és a mi partunk közé s megakadályozták a fegyverek kirakását.“

„E fegyverek kiadását, bár hogyan is sürgették, mégis megtagadtam. A kiadásba csak akkor egyezett belé Cuza vajda és kormánya, mikor Sir Henry Buhver, Nagy-Britannia konstantinápolyi nagykövete ünnepélyesen becsületszavát adta, hogy a fegyvereket visszaküldik Olaszországba. Sir Henry Bulwer azonban nem tartotta meg szavát. A fegyvereket átadták Törökországnak, a mely csak nagyon későn egyezett belé, hogy Olaszországba visszaküldessenek. Cuza vajda az angol nagykövet szószegésével szemben nem hallgatott el. Formálisan tiltakozott. Sir Henry Bulwer elismerte, hogy hibázott, de e szavakat mondta konstantinápolyi képviselőnek, a halhatatlan emlékezetű Negri-nek — és a kis nemzeteknek jó lesz, ha e szavakról szemben a nagy nemzetek Ígéreteivel nem feledkeznek meg — hibáztam, mikor e kötelezettséget elvállaltam, de kormányom rendeletéből cselekedtem s ha Cuza vajda sértve érzi magát azért, hogy szavam nem tartottam meg, üzenjen hadat Nagy-Britannia királynéja ő felségének.“

„Ugyanez időben a magyar nemzeti kormány elnöke, Kossuth, Magyarország e nagy Prométheusza Cavour-ral egy nagyobb magyar légió alakítása ügyében alkudozott, a melynek feladata lett volna az olasz hadsereget támogatni Itáliában Ausztria ellen a magyarországi és erdélyi forradalmon kívül. Értesülvén erről Ausztria kormánya, kettős kordonnal hermetice elzárta határait s megakadályozta a magyar ifjak emigrációját. Egyedül a Románia felé eső határ volt, a melyen az osztrák kormánytól tett intézkedések ellenére is átjöhettek a magyar ifjak. Ily módon csak magába Moldovába mintegy 4000 magyar jött.“

„A jassy-i osztrák ügyvivő B. Goedel Lannoy ekkor többszörös szóbeli tárgyalás után fenyegető jegyzéket küldött hozzám, melyben felelőssé tett engemet a miatt, hogy a román hatóságok befogadják és protegálják a magyar ifjúságot. E jegyzék 1860. október 19-ről volt keltezve. Egy második jegyzék december 3-ról keltezve tette felelőssé a román kormányt a francia, olasz fegyverek Romániába való behozatala tárgyiban. A harmadik jegyzék december 8-ról keltezve, ismételte a két előbbi jegyzék tartalmát. Csupán a történelem kedvéért s nem azért, hogy magamat dicsérjem, elmondom, hogy mit felelt a jassy-i minisztérium e fenyegetésekre. Románia gyöngye kormánya azt felelte, hogy Romániát nem lehet felelőssé tenni a magyarok beözönlés'éről hiszen neki sok költséget okoz a határok őrzése és hogy e miatt a városokban szaporítania kell a rendőrügynökök számát. Ellenkezően, mi tesszük felelőssé Ausztria kormányát, hogy könnyűvé teszi a magyarok emigrációját és minket kényszerít, hogy e miatt enormis kiadásokat tegyünk, a melyeket csak nem lehet úgy tekinteni, mint olyanokat, melyek érdekeinkben vannak téve.“

„Látva Ausztria, hogy a román kormányral nem mehet semmire, más eszközökhöz folyamodott. A többi hatalmakhoz fordult s egyszerre azon vettük észre magunkat, hogy el vagyunk árasztva jegyzékekkel; különösen Oroszország még okkupációval is fenyegetőzött az esetre, ha Románia megkönnyítené a magyarok felkelését még csak azzal is, ha megengedi a magyar hazafiak csoportos letelepedését Romániába. A bukaresti minisztérium, mely Bratianu minisztériumát követte, nem mert ellenszegülni. Kezdette visszaküldeni a magyar ifjakat részint a Kárpátokon át, részint a Dunán felfelé s kezökbe adni az osztrák vámhatóságoknak. Cuza vajda aggódva és fenyegetve érezvén magát az ország okkupációjának veszedelmétől s minisztériumi ellenállásra találva, egyenesen a prefektekhez küldött rendeletet. A galaczi prefekt át is adott húszerifjait az osztrák konzulnak. Én azonban időt és alkalmat találtam a vendégjog e megsértését is megakadályozni. Ezek köztudomású és nem költött dolgok. Elismerték az 1860-ki magyarok, sőt bizonyítják maga a nagy magyar hazafi, Kossuth is emlékirataiban.“

„Cuza vajda Jassy-ba jött, hogy megakadályozza ellenállásomat, vagy ellenkező esetben elbocsásson. Elfogatta és törvényszék elé állította a metropolitát a pátriárka megvesztegetéseért s azért, hogy idegenekhez folyamodott segedelemért. A kamara is sequestrálni akarta Vogorides vagyonát, hogy utánozza, a mit Oláhországban csináltak Stirbey vagy Ghica Sándor vagyonának elkobzásával, hogy melyik volt az utóbbi kettő közül, nem jút biztosan eszembe. Én ellenszegültem ez elkobzásnak is, melyet a kamara egy szótöbbséggel szavazott meg. Mindez ürügyül szolgált lemondásomra. Tényleg azonban bukásomnak oka az a támogatás volt, melyben a magyar ügyet részesítettem, a míg a hatalom birtokában voltam. Bákónál, Románnál és Galacznál gyülekeztek a magyarok s ott készültek a légió megalakításához, hogy készen legyenek velem, míg a Duna jege elolvad. Ezt rossz néven vették nekem s azt mondták, hogy én vagyok oka a magyarokért tett költekezésnek. így aztán elhatároztam, hogy beadom lemondásomat.“

„Íme uraim, mit mond Klapka, ki Jassybajött, hogy Guza vajdával egyuj konvencziót kössön, Kossuth-hoz 1861. február 16-ki dátummal küldött jelentésében: „A fejedelemségekben újlag kedvezőtlen fordulat állott be. A Cogolniceanu-miniszterium kényszerült egy osztrák érzelmű minisztériumnak adni helyet, *Hurmuzachit* (a Kossuth emlékirataiban közölt magyar fordításban Suinulceaki áll tévesen), az új kultuszminisztert, az egész világ osztrák ügynöknek ismeri. S mi volt a vád, melyvel a moldvai kamarák az előbbi minisztériumot, megtámadták? Az, hogy nyomorult három piaszter napisegélyt adott az Ínséges magyar menekvőknek a Szereth völgyében. Ez mindent megmond.“

„Utóvégre is láthatják önök, uraim, hogy jogom van a magyar nemzettel szemben úgy lépni fel, mint párthíve. De önök uraim, az én magamtartásában láthatnak anti-román politikát is és azt is mondhatják: miként lehetett egy román miniszter a magyarok pártján különösen 1848-hoz közel? De uraim, azt is megmondom, micsoda párthívők voltam és vagyok a magyaroknak? Párthívők voltam azért, hogy Erdélyt olyanná segítsem tenni, mint a milyenné

az isten teremtette s mint a milyenek maga Magyarország nagy királya, Szent István is elismerte s a milyenek lenni is kell: poliglott ország, az egyesülés egy vonala a magyarok és románok között.“

„A magyarok nem harcolhattak volna másképp az olaszokkal közösen, mint Románián átmenve, mert csak a Kárpátok hosszában közlekedhettek“ könnyen az emigráns magyarok az otthon élő hazafiakkal s csak a román kormány támogatásával könnyíthették meg a magyar forradalmi mozgalmak kitörését. Cuza vajda beleegyezett abba, hogy e tárgyban érintkezzék a magyarokkal, de csak egy feltétel alatt s e *conditio sine qua non* az Erdélyben lakó román nemzetiség jogainak és léteének biztosítása volt. Ez volt első és utolsó feltétele a moldovai minisztériumnak is, mert itt tárgyalták legtöbbit a Románia és Magyarország kormányzója, Kossulh között kötendő szerződést is. Oláhországban a tárgyalásokat, a mennyire tudom, a minisztérium gyakori változásaitól nem érintve, maga Cuza vajda vezette Balaceanu Jankó közvetítésével, ki neki megbízottja volt Olaszország nagy minisztere, Cavour mellett. Moldovában Klapkával és Telekivel folyt az alkudozás, sőt levelezés útján Kossuthal is.“

„Nem kételkedem uraim, hogy ha majd egyszer napfényre kerülnek Cuza vajda diplomáciai iratai, melyeket 1866-ban az állami levéltárba helyeztek el, — akkori látni fogják, hogy ennek a fejedelemnek minden hibája mellett is románul érző szíve volt, — akarata és értelme is hozzá, hogy mint román cselekedjék és dolgozzék... Nem akarom mind a három konvenció felolvasásával untatni önöket uraim, csak utalni akarok a II. szerződés 6. pontjára, mely így szól: „A háború végeztével Erdélyben egy gyűlés fog összehivatni, melynek feladata lesz nyilatkozni: vajon Erdély adminisztráczióális tekintetben egyesíttessék-e Magyarországgal s ha a többség azt határozná, hogy Erdély adminisztratív tekintetben őrizze meg eddigi önállását, e határozat ellen nem fog ellenvetés tétetni“. Uraim e II. szerződést nem tekinthetjük egyszerűen Magyarország és Románia között kötött szerződésnek. Ez a szerződés nekünk jogot ad, hogy a Kár-

pátokon túllakó testvéreink ügyében nekünk is legyen szavunk, és kérhessük, hogy szenttül megtartassék, a mit az 1859-iki és 1860-iki években kötöttek. De azt fogják mondani, hogy az akkori körülmények megváltoztak s ennek következtében érvénytelenekké is lettek az akkor tett ígéretek és az akkor kötött szerződések is. De uraim, azt kérdezem: becsületes és értelmes emberekhez illő-e, hogy csak a szerencsétlenségben tartsák meg az adott szót? Azt hiszem, épen azért, hogy a magyar hazafiak eljutottak erőfeszítéseik céljaihoz, vannak kötelezve teljesíteni, a mit a szomorúság napjaiban magokra vállaltak. Volt is egy néhány olyan ember, ki ösztönöztette lelkiismeretétől, ha nem is egészben, de legalább részben igyekezett megtartani azt, a mit régi szerződéseikben Ígértek. Ez embereknek köszönhetik a románok a nemzetiségi törvényt“.

Megismervén így azt a felfogást, mely ez eseményekre vonatkozóan a románoknál általánosan uralkodó, vizsgáljuk meg egy kissé az elfogulatlan történelmi kritika segítségével, hogy miként is folytak le ez események s hogy belőlök igazi tanulságul mit lehet levonni?

1855. január 10-ike volt az a nevezetes nap, mikor a lángeszű Cavour-nak sikerült keresztülvinnie, hogy Szardínia is csatlakozott a krími háborúban az Oroszország ellen küzdő nyugati hatalmakhoz. E szerződést maga Cavour írta alá, mert az akkori szárd külügyminiszter ellenezve a szövetséget, hivataláról lemondott. Mikor aláírta, cselekedete fontosságának tudatában e szavakat mondá: „Tudom, hogy borzasztó felelősséget vettem fejemre, de bármi lesz belőle, lelkiismeretem azt mondja, hogy szent kötelességet teljesítettem“. Bár e háborúból Szardíniának közvetlenül semmi haszna sem volt, de e részvétel nélkül még sem lett volna Cavournak sem alkalmá, sem joga a párisi kongresszuson hazája érdekében felszólalni. E felszólalás alkalmával győződött meg Cavour, hogy Ausztria meglehetősen izolálva van, és hogy Szardínia egy Olaszország felszabadításáért viselendő háborúban bizony számíthatna a nagy hatalmak rokonszenvére. E percztől kezdve nem nyugodott s miután tudta, hogy III. Napóleon már régebben kijelenté, hogy

szeretne valamit tenni Olaszországért, rajta volt, hogy Napóleon ez ígéretét beváltsa. Csakugyan sikerült is neki eszméjének a császárt megnyerni és egy, Plombiéresben 1858. július 21-én tartott hosszabb beszélgetésben nemcsak a szövetség részleteiben állapodtak meg, hanem abban is, hogy a közös hadjáratnak célja lesz az egész Felső-Olaszországot felszabadítani és Victor Emanuel alatt egyesíteni, a ki aztán cserében Savoyát átfogja engedni Franciaországnak.

Napóleon diplomáciájának sikerült az egész dolgot akként készíteni elő, hogy a közvélemény előtt Ausztria tűnjék fel a béke megbontójának. Mihelyt megkötötte Napóleon Cavourral a szerződést, azonnal érintkezésbe lépett a magyar emigránsokkal, hogy azokat is tevékenységre szólítva, Ausztria haderejének egy részét Keleten lekösse. Számításába Magyarország függetlenségének visszaállítását nem vonta még be, mert tudta, hogy egy ilyes terv megpróbálása Ausztriának szövetségeseket biztosítana. Egyelőre nem szándékozott egyebet tenni, mint Ausztria haderejének egy igen tekintélyes részét Keleten a magyarok és a románok által lekötöni, de akként, hogy ez őt Európa előtt ne úgy tüntesse fel, mint a forradalommal szövetséget kereső és kötő császárt. Szerette volna az egész dolgot akként intézni, hogy a világ a magyar és román mozgalmakat olyanoknak tekinthesse, melyek önkényt, Ausztria elleni gyűlöletből fakadva, használják fel a kedvező alkalmat a nélkül, hogy erre Napóleontól a legkisebb biztatást is kapták volna. Igénybe akarta venni a magyarok és románok szolgálatát, de úgy, hogy e szövetség által magát Európa előtt ne kompromittálja.

Hogy Magyarországnak miért volt oka és kedve Ausztria ellen fegyvert fogni, nem szükség magyarázgatni. Mindnyájan jól tudjuk. Nem lesz azonban, felesleges azt kérdezni, hogy hát a fejedelemség románjainak esetleg mi okuk volt Ausztria ellen fordulni? mert hiszen az előzmények ismerete aligha ad jogot annak feltevésére, a mit Cogolniceanu beszédében hirdet, hogy a magyar törekvések iránt érzett önzetlen rokonszenvből lettek volna hajlandók Ausztriával hajba kapni azért az egyetlen gyakorlati célért, hogy Erdély autonómiáját a magyar állam

keretén belől az erdélyi románság nemzeti léteinek érdekében biztosítsák.

A román fejedelemségek felszabadulásának és personal unióban való egyesülésének rövid történetét az előbbi fejezetben elbeszéljük. Láttuk, hogy a román politika vezércsillaga a fejedelemségek egyesítése volt s hogy ez egyesítés ellen a párisi békekongresszus óta legmakacsabb kitartással épen Ausztria küzdött és most is, mikor Cuza már meg volt választva mindkét fejedelemség vajdájává, a bécsi kormány minden befolyását arra igyekezett felhasználni, hogy aszultánekettős választást ne erősítse meg. Mikor az olasz-francia-osztrák háború kitörőben volt, Cuza még nem volt megerősítve. A megerősítés kieszközlését pedig első sorban Franeziaországtól remélte. Tekintetbe véve e körülményeket, mint tényt konstatálhatjuk, hogy Cuzá-nak osztrák-ellenes politikát követnie saját érdekével és Napóleonnal szemben kötelessége is volt.

„1859. márcziusának kezdetén — Írja Ghica Jón — (Amintiri din pribegia 615. és 616. 1.) miután Cuza Bukurestbe jött s kezébe vette Oláhország kormányának gyeplőit, visszatért Jassyba. Ez időtájt Ausztria egy fenyegető jegyzékben azt követelte Victor Emanueltól, hogy fegyverezze le az önkénteseket és adja ki a lombardiai és toscanai emigránsokat. A boldogult Beelard-dal, Franciaország akkori diplomacziái ügynökével arról a nehézségekről beszélgetünk, a melyekbe Konstantinápolyban a kettős fejedelemválasztás ütközött. Miután erre vonatkozó eszméimet kifejtettem, azt mondtam, hogy a porta és a párisi szerződést aláíró hatalmaknak ez ellenzése nem tarthat sokáig, miután az európai diplomáciát meggyőződéseim szerint rövid idő múlva sokkal fontosabb és jelentékenyebb kérdések fogják igénybe venni. III. Napóleon császár ugyanis türelmetlenül várja, hogy az osztrákok átlépjék a Ticino-t, azért, hogy neki is ürügye legyen beleavatkozni és pedig nem csupán azért, hogy segítse Piemontot, hanem azért, hogy felszabadítsa az egész Olaszországot. És ha Cuza felfogná helyzetét, egy néhány ezer emberből Ojtoznál egy tábort alakítana, a mely kényszeríténé Ausztriát, hogy olaszországi seregéből vagy 100.000

embert visszatartson Erdélyben s ez esetben Cuza vajdának joga lenne esetleg többet is követelni, mint a kettős választás szentesítését. Beclard-dal való e beszélgetésem után nem telt bele három nap, mikor Balaceanu Jankó, ki akkor Bukarest prefektje volt, egy sifírozott sürgönyt küldött: menjek Jassyba, mert a vajda hívat, megakarván bízni a lelépő Sturza Vasilie helyett a minisztérium elnökségével és a belügyminiszterséggel. Mikor átestem miniszterségembe való beiktatásom formalitásain, a vajdának legelső megbízása az volt: Írjak konstantinápolyi küldöttünknek, Negri-nek, hogy kövessen el mindent a portánál és a nagyhatalmak képviselőinél, hogy ismerjék el a kettős fejedelmválasztást. Azt feleltem: teljesíteni fogom Ő fenségének akaratát, de meg vagyok győződve, hogy Negri sürgetéseinek nem lesz eredménye a dolgok jelenlegi helyzetében és hogy e célra a legalkalmasabb eszköz egy tábor alakítása volna az Ojtoz előtt. A vajda hosszasan végignézett rajtam a nélkül, hogy valamit csak szólott volna, vagy további felvilágosításokat kért volna, mintha én valami nagy ostobaságot mondtam volna. Egy pár nap múlva a vajda már Bukarestben volt, a honnan távirati úton arra kért, hogy küldjék tervei, miként lehelne Floresci mellett egy tábort alakítani. Cuza vajda, úgy látszik, magától is rájött szavaim értelmére vagy talán Beclard megmagyarázta, hogy mit jelentenek. Kevéssel azután, hogy a moldovai minisztériumba beléptem, a Binder hotel szolgája, a hol szállva voltam, jelenti egyszer, hogy egy Roland nevű úr akarja tiszteletét tenni, íme, kit látok belépni a szobába? Klapka tábornoát, Komárom hőst, Klapkát bemutatam a vajdának is, kivel még az nap hosszasan és barátságosan beszélgetett. Klapka bizalmas módon közölte a fejedelemmel azokat a biztosításokat, melyeket Kossuth nyert Napóleon hercegtől a magyarok részvételére vonatkozóan az osztrák - olasz-francia háborúban. Cuza és Kossuth között az egyetértés a legtökéletesebb volt, de miután Cuzának Bukarestbe kellett sietnie, azt határozták, hogy egyelőre szerkesztessék csak egy jegyzőkönyvtervezet, a mely aztán a vajda Bukarestből való visszatérése után alapjául szolgálna a részletesebb vitának.“ Ghica e nyilatkozata Cogolniceanu-val szemben igazat ád

abbeli felfogásunknak, hogy Cuzát és a román politikusokat első sorban saját érdekük kényszerítették Ausztria ellen való állásfoglalásra, azután pedig kötelezettségük szemben pártfogóikkal, III. Napóleonnal. Érzelmi dolgok is vegyültek tagadhatatlanul ez állásfoglalásba, csakhogy inkább az osztrákok iránt érzett ellenszenv, mintsem az a rokonszenv, a melylyel állítólag ez időben a román politikusok a magyar törekvések iránt viselkedtek volna. A krími hadjárat folytán szükségessé vált osztrák okkupáció meglehetősen kellemetlen emlékeket hagyott hátra a fejedelemségek románjainál. A bécsi kormány ugyanis Bach Eduardot, Bach Sándor miniszter testvérét bizta meg Oláhország polgári tekintetben való adminisztrációjával. Gondolhatni, hogy ez a jó úr, kinek a román fejedelemségekre vonatkozó ismeretei nem sokkal lehetnek alaposabbak, mint jelenlegi tudásunk a Mars csillag állítólagos lakosainak politikai és társadalmi viszonyairól, minő fogalmakkal lépte át Predealnál a határt. Mindenek előtt kijelentette, hogy szükségesnek tartja oly embereket keresni Erdélyben, kik a román és német nyelvet jól tudják, hogy azokat aztán mint hivatalnokokat alkalmazhassa „a tudatlan és a rest bojárok helyett.“ Megérkezvén Bukurestbe, legelőször is azt a meglepő kérdést tette, hogy van-e ez országban -valami Írott törvény? Mikor értésére adták, hogy a régibb divánok határozataitól kezdve a regulament organic-ig egész sora van az írott törvényeknek, még magasabb hangon jelentette ki, hogy ezeket az ostobaságokat nem veheti tekintetbe s hogy eljárásában zsinórmértékül az osztrák bölcs és igazságos törvényeket fogja venni. Képzeltetni, hogy az efféle eljárás mennyire alkalmas volt arra, hogy meggyűlöltesse a románokkal az osztrák katonai kormányzatot és civil bürokráciát, a mely bennök egyáltalán „dummer Walach“-nál nem is akart más látni.

Nem tudták a nyelvet sem és a mi még rosszabb volt, tanulni sem akarták, hanem azt követelték, hogy az ő kedvükért a románok tanuljanak meg németül. Nem úgy bántak a románokkal mint szövetségessel, hanem mint meghódított barbár és civilizálatlan népséggel. „Magokviseletével nem meghódították, de elidegenítették maguktól az oláhokat — írja Veress Sándor.

(A magyar emigráció keleten II. 153. 1.). Jártak itt törökök, de a vallásos gyűlölet daczára általánosan elismerik, hogy ezek a legemberségesebben viselték magokat; jártak itt muszkák, ezek loptak, de nem igen verekedtek, tisztjeik pedig sok pénzt hoztak forgalomba, azonkívül ó-hitűek voltak s így nem tekintettek ellenségnek; de az osztrákoknak még nevétől is irtóznak az oláhok és kifogyhatatlanok e két év alatt kiállott szenvedéseik és lealáztatásaik elbeszélésében“.

Tényleg azok az iratok, könyvek, leírások stb., a melyek az okkupációra vonatkoznak, telve vannak olyan esetek elbeszélésével, melyek egyformán illusztrálják az osztrákok rövidlátását és brutalitását. A katonák a néppel megvetően bántak. Ütötték, verték az oláhot a legcsekélyebb ellenállás esetén is. Ittak, ettek, és vagy épen nem, vagy pedig a fejedelemségekben érvénytelen osztrák bankjegyekkel akartak fizetni s ha a korcsmárosok nem akarták elvenni, megverték őket. Loptak is, de tetten kaptva, nem szaladtak el, mint az orosz katonák, hanem szuronyt rántottak és elverték a fegyvertelen polgárokat. Ugv viselték magokat, mint hajdanában a Landsknechtek Magyarországon. A tisztiek sem voltak jobbak. Átlag sem románul, sem francziául nem tudva, nem vehettek részt a román miveltebb társadalom összejöveteleiben. Gógösök és követelők voltak s a mellett fősvények. Az összehasonlítás, melyet a románok köztök és a megelőzően Romániában időző orosz okkupáció tisztjei között tettek, mindenben az osztrákok rovására ütött ki. Az orosz tisztiek tudtak francziául, románul is szívesen tánultak, azonkívül nem kerülték a román társaságokat, hanem résztvettek annak minden mulatságaiban. Kártyáztak, pezsgőztek a bojárokkal, udvaroltak az asszonyoknak, szórták az aranyakat marokkal; egyszóval úgy viselték magukat, mintha a román társadalomnak született tagjai lettek volna, úgy vették a román életet, a mint van, megelégedtek, a mit találtak és élvezték, a hogy tudták, míg az osztrák tisztiek azt akarták, hogy minden úgy legyen, a mint nekik tetszik, — alsó so, wie in Österreich.

Hogy voltaképen III. Napóleon császár mit akart, azt egy

megjegyzéséből sejthetjük, melyet Kossuthal 1859. május 5-én folytatott beszélgetése folyamában, mint Kossuth mondja, (Iratim I. k. 233. 1.) félig kérdőleg, félig kérőleg tett, hogy talán mégis csak rendezhetnének előlegesen amott Erdélyben a székelyeknél egy kis felkelési mozgalmat? Mikor Kossuth ezt lehetetlennek mondotta, a császár azt felelte: Eh bien! n' en parlons plus, — de azért mégis elég ravasz volt megtudni Kossuthtól, hogy körülbelül mekkora osztrák haderő lehet Erdélyben.

111. Napoléon ebben a dologban nem is akart Kossuthal egyezkedni, hanem Klapkával, mert úgy hitte, hogy ha Kossuthal szerződik, akkor kénytelen lesz Magyarország függetlenségének ügyét tényleg és nyíltan felkarolni, míg Klapkát egy katonai diversiora rábírhajta e súlyos kötelezettségek magára vállalása nélkül is. Kossuthal alkudozásokba tényleg csak akkor is bocsátkozott, mikor meggyőződött, hogy Kossuth nélkül a magyarokkal semmire sem mehet. III. Napoléon úgy okoskodott, hogy Cuza saját érdekében is azt teszi, mit ő akar. Husz-harmincezer embert az osztrák határok mellett könnyen összevonhat s onnan a magyar emigránsok kalauzolása mellett becsapva Erdélybe, a székelyeket egy pár nap alatt felfegyverezheti s így egy 40—50.000 főből álló román-magyar hadsereg fog egy oly kitűnő tábornok vezérlete alatt rátámadni az osztrák haderőre, mint Klapka. Egy hét alatt ily módon sikerülni fog Magyarországon oly felkelést idézni elő, mely Ausztria haderejének igen tekintélyes részét le fogja kötni és azzal az Ausztriával, mely az olasz csataterén nem fog egész erejével fellépni, könnyű lesz az egyesült olasz-frauenzia hadseregnek elbánnia. Hogy aztán a románokkal és magyarokkal mi történik, nem igen bántotta Napoléon lelkiismeretét. Napoléon a román törekvéseket is csak azért pártolta, mert saját érdekei úgy kívánták, s mihelyt érdekei mást parancsoltak, azonnal kész volt a román fejedelemségeket akár el is cserélni Ausztriával.

De nehogy azok, kik velem ellenkező állásponton vannak, azt mondják, hogy az eseményeket a magam tendenciái szerint magyarázom, idézek tanuul egy román író, *Soimescu Jón* senatort, ki „*Románia, Rusia si întreita Alianta*“ című könyvé-

ben ezeket írja (306. és köv. lapok). „A románok tudják és ismerik nagyon jól, hogy III. Napóleon mennyi jót leli értök s hogy mennyi nehézségen segített át, míg eljutottunk odáig, hogy megvalósítsuk a fejedelemségek unióját s állandósítsunk egy örökösödési joggal bíró dinasztíát Románia trónján. Mind e mellett sok fájdalommal kellett később felfedeznünk, hogy még ez a jótevőnk sem habozott bizonyos körülmények között politikai kombinációi érdekében minket Ausztriának cserében felajánlani és hogy Ausztria volt az, ki előttünk eddigelé még ismeretlen okokból visszautasította ezt az üzletet. Először 1856-ban a krími hadjárat után, mikor a párisi kongresszus összeült s a mikor azon gondolkozott III. Napóleon, hogy ez alkalommal miként oldhatná meg az olasz kérdést s miként elégíthetné ki az olaszokat azon ígéretek tárgyában, a melyeket még akkor tett, mikor még nem volt császár, hanem csak emigráns s azon 20.000 piemonti hősiességéért és áldozatkészségéért, a kik a francziák és angolok oldalán harcoltak Krím-ben. Hogy kikerülje a háborút, melyet kénytelen volt 1859-ben Ausztria ellen vívni s mely Solferinonál végződött, III. Napóleon arra gondolt, hogy a román fejedelemséget odaadja cserébe Ausztriának Lombardiáért és Velenczéért. Ezt a titkot maga Cavour árulta el, a ki részt vett a párisi kongresszuson, e szavakat Írván egy piemonti barátjának: „A császár nekem azt mondta: Ausztria nem egyezik belé semmibe; kész inkább háborút viselni, semhogy beleegyezzék Parma önöknek való átengedésébe s ez alkalommal nem csinálhatok casus bellit belőle, de legyenek nyugodtak, mert érzem, hogy a jelenlegi béke nem tarthat sokáig. A császár különben azt ajánlotta Ausztriának, hogy okkupálja a román fejedelemségeket és értök engedje át nekünk Lombardiát és Velenczét, igv szólnán jelenlétemben Clarendon lordhoz: „C'est là la seule sol útion raisonnable des affaires d'Italie.“

„A fennebbieknek megerősítésül és bizonyítékául annak, hogy III. Napóleon is inkább saját politikai számításainak érdekei vezették, mintsem szeretete a Duna mellékén lakó protegáltjai iránt, a „Románul“ 1880. január 24-ki száma után közöljük azokat a szavakat, melyeket Albert angol kir. herceg írt 1857. május

18-án barátjának, lord Stockmornak: „A francia politika, a mely a béke-kongresszusok előtt egész a képtelenségig osztrák volt, egyszerre ellenkezővé változott s most Oroszországot támogatja ugyanoly hévvel. Ennek oka, a mint mondják, az, hogy Ausztria visszautasította a neki felajánlott Duna-fejedelemségek annektálását, a mely Európa térképének átalakításához kiinduló pontul szolgálhatod volna.“ Hogy III. Napóleon a dunai fejedelemségeket a krími háború kezdetén és végén egyaránt felajánlotta Ausztriának, az abból a tényből magyarázható ki, hogy Európa nem viseltetett elég bizalommal a románok iránt. A románokul akkor egy privilegizált és russóphil társadalmi osztály vezette s nem is mutatták magokat eléggé kitartóknak, hogy jogaikat és függetlenségüket sajál erejükkel és bátorságukkal vívják ki. Stirbey vajda 1853. nyarán elhagyta az országot, mi alatt az oroszok átlépték a határt s Oláhországot, mint zálogot megszállották, melyet egy darab ideig Kudberg orosz tábornok kormányzott. Akkor a nyugati hatalmak még nem ismertek minket jól s nem volt bizalmuk a Duna mellett lakó latin nép aspirációiban és vitézségében.“

„Sokkal nehezebben lehet megmagyarázni azt a második kísérletet, melyet pártfogónk, III. Napóleon 1864-ben szándékozott velünk tenni, felajánlván az *egységes Romániát* cserében Ausztriának. Tudjuk ugyanis, hogy a francziákkal szövetséges olaszok 1859-ben Solferino-nál megnyerték Lombardiát, kárpótulásul adván érte Franciaországnak Nizzát és Savoyát s megfizetvén még ezen felül a háború költségeit is. Olaszország többi részeiért pedig az olaszok magok harcoltak élükön Garibaldival és Victor Etnauellel s megvalósították az olasz egységes királyságot Velence és Kóma kivételével, a melyet csak később 1866-ban és 1870-ben nyertek meg a porosz szövetség segítségével. Ez időközben történt, hogy Ausztria nem akarta elismerni az egységes olasz királyságot, mert egyrészt félt Velence elvesztésétől, másrészt pedig a pápa miatt, a ki folytonosan segítségért kiabált a Róma felé közeledő olasz kormány ellen. Franciaország kormánya és misteriosus diplomáciája azonban 1864-ben újra megkísérlte Ausztria kormányát az egyesült feje-

delemségeknek Velenczéért való felajánlásával rábírní, hogy az egyesült olasz királyságot ismerje el. Ausztria pedig ez alkalmal is visszautasította ezt az erkölcstelen vásárt.“

„La Marmora tábornok, ki 1864-ben olasz miniszterelnök volt, 1874-ben egy sorozat diplomaciai iratot publikált kormányzatának s a Velence átengedése érdekében folytatott alkudozásoknak idejéből. E könyvnek (francia czíme: „*Un pen plns de lumière.*“ 1874.) 51. lapján van egy diplomaciai levél, a melyből kiviláglik, hogy 111 Napóleon miniszterei mit követtek el a tekintetben, hogy Ausztria Velenczét az egyesült fejedelemségekért átengedje Olaszországnak. E levélben La Marmora tábornok ide vonatkozóan ezeket írja:

„Drouyn de Lhuys úr nézete — s hasonlóképen az enyém szerint is, Ausztria vissza fog utasítani minden arra vonatkozó ajánlatot, hogy Velenczét pénzbeli kárpótlásért átengedje. Drouyn de Lhuys úr azonban hiszi, hogy jövőben mégis le lehetne győzni Ausztria e tekintetben való visszautasító magatartását, ha pénz helyett terület-cserét ajánlanánk fel. Természetesen a Dunai fejedelemségek tervezett átadásáról volna szó, melyet az előző kormány, különösen Nigra lovag olyannyira sürgetett, de a melyben nekem nincs semmi bizalmam“.

Ezek az adatok világossá teszik, hogy Napóleon magatartását is szemben a románokkal a politikában egyedül irányi adó érdek határozta meg. Ha érdekei azt parancsolták, hogy a románokat pártolja, akkor készpénz bece volt a latin fajbeli közösségnek, ha pedig ez érdekek mást parancsoltak, kész volt a a latin atyafiakat cserébe adni a német Ausztriának a nélkül, hogy az eredet és a származás közössége csak egy perezníi lelkifurdalást is okozott volna neki. A román kultur-liga emberei most is a latin eredet közösségére spekulálva, igyekeznek az olasz és francia közvéleményt ellenünk ingerelni. Tagadhatatlanul szép sikereket értek el úgy az olasz, mint a francia sajtóban. Mi, hírlapírók tudjuk, hogy vannak bizonyos kérdések, melyekről, mint a közönség érzéseivel és politikai aspirációival összeeső dolgokról igen szép és hatásos cikkeket lehet írni aránylag kevés fáradsággal. Az ilyen tárgyakat szeretjük időről-

időre minden különösebb érdek nélkül is megvezérczikkezni, de ha belátjuk valami véletlen folytán, hogy ezek tisztán platonikusan érzelmi dolgok, melyeknek a mi nemzetünk aspirációihoz lényegükben semmi közük, más tárgy után szoktunk nézni. Ilyen vezérczikkre alkalmas anyag volt a francia sajtóban az úgynevezett erdélyi román kérdés is. De egyszerre csak Kálnoky azt mondja a magyar delegációban, hogy Románia a hármasszövetségnek igen hű és becsületes tagja és e nyilatkozatát a román külügyminiszter nem czáfolta meg. No ha Románia tagja a hármasszövetségnek, akkor nincs semmi érdeke a francia sajtónak az erdélyi román kérdéssel a magyarok ellen fulminans vezérczikkeket írni, hisz írhatnak garmadával ily czikkeket, tele szavalhatják a félvilágot a barbár magyaroktól elnyomott keleti latin testvérek szenvedéseiről, ezek a keleti latinok mégis a magasabb politikai érdekek nyomása alatt érzelmeik ellenére is kénytelenek lesznek a gyűlölt magyarok oldalán harcolni Oroszország, a francia nemzet e szövetségese ellen. Mikor Kálnoky gróf konstatálta, hogy Románia a hármasszövetség tagja, a francia sajtó egyszerre magától közömbössé lett a román kérdés iránt. A napi sajtónak kitűnő érzéke van az aktuális érdekű tárgyak megkülönböztetéséhez. Természetes, hogy a naiv román közvélemény e hirtelen fordulatot minden egyébnek tulajdonította, csak ez egynek nem. Megvesztegetést, diplomáciai beavatkozást keresett, holott vannak kérdések, melyekben a sajtót sem megvesztegetni, sem terrorizálni nem lehet.

Tanulmányom eddigi folyamán kimutattam, hogy a románok Kossuthal nem igen rokonszenveztek, mert őt úgy tekintették, mint a történelmi magyar állam eszméjének képviselőjét, ki útjában áll az ő dako-román törekvéseiknek. Merevsége, melyvel elutasította Magyarország részvételét a keleti konfoederációban ügy, a mint azt Balcescu és Ghica tervezték, meglehetősen népszerűtlenné tette előttök. Sokkal rokonszenvesebb egyéniség volt Klapka, ki mint katona nőm igen osztozott Kossuth Lajos államjogi aggodalmaskodásaiban s hajlandóbb volt Teleki Lászlóval együtt lényegesebb engedményeket tenni a nemzetiségeknek, mint a Kossuth-tól képviselt hivatalos emigracionalis nemzeti-

ségi politika. Aztán Klapka, kit annak idején a román emigránsok a leendő román forradalmi hadsereg fővezérének szemeltek volt ki, állandó érintkezésben is állott a román emigránsokkal, míg Kossuth, az említett ok miatt, al s érintkezett velők. Így tehát alkalmasabb egyéniséget Romániába, mint Klapkát, nem is küldhették volna.

Klapkának sikerült is Cuzaval minden nagyobb nehézség nélkül megegyezésre jutni. Guza ekkor ugyanis még feltétlen kötelességének ismerte úgy cselekedni, mint pártfogója, III. Napóleon kívánta, mert hiszen, mint kimutattuk, saját érdekei is ezt parancsolták. Két egyezményt kötöttek. Az első tisztán katonai jellegű és a következőképen hangzik.

Egyezmény.

Cuza fejedelem megengedi a magyar hazafiaknak, hogy fegyverraktárakat alkossanak a Szereth-völgyében, Bakauban, Románban vagy Erdély határaihoz még közelebb eső helységekben, mint Oknán és Piatrán.

Ő felségétől, a francia császártól a herczeg 30 ezer puskát fog kérni, melyből 10 ezer a moldva-oláh hadsereg felfegyverzésére lesz szánva, 20 ezer pedig a magyar és erdélyi felkelők vezéreinek rendelkezésére fog adatni. Ezen fegyvereket haladéktalanul fogja kérni, tekintve a helyzet sürgető voltát és azon időt, melyet a földközi tengeren levő kikötőkből a helyszínére való szállítás igényel.

További egyezkedés tárgyait képezendik a későbbi hadszerküldemények, melyek Magyarország és a fejedelemségek közt szükségük szerint lesznek kiosztandók.

A szövetséges kormányoktól kért fegyvereken kívül a szerb kormánytól egy bizonyos számú ágyú fog kéretni, a mely ágyúk egy része a moldova-oláh kormány által a magyaroknak fog átadatni.

Másrésről Klapka tábornok a lehető legnagyobb tevékenységgel fog Párisban és Londonban azzal foglalkozni, hogy nemcsak a fegyverek a szükséges töltésekkel, hanem azon felszerelési tárgyak is azonnal elküldessenek, melyekre a moldva-oláh és

magyar hadaknak azonnal való harcztérre lépése végett szükségük lesz. Foglalkozni fog továbbá azzal is, hogy Párisban vagy máshol elégséges orvosi személyzetet s néhány mérnökhari és tüzértisztet szerezzen e két fegyvernemnek a fejedelemségekben leendő szervezésére.

A tábornok mindezen kérdésre nézve a fejedelem párisi küldöttével fog egyetérteni.

Magyar ügyvivők fognak Jassyba, Bukurestbe és Galaczba küldetni a végett, hogy a fejedelmi kormányval folytonos viszonyt tartsanak fenn.

' A belgrádi megbízottak gondoskodni fognak, hogy a moldva-oláh kormányt mindenről, a mi ott történik, értesítsék.

Mihelyt Olaszországban a háború kitör, a moldva-oláh kormány a magyar katonai főnök rendelkezésére fogja bocsátani mindazon eszközöket, melyek a fegyvereknek, töltéseknek stb. a határig való szállítására szükségesek.

A mi a magyarokat illeti, ők legtevékenyebb segítségüket ígérnek a moldva-oláh kormánynak Bukovina elfoglalására, melyek az eseményekből s az eshetőleges bonyodalmakból felmerülhetnek. “

Urechia e fejezet élén említett művében közölvén e szerződést, azt mondja (4., 5. 1.), hogy Bratianu és Cogolniceanu ellene voltak e szerződés kötésének s az ő ellenzésüknek köszönhető, hogy Kossuth akarata ellenére is létrejött az alább közlendő politikai tartalmú második szerződés. Ez állítás érdekes bizonyítéka annak, hogy Urechia úr mint szokta írni a román történelmet. Állít minden adatra való hivatkozás nélkül, sőt állít akkor is, mikor állítása még az általa ismert adatokkal is nyilvánvalóan ellenkezik. Cogolniceanu beszédét ismerik olvasóink s emlékeznek is bizonyosan rá, hogy Cogolniceanu abban nyíltan és határozottan megmondja, hogy e szerződések megkötése az ő közreműködésével és beleegyezésével történt, mert hisz ő volt akkor Moldova miniszterelnöke. Cogolniceanu beszédét Urechia is jól ismeri s ennél fogva neki, mint történetírónak, nemcsak ezt nem lett volna szabad mondania, hanem még azt sem, hogy Bratianu-nak is volt ebben szerepe, mert hiszen Bratianu oláh-

országi politikus volt s Cogolniceanu említett beszédében azt is megmondja, hogy Oláhországban az alkudozásokat Balaceanu Jankó közvetítésével maga Cuza vajda vezette a minisztérium teljes mellőzésével s hogy voltaképpen e szerződések megkötésében a két román fejedelemség között az erősebb fél Moldova volt, a melynek területén folyt le az egész alkudozás. Urechia úr előtt ezek a dolgok bizonyára ismeretesebbek voltak, mint előttünk, de azért a történelmet mégis úgy írja, a mint akarja, mert az ő célja nem az igazság keresése, hanem a magyar nemzet ellen való vádaskodás.

' Egyben igaza van Urechianak, Abban, hogy Bratianu ellensége volt a román-magyar szövetségnek. Ellensége volt, de nem oly ideális szempontokból, mint a hogy azt [Urechia úr akarja élíthetni olvasóival. Ellensége volt e szerződésnek, mert ezt az a Cuza vajda kötötte, a ki őtét a minisztériumból kibuktalta. Urechia úr ismeri Kossuth „Íratat“-t. Hivatkozik is rájuk több ízben, de miért nem idézi most Balaceanu Jankónak Klapka megbízottjához, Strzeleckyhez Írott leveléből e passzust: „Bratianu a hatalomra akar visszakérülni s mint ezt már máskor tette, a császárt, Cavourt és Napóleon herceget akarja felhasználni az odajutásra. Ha ez sikerül .(s ez az egyedüli dolog, a mi nyugtalanít) vége a mi ügyünknek. Bratianu s az ő pártja Magyarország dühös ellenségei“. Bratianu úgy tett akkor is, mint tett néhányszor később az ellenzéken s tesznek ma is a romániai ellenzék vezérférfiai: felhasználta ezt a kérdést a kormány diszkreditálására. Hogy a kormánynak nehézségeket okozzon, oly követeléseket formulázott, melyeket a tényleges viszonyokat tekintetbe vevő kormány nem tehet a magáévá.

De miután Bratianuról van szó, mondjuk el röviden, hogy minő szerepet játszott ő e kérdésben. Mihelyt neszét vette a román-magyar szövetségnek, azonnal elutazott Olaszországba, hogy ott Cavournál és III. Napóleonnál akaszsa meg valahogy e szerződést, illetően e hatalmas egyéniségek bizalmát megnyerje és aztán támogatásukkal újra a bukaresti kormány élére jusson. Csakhogy törekvéseiben rossz úton járt, mert Cavournak nem hiába adták annak idején bizonyos orosz nagy urak azt a

tanácsot, „il fant vous adresser aux Hongrois“, mert el volt határozva Napóleon udvarában, hogy Cuza vajda kössön a magyarokkal egyezséget s ha Bratianu miniszter lett volna ez időben, neki is úgy bele kellett volna egyezni ez egyezségbe, mint akármelyik más román miniszternek. Egy érdeme azonban volt Bratianu szereplésének, az t. i., hogy világossá lett ez esetben is nyilatkozatai kapcsán a román politikusok aranyos álma, a Dako-Romania, a melynek érdekében dolgozhatnak és álmadozhatnak, a míg a hatalom birtokában vannak, de róla hangosan csak akkor beszélhetnek, mikor felelősség terhétől mentes ellenzékiek.' „Én nem hiszek a magyar urak szabadelvűségében és mérsékletében — mondá Bratianu Cavournak. — Álarcz az, mely arra van számítva, hogy a császárt megcsalják. Én tudom, hogy kizárólagosabbak, mint valaha s én nem hiszek Magyarországnak. De ha még máskép volna is, mi sohasem juthatunk egyetértésre Erdély iránt, melyet mi Magyarországnak át nem engedhetünk semmi szín alatt. A Kárpátokon túl lakó románok velünk akarnak egyesülni, mi megígértük nekik, hogy támogatni fogjuk; árulás volna, ha őket Magyarországnak átengednők. A történelmi jog, melyre Magyarország hivatkozik, nevetéses“. E nyilatkozatra Cavour csak annyit felelt: ha Bratianu és társai az erdélyi kérdést csak meg is pendítenék, ő a román dolgokról többé még hallani sem akar. Ezzel a nyilatkozattal vége lett Bratianu ez alkalommal való szereplésének.

A II. szerződést is megkötötték még pedig az elsővel egyszerre és mindazon incidenseknek közbejötté nélkül, a melyekről Urechia tudni akar s a melyeknek képtelenségét és költött voltát a fennebbiekben kimutattuk.

E szerződés tartalma a következő:

„A magyar felkelés sikerére nagy fontossággal bír az, hogy a Magyarországot lakó magyar, oláh és szerb nemzetiségek minden párt-szellemről, minden elválási eszméről és mindazon ellenségeskedésről lemondjanak, melyek 1848-49-ben oly nagy szerencsétlenségeket okoztak.

Tartsák szem előtt, hogy Ausztria újra azon gaz eszközökhöz nyúlhat, melyeket az említett időszakban a végett hasz-

nált, hogy ezen, akkor még versengő nemzetiségeket egymás ellen uszítsa, miszerint egyiket a másikkal s így mindnyájukat szolgaságba verje.

A magyar nemzet előre meg van győződve, hogy számára az oláh hazafiak rokonszenve biztosítva van. Fárísban is megvárják a fejedelemségek kormányától, hogy saját érdekeitől vezéreltetve, használni fogja Magyarországon és Erdélyben lakó fajrokonainál befolyását arra, hogy a kibékülés létrejöjjön.

Másrészt a magyar hazafiak, mindjárt a küzdelem kezdetével nyíltan hirdetendik a következő elveket, melyek alkotmányukba foglalandók:

1. Minden régi meghasonlás elfeledése és teljes kibékülés a szerbek, oláhok és magyarok közt.

2. Ugyanazon jog és szabadság Magyarország minden lakosának faj- és valláskülönbőség nélkül.

3. A község és vármegye önkormányzata. A vegyes ajkú polgárok lakta vidékek lakosai barátságosan fogják közigazgatási nyelvüket meghatározni.

4. A vallás- és közoktatásügyek igazgatásában teljes függetlenség a különböző vallások és nemzetiségek számára.

5. A szerb és oláh csapatok külön lesznek szervezve és szerb, illetve oláh nyelven vezényeltetnek. A különféle hivatalokra alkalmazás az egész hadseregben mindenki számára egyenjogulesz.

6. A háború befejezte után egy Erdélyben összehívandó gyűlés határozza ezen tartománynak Magyarországgal való adminisztratív egysége felett s ha a többség azt határozná, hogy Erdély régi, különálló adminisztratív helyzetébe visszalépjen, ez nem elleneztetnék.

7. Kell, hogy a testvériség elve vezéreljen mindnyájunkat. Ez vezethet csak azon célhoz, mely felé törekednünk kell s ez a cél a három dunai államnak: Magyar-, Szerb- és Moldva-Oláhországnak konfoederációja. “

Ha ez utóbbi szerződést, melyben a magyar állam leendő szervezetének elvei le vannak rakva, összehasonlítjuk azzal a tervvel, melyet Kossuth dolgozott ki Brüsszelben, azt találjuk, hogy ebből hiányzik az, hogy a nemzetiségek magoknak egy külön nemzeti főnököt választhassanak, viszont a brassai ter-

vezet semmit sem tud arról, hogy Erdélynek Magyarországgal való uniója egy összehvandó gyűléstől tétessék függővé. Kétségkívül ez a 6. pont az egész szerződés legsebezhetőbb része. Miután Kossuth azon kommentárjában, melyet e szerződésekhez írt, nem magyarázza e pontoit, (Irataim I. köt. 381. és köv. lapok) kísértjük meg mi e magyarázat megadását.

Mikor III. Napóleon már idézett beszélgetésében Kossuth-tól azt kérdezte: nem lehetne-e Erdélyben a székelyeknél előzetesen is egy felkelést rendezni, Kossuth Napóleonnak ezt felelte: „Nem, mert ennek elnyomására az a kis erő is elég volna, melyet az osztrák Erdélyben hagyott s a következők az volna, hogy a-székelyeket a komoly cselekvés idejére is elvesztenők. Aztán az is megtörténhetnék, hogy az erdélyi oláhok közt, ha nem egy tekintélyes erőt, hanem csak egy szakadozott, gyöngé mozgalmat látnának magok előtt, ma is akadhatnának oly elvetemedettek, kiknek rablási, pusztítási hajlama lehetővé tenné az osztráknak az 1849-ki irtózatosságok ismétlését legalább részben megkísérlem“. E szerződéssel a magyar emigránsok elejét akarták annak venni, hogy az erdélyi román nép a császár mellett újra felkeljen a magyarság ellen s ismétlődjék az a véres polgárháború, mely 1848—49-ben egyik legnagyobb akadálya volt a magyar fegyverek diadalának. Szükségesnek látták az erdélyi románság megnyugtatótását és ezért vették fel e 6-ik pontot.

E magyarázat után is azonban mindig fenmarad az a kérdés, hogy a magyar emigránsok nem féltek-e attól, hogy Erdély birtoklását e pont felvételével Magyarországra nézve legalább is kérdésessé teszik? Nem, ők azt hitték, hogy miután e szerződésnek konzekvenciái gyakorlatilag csakis egy győzelmes hadjárat után érvényesülhetnek, Magyarország e győzelmes hadjárat után oly domináló állást fog elfoglalni szemben Romániával is, hogy e gyűlés szavazata nem lehet egy percig sem kétséges. Aztán az anyagi erő mellett nagy bizalmuk volt a szabadság kibékítő és kiegyenlítő erejében, hisz Kossuth erre vonatkozóan már brassai emlékiratában is azt írta: „A mi az oláhokat illeti, meg vagyok győződve, hogy az általam javaslatba hozott alkotmány uralma alatt, melynek alapjai: az álta-

lános szavazat, a jogegyenlőség, az önkormányzat a községben, megyében és az országgyűlésen való képviseltetés, erdélyi oláh testvéreink mind a nemzetiség, mind a polgári és politikai viszonyok szempontjából maguk is óhajtanák Erdély és Magyarország közigazgatási unióját, a mint 1848-ban kimondatott; meg vagyok győződve, hogy lehetetlen nem óhajtaniuk ezt az uniót, ha saját érdekeiket komoly megfontolás alá veszik.“ Pedig mennyire csalódtak volna, ha az események úgy alakulnak, hogy terveik sikerülnek s e szerződés elveinek gyakorlati megvalósítására került volna a dolog. Kossuth nem igen érintkezett a románokkal és mikor érintkezett is, köztök a jelen pillanatban lehetségesnek látszó dolgokról volt szó csupán. Mikor Klapka tárgyalt Cuzával és minisztereivel, a gyakorlati államférfiakkal tárgyalt, a kik csupán ez idő szerint lehetségesre törekszenek. Sejtelve sem volt, hogy a románság álmát, politikai törekvéseinek végcélját, nem a miniszterek, hanem a tömeg képviseli, a melylyel ő nem érintkezhetett s hogy csupán kedvező alkalom kell s a tömeg aspirációi politikai tehetséggé és követeléssé lesznek. Ha ezt tudta volna, bizonyára óvatosabb lett volna, mint a minőnek tanúsította magát, e 6. pont felvételével. Azok, kik nemcsak a román politika hivatalos képviselőivel érintkeztek, hanem a gondolkozásáért és nyilatkozataiért nem felelős néppel is, tudták, hogy Kossuth és Klapka feltevésükben nagyon csalódtak: „Hanem bizonyossá tehetlek, — írja Ludwigh Kossuthnak (Irataim I. köt. 412. 1.) — hogy Klapka bámulatosan misztifikálta magát, midőn azt hitte, hogy Guzát s kormányát ügyünknek megnyerte. Ellenségei hazánknak. Neked különösen ellenségeid. Hűség és szövetség csak üres szavak. Rosszabb — álarcz! Én nem szabadulhatok azon gyanútól, hogy az első terv alatt dákoromán üzelmek lappantak. Azért gyűlölnék téged oly dühösen, mert azáltal, hogy a francia seregküldésnek oly határozottan inzisztáltál, terveiket keresztül vágtd. E nélkül ők foglalták volna el a tért Erdélyben.“ A villa-francai béke azonban lehetetlenné tette, hogy e szerződésekből valami egyebet is végrehajthassanak, mint az 1. pontot, mely 30.000 fegyver szállításáról intézkedik. Ez a szállítmány még a villa-francai béke előtt megérkezett Romániába.

XVI.

A villa-francai békekötés után. Újabb reménységek. Teleki László küldetése Parisba. A román fejedelemségek, mint had-működési alap. 'Strambio és Vidor Place megbízatása. Lalande Olivér szerepe. Tapogatózás idehaza. A nemzetiségek magatartása szemben a magyar aspirációkkal. Román-magyar tesvériesülési ünnepek. Buda Sándor küldetése. Buda S. jellemzése. Röpiratának tartalma. Polémiája Papiu Ilarionnal. A „Románul“ magatartása. Rosetti pánlatin és Papiu dako-román álmódzásai kiegészítik egymást. A dako-román propaganda a külföldi sajtóban. Papiu „Emlékirata“ Cuzához a dako-romanismus tárgyában. Az emlékirat tartalma. Pdngermanismus, pánszlávizmus, pánmagyarizmus. Minő eszközöket használnak a magyarok Sagy-Maggarország megvalósítása érdekében? Mennyiben veszedelmes e törekvés a románok nemzeti léteire? A küzdelem a magyarok és a románok között Erdély birtokáért foly. Dako-Románia. Ez lehetséges ügy ethnographiai, mint stratégiai és az európai politika szempont-jából. Erdély jelentősége és szerepe Dako-Romaniára nézve. A fejedelemségek birtoka Erdély uraitól függ. Mily eszközöket használjanak a dako-romanismus érdekében a román fejedelmek: a belpolitikában és a külpolitikában? Történelmi példák. Feltehető-e, hogy Cuza e tekintetben egyetértett Papiu Ilarionnal? Bizonyítékok erre vonatkozóan. A M. N. Igazgatóság levelet küld Zglinickitől Gazának. E levél tartalma. A román közvélemény a kért támogatásért igen nagy árt szabott. Román memorandum benyújtva Garibaldihoz. Mit értenek a románok Erdély alatt? Hogyan magyarázta Papiu e fogalmat röpiratában? Az emigránsok lassúsága. A fegyvereket lefoglalják. Ki okozta e lefoglalást. Karacsay és Klapka erre vonatkozó nézetei. Kölcsönös szemrehányások Cuza magatartása tárgyilagossága és kritikai szempontból megítélve. Jdiplomáciai nehézségek. Saját érdekei parancsolták magatartását, Klapka levele Lalande-hoz. Urechia e levélhez fűzött okoskodásai. Ez okoskodások alaptalanok. Klapka újabb szerződést köt Cuzával. E szerződés politikai részze. Klapka újabb reménykedése és csalódása. Cuza személyes érzelmei megvilágítva Zglinicki ezredes nyilatkozatával. Mi történt a fegyverekkel? Buncombe Tamás fellépése az angol parlamentben.

A villa-francai békekötés után a reménységeiben csalódott Cavour így szólott Kossuthhoz: Ez a béke nem lesz meg. Egyik kezemet a klerikálisoknak, a másikat Mazzininak nyújtom, ha kell, összeesküvő, forradalmár leszek, de ezt a békekötést nem fogják végrehajtani. És Cavour, ki ez alkalommal a miniszterelnökségről lemondott, szavát igyekezett is megtartani. Kiadta a jelszót, hogy a közép-olaszországi felkelőknek fegyvert és pénzt kell adni. Szövetkezett Farini-val, Ricasoli-val s létrehozta a közép-olaszországi államok szövetségét, azért, hogy megakadályozza ez államokba a régi uralkodóházak visszatérését. Lassanként III. Napóleon is megint rokonszenvezni kezdett az olasz törekvésekkel s így aztán már 1860. elején Cavour újra a kormány élére juthatott. Első dolga volt megegyezni III. Napóleonnal, ki e tartományok annexiójába bele is nyugodott, de oly feltétel alatt, hogy Savoyán kívül az olasz királytól Nizzát is megkapja. Ez alatt Garibaldi is előkészítette a sicíliai expedíciót és a nápolyi Bourbonok trónja, melyet nemcsak Ausztria, de Oroszország is támogatott, pör alá került.

Ily körülmények között, kinek lehettek volna kételyei a tekintetben, hogy a háború Ausztria és Olaszország között csak idő kérdése. Legkevésbé kétkedtek pedig a magyar emigránsok, kik azt hitték, hogy majd e háborúban fogják elérni azt, a mit nem sikerült elérniük az előbbiben. Kossuth még a közép-olaszországi államok mozgolódása idején annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy két hely van: *Kelet és Olaszország., mely az emigráció munkásságát igényli.* E miatt feltétlenül szükségesnek tartotta, hogy az emigráció az olaszoni tényezőkkel oly belső viszonyban legyen, mint a minőben volt Cavourral. Azt vélte, hogy ha érdekeik a magyaroknak és olaszoknak nem is találkoznának, de igenis találkoznak érzelmeik és vágyaik. Az bizonyos, hogy Ausztria Olaszországnak ellensége fog maradni, melylyel előbb-utóbb mérköznie kell, ha nem js mindjárt. Ezért a barátságot Cavourral és Garibaldival ápolni kell. Ügynököket keresett, kik a magyar ügyet sikerrel tudnák képviselni az olasz államférfiak körében. Kérte Kiss Miklós ezredest, Teleki László grófot, hogy vállalják el Olasz-

országban a magyar érdekek e képviselőjét. Azonkívül levelet írt Farininak és Garibaldinak is. fejtegetvén, hogy az olasz és magyar édekek mennyire találkoznak s e miatt az együttműködés mily hasznos lenne mind a két félre. Tapogatózott Franciaországban is, hol Pietri szenátornak meghitt emberével, Kappetivel, bocsátkozott bizalmas levelezésbe. Más oldalról meg Klapka újíttotta fel Napóleon herczeggel a régi viszonyt.

Ily módon aztán annyira előkészítették az utat, hogy Teleki László 1860. elején már határozott instrukciókkal mehetett Párisba. Ez instrukciókban meg voltak jelölve mindazok a dolgok, melyeknek teljesítését a magyar forradalom sikerének előfeltétele gyanánt véghezviendőnek tartották az emigránsok. Mindenekelőtt szükségesnek találták, hogy a császár pártfogásával hasson oda, hogy a dunai fejedelemségek kormányai tegyék lehetővé, hogy az ottan tartózkodó magyarokból egy néhány zászlóaljnyi fegyveres erőt szervezhessenek azért, hogy ezeket, támasztékául az otthoni mozgalomnak felkelés esetén haza vezethessék. Adjon továbbá a francia kormány százezer ember számára fegyvert és lőszert, melyek Cuza herczeg és a szerb kormány által, az emigránsok egyetértésével, közel a határhoz kijelölendő tárhelyekre szállíttassanak. Értésítse a császári kormány Cuza herczeget és a szerb kormányt, hogy a magyarok gyámolítását maga a császár kívánja s adjanak bizalmas utasítást e tekintetben az illető konzuloknak.

Eleintén ezek az alkudozások nagyon lassan mentek, de mikor Cavour újra miniszterelnök lett, positivebb alapra helyezkedett az egész. Különösen pedig akkor, mikor Garibaldi a maga *ezerere-vel* Marsala-ban kikötve, megindította diadalmas siciliai hadjáratát. Garibaldi, kinek híressé vált *ezere* között három magyar is volt (Türr, Tüköry és Éber) nemcsak az olasz, hanem az összes elnyomott nemzetek bajnokának is tekintette magát. Különös rokonszenvvel viseltetett a magyarok iránt, mert úgy volt meggyőződve, hogy az elnyomott népek csak úgy szabadíthatók fel, ha kitör és sikerülni is fog a magyarok szabadságharcza.

Ekkor kaptak Strambio bukaresti olasz konzul és Victor

Piacé jassyi francia ügyvivő kormányuk részéről bizalmas utasításokat, hogy a román fejedelemségekben a magyar ügy érdekében résen legyenek, különösen pedig biztosítsák a magyar forradalmi mozgalmak számára azt a 30.000 fegyvert, melyet a múlt évben Moldovába szállítottak. Sőt, mint LTrechia könyvéből (L'Alliance des roumains et des hongrois) tudjuk, *Lalandr Olivér* személyében Püriből egy bizalmas ügynököt is küldöttek Jassyba, kinek megbízatásáról senkinek sem volt másnak tudomása, csupán Cuzának s a francia ügyvivőnek, Piacé Victornak. *Lalande Olivér*, mint természettudós utazott Magyarországon keresztül Jassyba azon ürügy alatt, hogy az Erdély és Moldova között elterülő Kárpátok túlsó oldalán petroleum-források után kutat. Ilyes ügyben adott ajánló-levelekkel fordult meg a budapesti és erdélyi főúri körökben, mindenütt információt szerezve a hangulatról, úgy látszik, *Lalande* feladata nemcsak az volt, hogy a magyarok ügyét Jassyban támogassa, hanem az is, hogy a magyarok tevékenységéről, megbízhatóságáról és hangulatáról Párisba alapos tudósításokat küldjön.

Mikor az emigránsok külföldön ily módon előkészítették vállalatuk sikerültéhez az utat, arról akartak meggyőződni: vajjon odahaza a nemzet kész volna-e tömegestől felkelni, ha háborúra kerül a sor a francziával s az emigránsok francia sereggel fognak a határon megjelenni úgy, mint 1859-ben tervezték? Vagy kész-e a nemzet az esetben is felkelni, ha nem francia, hanem csak olasz segítséggel jelennének meg a határon? Vagy felkelne-e a nemzet akkor is, ha az emigráció csak az Oláhországban szervezendő erővel jelenhetné meg a határon? Ilyen s ehez hasonló felvilágosításokra volt szükségök Kossuthéknak, hogy vállalatuk sikerének ez oldalról lehetséges feltételeivel is tisztába jöhessenek.

Az sem volt e vállalatban utolsó kérdés, hogy hát a nemzeti-ségek egy felkelés esetén, hogyan viselnék magokat? Úgy-e, mint 1848—49-ben, vagy most okulva a tiz évi osztrák abszolutizmusból, a magyarok oldalára állának a közös szabadság érdekében? Voltak egyes jelenetek, a mik arra látszottak mutatni, hogy a románokra most már lehet számítani. Maros-Vá-

sárhelyt a Széchenyi-rekviemet a román templomban is megtartották s a menetet, mely a református templomból a gyászruhába öltözött id. gróf Bethlen Gáborné vezetése alatt a román templomhoz ment, az esperest papsága élén egyházi díszben üdvözölte, kijelentvén, hogy ők is eljöttek e gyászünnepélyre, mert ők is jó hazafiak. Mikor a román templomban vége volt az isteni tiszteletnek, a fáklyákat a piacon halomra rakták és' az égő fáklyák körül magyarok és románok együttesen énekeltek el a Szózat-ot. Mikor a brassai jótékony román nőegyesület farsangi bálját tartotta, a háromszéki nemesség előbbkelő férfi- és nőtagjai csoportosan jelentek meg e bálon, hol a figyelem és a kitüntetés tárgyai voltak. Éhez hasonló eset ismétlődött Erdély majdnem mindenik városában, de ezeknek a román-magyar testvériesülési ünnepélyeknek legkiválóbbja mégis csak az volt, melyet Kolozsvárott 1860. június 28-án tartottak látzólag önkényt, minden előzetes megbeszélés nélkül. Reményi Ede a kolozsvári színházban koncertet adott. Egyszer programmon kívül a kolozsvári legkitünőbb cigányzenészek kíséretében román nótákat kezdett játszani. A közönség viharos tapsal jutalmazta a zenészt c nem várt műélvezet nyújtásáért. A karzatról pedig verseket szórtak le, melyekben a román és a magyar nép testvéries egyetértése volt dicsőítve. E tüntetésre a színházban jelen levő románság felállott s a magyar nemzet éltetésével köszönte meg a nem várt figyelmet. Színház után a „Komlókért“ nevű helyiségben bankett volt. A zenekar felváltva magyar és román nótákat játszott. K. Papp Miklós poharat emelt s üdvözölve a Magyarországról jelenlevő honfiakat, az unio-ért ivott. A románok lelkesedéssel üdvözölték a szónokot. Az erdélyi magyarságnak ugyszólva, színe-java volt jelen ez estélyen. Poharat köszöntöttek K. Papp Miklóson kívül még magyar részről: Kőváry Mihály, id. Bethlen Gábor gróf, Bethlen Farkas gróf, Mikes Benedek és Podmaniczky Frigyes báró, ki mint magyarországi küldött jelent meg, továbbá Lázár Mór gróf, Bethlen János gróf és Tisza László. Román részről a főszó-
 kok Demeter Mihály földbirtokos, Sipotár József ügyvéd és — ugyancsak ki hinné most? — Dr. Ratiu dános, a felosz-

látott román nemzeti komité elnöke volt. Legnagyobb hatást Sipotár szónoklata tett ki, a többi között ezeket mondá: „Szép látvány, midőn az egyetértés égi szelleme minden tudat vagy előkészület nélkül így közénkbe szállott s a nemzeteket baráti ölelésre hozza össze. Minden veszély egy ötletet szokott adni s ez az ötlet az, mely mentő-csónakul szolgál a zivatarban. Ily mentő ötletnek tekinthetni a testvériségnek ma véletlenül fölébredett szent érzetét, mely az örökös isteni gondviselésnek biztos záloga. Azért imádkozzunk a mindenhatóhoz, nyújtson erőt, hogy ezen eszme-ösvényen végighaladhassunk. Ugyanazon gondviselés, mely a múlt idők vészzeit kiállani segítette, kalauzolni fog, hogy a jövő szirtei közül is épen kijussunk. Poharat üríték a honban lakó nemzetek egységéért és főleg kívánom, éljen a nagylelkű magyar nemzet!” (Ürmössy L.: Tizenhét év Erdély Lörténétéből 229. és 230. 1.).

A vérmesebbek már azt hitték, hogy a románság, okulva a múlt szerencsétlenségein, ezután már jóban-rosszban velünk fog tartani. Lassankint azonban érezhető lett az ellenkező irány hatása is. A román nép körében gyorsan elterjedt az a hit, — s akadtak terjesztői igen szép számmal — hogy a magyarság csak azért követeli a régi alkotmány visszaállítását, hogy egyúttal a jobbágyságot is visszahozhassa. Egyszóval, mint az emigránsoknak írták hazulról „az erdélyi oláhok segítségére még korántsem lehetne megesküdni“. E miatt tenni kellett valamit a románság megnyugtatóására is. Buda Sándor, volt 1848—49-ki román származású országgyűlési képviselő vállalta ezt magára és pedig önkénytelen, saját kezdeményezésére. Egy röpiratot irt magyar és román nyelven, a melyet felajánlott a Nemzeti Igazgatóságnak oly czélból, hogy az nyomassa ki és több ezer példányban Bukaresten át küldje be Erdélybe. Kossuth utasította Kiss Miklóst, hogy értesíttesse M—r. Gusztáv révén Budát, hogy a kéziratot ne Olaszországba küldje, hanem Jassyba Piacé francia konzulhoz, a kinek majd Írni fognak, hogy nyújtson segédkezet a röpirat kinyomatására.

Komáromy György és társai, a kik idehaza a mozgalmak intézéséi magokra vállalták, tovább mentek. Buda Sándort egye-

nesen beküldötték Bukarestbe, hogy ott ne csak röpiratát adja ki, hanem terveiknek igyekezzék egy ottani lapot is megnyerni s abban csináljon propagandát a román-magyar barátságának. Azt hitték, hogy így megőrizve azt a látszatot, mintha a lap önkényt, minden külső befolyástól menten karolta volna fel ez ügyet, hatása is nagyobb lesz és inkább sikerül a román közvéleményt megnyerni. „Buda Sándor — Írja Kossuth (Irataim III. köt. 632. 633. 1.) 1848—49-ki országgyűlési képviselő, oláh nemzetiségű magyar hazafi, kit határozottságában a fejére ki' mondott, majd fogságra változtatott halálos ítélet sem ingatott meg. Kiszabadulása után folytatott forradalmi tevékenysége miatt üldöztetve s rendkívül veszélyeken oly módon törve keresztül, mely regénynek is beillenék (mint *Koos Ferencz írja „Életem és Emlékeim“* című igen becses feljegyzéseiben, Krivácsv és Dunyov társaságában érkezett Oláhországba) 1860. októberben menekült a hazából, hol a forradalmi bizottmány vezéreivel a legmeghittebb viszonyban állott s magát vállalkozó, merész buzgalmával tüntette ki. Mi őt Bukarestbe telepítettük meg azon utasítással, miként senkivel még csak ne is gyanitlassa. hogy velünk összeköttetésben van. Feladatául tűztük ki: hatni a moldva-oláhországi közvéleményre mind az ottani sajtó útján, mind pedig a társadalmi érintkezés terén a pártok vezéreinél, kiknél egyéni tulajdonainál s nemzetiségénél fogva bizalmas viszonyra számíthatott; kapcsot képezni a jobb érzelmű erdélyi oláhokkal érintkezésre s minket a dolgok helyzetéről úgy a fejedelemségekben, mint Erdélyben világosságban tartani. Jellemző Budára nézve, a mit nekem felőle Teleki irt: „tökéletesen megbízható, szilárd jellemű hazafi, ki ellen ha lehetne valami kifogás, legfőlebb csakis az az egy lehetne, hogy nagyon is merész, nagyon is vállalkozó.“ De tartozom azzal az elismeréssel, hogy a merészséget tapintatos óvatossággal tudta egyesíteni“.

Buda Sándor bukaresti működésére vonatkozóan igen érdekes adatokat találunk Veress Sándornál (A magyar emi gráció keleten II. köt. 405. és köv. lap.) és Koos Ferencznek már említett művében (Életem és emlékeim II. 362. és köv. lapok). Ez adatok alapján odavaló tevékenységének eredményét

a következőkbe foglalhatjuk össze. Mihelyt megérkezett Bukarestbe, azonnal közzétette röpiratát magyar és román nyelven. Benne mindenekelőtt rámutatott azokra az ármányokra, melyekkel a kamarilla a különböző nemzetiségeket ráuszította a magyarokra. Azután azt bizonyíttgatta, hogy a magyar ügy az általános szabadság és a demokrácia ügye és azonos az olaszok s minden szabadságra törekvő nép ügyével. Figyelmeztette a románokat, mennyire alaptalanok azok a vádak, melyeket a tekintetben szoktak emelni a magyarok ellen, mintha azok a többi nemzetiségeket, különösen a románokat magyarosítani akarnák. Hivatkozott a történelemre s arra a tényre, hogy a nemzetiségek, bár ezer éve laknak együtt a magyarokkal, kiknek helyzetük ez idő alatt mindig domináló volt, még sem veszítették el nemzetiségüket. Intette a románokat: vigyázzanak, mert az őket mindenfelől körülvevő óriási szláv elem közepett egyedül csak a magyarok azok, kikre támaszkodhatnak.

Ezeket előrebocsátva, elősorolta azokat a pontokat, melyek véleménye szerint minden igaz románnak kívánalmait magokban foglalják s a melyek a szabadságot biztosíthatják, nemzeti fejlődésüket, szellemi s anyagi jólétüket előmozdítják a nélkül, hogy erős s független közös hazánk összetartó kapcsát szét tépnék, melyek egy szabad alkotmánynyal összeférhetnek s a melyeknek létesítését a magyar nemzet nemcsak akadályozni nem fogja, sőt kivitelőkre testvéri kezet is nyújt. A magyar nemzet, biztos tudomása szerint, a következő jogokat hajlandó megadni a nemzetiségeknek.

1. Minden község maga határozza meg hivatalos nyelvét s azon folytatja szóbeli pereit; azon a nyelven szerkeszti a megyéhez küldendő tudósításait, úgyszintén a kormányhoz és az országgyűléshez szóló kérvényeit. Mindenik község maga határozza meg, melyik legyen iskolája tannyelve.

2. A megyék szótöbbséggel határozzák meg hivatalos nyelvüket. Ezen a nyelven folynak a szóbeli perek. A jegyzőkönyveket azonban párhuzamosan magyar nyelven is megszerkesztik. Hasonló módon ír fel a megye a kormányhoz és a kormány is hasonló módon küldi meg rendeletét a megyének.

3. Bár az ország diplomatikus nyelvül a magyar ismeretik el, de azért az országgyűlésre küldendő képviselők a legkevésbé sem lesznek megszorítva, hogy az országgyűlésen saját anyanyelvükön is beszélhessenek.

4. A törvények a megyékben és községben használatos nyelvek mindenikén ki fognak hirdettetni.

5. A hazának lakosai saját nemzetiségök kifejtése, a nemzeti kérdések s érdekek megvitatása végett nemzeti gyűléseket, zsinatokat tarthatnak, melyek magukat szabadon rendezhetvén, erre vonatkozó határozatokat hozhatnak, nemzet-főnököket választhatnak, azoknak vajda vagy hoszpodár, vagy bármily nevet, adhatnak, a miként azt a zsinat jónak látja.

6. Ugyanazon zsinatokban vagy tetszés szerint külön gyűlekezetekben megvitatják az egyházak és nemzeti iskolák dolgát. Ezekre vonatkozóan határozatokat és végzéseket hozhatnak. A gyűlések vagy zsinatok szabadon választják püspökeiket, pátriarcháikat, vagy metropolitáikat, s azoknak elnevezése a zsinatok jogköréhez tartozik.

7. A kultuszminisztériumban mindenik vallásnak lesz képviselete s országosan elrendeztetvén az egyházak, lelkészek, iskolatanítók ügye, minden bevett vallás lelkészei s tanítói egyforma rangban és méltóságban részesülnek s egyforma fizetést húznak az állami pénztárból. Ez egyenlőségi elv áll a nemzeti intézményekre is.

8. Az állami közrend megtartása s minden visszaélések kikerülése tekintetéből kötelesek a zsinatok köztudomásra juttatni végzéseiket és jegyzőkönyveiket.

Ezekből láthatjuk, hogy Buda Sándor röpirata vbltaképen semmi egyéb, mint a Kossuth brussai emlékiratában és a Cuza fejedelemnél kötött szerződésben taxatív felsorolt engedmények specziális célhoz való alkalmazása és parafrázisa.

Mikor e röpirat megjelent, *Papiu* Ilarianu, kit 1848—49-ki mozgalmakból jól ismerünk, Buda Sándort a „Romanul“-ban hevesen megtámadta és kíméletlenül kigúnyolta. Buda Sándor *Papiu* Ilarianu-cikkében magát személyes becsületében látván megtámadva, Seres Lajost, a ki Bukurestben a magyar emi-

gránsoknak sok jó szolgálatot tett és *Dunka* román eredetű volt cs. kir. katonatisztet, ki később az olasz légióban huszár főhadnagy volt, mint segédeit elküldötte elégtétel szerzés végett Papiu Ilarianu-hoz, ki akkor jogtanár volt a bukuresti főiskolán. Papiu Buda segédeit nagyon udvariasan fogadta, de mikor értesült látogatásuk céljáról, a következő választ adta: „Uraim! Én mint jogtanár, mindig azt tanítottam tanítványaimnak, hogy nincs a világon nagyobb ostobaság, mint a párbaj jogállamban. A jó lövő és jó vívó, de hitvány ember leszúrja, agyonlövi a legártatlanabb és a legbecsületesebb embert is. Én nem állok ki Buda úr eleibe sem kardra, sem pisztolyra. Gyermekkoromban, mikor apám juhait őriztem a mező-bodonyi határon, megtanultam volt a ficsoroktól birkózni. Ha Buda urnák tetszik, birkózzunk meg, de tőlem egyéb elégtételt ne várjon.“

Gondolhatni, hogy ez a furcsa válasz a hevesvérű Buda Sándort mennyire dühbe hozta. Kijelentette, hogy Papiu Ilarianut ott fogja megkorbácsolni, hol találja. Papiu tanítványai ez esetet azonban tragikusabban fogták fel, mint tanáruk. Tömegesen beresték fel Budát lakásán és kijelentették, hogy készek vele kedves tanárukért kardra vagy pisztolyra megverekedni. Buda késznek nyilatkozott rendre mindenik tanulóval megverekedni, a inig csak valamelyik tanuló öt le nem vágja, vagy le nem lövi. A nagyszámmal összecsődült tanulótság e furcsa lovagias ügyet künn az v tczán olyan nagy zajjal tárgyalta, hogy a rendőrség kénytelen volt közbe lépni. A zajongó tanulókat szétozlatta, Budának pedig szigorúan megtiltott minden párbajozást, kijelentvén egyúttal azt is, hogy e tilalom megszegése esetén kitolonczolják Romániából.

Ily előzmények után Budának nem sok kilátása lehetett a sikeres propaganda-csinálására és pedig annál kevésbbé, mert ellenfele, Papiu Ilarianu Rosetti lapjában a „RomanuP-ban a legkíméletlenebb támadásokat intézte Kossuth és a magyarok ellen. Érdekes tudni, hogy Buda mikor Romániába emigrált, épen Rosettit és lapját a „Romanul“-t, hitte a magyar ügynek megnyerhetni, Rosetti-t az 1848—49-ki mozgalmakból úgy ismerte, mint magyar barátot. Nem jutott eszébe még rá se gon-

dólni, hátha a lefolyt tizenkét év alatt Rossettinek és társainak magyar-barát érzelmei megváltoztak. Az egykori román emigránsok érzelmei csakugyan megváltoztak s ez érzelmeik változtatásával együtt vége lett a 48-ki magyar-barát román emigráns politikának is. A román fejedelemségek kivívták autonómiájukat s egyesültek is egy közös fejedelem alatt, még pedig azon magyar segítség nélkül, melyet egykor saját önállóságuk kivívása érdekében oly feltétlenül szükségesnek hirdettek. Mindazt, a mit elértek, az általános külpolitikai helyzetet leszámítva, III. Napóleonnak köszönhették. A latin faj keletre szakadt kisebbik ágán segített a gazdag és hatalmas nyugati testvér, a francia, a mély épen most szabadította fel a német járom alól a másik itáliai testvért, az olaszt is. Rossetti élénk fantáziája elérkezettnek látta a latin fajok egyesülésének idejét. Meg volt győződve) hogy ütött az óra, melyben a panlatinizmus Európa népei felett átveszi a kormányzatot. Ez a panlatinizmus aztán helyre fogja állítani Európa keletén az egykori Dacia-Romana-t is, hogy hatalmas védgát legyen a Konstantinápoly felé törő panslavizmus ellen és világitó tornya a Feketetenger partjain a latin civilizációnak. Rossetti lapja ennek a panlatinizmusnak állott szolgálatában. E panlatinizmus pedig édes testvére volt Papiu Ilarianu Dako-Romániájának. E két világtörténelmi hóbort egészen lefoglalta a Románul hasábjait, hogyan találhatott volna tehát a román-magyar barátság, melyet egy szegény emigráns képviselt, rajta helyet?

Buda azonban nem esett kétségbe. Szövetkezett egy kisebb bukaresti lappal s abba irt cikkeket a román-magyar barátságról, mindenképen igyekeztén meggyőzni a román közvéleményt arról, hogy mi magyarok és románok, ha el nem akarunk pusztulni a pángermán és pánszláv áramlat középette, tartozunk egymást kölcsönösen támogatni. Az események hatalma és pénzbeli eszközzeinek elégtelensége azonban rövid idő múlva rákényszerítették, hogy journalisztikai tevékenységével felhagyjon. Azután magára hagyatva, próbált Romániában megélni úgy, a mint lehetett. 1865-ben haza jött s itt a Szilágyságban képviselőjelöltnek fel is lépett, de megbukott. 1868-ban azonban sikerült a képviselőházba be-

jutnia. A nyugalmasabb élet örömeit nem sokáig élvezhette, mert 1872-ben meghalt. Halála alkalmával az országgyűlés jegyzőkönyvileg adott kifejezést részvétének. Meg is érdemelte, mert egyike volt azon kevés románoknak, kik jóban-roszban igaz és hű fiai voltak a magyar hazának.

A panlatin és dako-román törekvések ez időtájt a francia sajtóban meglehetősen hangosan nyilatkoztak. A „Nord“, a „Siécle“ és a „Courrier de Dimanche“, mely utóbbit a román Ganescu szerkesztette, egy cseppet sem csináltak e tekintetben titkot. Szemere Bertalan állítása szerint (Naplóm II. 291. 1). a dunafejedelemségi románok párisi féléhivatalos ügynöke írta volna a Siécle-ben a következő sorokat: „Mi nem vagyunk a török ellenségei Mi tőlük semmit sem követelünk. Nem a Duna, de a Kárpátok túlsó oldalán hevernek a román nemzet megcsontított tagjai. Tudja ezt Ausztria s hizeleg nekünk. Jól tudja, hogy fejedelmünk Cuza jelenleg új terület szerzeményre nem számíthat, de tudja azt is, hogy neki nagy befolyása van Erdélyre s Ausztria óhajtja, mikép e befolyást használja fel, a románokat a magyarokkal való egyetértéstől visszatartóztatni. Század-negyed óta Erdély folyvást Oláhország felé figyel s innen várja a jelszót. E kérdésben Cuza, bármik legyenek személyes rokonszenvei, nincs sem Ausztriával, sem Magyarországgal. Ő azokkal tart, kik neki eszközöket fognak szolgáltatni egy Románia megalakítására Erdélynek a Dunafejedelemségekhez való csatolása által.“

Hogy ezek a dako-román aspirációk mily mértékben kezdetek uralkodásra jutni á csak most keletkezett román nemzeti államban, annak legérdekesebb bizonyítéka Papiu Ilarianu-nak egy emlékirata, melyet e törekvés megvalósítása érdekében 1860-ban, tehát épen a Klapkától újra megindított román-magyar alkudozások idején nyújtott be Cuzához. Ez emlékirat ismeretlenül lappangott egész 1882-ig. Ekkor Krajnik Ágoston, volt 1848—49-ki tribün és Papiu barátja Tocilescu-nak „Kevista“-jában (I. k. I. f.) Papiu hátrahagyott irataiból közzétette. A közreadó Krajnik bevezetésében azt mondja, hogy: „ez a memorandum evangéliuma volt írójok nemzeti és politikai ideáljainak.“ Iro-

dalmunkban egy párszor Moldován Gergely hivatkozott rá, idézően belőle azokat az eszközöket, melyeket Papiu Ilarianu megjelöl, mint olyanokat, melyekkel Dako-Romaniát meg lehet csinálni. Azt hiszem, Moldován Gergelyen kívül más magyar író, ki a román kérdésről irt, e memorandumnak színét se látta, noha néhányan mégis hivatkoztak rá, óvatosan elhallgatván azonban, hogy róla csakis Moldován könyvei után vettek tudomást.

A memorandum címe ez. „Emlékirat a románoknak a németekkel, szlávokkal és magyarokkal való viszonyáról úgy békeben, mint egy Európa keletén kitörendő forradalom idejében, benyújtva Cuza A. J. fejedelemnek 1860-ban“.

E memorandum bevezetésében Papiu azt mondja: a mai napság Európa népei a szabadságért és a nemzeti egységért harcolnak. Államokat akarnak alapítani nemzetiségi alapon, nem pedig a hódításén, a melyen Európa államainak legnagyobb része mai napság felépült. A nemzetiségért való küzdelem ügye egyre jobban előre halad. Sőt látjuk, hogy Európa egyes monarchái nemcsak segítik, de egyenesen élére is állanak ennek az iránynak. Victor Ernáiméi, oldalán Garibaldival, kezében fegyverrel valósítja meg az olasz ideát. De nemcsak az olaszok karolják fel a nemzeti eszményt, hanem a más nemzetek is.

A németek ideálja egy nagy, egységes és szabad Germánia, mely a Balti tengertől a Fekete tengerig terjedne. A németek nagyon jól tudják, hogy a jövő e Germániáját nem valósíthatják meg rögtönösen, de azt hiszik, hogy a mint sikerült Csehországot, Morvát, Sziléziát, Stiriát, Karintiát, Pomeraniát és Posent, melyek szláv tartományok voltak, germanizálniok, úgy sikerül lassanként Magyarországot, Erdélyt és a román fejedelemségeket is. A német pártok, még a legszabadabb elvűek is csak azért kárhoztatják Ausztriát, hogy a keleti háború alatt tehetetlen volt kellően képviselni a német érdekeket az Alsó-Dunánál. Ezek a pártok nem szeretik Ausztriát, de mégis örvendenek, mikor ez tartományait germanizálja, mert azt hiszik, hogy Ausztria előbb-utóbb bele fog olvadni Germániába. Ez ideál érdekében dolgoznak a német diplomaták, politikusok, riók és tanárok egyaránt s ezt nevelik az iskolában az ifjúság szívébe.

E cél érdekében dolgozik Németországban számos egyesület. Különösen pedig azok a gazdasági egyesületek, melyeknek célja német gyarmatosok segítségével germanizálni Keletet, különösen a román fejedelemségeket. Egyik ilyen egyesületnek Bécsben is van fiókirodája, melynek czége így hangzik: „*Segélyegyesület a Bánát és a Dunai fejedelemségek gyarmatosítására*”. E tekintetben nincs különbség Ausztria és Poroszország s a különböző német pártok között és ha a németek ez ideálja teljesüThi fog, akkor el fogja nyelni a románokat.

Igaz, hogy megvalósítása nehéz, de nem lehetetlen. Mert csak a vak nem látja, hogy minő szörnyű előhaladást tesz Európa keletén a németesedés. Pesten németül beszélnek. A Bánát tele van német telepekkel. Erdélyben ott vannak a szászok. Bukovina pedig annyira el van németesítve, hogy majdnem el is feledte, hogy egykor Moldovának legszebb és legerősebb része volt. Moldova városai zsidók és ha a zsidó megtanul írni, olvasni, azt mondja, hogy ő német. Országunk boerjai a gyarmatosító Németországgal alkudoznak, hogy kiterjedt birtokaik növelésére német gyarmatosokat kapjanak.

A szlávoknak is megvan a magok ideáljuk. A 80 milliónyi szlávság meg van oszolva Oroszország, Ausztria, Poroszország és Törökország között, de azért szakadatlanul dolgoznak a szláv törzsek szabadságának és egyesülésének érdekében. E panszlávisták egy része orosz, a ki azt hiszi, hogy Oroszország van hivatva Ausztria és Törökország szlávjait egyesíteni. Mások meg egy szláv konfoederációban akarják egyesíteni a szlávokat. Természetesen ez a konfoederáció csak Ausztria és Törökország romjain jöhetne létre. Különösen a délszlávok nemzeti foederációja volna az, mi közelebből érintené a román érdekeket. A délszlávok pedig e foederáció érdekében dolgoznak s épen napjainkban mondhatjuk legkevésbé, hogy az ilyes dolgok lehetetlenek. Az oroszok s egyáltalán a szlávok természetes ellenségei Ausztriának és Törökországnak s ha meg is történik, mint például 1848-ban, hogy velők tartanak, ez csak múló expediens mindaddig, míg panszláv terveik megvalósítására elérkezik az alkalmas idő.

A germánok és a szlávok között laknak a magyarok és a románok. Ezek arra látszanak rendeltetve, hogy megakadályozzák úgy a német, mint a szláv ideál megvalósítását, mert őket mind a kettő halálos veszedelemmel fenyegeti. Szerencsétlenségre azonban a magyarok ideálja egy Nagy-Magyarország az Adriai tengertől a Fekete tengerig. A magyarok mindig ez eszméért küzdöttek. Megvalósítani sohasem tudták, de azért le sem mondtak róla. Egyelőre a magyarok megelégesznek Magyarországgal, mely az oláhországi és moldovai Kárpátokig terjed. De azért a magyarok egy perczig sem kételkednek, hogy a román fejedelemségekre is könnyű szerrel kezet tehetnek. Mert szerintük a történelmi jog alapján ez országok Szt. István koronájának kiegészítő részei. A míg ez idő megérkeznék, addig igyekeznek az európai közvéleményt előkészíteni. A magyar demokraták hangulatot csinálnak az európai demokráciában. Politikusaik igyekeznek bebizonyítani, hogy európai érdek Keleten egy Nagy-Magyarország. Eötvös báró hibáztatja a császárt, hogy miért nem érvényesíti jogát, melyet magyar királyi mivolta Ad szemben a román fejedelemségekkel. A magyarok kivétel nélkül szeretnék, ha a fejedelemségek az osztrák császár kezébe jutnának, mint a magyar korona tartozékai, mert azt hiszik, hogy Ausztriától később elszakadva, Magyarország birtokába jutnának.

A magyarok e céljok érdekében, különösen II. József óta óriási tevékenységet fejtettek ki. 1825-ben az Akadémiát abból a célból alapították, hogy a szlávokat és a románokat megmagyarostítsák. Megmagyarosítván így a románokat és szlávokat, hajlandók voltak őket birtokjoggal felruházni. Azt hitték, hogy ezek ennyi jótéteményért hajlandók lesznek cserében lemondani nemzetiségükről és büszkék lesznek a magyar névre, mint egykor a barbárok a rómaira.

E tekintetben a magyarok között nincsen különbség. Széchenyi, Vay, Kossuth, Klapka nem a célban, csak az eszközökben különböznek. A paraszt nem kívánt többet, mint csupán tartozásainak pontosabb és igazságosabb meghatározását, de a magyar arisztokraták önkényt elhatározták a parasztok felszabadítását,

noha azok más nyelvűek és más vallásúak voltak. És mindezt csak azért tették, hogy anyagi javakkal megvásárolják nemzeti-ségöket. Akadtak azonban egynehányan, úgy a románok, mint a szlávok között, kik felismerték, hogy micsoda veszedelem fenyegeti nemzetiségöket a magyarok részéről. A császár engedte, hogy a magyarok csináljanak, a mit tetszik, de másrészt bátorította a szláv és román ellenzéket.

Elérkezett 1848. Ausztria teljesítette a magyaroknak minden követelését, másfelől azonban felbujtotta a szlávokat és a románokat, hogy követeljenek magoknak nemzeti jogokat, a melyeket ő meg is ígért. Az erdélyi románok felkeltek, faágyukkal és lándzsákkal mint oroszánok küzdöttek a magyar ágyuk és löfegyverek ellen. A magyar forradalom megbukott. Ausztria pedig, mint egy igazi német Kossuth, megtagadott a románoktól mindent.

Ma ismét nagy mozgalom van Ausztriában, különösen Magyarországon és Erdélyben. A magyarok ismeretes energiájukkal megint küzdeni akarnak Nagy-Magyarországért, követelvének; hogy a románok legyenek magyarok. Nem akarnak tudni semmit Erdély függetlenségéről, semmit a három milliányi románság nemzeti jogairól és függetlenségéről. A magyarok jól tudják, hogy a románok nem szeretik a németeket s ezért nem akarnak engedni képzelt történelmi jogaikból. Viszont a németek is tudják, hogy a románok nem lesznek magyarok s ha teljesítik a magyaroknak minden kívánságát, ez csak újabb harczot fog provokálni a magyarok és románok között.

A küzdelem igazi oka a magyarok és románok között nemcsak a román nemzetiség elismerése, hanem Erdély is. A magyarok nem akarnak tudni semmit egy Erdély nélkül való Magyarországról. A románok pedig nemcsak nem akarnak tudni semmit Erdélynek Magyarországgal való egyesítéséről, sőt ellenkezöen azt követelik, hogy csatoltassék Erdélyhez Bánát, Bihar és Máramaros is egész a Tiszáig. A magyarok attól félnek, hogy ha Erdély önálló lesz, akkor az 500.000 székely-magyar el fog enyészni a románság között. Azonkívvül még attól is félnek a magyarok, hogy ha Erdély önálló marad és Magyarország el fog

szakadni Ausztriától, többé semmi sem fogja meggátolni Erdélyt, hogy ne egyesüljön a fejedelemségekkel. A románok azonban most is azon az állásponton vannak, melyben voltak 1848-ban. Ők azért nem akarnak Magyarországgal egyesülni, mert így teljesen beolvadnának, míg az önálló Erdélyben számuk túlnyomóságánál fogva ők lennének urai a helyzetnek. Azonkívül a románok azt is tudják, hogy Erdély önállósága az összes románság érdeke is. Ausztria sem barátja az uniónak, mert attól tart, hogy ezáltal Magyarország nagyon megerősödne és ha most csakugyan beleegyeznék ez unióba, azért tenné, hogy mint 1848-ban a románokat a magyarok ellen harczra tüzelje és kényszerítse.

A mint a németeknek, szlávoknak és magyaroknak meg van a maguk ideáljuk, úgy meg van ez a románoknak is. Ez ideál pedig: egyesíteni minden románt egyetlen politikai testben, — a Dako-Romania! A román írók régóta népszerűsítik ez eszmét. Mihály Vitéz pedig munkába vette. Ha a németnek s magyarnak szabad egy egész a Fekete tengerig kiterjedő Nagy-Germánia-ról és Magyarországról beszélni, miért ne' szabadna a románnak is aranyos álmára s annak megvalósítására gondolni? És ha nem is lehetséges ez álmat oly hamar megvalósítani, de azért a román kormányok működésének olyannak kell lenni, hogy legalább ne kompromittálja a román nemzet e jövődö-beli nagy ügyét.

A román tartományok együttvéve, azaz a román terület a Dniester, a Duna, a Tisza és a Kárpátok között körülbelül akkora, mint Olaszország vagy Nagy-Britannia. Népeisége 10 millió, melyből alig egy millió idegen. Ez a terület azonban képes lesz eltartani megegyeszer ekkora népeiséget is. Nemzeti szempontból a románok ez eszményi állama egyike lenne Európában a leghomogénebbeknek Lakói mind románok, kompakt tömegben lakva s egy dialektus nélkül való nyelvet beszélve. Erdélyben egy millió román van, a mely között elszórva él mintegy 200.000 száz és német, székely és magyar pedig 500 000. Bánátban, Biharban, Máramarosban a Tiszáig újra van valami másfél millió román, keverve némi összehasonlíthatatlanul cse-

kély idegen elemmel. Igaz, hogy a magyarok és a szászok gazdagabbak és intelligensebbek, mint a románok, de másfelől a románok túlnyomó számúak s vitézség tekintetében sem múlják felül a magyarok a románokat.

Stratégiai tekintetben pedig hasonló kedvező helyzetben Európának csak kevés állama volna. A Tisza és a Duna s a Nister, mintegy ezüst öv fogják körül s védelmezték mindig az idegen berontások ellen. Az erdélyi Kárpátok pedig igazi védelmezői az egész Romániának. Erdély, mint egy valóságos természetes vár Dacia közepén emelkedik. Uralkodik a Tiszáig elterülő síkságon, továbbá Moldova völgyein és Oláhország mély lapályain. A ki ennek a stratégiai központnak, Erdélynek ura, az egy kis bölcseséggel a körülményekhez képest uralkodhatik a Tiszáig és a Fekete tengerig. A ki tehát Erdélynek ura, az ura egyszersmind a román fejedelemségnek is. Ezt az igazságot nemcsak az osztrákok és magyarok ismerték el, de átlátta maga Mihály Vitéz is. Megunván, hogy örökös vazallusa legyen, hol a töröknek, hol a németnek, hol a magyar Báthorynak, elfoglalta Erdélyt. Itt ütötte fel székhelyét, hogy innen kormányozza az egész Romániát. Oh, szomorú idők! az akkori románok nem értették meg a nagy Mihályt. A magyarok eladták, Ausztria pedig meggyilkolta.

Mai napság a fejedelemségek, miután elvesztették Bessarábiát és nem bírják többé Bukovinát s miután úgy a Moldova, mint az Oláhország felé vezető szorosok Erdély urainak birtokában vannak, a kik ide akkor jöhetnek be, a mikor akarnak, a nélkül, hogy mi hasonló helyzetben lennénk, stratégiai tekintetben sokkal veszedelmesebb helyzetben vannak, mint voltak bármikor. Az egyesült fejedelemségeknek Erdély nélkül nincs jövőjük. Erdély nélkül csak prekarius és kétséges helyzetük lehet, melyet egy bizonyos ideig fentarthat ugyan az európai államok versenyzése és változó érdeke. Erdélynek a fejedelemségekkel való egyesítése ellenben megszabadíthatná a fejedelemségeket a haláltól és lerakhatná Románia örökéletének alapjait.

De ha lehetséges lenne az összes románságot egyesíteni egy Romániában, melynek középpontja Erdély lenne, meg le-

hetne-e ezt egyeztetni a nyugat-európai általános politikai érdekekkel?

Európa mostanság egy keleti forradalom előestéjén áll. Ma Európában egész komolysággal azon vitatkoznak, hogy mi lehet valószínű eredménye ennek a készülőben levő keleti forradalomnak? Egy pontban, mintha Európa összes államférfiai egyetértenének. És ez az, hogy a Dunánál lenni kell egy hatalmas államnak, mindenesetre hatalmasabbnak, mint a mostani román fejedelemségek, a mely állam keleten fentarthatná az európai egyensúlyt szemben Oroszországgal. És ez a hatalmas állam vagy a Feketetengerig kiterjedő újraalkotott Ausztria volna, vagy a Nagy-Magyarország vagy pedig a Tiszáig terjedő Kománia.

A kik Ausztriával tartanak, Európában nem nagy népszerűségnek örvendenek, mégis komolyan beszélnek arról: nem lehetne-e Ausztriát Velence helyett lenni a Dunánál kárpótolni? Ha Ausztria elveszti Velenczét, nem lehet semmi kétség, hogy arra fogja fordítani minden anyagi, erkölcsi, politikai és diplomáciai hatalmát, hogy később kezében még fegyverrel is kiterjeszse hatalmát egész a Feketetengerig. Lehetséges ugyan, hogy egyelőre a román fejedelemségeknek a függetlenség némi árnyékát engedélyezné, talán élén egy osztrák herezeggel, mindaddig, míg véglegesen bekebelezhetné. Egyedül csak Oroszország nem békülne ki ezzel könnyen; de, ki tudja, nem kínálkoznék-e Oroszország számára is valami más *aequivalens*?

A mi pedig a Feketetengerig terjedő Nagy-Magyarországot illeti, ennek nagyon sok barátja van az európai politikusok között. A magyarokat jobban ismerik Európában, mint a románokat. Fényesebb történelmük van, mint nekünk. Nagyobb hazafiak, tevékenyebbek, erélyesebbek, lelkesültebbek és harciasabbak, mint mi vagyunk. Egyszóval a bátor magyarok, mint a múlt századokban, úgy jelenleg is veszedelmes szomszédok ránk nézve. Ha a magyarok egy forradalomban legyőzik Ausztriát, akkor urai lesznek Magyarországnak és Erdélynek. Ez utóbbi országból pedig uralkodni fognak a fejedelemségeken is, mely aligha megőrizhetné függetlenségét szemben Ausztria bátor le-

győzőivel. Európának pedig, ha akarna, sem lenne érdekében minket védelmezni.

Még van egy harmadik, igazságosabb és Európára nézve hasznosabb kombináció is, de fájdalom, a mi szerencsétlenségünkre Európa előtt kevésbé népszerű kombináció is. E kombináció szerint az az állam, mely hivatva lenne Keleten ez európai egyensúlyt Oroszországgal szemben fentartani, Románia volna, mely állana a mai román fejedelemségekből s Erdélyből egész a Tiszáig. A mi történeti és nemzeti jogunk egy ilyen államra sokkal erősebb, mint a magyaroké. Egy ilyen állam inkább megfelelné Európa érdekeinek is, mint a magyarok történelmi Magyarországa, mely magyarokból, horvátokból szerbekből, románokból állana s mely annyi heterogén elemekből egyesítve egyetlen magyar államban, hasonlítana holmi magyar Ausztriához, mely minden pillanatban újra megzavarhatná Kelet-Európa nyugalmát. Azt is tudom, hogy beszélnek egy oly Romániáról is, mely a Kárpátoktól a Haemus Balkánig terjedne. Csakhogy Bulgáriában szláv nyelvet beszélnek és aztán ez a Kárpátok és Haemus között levő Románia nem tarthatná fenn magát sem azokkal, a kik a Kárpátokban uralkodnak, sem pedig éjszakkal szemben. Erdély s nem Bulgária a legszebb s a legéletrevalóbb rész a román nemzet széttépett testéből.

A románok fejedelme azonban ily nehéz időkben mit tegyen?

A belpolitikában:

1. Mindenek előtt s minden áron szervezze és erősítse a román hadsereget. Azután újra csak szervezze és erősítse a hadsereget s harmadszor is ezt tegye. E célra igyekezzék a kormány nemzet bizalmát megnyerni:

2. Jó és igazságos közigazgatás segítségével.

3. Az uralkodó igyekezzék a román nép szívét megnyerni, tulajdon birtokjogot adván a parasztnak, hogy a parasztnak is legyen érdeke szeretni a fejedelmet és a hazát s harcolni esetleg mind a kettőért. Az igazi román a paraszt. Nélküle nem lehet véghez vinni semmiféle nagy dolgot.

4. Teremteni kell a fejedelemségekben a nemzeti közoktatás számára egy igazi nemzeti középpontot, hogy a nemzetet fel lehessen világosítani és nevelni egy igazi hazafiságban.

5. Az állam pénzügyeit jó karba kell helyezni és e ezéla, szükség esetén szekularizálni is lehet a kolostorok vagyonát.

6. Ily módon megszilárdítván a kormány tekintélyét, egyszer s mindenkorra végét kell vetni azoknak a cselszövényeknek, melyek tönkre teszik a nemzetnek legéletrévalóbb részét.

A külpolitikában:

1. A fejedelem igyekezzék a legjobb viszonyban lenni Olaszország Francziaországgal. Román ügynökök útján juttassa eszébe a latin Európának, hogy ne hagyja magára Európa keletén Róma gyarmatosait, kik fenyegetve vannak és teljesen lefegyverezve a németektől és szlávoktól. A román ügynökök szakadatlanul igyekezzenek meggyőzni az olasz és francia kabinetet arról, hogy Erdély román ország. A kormány szerződtesen írókat, hogy ezek Európának megmutassák, hogy az egyesült fejedelemségeken kívül is laknak románok.

2. A román kormány se Oroszországgal, se Ausztriával ne szakítson idő előtt. Az Ausztriával való barátságban azonban semmi esetre sem szabad odáig mennie, hogy a román kormány belenyugodjék a románokra rendkívül veszedelmes két dologba: a) meg ne engedje a kormány, hogy e fejedelemségekbe a német államok bármelyikéből is német gyarmatosokat hozzanak, b) semmi szín alatt bele ne egyezzen az osztrák konzularis bíraskodás köreinek csak a legcsekélyebb mértékben való kiterjesztésébe is, mert egyetlen konzulátus sem oly veszedelmes a fejedelemségekre, mint az osztrák.

3. Nemcsak a kormányokkal kell jó egyetértésben élni, hanem mint magától érthető, a népekkel is. Nagyon helyes, ha a kormány meghallgatja a magyarokat is, de ne felejtse egy pillanatra sem, hogy a magyarok esküdt ellenségei a románok nemzeti existenciájának, különösen pedig a Kárpátokon túl lakó románokénak. A magyarokat meg kell győzni arról, hogy Európ a keletén ők és a románok körül vannak véve a németektől és a

szlávoktól s hogy ennél fogva saját érdekük kibékíteni az erdélyi románokat, mert ellenkező esetben büszke erőszakosságukkal csak Ausztria karjaiba üzik őket és hogy egy forradalom esetén rájuk nézve még az is jobb, ha az erdélyi románok semlegesek maradnak, mintha a magyarok ellenségei lennének. Kísérje figyelemmel továbbá a kormány a törökországi szlávok minden mozdulát; különösen a bolgárok és a szerbek mozgalmait és aspirációit.

Lehetséges, hogy Európa keletén a legelső háború a magyar forradalom lesz. És ha ez a forradalom győzni fog, megváltoztathatja Európa térképét és a románok politikai helyzetét. Ha kitör ez a forradalom, mit csináljanak a szegény erdélyi románok? Kivel tartsanak? A magyarokkal? De ezek azt mondják, hogy Erdély magyar föld. A németekkel? Ezek mindig perfidek voltak. Önálló politikát kövessenek? Erre magoktól képelenek. Az erdélyi román arisztokrácia megmagyarosodott. Vezetőik mai napság papok és egy néhány jó. Pedig milyen nép! A legszebb, a legépebb, a leglelkesebb, a legvittebb minden román között. 1848-ban nemcsak a férfiak, de még az Ércz-hegységek asszonyai is harcoltak élőkön Pelagia Uosiával és fényes győzelmeket arattak. Minő csodákat lehetne e néppel elkövetetni, ha kellő vezetői volnának és egy zászló, mely után mehetnének. Fájdalom e népnek nincsenek vezetői . . . *Nave senza nautie.ro.* Az erdélyi románok a jelenlegi helyzetben csak a fejedelemségek felé tekintenek, innen várják a jelt s csak innen reméllenek szabadulást. Mikor Elizát fejedelemmé választották, az erdélyi románok lelkesedése talán még nagyobb volt, mint a fejedelemségbelieké. Ha kitör a magyar forradalom, lehetetlen, hogy ezek a románok magyar minőségben, magyar név alatt a magyar dicsőség érdekében harezoljanak; lehetetlen, hogy eladják Erdélyt a magyaroknak, mint a hogyan a magyarok követelik. De az is veszedelmes lenne, ha mint 1848-ban a perfid német mellett harcolnának. Hájok nézve legkívánatosabb lenne a semlegesség, csakhogy ezt a magyarok nem akarják, a németek meg nem tűrik meg. Valami természetes ösztön súgja az erdélyi románoknak, hogy kitörvén a forradalom, lefolyása alatt a román fejedelemségek nem állhatnak összetett kézzel.

A románok fejedelme, ha nincs, teremtsen utat és módot, de értelmes és bölcs módot és utat, a nélkül, hogy veszedelmeztetné az egyesült fejedelemségek létét, hogy Erdélyben, a románság e centrumában, megjelenhessék. Hogy mi módon, mily eszközökkel s mily ürügy alatt? azon ürügy alatt-e, hogy segítséget visz a magyaroknak, németeknek, románoknak? vagy hogy megőrizze Erdély semlegességét a magyar forradalom alatt? vagy hogy elhárítsa egy orosz vagy török okkupáció veszedelmességét? mind oly kérdések', a melyekre a különféle körülmények aktualitása alatt lehet feleletet adni csupán. Egy dolog azonban bizonyosnál többnek látszik előttem: az t. i., hogy a Kárpátokon túl lakó románok: férfiak, nők, öregek és ifjak egyformán készek meghalni Guza fejedelemért. Az erdélyi románok nemcsak lelkesültebbek, de húségesebbek és kitartóbbak is, mint a többi románok.

Petra Rares, mikor bement Erdélybe — és pedig bement, vagy 10-szer — előbb kibékült a lengyelekkel, hogy biztosítsa magát a tatárok ellen s azután bement Erdélybe, majd azon ürügy alatt, hogy a törököt segíti a magyar ellen, majd pedig hogy a magyart a német ellen, vagy megfordítva, hogy a németet segíti a török vagy a magyar ellen, de mindannyiszor a románok hasznára ment be s visszatért mindannyiszor győztesen, megverve rendre egyenkint a románok örökös ellenségeit. Mikor Mihály vajda bement Erdélybe egy 30.000 embernyi sereggel, mely lengyelekből, kozákokból és törökökből állott, mindenik azt hitte, hogy Mihály Erdélyt számukra akarja elfoglalni és csakugyan a török nem is bántotta Romániát Mihály távolléte alatt. Az erdélyi malcontents németek azt hitték, hogy nem akar egyebet, mint megszabadítani őket a gyűlölt Báthorytól s hogy az országot az ő számukra okkupálta. Sőt Báthory, Erdély fejedelme, ki kevéssel azelőtt tervet kovácsolt: miként fogja meg Mihály vajdát, hogy aztán török kézre adhassa, egész a Szeben melletti csatáig még csak nem is sejtette, hogy Mihály Erdélyben van. Mihály győzött. Audaces fortuna juvat. Ezután kevés idő múlva elűzte Movilát lengyeljeivel együtt Moldovából s el kezdette Gyulafehérvárról mind a három fejedelemséget kor-

mányozni. A német, a lengyel, a török versenyezve küldötték a követségeket és az ajándékokat s barátságát koldulták. De a magyarok és a lengyelek árulása, a németek véres perfidiája, az erdélyi románok oktaltsága, különösen pedig a nagy Mihály-nak túlságos önbizalma azt okozták, hogy a románok hőse s vele együtt a románok ügye is elbukott. „Óh, románok fejlődeme és hercezege — e szavakkal végzi be Papiu II. memorandumát — legyen segítségdre a román nemzet géniusza, hogy bölcsen megboszulhasd halálát és szerencsésen keresztül vihessed tervét a legnagyobb uralkodónak és románnak mindazok között, a kik csak valaha éltek Traján Dacia-jában.“

Ez volt *Papiu* Ilarianu memorandumuma, mely valóságos evangéliuma a dako-romanizmusnak. Igen, de azért csakis egyedül Papiu felelős — mondhatja valaki — és nem Cuza fejedelem. Mit tehetett Cuza, hisz csak nem tilthatta meg, hogy Papiu ne kovácsoljon ilyen terveket? Tökéletesen igaz. Csakhogy Cuza nemcsak hogy vissza nem utasította Papiu memorandumát, hanem egy-két évvel később magát Papiut is bevette minisztériumába (La 1861 fu de locu dupa infiintiarea curtii de casa-tiune in Bucuresci, procuroru la acea curte si sub ministeriulu lui Cogolniceanu ontva tempó ministru lu justitiei. L. Panteonulu romanu I. 127. I.). Mit jelentett ez? Azt, hogy Cuza maga is osztozott Papiu nézeteiben, mert ha ő e nézeteket, mint veszedelmeseket perhorreszkálta volna, bizonyára nem fogadta volna be tanácsosai sorába. Aztán van még egy-két más figyelemre méltó körülmény is. Memorandumában Papiu a belpolitika terén a dako-romanizmus érdekében a többi között két dolgot jelölt meg: 1. az állam pénzügyeinek megerősítését szükség esetén kolostorok vagyonának elkobzásával is, 2. a jobbágyság felszabadítását. Egy középiskolai használatra szánt román történelemben ezeket olvasom: Három nagy dolog realizálódott I. Sándor János alatt (ez volt Cuzának uralkodói neve): első volt a kolostorok javainak szekularizációja, azaz elvették a görög barátok kezéből azon tekintélyes számú uradalmakat, melyekre ezek az előző időkben visszaélés útján kezét tettek. Ez a szekularizáció az államnak évenként több mint 20 millió leu jövedelmet hajt,

mely vagy az erdőkkel együtt körülbelül 800 millió leu tőkének felel meg. A második nagy dolog a jobbágyság felszabadítása volt Cogolniceanu minisztériuma idejében. Ezt a fontos dolgot a kamarák akarata ellenére vitte keresztül az 1864. május 2-ki államcsíny segítségével. (*A. D. Xenopol: Istoria romanilor* 201. és 202. l.)

A romániai közvéleménynek ilyen forrongó állapotában határozta el a Magyar Nemzeti Igazgatóság, 1860. szeptember 14-én tartott ülésében, hogy a moldva-oláhországi határ felől tervezett erdélyi hadműködést Klapka fogja vezérelni, ki a fegyvereknek keletre indítása után azonnal a helyszínére fog menni, hogy ott személyesen intézkedjék s egyúttal „a viszony Cuza fejedelemmel egyenesen ő rá bízta, minthogy ezt 1859-ben ő kezdeményezte s a fejedelemmel meghitt baráti lábon állván, azóta is közvetlenül ő maga folytatta“. Addig is azonban, míg Klapka keletre mehetne, Dunyov ezredet küldik oda a fegyverszállítás eszközlése végett. Dunyov ezredes azonban, ki ez időben Garibaldi seregében szolgált, lábán életveszélyesen megsebesült s így nem mehetett Oláhországba. Helyette aztán *Zglinicki* ezredet küldötték azzal az utasítással, hogy mint tisztán katonai megbízott, politikába ne avatkozzék. Jelentéseit is vagy Cerutti olasz megbízott vagy Victor Piacé útján fogja a N. Igazgatóságnak megküldeni. A hadművelet megkezdésekor Puky Miklós fog Moldovába menni, hogy mint politikai fő kormánybiztos Erdély politikai és közigazgatási kormányát vezesse.

Zglinicki-től a N. Igazgatóság Cuzának egy tisztán politikai tartalmú levelet küldött. E levélben a N. Igazgatóság előrebocsátván, hogy Európa keletén a magyar és a román nemzetet érdekeik azonossága mennyire egymásra utasítja, figyelmezteti a fejedelmet azon gyalázatos és makacs intrigákra, melylyel Ausztria igyekezett meggátolni, hogy a fejedelemségek érdekei és legforróbb óhajatai teljesedésbe mehessenek. És tette mindezt azért, mert ott lappangott minden lépése mögött a fejedelemségek okkupációjának titkos gondolata. A török birodalom a felbomlás útján van. Hogy helyét mi foglalja el, arra vonatkozóan csak két eset lehetséges. Első esetben azok a népek,

melyek ma a török birodalom alkotó részét képezik önálló és szabad népek lesznek. Második esetben pedig a nagyhatalmak a török birodalmat felosztják s így ezek a népek csakis urat cserélnek. Egy dolog bizonyos, hogy a míg Ausztria Magyarországot bírva, az ottomán birodalom tőszomszédságában uralkodik, csak a második eset, az úrcsere lehetséges. Ausztria okkupálni fog, s a mit nem okkupálhat, azt az orosz hatalom karjai közé kergeti, mert a keleti népek a két nagyhatalom ellenében saját erejükkel függetlenek és önállóak nem lehetnek.

E veszedelmes helyzet csak azáltal változhatik meg, ha Magyarország az osztrák uralom alól felszabadul, mert akkor a keleti népek többé nem lesznek két nagyhatalom közé szorítva és az osztrák uralmi vágy helyébe a magyar barátság lép, melyet az önbiztonság érdeke szövetségre utal. E tekintetek, különösen pedig Magyarország függetlensége, a dunai fejedelemségekre bírnak kiváló fontossággal, minthogy ezek az osztrák uralmi versengésnek a többi keleti népekkel közös veszélyén kívül még a panszlavismustól is fenyegetvék s ez oly közös veszély, mely ellen a román fejedelemségek támasza csak a független Magyarország.

A Moldovától isteni és emberi törvények ellenére elszakított Bukovina visszaszerzésére is csak Magyarország függetlenségének esetén lehet kilátása a fejedelemségeknek. Azután fejtegeti az olasz viszonyokat. Kimutatja az olasz-osztrák háború kikerülhetetlenségét s az érdekközösséget, mely e háború esetére az olasz és magyar nemzetet egymásra utalja és konstataálja, hogy a magyar nemzet el van határozva, hogy e háború esetén függetlenségének kivívására fegyvert fog. Ausztria tudja ezt s azért kísérletet tesz, hogy az erdélyi románságot újra a magyarok ellen ingerelje, mint tette 1848—49-ben.

Cuza fejedelemnek pedig nem lehel, magyarországi faj- és nyelvrokonainak sorsa iráni nem érdeklődnie. Azután a levél elmondja, hogy 1848-ban a régi kiváltságok helyébe a közös szabadságot proklamálták, faj-, nyelv- és vallásbeli különbség nélkül. Elszámlálja az intézkedéseket, melyekkel a különböző nemzetiségeknek nemcsak szabad fejlődése és társadalmi érdekei, hanem közéleti

érvényesülése is biztosított. Elmondja, hogy minő ármányokhoz nyúlt Ausztria, hogy a nemzetiségeket felbujtogassa s miként hálálta meg telt szolgálataikat egy közös járommal. És hogy Ausztria most újra 1848—49-ki ármányaihoz nyúl. A románokat megint azzal a gyalázatos hazugsággal ingerli fel, hogy a magyarok őket nemzetiségüktől meg akarják fosztani. Az osztrák tisztviselők Erdélyben nyíltan izgatják a román népet az 1848—49-kihez hasonló gyújtogatások és gyilkolások megújítására.

A N. Igazgatóság ennek kapcsán felszólítja a fejedelmet, hogy segítsen megértetni a magyarországi és erdélyi román-sággal, különösen annak vezéreivel, hogy Magyarország függetlensége és a dunai fejedelemségek függetlenségének biztosítása között érékközösség van, tehát értsék meg, hogy a magyaroknak ártani akarván, nemcsak magoknak, de Romániának is ártanak s hogy a fejedelem tájékozva legyen, hogy a M. N. Igazgatóságot minő elvek vezérlik a nemzetiségi kérdésben, a levélben felsorolták a Kossuth által még Kis-Ázsiában kidolgozott alkotmányterv alapelveit. Továbbá felemlítették még azt is, hogy nagyon jó volna, ha a bukaresti sajtó a magyar kérdést az egyesült fejedelemségek igazi érdekeinek szempontjából tárgyalná.

A mint láthatjuk, e levélnek tendenziája az volt, hogy Guza lehetőleg akként hasson általában a román, de különösen az erdélyi román közvéleményre, hogy az hajlandó legyen támogatni a magyar törekvéseket. A román közvélemény azonban, mint az eddigiekből is láttuk, a Kossuth-féle alkotmánytervezet engedményeit nagyon csekély árnak tartotta e támogatásért. E támogatás árát a románok egy kissé nagyobb összegben szabták meg, mint Kossuth és társai hitték. „Őn arra emlékeztet — írja Türr tábornok Urechiához címzett nyílt levelében (Pesti Napló 1894. decz. 19. sz.), hogy összeköttetésben voltam Guza fejedelemmel. Megjegyzem, hogy az erdélyi oláhok Cuza tanácsa ellenére mentek be a bécsi Reichsrathba. De előre sejtették a magyar ügy diadalát és ezért egyúttal velünk is akartak egyezkedni. Programot formuláltak és — miután tudták,

hogy azt el nem fogjuk fogadni — Garibaldi által akarták ránk tukmálni. A nagynevű olasz tábornokhoz emlékiratot intéztek, melynek főbb pontjai ezek voltak:

1. Erdély csak personal-unióban lesz Magyarországgal.
2. A Bánságnak jogában áll Erdélyhez csatlakozni.
3. E két tartomány egyesülhet a moldva-oláh fejedelemséggel.

4. Bukovina ismét Moldovához fog csatoltatok

Felvilágosítottam a tábornokot, hogy azon a területen, melyet az oláhok követelnek, közel három millió magyar, szerb és német lakik. És a tábornok egyetlen egy szóval jellemezte az emlékiratot: *Pazzia* („bolondság.“)

Ha már mostan ezeket a követelményeket összevetjük a Papin emlékiratában foglalt eszméekkel, azonnal világos lesz a kettő között levő összefüggés. *Papiu* 1861-ben „*Independinta constitutionale a Transilvanici*“ czim alatt egy röpiratot adott ki, mely röpirat később német, francia és olasz nyelven is megjelent. E röpiratban kifejtette Erdély különállásának egész elméletét s egyúttal megmagyarázta azt is, hogy román szempontból Erdély alatt nemcsak a tulajdonképen való Erdélyt kell érteni, hanem azt az egész területet, melyen románok laknak s a melynek tulajdonképen való határvonala nyugat felé a Tisza. Ezért van belefoglalva a Garibaldihoz benyújtott memorandumba is, hogy a Bánátnak jogában legyen Erdélyhez csatlakozni. Hasonló tendenciákat árult el egy Nagy-Szebenből keletkezett cikksorozat is, mely a brüsszeli „*Nord*“-ban jelent meg. E cikksorozat fejtegetéseinek végső eredménye az, hogy az erdélyi románoknak határozott céljok egyesülni a román fejedelemségekkel. E végből készek Ausztriától elszakadni, de bizonyos feltételek mellett egyezkedni a magyarokkal. Hogy ezek a feltételek pedig mit jelentenének, azt nyíltan megmondotta emlékiratában *Papiu*: *Románia a Tiszáig*.

Az 1860-ban megindult újabb akciónak legközvetlenebb célja az volt, hogy a román fejedelemségeket az emigránsok biztosítsák hadműködési alapul. Segítséget Cuzától nem kértek, csak azt, hogy engedje meg, hogy a fejedelemségek területén

a magyar csapatok megalakulhassanak és a magyar határokhoz közel alkalmas helyeken fegyverraktárakat állíthassanak fel. Klapkának azért kellett volna gyorsan keletre mennie, hogy megelőzve a Genuából küldött öt hajónyi fegyverszállítmányt, annak partra szállítását biztosítsa. Klapka azonban meglehetősen kényelmes lassúsággal indult rendeltetési helyére, úgy hogy mielőtt megérkezett volna, már Galaczban két hajót a törökök lefoglaltak és hármat Szulina-ban feltartóztattak.

A fegyverek lefoglalása nagy zajt ütött az európai sajtóban, ügölniceanu idézett beszédében azt mondja, hogy a magyarok, kik e szállítással meg voltak bízva, indiskrétek voltak és ez okozta, hogy az egész dolog tudomására jutott Ausztriának. Hasonlót állít Grechia is. A magyar emigránsok azt mondják, hogy Cuza nem akarván magára vállalni a felelősséget s Ausztria és Törökország részéről a gyanút és nehezteletést felidézni, vagy maga tett, vagy pedig más által tétetett, jelentést az érkező fegyverszállítmányról. Maga Cavour gróf is hasonló nézetben volt. Karacsay gróf, ki Konstantinápolyim, mint erre legalkalmasabb ember azért volt küldve, hogy ott a magyar érdekeket szolgálja, Kossuthhoz küldött jelentésében erre vonatkozóan a következőket írja: „Guza herczeg azonkívül, hogy fanatikus oláh, ki jelenleg is Daco-Romaniáról ábrándozik, egy nullitás, kit környezete vezet. Ha a politikai viszonyok még ma úgy állanak, hogy nem válnék tanácsosnak a párisi udvarral szakítani, feltehetni, hogy csekély vonakodás után beleegyezendének a szárd biztos és a franzia konzul által követelt közreműködésbe fegyvereink szállítása és elhelyezése érdekében, de bizonyosak lehelünk arról is, hogy mindenről, a mi történik, a bécsi és pétervári kormányok is híven értesítve lesznek általuk.“ Nem szabad tekinteten kívül hagynunk, hogy Karacsay gróf e jelentést még a fegyverszállítmány lefoglalása előtt írta. Klapka, ki a lefoglalás után érkezett meg Jassy-ból, december 22-ről keltezett levelében a lefoglalás körülményeiről részletesen értesíti Kossuthot. Szerinte az első hiba az volt, hogy a genuai Balduino-ház a galaczi Gerbolini czéget, a melyhez a szállítmány utalva volt, úgy értesítette, hogy a küldeményt Cerrutti fogja

átvenni, ki ha esetleg meg nem érkeznek, a címzett cég bizalmas utón forduljon a moldovai hatóságokhoz. így történt aztán, hogy a dolog Gantaeuzeno prefekt tudomására jutott, ki azonnal jelentést tett az osztrák konzulnak és a tulesai török kormányzónak. Tehát a kudarcznak oka a génuai megbízottak könnyelműsége és a románok rősz akarata.

„Mi ez utóbbiakat illeti — írja Klapka Napló-jában (*Kossuth: Irataim* TII. kötet 238. 1.) — már Galacson volt bőséges alkalmam meggyőződni, hogy rájok semmi körülmények közölt sem számíthatunk. Nemcsak hogy kevés hajlandóságot éreznek irántunk, de ezen felül bármi árulásra azonnal készek. (Megmutatta Cantacuzeno Galacson). Reszketnek az oroszától, félnek az osztráktól — minket pedig gyűlölnék. Különösen kétségbe vonják jogunkat Erdély birtokára s ezen országot tőlünk elannektálni még a legmérsékeltbeknek is vágya. Ezen uraknak reménykedésük körülbelül oda megy ki, hogy ha majd Ausztria is, Magyarország is elégségesképen elvérzettek, akkor Erdély s talán a Bánság is érett gyümölcsként fog lábaik elé hullani. Szó sem lehet róla, hogy ezekkel mi egymást megértsük . . . Csak Cuzában volna meg a jó irány, melyet a múlt évben mutatott. De fájdalom az idők változtak Uralmának megszilárdítása, önfentartás és az ehez első sorban megkívántatott egysége a két fejedelemségnek, ezek azon gondolatok, a melyekkel most kizárólag foglalkozik. A múlt esztendőben azt írta a császárnak, hogy nézeteinkben osztozik s azok keresztülvitelében keresi saját országának is üdvét. Ma hallani sem akar rólunk és terveinkről s bár engem szívesen fogadott, bizonyára pokolra kívánt bennünket. Amint egyesektől tudom, ő nem nagyobb barátja ügyünknek, mint akár korrumpált hivatalnok serege.“

„E reánk nézve különben is súlyos helyzethez járult, most még a galaczi eset, mely a fejedelem számára kutforrássává lett egy csomó fenyegető jegyzéknek és tiltakozásnak Ausztria és Anglia részéről. Ez kiöhlhette belőle az utolsó csepp jóakaratot is, a mi még tán benne lehetett. így mi egyszerre „hetes noires“-jei lettünk a román hatóságoknak, kamaráknak és ezekkel együtt a fejedelemnek, kik most egyesült erővel arra törekesz-

nek, hogy Ausztria haragját lecsöndesítsék s többé neki panasza okot ne adjanak. El nem képzelhetem, miként lehessen terveinket ily szolgálai kislelkű politikával összhangzásba hozni. Azért én fel is hagyok minden reménnyel, hogy ezen a talajon valaha egyebet arathassunk csalódásnál és árulásnál . . . Egy szóval ebben az országban s ezzel a néppel nem lehet valami komoly dologra vállalkozni s valami komoly dologra előkészületet tenni. Elhatározottnak látszik, hogy a magyarok és az oláhok között ne jöhessen szövetség létre. Az egyetlen, a mit még tehetünk az, megmozdítani minden követ, hogy ne ismétlődjenek a mézszárlások, mint 1848-ban történt.“

De eltekintve azon subjektív érzelmektől, melyek e közös vállalatban részt vett mindkét fél embereit a gyorsan beállott csalódás következtében eltöltötték és a helyzet tárgyilagos megítélését lehetetlenné tették, a kritikai történetírásnak két dolgot el kell ismernie. Először is az emigránsok ez ügyben meglehetősen késedelmességgel jártak el. Klapka sok időt vesztegetett a román fejedelemségekbe való indulása előtt. Hibáztatták is azért többen, de Klapka Lalande-hoz 1860. szeptember 27-ről írott levelében azzal védekezik, hogy „nem elhamarkodással, hanem a körülmények okos mérlegelésével hosszabb érlelés után, az alkalmas pillanat megvalósítása után való erélyességgel és bátor cselekvéssel biztosíthatjuk a jövőt“. A fejedelemségekbe küldött többi emberek is későn érkeztek meg, sőt úgy látszik, hogy a Morin álnév alatt beküldött Matheidesz, kinek feladata volt a fegyverraktárakra ügyelni, nem is volt arra való ember. Legalább Lalande 1860. október 21-ről azt írja Karacsay grófnak: „aztán ide küldenek egy ügynököt, a ki külső megjelenésére is inkább hasonlít valami alsóbbrendű szolgálóhoz, mint bárki máséhoz, ki alig tud valamit francziául, románul pedig egy szót sem. És aztán küldik ezt is pénz nélkül, hogy mikor Jassyba érkezett, kényszerülve volt Strambiotól kölcsönözni néhány lírát.“ Különben eltekintve egyebektől, az egész vállalatnak úgy látszik az volt a legnagyobb baja, hogy az emigránsoknak nem volt pénzük. Romániában pedig, ha az ember valami „komoly dolgot“ keresztül akar vinni, sok pénz kell.

Vigyázatlanok voltak Genuában a szállítmány feladásánál és ügyetlenek voltak, mikor Galaczba megérkezett. Aztán az egész dolog úgy idehaza, mint külföldön, ősi magyar szokás szerint, több lelkesültséggel, mint óvatossággal készült. Idehaza az utczán énekelte még a gyermek is, hogy

Majd hoz Kossuth tisztát,
Türr Pista meg puskát.

Az osztrák policziának nem sok fejtörésébe került aztán kitalálni, hogy Türr Pista ezt apuskát honnan hozhatja és hol hozhatja. Van még egy másik körülmény is. Mikor Ilire járt idehaza, hogy a román fejedelemségekben és Olaszországban magyar légiót akarnak szervezni az emigránsok, a Székelyföldről a fiatalság csoportosan kezdett beözönlöni Moldovába. Valóságos Garibaldianus láz fogta el a székely fiatalságot, még pedig a mi jellemző, nemcsak az intelligens fiatalságot, hanem a székely nép egyszerű fiait is. Nem volt falu, melyből legalább 2—3 fiatal legény el ne ment volna garibaldistának. Természetesen ez a nagymértékű emigráció nem történhetett meg a nélkül, hogy a helyi hatóságok észre ne vegyék, kivált, mivel ez emigrációk némelyikének előzményei meglehetősen hangosak voltak. Igy 1860. végén mintegy 4000 ember volt csak Moldovában. Galacz, Ifraila kikötőiben csoportosan járkáltak, semmi titkot nem csinálva szándékukból, sőt tiszta csupa székely virtusból az ismeretes osztrák kémeket még meg is fenyegették azzal, hogy mi fog majd-akkor történni, ha isten segedelmével újra kitör a forradalom.

El kell továbbá ismernünk, hogy Cuza helyzete sem volt valami nagyon kényelmes. S ismerve helyzetét, ki kell jelentenünk, hogy az emigránsok egy kissé nagyon is sokat vártak tőle. Nem szabad felednünk ugyanis, hogy a porta kettős választását még nem ismerte volt el és hogy e megerősítésnek legmakacsabb ellenzője éppen Ausztria volt. Régi protektora, III. Napóleon pedig ez időtájt nagyon hallgatag és óvatos volt. A magyar emigránsok pedig nem tudták rábírní III. Napóleont, hogy Guzának meghagyja, mint tette 1859-ben, a magyar ügy feltétlen támogatását. Igy tehát nem volt biztos benne, hogy

az esetben, ha a magyarok támogatásával a bécsi udvart maga ellen felingerli, Napóleon nem hagyja-e cserben? Hogy micsoda varázshatással volt Guzára III. Napóleon neve, arról igen érdekes és jellemző dolgot beszél el Kossuth (Irataim III. 270.^N«Ö 271. 1.), Xglinicki ezredes jelentése alapján. Zglinicki ugyanis átnyújtotta a M. N. Igazgatóság levelét Cuzának, még pedig Piacé francia konzul jelenlétében. Mikor a levelet felbontotta s látta a M. N. Igazgatóság aláírását, lecsapta az asztalra s kijelentette, hogy ő a magyarokkal nem fog semmi alkudozásokba bocsátkozni, legkevesébbé pedig Kossuthal, ki szerinte a román faj ellensége. Még az is árulás volna, ha ő a magyarokat, kik azt kívánják, hogy a magyarországi románokat nekik átengedje, még csak meg is hallgatná. „Hogyan? — kiáltá fokozott szenvedéllyel — „én Románia fejedelme, én nyújtsak kezét ahoz, hogy a magyarok, fajomnak e százados ellenségei itt nálam expedíciót szervezzenek? Soha, soha sem fogom ezt megengedni.“ úgy látszik e szavaiból, hogy Papiu Ilarianu emlékiratát nemcsak olvasta, de az már meg is tette volt a maga hatását. Miután ily módon kidühöngte magát, eszébe jutott Napóleon császár s ■ e szavakkal fordult Zglinickihez: „Egyébiránt ki az, ki velem alkudni akar? Ezredes úr azt mondja, hogy a M. N. Igazgatóság. Jól van, hozzon nekem egy szót a császártól; hozza valamely, még oly kis jelét a császár jóváhagyásának, hogy tudjam, hogy az Igazgatóság nem áll egyedül s hogy ha. vele alkudozom, nem veszélyeztetem hazám jövődjét. Én itt magam Napóleon császár hadnagyának és hadsegédének tekintem. Hát mondjon nekem a császár egy szót, mondja, hogy akarja: s én megyek a magyarokkal. De nélküle semmit sem teszek, semmit sem engedek.“ Ezt a szó biztosítékot azonban az emigránsok nem tudták kieszközölni „a Tuillieriak hallgató ura — mondja Kossuth — hallgatással fogadta minden ez irányban tett kérésünket — s így nem csoda, ha Cuza, mint Piacé francia konzul magát egy későbbi levelében kifejezte, arra a gondolatra jött, hogy az előzően táplált szándékok nem is a császár, hanem csak Napóleon herceg szándékai voltak, melyeket a francia kormány minden percben megtagadhat.“

Aztán Cuzá-ra nézve ez időtájt valóságos életkérdés volt, hogy a kettős fejedelemségben való megerősítettését Konstantinápolyban keresztül vigye. A körülmények azonban arról győzték meg, hogy ezt a megerősítést csak Ausztria protekciójával viheti keresztül. Párisból is ezt az utasítást kapta. Ausztria ugyanis, azért, hogy Cuzát lekenyerezze s a magyar ügy mellől elvonja, hajlandó volt Konstantinápolyban kérését támogatni. Ez okból azt tanácsolták neki Bécsből, hogy utazzék Konstantinápolyba és személyesen kérje a szultántól az investitúrát. A magyar emigránsok ezt az utazást, miután tudták, hogy Ausztria tanácsolja, nem szívesen látták. Ezért írja Lalande Klapkának mintegy megnyugtatóan: „legyenek nyugodtak, mert ez csak a fejedelem részéről manőver, hogy nagyobb cselekvési szabadságot nyerhessen.“ Az emigránsok Cuza konstantinápolyi utjának idejére Karacsay grófot bízták meg, hogy érintkezzék vele az ottomán birodalom fővárosában is. Cuza azonban óvakodott Karacsayval érintkezésbe lépni, nehogy magát ezáltal kompromittálja. A szultán Cuzát nagyon szívesen fogadta s megkímélte mindattól a lealázó formáságoztól, melyeken az előbbi fejedelmeknek, ha Konstantinápolyban megjelentek, keresztül kellett esniük. Magánkihallgatáson fogadta s nemcsak az investitúrát ígérte meg, hanem azt is megengedte, hogy székhelyét Jassvból áttegye Bukurestbe s a két országot tényleg egyesítse. Ennek az utazásnak volt aztán tényleg eredménye, hogy 1862-ben nemcsak székhelyét tette át hivatalosan Bukurestbe, hanem ugyanez év február 5-re ugyanide, mint fő- és székvárosába az egyesült tartományok első országgyűlését is összehívta.

Ily körülmények között nagyon érthető, ha Cuzára a magyar emigránsokkal való viszony nagyon is kellemetlen volt. Ő osztrák protekcióval utazik Konstantinápolyba s még vissza sem érkezett onnan, az osztrák kormány ügyvivője, mint Cogolniceanu beszédéből is tudjuk, már is kénytelen 1860. október 19-ről keltezve, kormányához a magyar emigráció ügyében jegyzéket küldeni. A román kormány még jó formán nem is feleltett e jegyzékre, mikor a galaczi fegyver-szállítmány ügyében az

osztrák megbízott, Gödel-Lanoy kénytelen egy második és december 8-án egy harmadik jegyzéket küldeni. Cuza e jegyzékek miatt a Konstantinápolyban megígért dolgok veszedelmeztesétől félt, mert meg volt győződve, hogy Ausztriának csak egy szavába kerül s a portának eszébe sem jut a tett Ígéretet beváltani, különösen mivel tudta, hogy a nagybefolyású Riza basa hadügyminiszter különben sem valami nagyön akarta a fejedelemségek egyesítését.

Cuza helyzetét még nehezebbé tette a szentpétervári udvarnak egy jegyzéke, melyben okkupációval fenyegetőzött. „A szentpétervári kormány — Írja Kossuth Pulszkynak (Irataim III. k. 221. 1.) — már tényleg irt a párisinak, hogy ha Cuza a herezségekben a magyar forradalmi betörést szervezni engedi, orosz sereg küldetik a herézségekbe.“ Ily körülmények között Cuza magatartása nagyon is érthető. Utóvégre is a politikában nem a rokonszenv, hanem az érdektől sugalt okosság az irányadó. Napóleon császár nem adta meg a kért biztosítékot, Cuza tehát nemcsak rossz politikus, de rossz hazafi is lett volna, ha a kellő garanciák nélkül az emigránsok ügyének nyílt és háttározott pártolásával az orosz okkupációt országára zúditja s annak alig kivívott önállóságát kockára teszi.

Klapka Lalande-nak ez időben egy terjedelmesebb levelet irt. melyben a többi között ezeket mondja: „Múltkor küldött levelemben nem fejthettem ki eléggé világosan ön előtt Románia helyzetét szemben Magyarországgal. Cuza fejedelem, mint önnek már mondtam, nekünk küldhet 20.000 fegyvert és hozzá való töltényt, meg is engedheti, hogy országa területén a szükséges előkészületeket megtehessük. Meg fogja tartani mindazt, mit előttem és Piacé előtt megígért, de többet nem. Nem számíthatunk sem pénzbeli, sem fegyveres segítségére. De ha az ilyes segítség lehető volna, akkor sem volna részünkről okos dolog igénybe venni. Ön ismeri a románokat! Tegyük fel, hogy a fejedelem ad 5000 embert (a mi lehetetlen, mivel nem adhat egyet sem), de az első csata után nem marad belőle több mint 500 ember s a románoknak ez az 500 ember elégséges arra, hogy Magyarország felszabadulásának esetén extra

vagans követelményekkel álljanak elé. Nem azért, mintha a fejedelem egy Daco-Romániára gondolna, — nem, ilyesmivel még nem foglalkozik, de mint a közmondás mondja: *l'appétit vient en mangeant.....* Remélem, hogy ön velünk abban egyetért, hogy mi a fejedelemségeket nem tekinthetjük másnak, csupán az átvonulás helyének, semleges területnek, melyre szükség esetén visszavonulhatunk, de semmiesetre a tényleges segedelem helyének.“ A fejedelem a dunai konfoederáció miatt rokonszenvezik a mi terveinkkel „görög ösztönével egy pár pillanat alatt megértette e terv nagy fontosságát Kelet jövőjét illetően s ez az ő lelkivilágában nagy tevékenységet idézett elő. Szerette volna magát azonnal e mozgalom élén látni — talán épen mint egyedüli vezetőt. A fejedelem azonban nem állhat e mozgalom élére, mindaddig, míg nincs megerősítve és hatalma megszilárdulva. De ha ez a pillanat megérkezik s nem lesz neki személyes oka e félelemre, természetes dolog lesz, ha ez az eszme is eszébe jut; mert ez elég nagy és elég hatalmas arra, hogy elkábítsa a legalacsonyabb és a legmagasabb szellemet is. Ha a fejedelem lesz vezére e mozgalomnak, oly befolyásra fog szert tenni, melyből ő bizonyára hasznot is fog huzni. A hatalomban való megerősödésének első sikerei után vágyai és kívánságai nőni fognak s a Daco-Románia eszméje helyet foglal fejében s meg lehet a sikerre való kilátás nem minden reménysége nélkül. Ha azonban mi magyarok másképen dolgozunk hogy Magyarország szabad legyen, akkor a helyzet egészen másképp fog alakulni, akkor Magyarország lesz az úr, akkor nemcsak a dunai liga főnöke lesz, hanem mivel szomszédai között ő lefelőhaladottabb a művészetekben, a tudományokban és a civilizációban, ő lesz közép-pontja az egésznek.“

Urechia többször idézett röpiratában (*L'Alliance des roumains et des hongrois en 1859 contre l'Autriche* 38 és 39. l.) azt mondja: „A magyarok főnökeinek illetően érzületnyilvánításai szemben Romániával fájdalmas csalódást ébresztettek fel Cuza fejedelemben, noha Cogolniceanu és Bratianu János mindjárt a szövetség első napjaiban erősen kételkedtek a magyar emi-

gránsok őszinteségében, a kik csakis egy perfid játékot igyekeztek, Romániában maszkírozni. Mikor ez okiratok Cuza fejedelem kezeibe kerültek, annyira felingerült a magyarok ellen, hogy kis hija volt, hogy meg nem szegte a vendégszeretet ama törvényét, melyet a románok minden időben tiszteletben tartottak. Cogolniceanunak azonban sikerült megakadályoznia a magyar menekülteknek Ausztria által követelt kiadását. Ily módon megvédelmezte Cogolniceanu számos magyar szabadságát, megakadályozván Ausztriától követelt kiadásukat. Ez okozta Cogolniceanu bukását is, de ennek a nagy államférfumak bukása egyúttal végét is vetette a 48-iki magyarok főnökeivel való minden szövetségszövetségkötésnek is.“

Minő naiv magyarázata a történeti tények okainak. Először is azt mondja, hogy ezek az iratok Cuza kezeibe jutottak, de nem mondja meg, hogy mikor és hogyan? Másodszor subjektív felindulással magyaráz meg oly dolgot, mely a helyzetből következik. Urechia magyarázata értelmében Cuza rövidlátó, hiszékeny ember volna, ki csak véletlenség következtében győzött meg arról, hogy rá van szedve és akkor dühöng, mint egy gyermek s ha miniszterei vissza nem tartják, kész a nemzetközi tisztesség legegyszerűbb követelményeit is lábbal tapodni. A hogyan mi értelmezzük az eseményeket, kitűnik, hogy Cuza óvatos és számító politikus volt, vagyis mint Cogolniceanu mondotta, minden hibája mellett is igazán románul érző szíveit. Aztán minő szegénységet árul el a dialektikus bizonyítás terén Urechia-nak ez okoskodása. Ha már azt akarta bizonyítani, hogy Cuzál a magyarok perliidiája birta rá, hogy a magyar ügyei szemben ellentétes álláspontra helyezkedjék, miért nem hozta fel azt, hogy Cuzának tudomására jutott az a körülmény, hogy a magyarok tervet kovácsoltak detronizációjára is?

Ennek legalább lett volna okleveles bizonyítéka. Urechia többször hivatkozik Kossuth Irataira. No, ha ismeri csakugyan ezeket az iratokat, miért nem citálta Karacsaynak azt a levelet, melyben 400,000 frankot kér Kossuthtól Cuza megbuktatására. „Én azokkal, kik a főszerepeket vinnék több év óta

ismeretségben vagyok s összeköttetésben állok; terveiket s összeköttetéseiket is ismerem s ennél fogva a sikert valószínűnek látom. Az ő kívánságuk abból áll, hogy nekik pénzt előlegezzünk s hogy a kiviendő dolog Napóleon császár által jóváhagyassák, vagy legalább meg ne támadtassék, mert csak így számíthatnak a porta támogatására, mely e föltétel alatt már meg is ígértetett. Ha dolguk sikerül, pénzünket visszaadják és szolidáris frigybe állanak velünk, semmi beavatkozást sem követelve a hazánk területén lakó oláhság ügyébe, csak Bukovinát foglalhassák vissza maguk számára.“ Aztán Urechia urnák, ki üres idejében a bukaresti egyetemen a román történelmet tanítja, milyen könnyű lett volna evidenssé tenni, hogy a magyarok ez ádáz terve nem is volt épen értéktelen álomhüvelyezés, mert hiszen mikor 1859. január 5-én a moldovai nemzetgyűlés Cuza ezredest fejedelemmé választotta, az egész gyűlés ünnepélyesen kinyilatkoztatta, hogy „a fejedelemségek egyesítése a trónon a nemzet által választott idegen fejedelmi sardjádékkal (a mely azonban ne legyen a velünk szomszédos nyugati államok egyikéből se) volt és lesz a román nemzetnek legállandóbb és leghőbb vágya“ s hogy maga Cuza, mielőtt megválasztatása után, mint Moldova fejedelme letette volna az esküt, kénytelen volt aláírni egy nyilatkozatot, a melyben kötelezte magát, hogy „az esetre, ha a fejedelemségek egyesülése be fog következni, ő önkényt lemond egy idegen dinasztiából származó fejedelem javára,“ (*A. V. Xenopol: „Resbóiele dintre Rusi si Turci. II. k. 304. és 305. l.*). Micsoda hatást lehetett volna elérni a tájékozatlan külföld előtt ily páratlan történetírói objektivitással, leleplezván a magyar perfidiát és rámutatván: ime, a magyarok Cuza-val csak azért alkudoztak, hogy elámítsák s így könnyebben helyébe csempézhessenek Románia trónjára *éj* Napoleonidát vagy a savoyai ház egy tagját, kiből később magyar királyt csinálván, ez utón a román fejedelemségeket is beolvaszszák a Feketetengerig terjedő Nagy-Magyarországba. A történetírás ez a módja teljesen megfelel a román történetírói iskola szellemének, meg a kultur-liga által praeparált román értelmiség vágyainak és eszejárásának. Igazán sokat veszített

Urechia úr, hogy e könnyen leszakítható babér-galyat nem fűzte saját homloka köré.

Klapkának azonban jassyi tartózkodása alatt mégis sikerült Gazával 1861. január 8-án egy új szerződést kötni. E szerződés nagyobb része a fegyver-szállítmányokra vonatkozik és arra, hogy egyes kisebb magyar csapatok minő feltételek mellett tartózkodhatnak a fejedelemségek területén. A szerződésnek politikai része következőképen hangzik. „Azon támogatás vizsonzásául, melyet a fejedelem komoly körülmények között a magyaroknak nyújt, ünnepélyesen kikötöttek a magyarországi és erdélyi románok előnyére, hogy ezek ugyanazon jogokat élvezendik, melyeket a magyarok s hogy nemzeti nyelvük használata mellett önkormányzattal birandnak egyházi és községi ügyekben, fia Bukovina az egyesült fejedelemségekhez akarna csatoltatni, a magyarok kötelezik magokat ennek valósítását úgy anyagilag, mint erkölcsi segélyük által előmozdítani. Végre, ha az egyesült fejedelemségek teljes függetlenségére a kedvező perez elérkeznék, a magyarok erő-segítséget adnának a fejedelemnek; hasonlót tennének az esetben is, ha a fejedelem e támogatást más eshetőségek alkalmával is hasznosnak ítélné.“

Klapka e szerződés megkötése után örömmel igyekezett tudósítani Kossuthot, hogy az ügyek, jó kerékvágásba jutottak, mert Cuza január 8-ika óta határozottan a mi oldalunkra állott. Azonban, mint az előzőkben kimutattuk, Cuza nem lévén a helyzetnek ura, sem szavát, sem a szerződést meg nem tarthatta. Klapka már február 17-ről kénytelen volt Kossuthot arról tudósítani, hogy a fejedelemségekben újra kedvezőtlen fordulat állott be, melynek kézzelfogható bizonyítéka az, hogy a Cogolniceanu-minisztérium kénytelen volt helyét egy osztrák érzelmű minisztériumnak átadni.

Cuzának azonban nemcsak saját jól felfogott érdeke, de személyes érzelmei sem engedték meg, hogy a magyar ügynek őszinte és igaz segítője legyen. Az általános okokat az előzőkben, azt hiszem, kellő részletességgel tártam fel, befejezésül még csak Zglinicki ezredesnek ide vonatkozó nyilatkozatát idézem. Zglinicki előtt, mint idegen előtt, Cuza sokkal szabadabban nyi-

latkozhatott a magyarokról, mint Klapka vagy akárki más magyar előtt. A személyes érzékenység tekintetei nem korlátozták s így Zglinickinek Guza igazi érzelmeit megismerni több pszichológiai lehetőség állott rendelkezésére, mint bárki másnak: „Ne higgyenek önök Cuzának — írja Zglinicki a M. N. Igazgatóságnak adott jelentésében — ő Erdélyre s a Bánátra spekulál. Úgy Placé francia, mint Strambio olasz konzulnak minden tartózkodás nélkül ismételtén kijelentette, hogy ő mint oláh fejedelem Erdélyről soha le nem mond; e bódult vágytól egész nemzete (legalább azon része, mely politikáról csak hallott is valaha) csordultig telve van. Az oláh sajtó úgy beszél Erdélyről; mintha már oláh provincia volna. Cuza halálosan gyűlöli a magyart, mert fanatikus dühvel dédelgetett vágyainak érdekei a magyar érdekekkel ellentétben állanak. Cuza önökkel, őszintén alkudni sohasem fog. Óvakodjanak is tőle, mert ha alkut színl, csak azért teszi, hogy titkaiknak s terveiknek számai ki ne essenek kezéből, ha alkuszik, csak azért fog alkudni, hogy önöket jobban elárulhassa. Isten őrizze önöket attól, hogy Guzának higgyenek.“

Ily körülmények között a dolog nem végződhetett mással, mint azzal, hogy a fegyvereket angol hajókon visszaszállították Genuába, a honnan küldötték. E körülmény aztán okot szolgáltatott arra, hogy *Duncombe* Tamás szóba hozza az angol parlamentben, a hol „nemzetünk aspirációira vonatkozóan kedvező nyilatkozatok történtek, a melyek aztán Kossuth szavai és hite szerint — élesztő befolyást gyakoroltak Magyarországnak a közszellemre.

Ihon az igaz relatio ez újabb formájú hadakozásról is, az ki nem succedált!

XVII.

Garibaldi visszavonulása. Garibaldi mint az európai népek felszabadításának hőse. Mieroslavski terve. Tiirr és Pulszky terve, hogy Garibaldi kikössöit a dalmát-magyar tengerparton. Kossuth ebbe csak úgy hajlandó beleegyezni, ha az olasz kormány egyidejűen hadat üzen Ausztriának. E miatt meghasonlik Pulszkyval. Cavour halála. Csapás után csapás. A reménytelenség napjai. Ekkor ismerkedik meg Pulszky közvetítése révén Caninivel. Ki volt, ez a Álarc. Antonio Canini? Könyve a románok eredetéről. Canini beszélgetése Pulszkyval a román-magyar érdekezozonosságról és szövetségről. A dunai konfoederáció eszméjét ezúttal Canini veti, fel. Pulszky és Klapka magokévá teszik. Mi lehetett oka, hogy ezt a konfoederációt a magyar emigránsok és az európai államférfiak lehetónek tartották? A keleti kérdés és a magyar ügy egymáshoz való viszonya. Canini eszmecekeréje Kossuhtal. Canini agy memorandumot dolgoz ki és Kossuth aláírja. Helfy közléteszi az „Alleanza“-bán. A dunai szövetség tervezete. Minő hatást tett e tervezet idehaza? Szemere támadása a „Pesti Hírnök“-ben. Kossuth bővebb magyarázatokba bocsátkozik. Miért alcceptálta Kossuth e tervezetet s mit tartott róla? Miként fogadták volna ezt, a románok? Tiirr tábornok küldetése 1866-ban. Beszélgetés Carolu fejedelemmel. A bakói fegyverraktár megrohanása és kifosztása. Befejezés.

A nápolyi hadjárat bevégezése után Garibaldi 1860. november 9-én letette a diktatori hatalmat s mint egy újkori Cincinnatus, visszavonult. Caprera szigetére csendes földmivelónek. Az egész Olaszország felszabadításának általa kontemplált nagy terve ily módon félbe maradt. Cavour eszélyes politikája nem engedte meg a pápai birtokok ez alkalommal való háborgatását, nehogy egy ilyes fajtájú idő elölt való merénylet, az eddig elért pozitív eredményeket is koczkára tegye. Cavour e magatartása a heves vérű Garibaldit mélyen elkiserítette. A marsalai hős nem tudott belenyugodni abba a gondolatba, hogy a politikában a rögtön-

zött s kockázató, merész vállalatok sokkal veszedelmesebbek, mint a forradalmi jellegű háborúkban. Kalandos kezdetű hadjáratának fényes és meglepő sikerei valószínűleg elszedítették. Nagy terveket kezdett forgatni elméjében, a melyeket csekély tárgyi ismereteinél s heves képzelődésénél fogva könnyen kivitethőknek tartott. Azt gondolta, hogy neki, az olasz szabadság hősi erkölcsi kötelessége a még rabságban sínylő népeket segíteni felszabadulásukért vívandó harcukban.

Fényes neve és ragyogó sikerei a népek millióinak szemében csakugyan a népszabadság leendő győzelmes bajnokává avatták. Az európai forradalomnak mindig reménylő és mindig csalódó hívei állandó látogatói voltak a caprerai remete-laknak. Görögök, bolgárok, szerbek, bosnyákok és montenegróiak egymásnak adták át az exdiktator ajtajának kilincset, telebeszélve fejét a Balkán-félsziget népeinek szabadságvágyáról s arról a reményről, melyet e népek kivétel nélkül beléje helyeznek. Így született meg aztán az a terv, melyet formába a lengyel Mieroslawski öntött s melyet Garibaldi is hajlandó volt magáévá tenni.

Mieroslawski terve a következőkbe foglalható össze: Velenze s az elnyert nemzetiségek felszabadításához az összes demokráciának s a nemzeteknek támogatást kell nyújtania. Mieroslawski magára vállalja a lengyel, a szláv, angol, francia, német és amerikai légiók toborzását előkészíteni s e légiókat aztán Garibaldi rendelkezésére bocsátani. Egyesülve egy olasz segédsapattal a török partokon kötnének ki s a szláv és görög lakosság felszabadításiharcza megkezdődne. Seregét Montenegróból, Hercegovinából, Boszniából szaporítva, Mieroslawski Horvátország felé nyomulna, mialatt Garibaldi Türrrel Szerbián át Magyarországra fele utat törne. A Szávához és Drávához érve, a fellángolás általánossá lenne s ekkor minden szláv és magyar népességnek fel kellene támadni egész Lengyel- és Oroszországra.

Türr tábornok és a többi magyar, ki közelebbi viszonyban volt Garibaldival, e tervet nagyon kalandosnak találták. Szerintük tökéletesen elég lenne, ha Garibaldi egy olasz hadosztállyal és a magyar légióval kikötne, valahol Montenegró köze-

lében a dalmát partokon s úgy nyomulna útközben magához vont erősítésekkel Montenegrón és Szerbián át a magyar határszélre. E terv, miután a román fejedelemségekben a fennebb vázolt módon elveszett a hadműködési talaj, nagyon tetszett az emigránsoknak. Pulszky személyesen kereste fel Garibaldit eaperrai magányában s teljesen kivihetőnek tartotta azt a tervet, hogy Garibaldi egy hadosztállyal a dalmát tengerpartokon megjelenjen és ezen az úton kísértse meg a betörést Magyarországba. Ha sikerülni fog neki a Drávaig előnyomulnia, az egész Magyarország feltámad, ha pedig Garibaldi csapata tönkre megy a dalmát tengerpartokon és Horvátországban, az esetben Magyarország csendesesen marad s a vakmerő s meggondolatlan kalandért nem lesz felelős senki más, csak Garibaldi.

Kossuth nem volt ezen a nézeten. Ő maga is tudta ugyan, hogy miután a keleti hadműködési alap elveszett, ilyen operatív bázisul csakis a magyar-dalmát tengerpart maradt fel s ennél fogva ezt a tervet csakugyan Garibaldi vihetné keresztül, de nem úgy és egymagában, mint Türr és Pulszky gondolták. Kossuth szerint a sikernek első feltétele, hogy Garibaldi és az olasz kormány fogjanak kezét. Olaszország indítson háborút Ausztria ellen s adjon Garibaldinak rendelkezésére egy 50.000 főnyi hadsereget, a mellyel a magyar gó társaságában kikötne a magyar-dalmát tengerparton. Így tán „az osztrák örökre döntve lesz, mert tizenöt milliónyi nép az osztráktól elvonva s az olaszhoz csatolva, harmincz milliónyi különbség s azonkívül dissoluczió az osztrák hadseregben s 150-200 ezer főnyi magyar hadsereg, melynek mindenik embere méltó vetélytársa Garibaldi klasszikus hőseinek, kikkel Marsalában kikötött.“ Pulszky azonban úgy vélekedett, hogy a mit Kossuth akar, az már csak azért is lehetetlenség, mert a ki Garibaldival akar valamit keresztül vinni, első kötelessége Cavourral szakítani, mert Garibaldi és Cavour között az ellentét áthidalhatatlan. Aztán Garibaldival többet is ki lehet vinni, mint Cavourral, mert Olaszországban valóságos nagyhatalommá nőtte ki magát. Tavasszal minden esetre elhagyja Caprerát. Beutazza Olaszországot s minden lépte nyomából sereg fog támadni. Cavourt

vagy magával rántja vagy feldönti. A háború az ő kezében van, nem pedig a császáréban vagy a Cavouréban. Kossuth azonban nem volt hajlandó semmi szín alatt sem beleegyezni a Garibaldi-féle kalandba, mert tudta, hogy az okvetetlen kudarczczal fog végződni és hogy e kudarcznak aztán — akár ki számlájára irassék is — az lesz az eredménye, hogy odahaza Ausztriával kibékülnek. E béke pedig abszolút lehetetlenné tenné, hogy az emigráns-politika Magyarország önállóságának visszaszerzésében szerepet játszhassék. Ez okból Pulszkyval meghasonlott.

E kalandos tervezetés epizódja még alig folyt le a magyar emigrációban, midőn Kossuth reménykedéseit máris újabb csapás érte. Cavour 1861. június 6-án meghalt. Csapás után csapás. Utódja Ricasoli lett, a ki kijelentette, hogy bár örököse Cavour politikájának s így a magyar szövetségre nagy súlyt helyez, de mindaddig nem kezd háborút, inig Olaszország saját erejét annyira ki nem fejtí, hogy szükség esetén saját erejével is helyt állhasson. Mert mi lenne akkor, ha Olaszország hadat izenne és ettől Ausztria megijedve, odahaza oly engedményeket tenne, melyeket a magyarok elfogadnának? A gyenge Olaszország magára maradna s így csak kockáztatná az olasz vívmányok biztonságát.

„A magyar országgyűlés képviselőháza — írja Kossuth — (Irataim III. k. 612. 1.) június 5-én határozta el három szótöbbséggel a felírást. Cavour másnap reggel 7 órakor halt meg. Alig 18 órai időköz a két esemény között. Az első a forradalmat semmi esetre sem akaró Deák kialakvási irányának túlsúlyára mutatott, nem ugyan a nemzetnél, de az országgyűlésen; a másik amaz elsőből a magyar nemzet határozottsága iránti kétséget idézte elő. E kétség késleltette a háborút s a késleltetés bomlasztotta fel a magyar emigrációt és lett azon sziklává, melyen a 49-ki zászló diadala hajótörést szenvedett.“
A magyar nemzet forradalmi határozottsága iránt való kétséget, más is növelte. Növelte Teleki László elfogatása és kibékülése. Megalakul a Magyar Nemzeti Igazgatóság. Alkudozni kezd a francia, olasz, román, szerb kormányokkal és más tényezőkkel. Ennek az Igazgatóságnak tagja és diplomatája Teleki László,

ugyanaz a Teleki László, ki forradalmi tevékenysége közepette elfogtván, kibékül az osztrák császárral és elfogadja kezeiből a kegyelmet. Ha a forradalmár Teleki ilyen lépésre határozhatta el magát, mit fog tenni az a nemzet, a melylyel Ausztria épen alkudozóban van s a mely vezérének Deák Ferenczet ismerte el. azt az államférfiul, ki a forradalmat épen úgy perhorreskálja most is, mint tette 1848-ban.

Cavour, III. Napóleon és az összes érdekelt felek folytonosan azt hangoztatták és azzal igazolták a rögtönös tettől és segítségadástól való vonakodásukat, hogy nem nyújthat biztósítékot senki a tekintetben, vájjon a magyar nemzet az Ausztriától nyújtott -engedmények fejében nem békül-e ki az uralkodóval? Bár Kossuth el volt halmozva a hazából jövő tudósításokkal, melyek mind azt mondták, hogy a nemzet nem fog alkuba bocsátkozni, hanem tárt karokkal várja a külföldi segítséget, a jelenségek mást mutattak, úgy hogy Kossuth maga is komolyan félt a kiegyezéstől, sőt a külső segítséget egyenesen azért is sürgette oly nyomatékosan, hogy ezzel útját vágja minden kibékülésnek.

Maga Kossuth is érezte, hogy ha Ausztria hajlandó sértetlenül vagy bizonyos függő kérdések elintézése után is visszaállítani az 1848-ki alkotmányt, a magyar nemzetnek semmi oka sem lesz ezzel szemben az 1849. április 14-ki álláspontra helyezkednie. III. Napóleon császár is, tekintettel Ausztria békülékeny hajlandóságára Napóleon herczeg utján azt a tanácsot adta, hogy a magyar nemzet merítse ki a törvényes utat, mielőtt fegyverrel kérné számon jogait. Mutassa meg, hogy kész kibékülni, ha alkotmányát helyreállítják. Ha azonban a magyar országgyűlés eredmény nélkül fog feloszlani és „la phase légale sera traversée“, amint a császár kívánta, akkor ő is engagealva érzi magát a magyar ügyben.

Kossuthot ez időben tényleg sok csapás érte. Soha sem vélte, hogy oly közel van céljához, mint 1860. közepén és soha annyi csapás, annyi csalódás nem érte, mint az utóbbi fél év alatt. III. Napóleon császár sem hadat nem indított, sem komolyan nem támogatta. Cavour meghalt s így arra sem lehetett

kilátása, hogy Olaszország üzeni meg a hadat Ausztriának. A hadműködési alap úgy a román fejedelemségekben, mint Szerbiában elveszett. A magyar-dalmát tengerpartokról való operáció terve ábrándos kalanddá fajult. A bankópört Angliában elvesztette. Teleki László kibékült s röviddel rá életét tragikusan végezte be. A nemzet Deák Ferencz politikáját tette magáévá. A nemzetiségek nem voltak hajlandók a nyújtott koncessziók alapján sem támogatni a magyar ügyet. Az emigrációban az egyetértés megbomlott. A magyar légió kellemetlen zavarok színhelyévé lett. Odahaza a forradalmi bizottság feloszlott. A remények korát követték a csapások napjai.

A reménytelenség, a csalódások és mondhatni a kétségbeesés e napjaiban találkozott Maré Antonio Canini-val. „A kamrában a hirlapírók karzatán szomszédom volt Maré Antonio Canini, igen ügyes, szerencsétlen reporter, ki életének nagy részét Görögországban, Konstantinápolyban és Bukarestben töltötte, de sehol sem tudott boldogulni. Egyébiránt nagy barátja volt különösen a rumánoknak, kik minden törökországi népek közt a legműveltebbek s meg is tudják becsülni a tudományos nevelést.“ írja Caniniról Pulszky Ferencz (Életem és Korom.

IV. 82. 1.) Ez a Canini nemcsak lelkes philo-román, hanem a szó legteljesebb értelmében vett dako-román is volt. 1822-ben született Velenczében s részt vett az 1848-ki velencei forradalomban és a többi olasz mozgalomban is. Majd keletre menekült, hol huzamosabb ideig Romániában tartózkodott. A román nyelvet nemcsak megtanulta — a mi nem volt neki nehéz dolog, mert egyike volt az olasz irodalom poliglottjainak — hanem közeli viszonyba is jött a román irodalom és politika nevezetesebb embereivel. Román tanulmányainak eredménye gyanánt a románok eredetéről egy könyvet is irt, melyet „Előszóival a balásfalvi gyűlés egykori hőse Barnuiiu Simon látott el. Canini e könyve tulajdonképen nem egyéb, mint ékes, de egy kissé unalmas deklamáció a románok római származása mellett. E könyvében a többek között azt mondja, hogy egy Caninius nevű vir consularis Traján idejében Daciában egy kolóniát .alapított. Ez a kolónia pedig az Olt folyónak Oláhországba való ölelésénél

volt. Fővárosa e kolóniának legalább névben máig is fenmaradt e vidék *Cáneni* nevű kis falujában. Valószínűnek tartja, hogy ő maga is ivadéka ennek a Caninius vir consularisnak és a mai cáneni oláhok pedig az ő gyarmatosainak.

E körülményből is láthatjuk, hogy Canini minő szellemű ember volt. Ez a Canini azt beszélte Pulszkynak, hogy a magyar-ellenes elem Bukarestben nem a bennszülött, — mert ez — főkép pedig a román arisztokrácia érzi, hogy támaszra van szükség az orosz befolyás ellen s tudja is, hogy azt leginkább a magyaroknál találhatná fel. A népet leginkább az erdélyi kivándorlottak izgatják fel, a kik Romániában sem találnak oly elismerést, minőt várnak s e miatt való elkeseredésökben szidják a magyart s izgatnak a nagy román birodalom eszméje mellett, mely egyrésztől Erdélyt s Magyarországot nagy részét, másrésztől meg a maczedo-oláhokat is magába foglalná. Ezek csak azáltal veszedelmesek, hogy majdnem mind tanárok. A magyaroknak és románoknak érdekeik közösek s mindkettőnek feladata az, hogy az északi szlávokat a délektől elválasszák. Miért nem szövetkeznek hát a magyarok a románokkal?

Pulszky előtt a románok és a magyarok szövetségének eszméje nem volt ismeretlen dolog. Láttuk, hogy mint tárgyaltak ez ügyben ő és társai mindjárt a forradalom után Londonban Balcescuékkel. De meg éppen neki mondotta Sir James Hudson egy évvel előbb, hogy az európai egyensúly érdekében Magyarországból is lehetne egy hatalmas államot alakítani, ha a Duna-völgy érdekei foederatív alapon egyesítenének, mert a keleti kérdés nem rendezhető el a magyar ügy megoldása nélkül. Ez az eszme, mint az európai hatalmak egyensúlyának kérdése Párisban és Turinban sem volt ismeretlen, sőt sokszor gondoltak rá, mint a török birodalom feloslása után bekövetkező eshetőlegességre. „Megléhet, hogy csalatkozom — írja Pulszky Kossuthnak — (Irataim II. k. 530. 1.) azonban az én benyomásom az, hogy Párisban a magyar kérdést összekötésbe akarnák hozni egy dunai királyság kérdésével, mely a Duna mindkét völgyét a Kárpáttól a Balkánig foglalná magában. Mert ha nem ez a főszme, miért kérdezte volt a gróf: minő

befolyással vagyunk mi magyarok az aldunai tartományokra V miért kívánta volna a követ tudni, mik a dunai déli tartományok viszonyai s mily összeköttetésben vannak Magyarországgal? Kötelességemnek tartottam ezen nézetet jelenleg kiemelni s a kormányzó urnák figyelmébe ajánlani.“ Klapka is többször említette, hogy hasonló eszméket hallott emlegettetni Bukarestben. Teleki László pedig már tiz évvel ezelőtt is mindig azt hirdette, hogy szövetkezni kell a dunai népekkel, különösen pedig a románokkal. Pulszky tapasztalásból tudta, hogy a mily általános az európai államférfiak körében az a meggyőződés, hogy az osztrák birodalom európai szükségesség, ép oly közönséges az az óhajlás is, hogy az esetre, ha az osztrák monarchia valaha szétbomlik, helyébe egy sokkal természetesebb foederáció lépjen, melyben legyen elég erő ellenállani úgy a német, mint az orosz terjeszkedésnek, mivelhogy a Duna középső és alsó medenczéjének érdekei azonosak, de egyúttal ellentétben is állók a felső Duna vidékének érdekeivel.

Hogy ez eszmével komoly államférfiak is micsoda okok alapján foglalkozhattak s egyáltalán mi adott ennek elfogadható háttérrel, azt egyik előbbi fejezetben részlegesen kimutattuk. De hát mégis mi volt az oka, hogy ezek az államférfiak és politikusok nem vetettek számot azzal a tömérdek érdekbeli ellentéttel, mik azon népeket, melyeknek c foederációt kellett volna alkotniok, egymástól elválasztották? Semmi egyéb, mint az a bámulatos tudatlanság és fogalomzavar, mi ez időtájt a francia, olasz- és angol államférfiak között a Balkánfélsziget népeinek ethnografiai, históriai és közjogi viszonyaira vonatkozóan uralkodott. Emigránsaink visszaemlékezéseiből nálunk is ismeretes, hogy mikor 1859-ben Napóleon főhadiszállásán szóba került, hogy Ludwigot Montenegrón át kellene Szerbiába küldeni, Napóleon környezetében nem akadt senki, a kinek csak sejtelve is lett volna arról, hogy Európa melyik tájékán fekszik Montenegró. „A szegény francia államférfiak — írja Pulszky Ferencz (Életem és Korom IV. köt. 96. 1.) — annyit hallottak nagy és kis Németországról s annak egységéről s a nagy s egységes és alkotmányos Ausztriáról, Daco-Romania igényeiről,

a szerb vajdaságról, a dél-szláv birodalomról s minden szlávok Kollár-féle viszonzosságáról s a magyar nyolczszázados alkotmányról, melynek pajzsa alatt a jelenkor eszméi törvényesen megtestesültek, hogy árva fejük tökéletesen elkábult. Nem tudták, kinek higgyenek. Alig hitték el, hogy létezik igazán egy magyar nemzet; hiszen hazánk területét szerb, horvát, tót, német és oláh a magáénak vallotta s azt már előlegesen feldarabolta. Egy francia követ, ki Magyarország miatt interpellációra készült, komolyan azt hitte, hogy Erdély a török birodalomhoz tartozik s a külügyminiszter tanácsolta Teleki Lászlónak, hogy a magyarság kizárólag csak a katholicizmus és a szlávság érdekeihez ragaszkodjék s akkor majd ellenállhat bármi vésznek.“ Canini e kedvencz eszméjének teljes buzgalommal igyekezett — noha erre a románok részéről semmiféle megbízatása sem volt — a magyarok között propagandát csinálni. Felkérte Klapkát is, hogy lenne szíves erre vonatkozó nézeteit írásba foglalni, hogy ezeket, mint információkat magával vihesse Bukarestbe s ott a befolyással bíró román körökben terjeszthesse. Felkereste Pulszkyt és megbeszélte vele is e tervet, melyet Pulszky helyeselt. „Magam is belementem ezen eszmébe — írja Pulszky az idézett helyen — s a Berliini szemlében irtani róla egy-két cikket. Pulszky ezenkívül még azt a tanácsot adta, hogy menjen el Kossuthhoz és tudja meg az ő véleményét is, mert ez sokkal fontosabb, mint az övék. Canini tehát Pulszky tanácsára felkereste Kossuthot s vele a dunai konfoederáció eszméjéről kezdett beszélgetni. Kossuth Canini előtt részletesen kifejtette e kérdésre vonatkozó nézeteit s Canini másnap e beszélgetés velejét egy memorandumba foglalta s aztán kérte Kossuthot, hogy magánhasználatra Írja alá. Kossuth Canini kérését teljesítette, de „arra nem is gondolt — Írja Pulszky (Életem és Korom IV. köt. 84. l.), — hogy az ily privát utasítás valami indiscretio által idő előtt köztudomásra jöjjön, mert az egész terv nem volt nyilvánosságra szánva.“ Canini azonban elutazása előtt a Kossuth által aláírt memorandumot megmutatta több barátjának s így vett róla tudomást Helfy Ignác is, ki akkor Milano-ban egy „*Alleanza*“ című lapot szerkesztett. Helfy

a nélkül, hogy Kossuthnak jóváhagyását kikérte volna, vagy legalább ebbeli szándékáról tudósította is volna, e memorandumot egész terjedelmében közreadta.

Canini Maré Antonio 1893-ban halt meg. Halála alkalmával *Babes* Vincze a Temesváron megjelent *Luminatoriul* 1893.94. számában némi visszaemlékezéseket közölve, elmondja, hogy 1871-ben vagy talán 1872-ben Bukarestben *Rosetti* C. A. házában találkozott Caninivel, ki azt mondta, hogy olvasván összeütközését a konfoederáció miatt Helfyvel a magyar parlament egyik közelebbi ülésében, kéri, hogy mondja meg Helfynek, hogy 1858. végén vagy 1859. kezdetén, mikor a nagy magyar hazafi Kossuth Lajos Cavour gróffal és Napóleon herczeggel azon a terven egyezkedett, hogy közösen támadják meg s rombolják szét a Habsburgok birodalmát s bizonyos skrupulusok mutatkoztak, Kossuth átnyújtott egy sajátkezűen aláírt tervezetet a dunai konfoederáció érdekében és pedig két példányban, melyek közül egyik Napóleon herczegnek volt szánva, a másik az én kezeim között maradt véletlenül, ki hosszabb ideig s közelebbi viszonyban voltam Kossuthal és Cavourral, mint Helfy. Kérlek, mondd meg ezt Helfynek. Neki nincs egyébre szüksége, mint keressen fel engem Olaszországban és meggyőződhetik az igazságról.“ Szembeszökő, hogy Canini nem biztos az adatokban. Időben épen négy évet téved s nem is Napóleonnal volt akkor Kossuthnak dolga, sőt még nem is Cavourral, hanem Ricasolival, mikor Canini fölelevenítette a konfoederáció eszméjét. Canini emlékezete cserbenhagyta s azért e nyilatkozata magában véve sem bir semmi bizonyító erővel.

Az „*Alleanza*“-ban Helfytől közreadott szöveg szerint Kossuth tervezete a következőképen hangzik:

Dunai szövetség.

Azon országok mindenkép sajátos viszonyai, mely országok a Kárpátok és a Duna, a Fekete és az Adriai tenger között fekszenek, nagyon megnehezítvén egy egységes állam alakulását, kívánatos, hogy az e tájakon elterülő régi történelmi államok egymással szövetségre lépjenek, melyet ..*Dunai szövetség*

ség“-nek lehetne elnevezni. A közösön érdeklő tárgyakon kivül, miket a szövetségi hatóság intézne, minden állam törvényhozása, igazságszolgáltatása és közigazgatása teljesen független lenne. A lehető széleskörű decentralizáció és az által, hogy minden községnek és tartománynak bő szabadság engedtetnék, — a szövetség összes lakói akadálytalanul fejlődhetnének s minden egyes nép elfoglalhatná az emberiség nagy családjában őt illető helyét.

Az új közjogi rend alapja a dunai tartományokban az egyes népek szabad beleegyezése volna, akár egy törvényalkotó gyűlés, akár az általános szavazat alakjában. így például Erdély lakói általános szavazattal fognák eldönthetni, vájjon hazájuk egy legyen-e Magyarországgal? vagy legyen politikailag egyesülve Magyarországgal, közigazgatásilag pedig különválva attól, vagy végre csak szövetségben legyen Magyarország és a többi szövetséges állammal, mint maga is autonóm állam, teljes egyenlőségi alapon? Részemről csak egy feltételt kötnék ahhoz, ha Erdély autonóm állam s a szövetségnek mint ilyen kívánna tagja lenni; azt tudniillik, hogy Erdély s Magyarország közt personalis unió létezzék a közös fő személyében. E két országnak egy ura kellene hogy legyen, bármi lenne is aztán a neve. A jó egyetértés a magyarok és a románok között, a mi az én leghőbb vágyam, jólétet és szabadságot biztosítana mindkét népnek. Remélem is, hogy elfogjuk érni e nagy célt.

Az esetre, ha a keleti kérdés a keresztény népek függetlenségével találna megoldatni, kívánatos, hogy Szerbia s a többi délszláv országok szintén belépjenek a dunai szövetségbe, mely ez esetben a Kárpátoktól a Balkánig terjeszkednék s állana: Magyarországból, Erdélyből, Romániából, Horvátországból s a netán Szerbiához csatolandott tartományokból stb.“

Oly kényes kérdések megoldására, melyekre nézve a népek megegyezni nem tudnának, a barátságos hatalmak közvetítését vagy ítéletét is ki lehetne kérni.

A szövetségi szerződést egy törvényalkotó gyülekezet készítené, alapul véve bizonyos elveket, mik közül néhányat megjelölök.

1. Közösen érdeklő ügyek lennének: a szövetségi terület oltalma, a külpolitika, a külképviselet, a kereskedelmi rendszer, odaértve a kereskedelmi törvényhozást, a vám, a főközlekedési vonalak, a pénz, a sulyok és a mértékek.

2. Mindent, a mi a szárazföldi és tengeri haderőre, a vá-
rakra s a hadi kikötőkre vonatkozik, a szövetségi hatóság fogna szabályozni.

3. A szövetség egyes államainak a küludvaroknál nem volnának külön képviselőik; a szövetségi diplomácia egy és közös lesz.

4. Közös lesz a vámügy, melynek jövedelme az egyes államok közt akként fog fölosztatni, miként a törvény alkotó gyülekezet megfogja szabni. Közös lesz a kereskedelmi törvényhozás. Egy a pénz, egy a súly, egy a mérték az egész szövetségben.

5. A törvényalkotó gyűlés fogja eldönteni azt is, vajjon a szövetségi gyülekezet (parlament), mely a törvényhozó hatalmat gyakorolja, csupán egy kamarából álljon-e, avagy kettőből, mint az amerikai Egyesült-Államokban? Utóbbi esetben a képviselőház választatni fog az egyes államok népességi aránya szerint. A szenátusban a nagy és kis- államok egyenlő szánni tagok által lesznek képviselve, a miben a kisebb államokra nézve kitűnő garancia rejlik.

6. A végrehajtó hatalmat egy szövetségi tanács gyakorolja, melyet ha egy kamara lesz ez, ha kettő: ezek választják. Ő fog irányt adni a külpolitikának is a törvényhozás ellenőrzése mellett.

7. A szövetség hivatalos nyelve fölött a törvényalkotó gyűlés fogi határozni. A végrehajtó és a törvényhozó hatalom gyakorlatában minden tag saját anyanyelvét használhatja.

8. A szövetségi hatóság székhelye váltakozva majd Pesten, majd Bukarestben, egyszer Zágrábban, máskor Belgrádban lesz.

9. Azon államnak, hol a szövetségi hatóság a főnnebbi sorrend szerint tartózkodni fog, feje lesz egyidejűleg a szövetségi tanácsnak és a szövetségnek is elnöke.

10. Minden egyes állam otthon oly alkotmányt ad magának, a minő érdekeivel leginkább megegyezik, természetesen

azon föltétellel, hogy ez alkotmány elvei a szövetség által szentesített elvekkel ne ellenkezzenek.

11. A különböző nemzetiségek és vallásfelekezetek egymáshoz való viszonya a következő alapokon rendeztetnék, melyek már a magyar bizottságnak Turinban 1860. szeptember 15-én közzétett emlékiratában is bennfoglaltatnak.

Nevezetsen:

a) Minden község maga határoz hivatalos nyelve fölött. E nyelven fognak folyni szóbeli tanácskozásai; készülni jelentései és levelei a megyefőnökhöz; kérvényei a kormányhoz és a diétához. Minden község maga szabja meg azt is, hogy iskoláiban melyik legyen a tannyelv?

b) Minden megye szótöbbséggel dönti el, hogy a közigazgatásban melyik nyelv használtassák? E nyelven fognak folyni a szóbeli tárgyalások, szerkesztetni a jegyzőkönyvek s a levelezések a kormánnyal. A kormány viszont szintén e nyelven válaszol s fogalmazza minden rendeletét.

c) A parlamenti tárgyalásoknál minden képviselő tetszés szerint használhatja az országban dívó nyelvek bármelyikét.

d) A törvények a megyékben és községekben otthonos valamennyi nyelven közzé fognak tétetni.

e) Az ország lakói szabadon egyesülhetnek nemzetiségük érdekében, vagy nemzeti egyletekké szervezhetnek kényük-kedvük szerint s tarthatnak kisebb-nagyobb gyűléseket és időhöz kötött értekezletet vallási ügyeik elintézése végett. Egyszersmind választhatnak maguknak nemzetiségi főnököt, a kit vajdának, hospodárnak vagy más effélének nevezhetnek.

f) Templomok és iskoláik fölött intézkedni, a nemzetiségi egyletekre bízhatják, szabadon választva főpapjaikat s czimezve ezeket patriarchának, metropolitának vagy más effélének.

g) Statútumokat hozhatnak szervezetük s nemzetiségi és vallási érdekeikre vonatkozóan.

h) Az állam csupán egyet követel tőlük: azt, hogy határozataik és tetteik nyilvánosságra hozassanak.

Hiszem, hogy a főnebbi javaslatokat a dunai tartományok mind elfogadják, mert megfelelnek óhajaiknak és érdekeiknek s

biztosítják jövőjüket. Ily módon sikerülni fogna köztök benső egyetértési eszközölni, a minek legelső következménye a zsrarokok bukása és az volna, hogy szétmállanának azon vén és korhadtt államok (értsd Ausztria és Törökország), melyek őket most szolgásgban tartják s nemes törekvéseiket meggátolják. Az ég nevére kérem a magyar, szláv és román testvéreket, borítsanak fátyolt a múlttra s nyújtsanak egymásnak kezett, fölkelvén, mint egy ember a közös szabadságért s harczolván valamennyien egyért, egy valamennyiükért a svájcziaiktól adott régi példa nyomán. Az ég nevére kérem, fogadják el e tervet, mely nem konczesszió, hanem kölcsönös és szabad szövetekezés. Minden egyes aldunai nemzet, ha sikerülne is maga köré gyűjtenie most máshová tartozó rokonait, legfőlebb másodrangu államot alkothatna, melynek függetlensége örökös veszedelemben forogna s mely szükségkép alárendelve volna idegen befolyásoknak. De ha a magyarok, délszlávok és románok a fönnebbi tervet fölkarolják, elsőrendű, gazdag és hatalmas állam lesznek 30 millió lakossal, mely sokat fog nyomni Európa mérlegében.

Egység, egyetértés, testvériség magyar, szláv és román között! . . . íme, ez az én legforróbb vágyam, legőszintébb tanácsom! íme, egy mosolygó jövő valamennyiök számára!

Turin, 1862. május 1-én.

Kossuth Lajos.

Mihelyt e tervezet az „Alleanza“-ban megjelent, az osztrák és a magyar sajtó azonnal tudomást vett róla. Idehaza nagy meglepetést okozott. Nem is lehetett másképen, mert a dunai konfoederáció eszméje csak az emigránsok körében volt ismeretes és ha voltak is olyanok idehaza, kik hallottak valamit róla, azok nem ilyes forma konfoederációt gondoltak, hanem olyat, a minő Nagy Lajos birodalma lehetett, hogy igen is legyen konfoederáció, és legyen annak Magyarország középontja, de nem úgy mint egyenrangú társ, hanem mint ura és protektora a többi nemzeteknek. Aztán idehaza a nemzetiségek körében oly törekvések és irányok kezdettek lábra, kapni és szemben a magyar nemzettel oly követeléseket hangoztattak az egyes nemzetiségi vezérférfiak, hogy meggondolva azoknak végső

konzekvenciáit, már csak e miatt sem lehetett senki egy ily kalandos tervezetnek barátja. Igaz ugyan, hogy az 1861-iki országgyűlés minden pozitív eredmény nélkül végződött, de nagy erkölcsi hatása volt mégis. Világossá lett a nemzet előtt, hogy a magyarban van erő önmagát megmenteni s hogy az a politika, mely 1861-ben Deák Ferencz nevéhez fűződött, az egyedül helyes és sikerre vezető politika. Önkénytelenül érezte mindenki, hogy csak idő kérdése csupán, mikor fog ez a politika czéUfoz vezetni? A nemzet tapasztalásból tudta, hiszen az emigráczió politikája ennek kézzelfogható bizonyítéka volt, hogy a külpolitikai események lehetnek ugyan hatással a magyar kérdés hamarabb vagy később való megoldására, de e megoldást csakis kizárólagosan a külpolitikai eseményektől várni, téves, sőt káros illúzió.

A magyar közvéleménynek, mint már említettém, a dunai konfoederációról és előzményeiről végtelenül csekély és homályos tudomása volt s így nagyon sokan voltak, a kik el sem tudták gondolni, hogy Kossuth, az önálló és független magyar nemzeti állam e lánglelkű apostola, hogyan is gondolhatott ilyesféle tervezetre? Akadtak sokan, sőt még hírlapok is, a kik azt mondták, hogy nem Kossuth csinálta, hanem Kossuthnak ellenfelei vagy pedig az osztrák kormány gyártatta, csak azért, hogy Kossuthot vele komprommitálja. De csakhamar bizonyossá lett, hogy a terv tényleg Kossuthtól való és hogy az Kossuth bizalmasának, Helffynek lapjában, az „Alleanza“-ban jelent meg. Mondanom sem kell, hogy idehaza e tervnek védelmezője nem akadt, sőt ellenkezően a legkeményebb visszautasításban részesült. Szemerének, ki Kossuthnak az emigrációban állandó antagonistája volt, a Helffytől elkövetett indiskrérczió épen kapóra jött, hogy Kossuthon egyet üthessen. A „Pesti Hírnök“-ben Fényes Elekhez címzett Nyílt levélben támadta meg e tervezet. Fejtegetései igazak és meggyőzők, de hiszen ez a konfoederáczió politikája magyar szempontból annyira kritikán alól álló dolog volt, hogy bárminő komolyabb czáfolása sem lehetett egyéb a nyílt ajtó betörésénél. Szemerének tökéletesen igaza volt, de azért mégis igazságtalan volt Kossuth iránt, mert mint

e tanulmány előző fejezeteiben láttuk, Szemere Kossuthot mindig azzal vádolta, hogy nagyon is szűkkeblű és exclusiv magyar a nemzetiségekkel szemben s hogy ő maga 10—12 évvel nemcsak hajlandó volt bele menni egy ilyen konfoederacionális tervezetbe, hanem még Kossuthot vádolta és kárhóztatta is, hogy határozottan visszautasít minden ilyes tervezetet.

Kossuthot Helfy elhamarkodása nagyon kellemetlenül érintette s midőn látta, hogy némely oldalról mint igyekeznek ellene és politikája ellen fegyvert kovácsolni, kötelességének tartotta a dolgot bővebben megvilágosítani. Nézetünk szerint elég lett volna Kossuthnak egyszerűen csak elmondani a tényállást és a közönséget röviden értesíteni, hogy itt csakis magánhasználatra adott véleményről van szó, s hogy az egész semmi egyéb, mint egy esetleg propozícióba hozandó értekezlet előzetes alapja s hogy ennél fogva semmi szó- és ürügy, alatt sem tekinthető programnak vagy épen szerződésnek, és pedig annál kevésbé, mert a másik szerződő fél teljesen hiányzott, hiszen az olasz Caninit komolyan senki sem tekinthette olyan egyéniségnek, kinek joga lelt volna Kossuthal és társaival akár a szerbek, akár pedig a románok nevében alkudoznia. A hazai közvélemény abban tévedett, hogy ezl valóságos szerződésnek tekintette Kossuth és a dunai fejedelemségek között. A nézet némely politikai körökben még ma is uralkodik, a minnek magyarázata egyszerűen az a tájékozatlanság, mi e tárgyban az előzmények nem ismerése miatt jóformán általános, eltekintve attól, hogy nálunk divatban van, a közelmúlt eseményeit a mai párt-politika szemüvegén nézni.

Kossuth e rövid, inkább a tervezet keletkezésére, mintsem lényegére vonatkozó felvilágosítás helyett czéjszerűnek látta azonban e tervezet életrealóságát részletesebb fejtegetésekkel bizonyítgatni, mi által a helyzetet nemcsak nem tisztázta, de egyúttal még jobban is összezavarta.

Kossuth e felvilágosításaiban mindenekelőtt azt igyekszik bebizonyítani, „hogy a dunai konfoederáció eszméje nem új s hogy talán ő volt az első, ki ezen eszmét mint Európa fejlődésének logikai postulatumát még 1851-ben szóba hozta“, de

akkor a dako-román ábrándok fanatizmusa keveredett a játékba, mely a magyar nemzetet azzal gyanúsította, mintha ez a konfoederáció színe alatt a hajdani Nagy-Magyarországot visszaállítani akarná, tehát a keleti szomszéd népek felett uralkodni vágyódnék. Hogy ki vetette fel ez eszmét és mikor, azt e tanulmány folyamán kimutattuk, valamint azt is, hogy mennyiben keveredett abba a dako-román ábrándok fanatizmusa. Ezzel kapcsolatosan csak azt akarjuk megjegyezni, hogy feltéve az eshetőséget, hogy e tervezet komoly alkudozások tárgyát képezte volna a magyar emigránsok és a románok között, Kossuthnak újra lett volna alkalma meggyőződni arról, hogy a dako-román ábrándok fanatizmusa miként keveredik megint a játékba. A románok a konfoederációt csak oly feltétel alatt fogadták volna el, ha a magyarok belenyugszanak abba, hogy a konfoederáció egyik tagját képező román állam a mai Romániából, Bukovinából és a magyar királyságnak románoktól lakott részeiből, azaz a Keleti Kárpátoktól majdnem a Tiszáig terjedő területből alakuljon meg. Kossuth e terve a tulajdonképpen való Magyarország területéből semmit sem enged kiszakítani, még Erdély önállóságát is csak a Magyarországgal való personal unió kapcsán hajlandó megengedni. A románok ezzel nem elégedtek volna meg. Nekik a magyar állam keleti része kellett volna, hogy megvalósulhasson aranyos álmuk, a Dako-Románia.

A mi pedig azokat a jogokat illeti, a melyekben Kossuth a románokat, mint nemzetiséget szándékozott részesíteni a magyar állam keretén belől, a dako-romanismus hősei körülbelől úgy okoskodtak volna, mint az olasz *Manin*, ki egy ízben azt írta: „Nekünk nem az kell, hogy Ausztria humánus és szabadelvű legyen a mi *házunk*-bán, hanem az, hogy takarodjék a mi *házunk*-ból, Olaszországból.“ Hogy a román nemzetiségi politika szóvivői mint Ítétek a nemzetiségek számára biztosított e jogokról, igen szépen illusztrálja Papiu Ilarianu az a polemikus cikk, melyet Buda Sándor röpirata ellen írt a „Románul“-ban: „Az első és második pont azt mondja, hogy a helységek és megyék maguk határozzák meg közigazgatási nyelvüket Itt emlékeztetni kell olvasóinkat, hogy a 48-iki magyar

törvények szerint a községi és megyei gyűléseken csak magyar nyelven lehetett az ügyeket megvitatni. E törvények következtében a románoktól lakott községekben a románoknak ott kellett ülni némán; magyarul nem tudtak, románul beszélni pedig a törvény ellen való lázadás lett volna. Most tehát Kossuth úr megengedi a faluknak és megyéknek, hogy közigazgatási nyelvéket magok határozhassák meg. Azonban a községek a megyének, ez a főispánnak van alávetve, kit a minisztérium nevez ki s ki ne tudná minő befolyást gyakorol egy miniszter a főispánra, a főispán a megyei bizottságra, melynek tagjait jórészt ő nevezi ki, úgy, hogy ezen engedmény egy oly czenralis országban, minőt a magyarok akarnak, a gyakorlatban körülbelül épen semmit sem ér.“

„Legábrándosabb azonban az 5-ik pont, mely nemzetiségi községeket és ezek gyűléseit ismeri el. Olyan nemzetiségi klubb vagy meeting-félék lennének ezek, melyek azon perezben, melyben nemzetiségi jogokról mernének szólni, az ország és a magyar törvények elleni lázadóknak nyilváníttatnának. De e gyülekezetek választhatnak maguknak vajdát. Vájjon a románok vajdája Erdély fejedelme lesz-e s a horvátoké Horvátország bánja-e? Nem látjuk, mi lehetne egyéb, mint a község feje, a klubb elnöke s nem látjuk, mi jogokat bírhatna a magyar alkotmány, sőt épen a Kossuth engedményeinek betűje és szelleme szerint is? Az eredetit azonban, melyről Kossuth a másolatot vette, nagyon jól ismerjük. Az eredeti nem más, mint az 1848 előtti erdélyi *czigány-gyülekezetek* szervezete. E kóbor czigányoknak is meg volt azon joguk, hogy vajdát választottak. A czigány-vajda és a Kossuth által engedményezendő román és szláv vajda közötti különbség csak az lenne, hogy a czigány-vajdának meg volt azon joga, hogy az államnak fizetendő adót ő hajtotta be, sőt az apró czivakodásban való bíraskodás jogát is élvezte; sőt azzal a kiváltsággal is bírt, hogy tekintélye fenntartása végett magyarosan szabott *veres nadrágot* is viselhetett s végre a kinevezendő hóhérokat ő kandidálhatta. A Kossuth által nekünk ajánlott román és horvát vajda még ezen jogokkal sem bírna.“

Kossuth 1862. január 18-ról, tehát e tervezet aláírása előtt negyedfél hónappal azt írta: „határozottan kijelentem, miként sohasem fogok abba beleegyezni, hogy politikánkban az oláh kormány jóakarátára számítsunk s azt titkainkba és szándokainkba avassuk.“ És Irataiban elbeszélvén a Cuzával lefolyt alkudozások történetét, elbeszélését a következő szavakkal zárja be: „Voltak, akik a tapasztalt megcsalások után sem szűntek meg magokat illúziókban ringatni s erre tervet építettek, melyek otthon is, künn is szomorú következtetéseket vontak maguk után. *Nekem e kísérletekben nemcsak részem nem, de felölök akkor, a mikor történtek, még csak tudomásom sem volt.*“

De hát ha Kossuthnak ez volt a meggyőződése, hogyan mehetett bele mégis a konföderáció e tervezetébe, melyet bizony az oláh kormány akarata és tudta nélkül nem lehetett volna úgy sem megcsinálni? Hogy Kossuthot a reménytelenség és az aggodalmak minő kényszerítő nyomása állította abba a helyzetbe, hogy e konföderációnális kísérlet szalmaszálába kapaszkodjék, az előzményekben világossá tettük. Most csak az a kérdés: vajon igazolta-e valamelyes tünete az általános külpolitikai helyzetnek Kossuthnak azt a feltevését, hogy e tervet keresztül lehet vinni a nélkül, hogy abba Cuzát és kormányát oly módon kelljen bevonni, mint tették ezt a megelőző tervezetek alkalmával?

Emlékezhetünk, hogy Kossuth mindjárt a közép-olaszországi mozgalmak kezdetével azon nézetének adott kifejezést, hogy Olaszország és Kelet az a két hely, hol a magyar emigráció tevékenységére szükség van. Az események arról győzték meg, hogy e tevékenységnek olaszországi színtere jóformán elveszettnek tekinthető. Hátra van még Kelet, mert hiszen a keleti kérdés az európai politikának még mindig függő kérdése és megoldatlan problémája volt. Kossuthnak s a többi emigránsnak is az a nézete volt, hogy a keleti kérdés legközelebből megint napirendre kerül s azt a magyar ügy tekintetbevétele nélkül megoldani úgy sem lehetne. E dunai konföderációnak aktualitása csak egy keleti háború esetén lett

volna. Az érdekében megindított mozgalomnak tényleg más célja nem is lehetett, mint a véleményeket ez iránt az eshetőségek idejére tisztába hozni. „Megjegyzem még — írja Kossuth a tervezethez írt bővebb felvilágosításaiban - hogy a dunai konfoederáció eszméje *feltételes eszme*, mely a keleti kérdésnek a népszabadság s civilizáció érdekeivel összhangzó megoldását supponálja. Ha a megoldás tovább késnék, mint azt gyanítani lehet, a terv valósítása vagy szűkebb körre szorulna, vagy más irányban válhatnék alkalmazhatóvá s a terv részletei úgy együtt, mint a másik esetben a componens elemekhez képest módosításokat szenvedhetnének.“

Kossuth abban a meggyőződésben volt, hogy a török birodalom bomlásnak indult. Ez volt különben akkor mások általános nézete is. Mikor 1860-ban La Valette marquis Konstantinápolyba ment, arra a kérdésre, hogy hová megy, azt felelte: „Je vais pour achever l'homme malade“ = „megyek, hogy a beteg embert meghalassam.“ Ha ez a beteg ember megtalál halni, akkor — így okoskodott Kossuth — Balkán keresztény népei felszabadulnak, de nem lesznek elég erősek támasz nélkül megállani? Ha e támaszt nekik a magyar a konfoederációban megadja, nem fognak más után nézni, mert jobban szeretnek szabadok lenni, mint oroszok. De ha a konfoederáció nem fogja önállóságukat biztosítani, akkor minden szláv elem az oroszra fog támaszkodni s a pánszlávizmus óriási polip karjaival átölel minket úgy, hogy függetlenségünk és nemzeti létünk felett örökösen Damokles kardja fog függni. E konfoederáció nélkül Kossuth meggyőződése szerint a keleti krízis ránk nézve kedvezőtlen, sőt ellenséges irányt fog venni vagy legalább is Keleten egyik-másik nagyhatalom praeponderanciáját annyira előtérbe helyezi, hogy az a mi önállóságunkat örökös veszélylyel fogja fenyegetni, inig a konfoederáció minden külvészedelemt elhárít s nemzetünket téve a szomszéd népek szabadsága támaszpontjává, biztosítja neki egyúttal a vezérlő befolyást is.

E szempontok magyarázzák meg és teszik érthetővé, hogy Kossuth annyi keserves csalódása és megcsalátása után is miért

volt hajlandó Magyarország önállóságát és függetlenségét oly terv megvalósításától tenni függővé, mely tervnek elsőrangú munkatársai a románok lettek volna. Ezzel kapcsolatosan csak azt akarom megjegyezni, hogy Cuza 1862. májusában még kevésbé lett volna hajlandó támogatni a magyar emigráció politikáját, mint volt 1861. februárjában. A szultán megadta mindkét fejedelemséghez az investitúrát s bele is egyezett abba, hogy székhelyéi Bukarestbe áttehesse s hogy a moldovai és oláhországi kormányokat Románia kormányává egyesíthesse. Ő már az egységes Románia parlamentjét 1862. február 5-én meg is nyitotta, neki tehát nemcsak szüksége nem volt, de nem is volt szabad politikai kalandokba bocsátkoznia. A dunai konfoederáció tervéi pedig politikai kalandnál egyébként gyakorlati államférfin nem tekinthette. Biztosak lehetünk benne, ha nem történik indiskréció és Canini Bukarestben e tervszel megjelenik, Romániának egyetlen komoly politikusa sem ál) vele szóba s küldetése komolyabb számba ép úgy nem jött volna, mint nem jött annak idején nálunk Rimmler ismeretes akciója az orosz-magyar barátság létrehozására vonatkozóan.

Mikor Kossuth 1859. május 5-én éjjel Napóleon herceg kíséretében elhagyta a Tuilléria-kat, Napóleon hercegnek, ki azt kérdezte, vájjon politikai meggyőződését nem érzi-e akadályozónak a császárral való szövetkezésben, azt felelte: „Sokszor mondtam Ledru-nek, Mazzininak, hogy én a szövetséget e célra nemcsak császároktól, királyoktól, szultánoktól vagy akármilyen néven nevezhető despotáktól elfogadnám, de még magától az örökké való ördögtől is „seulement je prendrais garde, qu’il ne m’emporte pas!” (csak vigyáznék magamra, hogy el ne vigyen). Sokan azt mondják, hogy Kossuthot és vele együtt a magyar nemzetet a konfoederáció ez ördöge, ha sikerült volna felidézni, csakugyan elvitte volna. Annyi igaz, hogy az ördögöt nem jó falra festeni, csakhogy ez még falra festett ördög sem volt, mert meghalt már akkor, mikor a román fejedelemségek a párisi békében visszanyerték önállóságukat.

Ezt a konfoederációs tervet egy kissé elferdítve és leg-

többször úgy tüntetve fel, mint valami bevégzett szerződést, melyet Kossuth kötött volna az oláhokkal, párt-politikai szempontból sokszor hozták fel a nagy önkénytes száműzött ellen. Nem lehet elvitatni, hogy magyar szempontból még az is hiba volt, hogy Kossuth nevét oda írta e tervezet alá. Nekünk azonban, kik célul tűztük az eseményeknek okait objektíve feltárni, nem áll jogunkban Kossuthot sem védelmezni, sem vádolni.

I. Carolu román király Emlékirataiban 1866. július 19-iki dátummal e sorokat olvasom: „A fejedelemnek esti sétája alkalmával C. A. Rosetti úgy intézte a dolgokat, hogy egy magánkertben találkozassék Türr magyar tábornokkal, a kinek hozzá Berlinből és Párisból igen befolyásos emberektől voltak ajánló levelei. Türr tábornok, az ismeretes magyar hazafi, ki már Olaszországban is Ausztria ellen harczolt, felkelést akart szervezni Magyarországon s ez alkalommal szándéka volt Bukarestben puhatólni és lehetőleg a szomszédos román néppel egyetértésre jutni. A fejedelem minisztereinek ez örökre titokban maradó találkozásra vonatkozó kívánatát nem utasíthatta vissza, de nagyon rezervált volt szemben a tábornokkal. Szemei előtt csakis a tisztán román érdekeket tartotta s nem akart oly kérdés iránt érdeklődni, mely az ő országára vonatkozóan eshetőlegesen veszedelemmel volt összekapcsolva, azonkívül természeténél fogva ellensége volt mindennemű alakoskodásnak. Atyja szívébe véste az uralkodásnak e szabályát, sőt utolsó levelében is azt írta neki: „A bölcs és hű fejedelemnek“ nem szabad soha személyes politikát űzni, csakis nemzetit.“ (L. Memoriile regelui Carol I. al Romaniei I. r. 136. és 137. 1.).

A 66-iki osztrák-porosz-olasz háború idején is szóba került Románia mint hadműködési alap Kelet felől. Ekkor is szállítottak ide fegyvereket Cretulescu Miklós tábornok közvetítésével, de Kossuthnak erről nem volt semmi tudomása. Galacson szállították partra. Eleinte itt raktározták, később pedig Bakóba szállították mint durva vasnemű portékát. Türr és Éber Nándor voltak e fegyver-szállításnak eszközlői. Az 1867-iki kiegyezés után Éber Nándor e Bakóban őrzött fegyverek hollétét tudatta

az új magyar kormánnyal, ez meg a bécsi közös külügyi hivatal útján felszólította b. Eder bukuresti konzult, hogy vegye át a fegyvereket. B. Eder rögtön Bakóba utazott, a raktárakat lepecsételte, de nem szállította el a fegyvereket. Eltávozása után a nép megrohanta a raktárt és a fegyvereket széthordotta, a nélkül, hogy a hatóság még csak kísérletet is tett volna e kihágás megakadályozására.

* * *

Láttuk, hogy Cogolniceanu beszédében a román és magyar alkudozások e történetéből miként vél Románia számára jogot formálhatni az iránt, hogy szavát felemelhesse a magyarországi románok érdekében. Azt mondja, hogy azok, kik a száműzetés és a szenvedés napjaiban e szerződéseket kötötték és e szövetséget kezdeményezték, tartsák morális kötelességöknek azt, a mit e szerződésekben Ígéret, most is megtartani, mikor a hatalom birtokába jutottak. Urechia is azért közölte többször idézett könyvében azokat az okmányokat, melyek ez alkudozásokra vonatkoznak és birtokába jutottak, hogy emlékeztesse a magyar nemzetet és kormányát azon Ígéretre, melyeket a magyar emigránsok tettek a fennebb vázolt alkudozások folyamában.

Cogolniceanu a modern Románia legjelesebb államférfia volt, Urechia pedig a történelem tanára jelenleg is a bukuresti egyetemen. Ez ok miatt is tudniok kellett, volna, hogy Magyarország, mely Romániával szomszédos állam, azt az önállóságot, melyet az 1867-ki kiegyezés következtében visszanyert, nem az emigráns politikának, hanem Deák Ferencz politikájának köszönheti. A mai Magyarországtól követelni azon állítólagos Ígéretnek beváltását, melyeket annak idején az emigránsok tettek, sem a történeti valóságnak, sem pedig az igazságnak meg nem felelő sophista okoskodás csupán, melynek reális értéket tulajdonítani semmi szín alatt sem lehet.

Még mielőtt Deák Ferencz tényleg megkötötte volna a 67-ki kiegyezést, Kossuth Lajos május 22-ről keltezve, nyílt

levelet irt hozzá, óva intvén őt, mint régi barátját, hogy „ne vigye azon pontra a nemzetet, melyről többé a jövőnek nem lehet mestere.“ Kossuth hatalmas szózatának nem volt semmi sikere. A nemzet igazat adott Deáknak és május 29-én a kiegyezés törvénybe iktatódott. Pulszky Ferenc/, Horváth Mihály, Kossuth emigráns politikájának részesei a dunai konfoederációt még egyszer a napi sajtóban megbeszélés tárgyává tették, hogy annak veszedelmességét szembe állítsák Deák Ferencz alkotásával.

Urechiának és Cogolniceanunak tudniok kellett volna, hogy Kossuth a maga Habsburg-elleaes politikájával, melynek a románokkal való alkudozás és a dunai konfoederáció terve csak következménye volt, teljesen magára maradt. Nem volt párt, sőt politikus sem akadt, a ki zászlajára írta volna Magyarország függetlenségét abban az értelemben, mint a hogy azt Kossuth Lajos magyarázta 1849. április 4-ke óta.

Nagyon tévedett Cogolniceanu akkor is; mikor idézett beszédében azt állította, hogy a nemzetiségi törvénnyel az emigránsok lelkiismeretüktől ösztönöztetve, legalább részben igyekeztek megadni a románoknak, a mit emigránskori szerződéseikben ígértek. A nemzetiségi törvény nem az emigránsok jó akaratának eredménye, hanem b. Eötvös és Deák Ferencz nemes szellemének és politikai bölcseségének.

Mikor a 67-ki magyar minisztérium megalakult, Ghic»Jón volt a miniszterelnök Romániában. Azt hitte, a szomszédos államnak a nemzetközi Hiedelemtől megkövetelt kötelességét teljesíti csupán, ha hivatalosan üdvözli az újonnan alakult magyar koránányt. Üdvözölte, de ez üdvözet bukásába került. Helyét Bratianu Jón foglalta el. A román sajtó ekkor mintegy jeladásra támadta meg majdnem mindenik orgánumban az önállóságát visszanyert Magyarországot. A támadást Rosetti C. A. lapja a „Románul“ vezette. „A román kérdés kulcsa Erdélyben van. — írta 1867. április 16-án. — Hóra és Jancu hazájában, ebben a drága és szerencsétlen román hazában, melyből sem a német, sem a magyar nem tudtak sem Német-, sem Magyarországot csinálni, valamint az oroszok és görögök a szabad Romániából Orosz- vagy Görögországot. A német és magyar foszszanak meg

nemcsak jogainktól, de még nevüinktől is, ha tetszik. A román nép azt felelendi: Isten és az én jogom. A Stefan cél Maré, a Vitéz Mihály, a Hóra és Jancn hazája, nem lehet más, mint román haza! Románok, kik a szabad mezőkön laktok, románok a Pindus és a Kárpátok keblében, emeljétek fel büszkén homlokotokat, mert testvéreitek az élet lángját, a szabadság lobogóját kezeikbe ragadván, nem engedik porba hullani, nem szennyezendik be, hanem vagy azzal betakarva fognak elveszni vagy kivívandják, hogy szabadon lengjen.“

Ezeket írta a Románul 1867. április 16-án és e sorok értelme azóta a román mozgalmak jeligéjévé, a román törekvések programjává lett. Huszonnyolcz esztendő eseményei, meglepő változásai nyomtalanul tűntek el. A román nemzetiségi politika evangéliuma ma is ez. A román kérdés kulcsa ma is Erdélyben van. A pör tárgya ma is az, hogy Erdély a magyarok hazája maradjon-e vagy átalakuljon Stefan cel Mare, Mihály Vitéz, Hóra és Jancu hazájává?

Tartalom-jegyzék.

	Oldal
<i>Bevezetés</i>	I—XV
I. A románság erkölcsi és kulturális állapotai a vallásos unióig	1
II. A vallásos unió hatása a románságra.....	6
III. A román nemzetiségi és politikai aspirációk ébredése	25
IV. A balázsfalvi iskola és hatása	44
V. A negyvenes évek román népmozgalmi.....	59
VI. A balázsfalvi gyűlés	69
VII. Az 1848-iki magyar kormány álláspontja szemben a román törekvésekkel	84
VIII. A román nemzeti komité és a n.-szebeni cs. kir. főhadparancsnokság	98
IX. Az oroszok behívása és Maiorescu János memoranduma Dako-Románia érdekében	111
X. Forradalmi mozgalmak Romániában és Ghica Jón terve a magyarokat kibékíteni a románokkal	125
XI. A magyar kormány alkudozása Jancuval és Balcescu küldetése	138
XII. Román-magyar szövetségi kísérletek. A bukás	153
XIII. A magyar ős a román emigránsok terve a magyar-román szövetség érdekében	171
XIV. Kossuth brussai tervezete alapja lesz a magyar emigráció. hivatalos nemzetiségi politikájának. A krími háború és a román fejedelemségek felszabadulása	204
XV. Román-magyar alkudozások 1859-bon.....	221
XVI. Papiu Emlékirata Cuzához Dako-Románia érdekében és az 1860—61-iki újabb alkudozások	255
XVII. A Dunai konfoederáció. Befejezés	295